Aradvármegye és Arad sz. kir. város

népoktatásügye

1885—1910-ig.

Összeállította és kiadta: Kehrer Károly

kir. segédtanfelügyelő Ára: 6 korona

A tiszta jövedelem az Aradvidéki Tanítóegyesület tulajdonát képező aradi Diák-Otthon-ban (Konviktus) elhelyezett tanítók gyermekei javára teendő „Varjassy Árpád alapítvány" tőkéjének gyarapítására fog fordíttatni.

ARAD, 1910.

NYOMATOTT RÉTHY LIPÓT ÉS FIÁNÁL. 23977.

Nagyságos

csejthei VARJASY ÁRPÁD

kir. tanácsos, tanfelügyelő úrnak —
Aradvármegye és Arad sz. kir. város
népoktatásügye élén eltöltött huszonöt évi
eredményekben gazdag tanügyi munkássága
emlékére — mély tisztelete és hálája jeléül
ajánlja

Arad, 1910. év július hó.

Kehrer Károly,
kir. s. tanfelügyelő.

csejthei Varjassy Árpád,

kir. tanácsos, Aradvármegye és Arad sz. kir. város kir. tanfelügyelője.

Tartalom

Varjassy Árpád.

Csejthei Varjassy Árpád róm. kath. vallású, szül. Aradon 1854. évi március hó 31-én. Atyja néhai Varjassy József aradi ügyvéd, anyja Gailini Paula, aradi gyógyszerész leánya volt. Aradon a Rotter-féle alreáliskolának elvégzése után az akkor még hat osztályú reáliskolai tanfolyamot a budai állami főreáliskolában mint rendes tanuló az 1870/1. tanévben sikeresen bevégezte. Az 1871/2. tanévet a müncheni műegyetemen, az 1872/3. és 1874/5. tanévet a bécsi műegyetem épitészeti szakosztályán végezte. Műépitészeti tanulmányai alapján részt vett a vasmegyei árvaház, a Deák mauzóleum és az aradi 13 vértanú emlékszobrának tervezetére hirdetett pályázatokon. Temesvár sz. kir. város községi iskolaszéke 1879-ben egy szervezendő ipariskola 1450 forinttal javadalmazott szaktanítói állására pályázatot hirdetett. A pályázati felhívás szerint a pályázóknak polgári iskolai képesítéssel kellett birniok. A pályázaton való résztvehetés céljából V. Á. 1879. évi június havában a budapesti m. kir. rajztanárvizsgáló bizottság előtt vizsgálatot tett és polgári iskolai tanképesitést nyert. A jól javadalmazott állásra tanárok, tanítók seregesen pályáztak. Az erős verseny Varjassyt arra ösztönözte, hogy a vértanuk emlékszobrára készített két pályázati tervét Temesvárott kiállítsa. A tervek az iskolaszék tagjainak tetszését megnyerték s Varjassyt a szaktanítói állásra megválasztották. Megválasztása után az iskola szervezéséhez fogott. Az általa készített szervezeti szabályzatot az iskolaszék egész terjedelmében elfogadta. A felhívás a beiratkozásra meghirdettetett, de csak 3—4 tanuló jelentkezett, ekkor Varjassy kijegyezvén a mult évi Ertesitőkből a főgimnázium, főreáliskola és polgári iskola alsóbb osztályaiban több tantárgyból megbukott tanulókat, ezek szülőit személyesen felkereste s azokat fiaiknak az ipariskolába való beriratására ösztönözte. Ezen eljárás következtében az iskola 1879. szeptember havában 36 tanulóval kezdte meg működését. Hogy Varjassy mily buzgalommal és mily eredménynyel felelt meg feladatának arra a feleletet, működésének második évében kiállított következő bizonyítvány adja meg :

„4867/881. szám. *Bizonyítvány.* Melynek erejénél fogva hitelesen bizonyítom, miszerint Varjassy Árpád ur 1879. évi július havában az ezen időben szervezett Temesvár városi ipariskolához mint tanitó egy próba évre megválasztatván, már az első tanév befejeztével a városi hatóság, valamint a kereskedelmi- és iparkamara által kiküldött vizsgálóbizottságok előtt tanítványaival ugy az elméleti- mint a gyakorlati (rajz) tantárgyakban oly kitűnő, sőt meglepő eredményeket mutatott fel, hogy a városi iskolaszék által állomásában véglegesítetvén, később a két tanfolyamból álló, főkép nevezett Varjassy Árpád ur képzettsége, buzgalma és lankadatlan szorgalma folytán minden tekintetben gyarapodó és a közelismerésben részesülő fiatal, életképes tanintézet igazgatójává kineveztetett.

Különös dicséretet érdemel továbbá Varjassy Árpád igazgató ur az ifjúság erkölcsi, valamint szellemi nevelése körül tanúsított paedagógiai tapintatosságáért, melynél fogva a valóban szigorú igényeknek megfelelő eredmények mellett az ifjúság szeretetét is birja.

Végre érintetlenül nem hagyhatom, hogy legnagyobb részt, teljesen németajkú tanítványai a magyar nyelvet nemcsak hogy megtanulták, hanem a tantárgyakból kizárólag magyarul felelnek és állami nyelvünket megszerették, mi szintén első sorban Varjassy Árpád igazgató ur ismert buzgó hazafias működésének tulajdonitható.

Mindezeknél fogva Varjassy Árpád ipariskolai igazgató ur minden tekintetben a legjobb bizonyítványt és a legmelegebb ajánlást megérdemli.

Temesvár sz. kir. város tanácsa 1881. április 23-án. A polgármester és a v. iskolaszék elnöke Török János s. k."

Az iskola növendékeinek száma 1884-ben 150-re emelkedett, az iskola pedig három évfolyamúvá fejlesztetett. Az iskolát végzett növendékek azonnal fizetéses alkalmazást nyertek, a mely körülmény az iskolát a népszerűség tetőpontjára emelte. Az iskola később az állami fa- és fémipari szakiskolába olvadt be, a melynek ezidőszerint is előkészítő tanfolyamát képezi.

Török János polgármester sugalmazására Varjassy kezdeményezte Temesvárott a magyar szinügygyámolitó egyesületet, mely egyesületnek titkára volt. Az egylet javára országos gyűjtés rendeztetett, több ezer forint gyűjtetett, a mely összeg segítségével Temesvárott a magyar színészet rendszeresittetett. Varjassy a Délmagyarországi régészeti- és történelmi társulatnak öt éven át másodtitkára volt. Távozásakor a társulat buzgó működéseért jegyzőkönyvi köszönetet szavazott.

Varjassy Árpád részt vett a Szabadkán tartott országos iparos-kongressuson, a hol az iparoktatásnak mily módon való szervezése tárgyában egyhangúlag elfogadott javaslatot tett.

1880-ban megirta *„Miképen szervezzük ipariskoláinkat"* cimű, 1883-ban pedig *„Közoktatásügyünk reálizmusa"* cimű nyomtatásban is megjelent tanulmányait. 1884-ben pedig kiadta a saját iskolája számára *„Vezérfonál az építési anyagok ismeretéhez"* cimű tankönyvet.

Mindezeket a vallás és közoktatásügyi miniszter is méltányolván, 1884. évi márczius hó 4-én 3381. sz. alatt kelt intézkedésével megengedte, hogy Varjassy Árpád tekintve magasabb körű tanulmányait, hivatali állását és azon sikeres eredményeket, amelyeket az iparoktatás körül felmutathat: mint középtanodai rajztanár illetékesen működhessék.

A temesvári ipariskolánál véglegesen alkalmazott Stumpfoll Ede kt. tanár és Kádár Lajos tanitó Varjassy igazgatóval hazafiasságban és ügybuzgalomban egyesülve, az iskolát látogató és — néhány magyarajkú növendék kivételével — német anyanyelvű tanulók hazafias érzületét annyira fejlesztették, hogy több növendék a szülők beleegyezésével még nevét is megmagyarositotta. így lett Kleps-ből Kondor, Theis-ból Tisza, Beer-ből Berényi stb.

Az 1884. év végén Gajdos József Aradvármegye kir. tanfelügyelője elhalálozván, Tabajdi Károly Aradvármegye főispánja Varjassyt sürgöny utján hivta magához, hogy a tanfelügyelői állás elnyerése iránti kérvényének benyújtására felszólítsa.

Varjassy Árpád az 1885. évi február havában 6228. szám alatt kelt rendelettel Aradvármegye kir. tanfelügyelőjévé kineveztetett, a mely állásában az 1886. évi márczius hó 1-én 8140. szám alatt kelt rendelettel véglegesittetett.

Varjassy Árpád tanfelügyelői működéséről itt az életrajz keretében még csak arról óhajtunk megemlékezni, hogy a hivatalos feljegyzések szerint gazdag része volt a siketnémák aradi iskolájának szervezése, az aradi kereskedelmi akadémiának külön önálló szervezete és ennek következtében ezen tanintézet gyors felvirágzása, és az aradi gör. kel. tanítóképző intézet szervezetének tökéletesítése körül. A tanfelügyelői hivatal buzgalmának köszönhető, hogy a magyarul beszélő és oklevéllel biró tanítók számarányát tekintve Aradvármegye az elsők között foglal helyet, ahol a tanitók fizetése rendesen kiszolgáltatik, a jogosult tanítók a nyugdíjintézet kötelékébe egytől-egyig felvétettek, az összes iskolák taneszközökkel a lehetőségig ellátattak stb.

Varjassy kartársi- és emberszeretetét valamint igazságérzetét jellemzi az, hogy a hivatalánál alkalmazott érdemes kartársainak és munkatársainak előmenetelét minden egyes alkalommal lelke egész erejével támogatta, így lett az ő egyik legkedvesebb munkatársa *Takácsy Ferencz* az aradi tanítói konviktus gondnoka, *Vasady Lajos* segédtanfelügyelő Biharvármegye tanfelügyelője és *Faragó János* segédtanfelügyelő Bács-Bodrogh vármegye tanfelügyelője. De jellemzi az is, hogy a vármegye területére kinevezett állami tanitókat és a régebbi érdemes tanítókat anyagi ügyeiknek rendezhetésére készfizető kezességgel számtalan esetben támogatta és támogatja; nemkülömben érdemes állami tanítóknak jobb helyre leendő áthelyezését és igazgatói teendőkkel való megbízatását lelkiismeretes buzgalommal segítette és segíti elő ma is.

Varjassy többirányú tevékenységét ugy fölöttes hatósága mint a társadalom elismerésével és rokonszenvével már régebben kintüntette. 1895. évi február havában, kir. tanfelügyelővé történt kineveztetésének 10. évfordulóján az aradi tantestületek a tanfelügyelőnek egy diszes emlékalbumot nyújtottak át, az A. V. T. E. tiszteletbeli tagjává választotta, Ő Felsége 1897-ben a kir. tanácsosi cimet adományozta, Arad polgársága pedig 1900-ban Arad sz. kir. város th. bizottsági taggá választotta.

Varjassy Árpád munkás és sokszor küzdelmes életében családi körében mindig megnyugvásra és rokonérzelmű szivekre talált. Felesége *Lachnitt Róza,* a kivel tíz év óta él boldog házaséletet, a szó legnemesebb értelmében vett élettárs. A jóságos aszszony lelkében a női erények harmonikus csokorrá egyesülnek. Leánya: *Szeréna,* dr. Nagy Orbán áll. jószágigazgatósági fogalmazóval él boldog házasságban.

Varjassy tanfelügyelői működésének 25. évfordulója már 1910. február havában volt. Ez alkalommal a vallás- és közoktatásügyi miniszter a következő elismerő sorokat intézte hozzá:

„640—910. eln. szám. Nagyságos Varjassy Árpád kir. tanácsos úrnak, Aradvármegye kir. tanfelügyelője, Arad.

Mindenkor örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy oly férfiaknak, akik a magyar közoktatásügy terén buzgó és eredményes munkásságot fejtenek ki: őszinte elismerésemnek és köszönetemnek adjak kifejezést.

Nagyságod Aradvármegye területén immár huszonöt év óta fejt ki áldásos működést a magyar nemzeti népnevelés előmozdítása körül és ezzel méltán rászolgált a magyar közoktatásügyi kormány elismerésére. Nagyságodnak különös érdeme az, hogy ezen exponált vármegyében tapintatosságával és a vármegye népoktatási viszonyainak alapos ismeretével megkedveltette az állami népoktatást és mintaszerűvé tette.

Az elemi népoktatás felvirágoztatásán kivül azonban hathatósan közreműködött Nagyságod számos kultúrintézmény megteremtésénél és ezzel a vármegye szellemi fejlődését nagy léptekkel segítette előre.

Midőn tehát Nagyságodnak a magyar nemzeti népnevelés és egyáltalában a magyar kultúra terén kifejtett kiváló munkásságáért köszönetet mondok, annak a reménynek adok kifejezést, hogy még hosszú ideig számíthatok Nagyságodnak becses munkásságára. Fogadja Nagyságod kiváló tiszteletem nyilvánítását. Budapest, 1910. évi február hó 28-án. Dr. Székely, s. k."

Ugyanezen alkalomból *Halász Ferencz* miniszteri tanácsos, az állami elemi népiskolák apostola, a tanfelügyelői hivatalok közvetlen főnöke, az alábbi kitüntető sorokat intézte a tanfelügyelőhöz:

Kedves Barátom! Kir. tanfelügyelői működésének huszonötéves évfordulója alkalmából egy nagyon sok hasznos, gyümölcsöző, energikus és céltudatos munka emberét ünnepli Benned Aradvármegye közönsége. Szivem egész melegével csatlakozom az ünneplőkhöz, mert ami dolgot a magyar nemzeti népnevelés terén eddig végeztél, azon rajta van férfias, erős és kitartó egyéniségednek ragyogó bélyege. A nemzeti népnevelés felvirágoztatása volt a Te levegőd, a Te világod, egész életed. Ebben az ideális munkában serdültél férfivá, ebben emelkedtél tekintélyben, nagyrabecsülésben és mindenek elismerésében.

Azt az eredményt, melyet ebben a nehéz viszonyú vármegyében elértél, senki sem méltányolhatja jobban nálamnál, mint aki közvetlen szemlélője és tanúja voltam áldásos működésednek. Minden munkádon megismerszik a magyar fajnak gyökere, amelyből kiváló tehetséged táplálkozik.

Fogadd tehát jó Barátom kir. tanfelügyelői működésed huszonöt éves évfordulód alkalmából legmelegebb üdvözletemet, azzal a hő óhajtással, hogy a hivatal lankasztó légkörében őrizd meg továbbra is nemes lelkednek amaz üdeséget, mely a megszakításokat nem tűrő munkásságnak egyik éltető eleme. Engem pedig tarts meg továbbra is szíves barátságodban. Meleg üdvözlettel: Budapest, 1910. évi február hó 23. Igaz híved: Halász Ferencz, s. k., miniszteri tanácsos.

Hogy Varjassy Árpád hivatali tevékenységét mily hazafias irányzat vezérli, azt fényesen dokumentálja *gróf Károlyi Gyula* Aradvármegye volt főispánjának következő levele, amely levél a tanfelügyelő közéleti tevékenységének egyik legkedvesebb emléke:

Arad-Mácsa, 1910. február 27.

Nagyságos Uram!

Most értesülök a lapokból, hogy immár 25 esztendeje annak, hogy Aradvármegyében kir. tanfelügyelő. Hosszú idő, s ezen hosszú időt ernyedetlen munkásságban töltötte el, nemcsak kötelességérzetből, de lelkes hazafiságból!

Négy éven át láttam közvetlenül munkásságát és hogy hivatalos állásomból távoztam, csak azt sajnálom, hogy nem munkálkodhatom Önnel együtt azon cél érdekében, mely mindkettőnk lelkét annyira áthatja.

Reménylem, hogy az Ön ritka munkássága és lelkes hazaszeretete még soká oszlopa lesz Aradmegye nemzeti fejlődésének.

Igaz tisztelettel és nagyrabecsüléssel vagyok őszinte hive

Károlyi Gyula s. k.

Varjassy Árpád kir. tanácsos, tanfelügyelőt közszolgálatának harmincz, tanfelügyelői működésének negyedszázados évfordulója alkalmából Arad sz. kir. város és Aradvármegye társadalmának szine-java, a tanfelügyelői hivatal tisztviselő kara, az „Aradvidéki Tanítóegyesület", az állami iskolai gondnokságok és tantestületek, számos községi és felekezeti iskolaszék és tantestület, az aradi állami tanítóképző intézet, az aradvárosi polgári iskolák tantestületei és még igen számosan táviratban, levélben, küldöttségileg, vagy személyesen üdvözölték, s örömmel állapithatjuk meg, hogy működését mindenkor nagyrabecsüléssel és osztatlan elismeréssel övezik.

* *
*

Varjassy Árpád társadalmi tevékenységéhez is jelentősebb eredmények fűződnek; nevezetesen: az aradi *Kölcsey-Egyesületnek* huszonöt év óta tagja. Az egyesület iránt tanúsított meleg érdeklődése következtében 1890-ben az egyesület alelnökévé, majd 1893-ban elnökévé választatott, amely díszes tisztségét mind e mai napig példaadó ügybuzgalommal tölti be. Alelnökké történt megválasztása után az egyesület könyvtárának és gyűjteményeinek a polgári fiu-iskola épületében díjtalan elhelyezést biztosított, majd a Zichy Mihály-féle képek felhasználásának és hasznositásának adott uj irányt. Nevezetesen Zichy Mihály a Vértanuk Albumá-ban cimlapokképen való felhasználásra küldött két eredeti rajzot. A képek erre a célra fel is használtattak. A képek további felhasználására a választmány határozata az volt, hogy a képek fotografikus uton sokszorosittassanak és az egyesület tagjainak évkönyv helyett adassanak. A képek már a Franklin-társulatnál voltak, de még idejekorán sikerült az uj alelnöknek az eredeti rajzokat a Franklin-társulattól visszaszerezni. A rajzokat Morelly Gusztáv tanár fametszés utján sokszorosította. A sokszorosított képek szépségéről Zichy Mihály elragadtatással nyilatkozott. A képek az egyesület minden tagjának díjtalanul megküldettek, majd a „Könyves Kálmán" műintézetnek bizományba adattak. A képek elárusitása mintegy 5000 forint tiszta hasznot hozott az egyesületnek. Ez az anyagi eszköz adott reális alapot annak a törekvésnek, hogy Aradon az 1848—1849. évi szabadságharc emléktárgyaiból egy országos jellegű múzeum létesitessék. A múzeum első ereklyéje ama két honvéd lovassági kovács-pisztoly volt, amelyeket Varjassy, Zangl Ferdinánd simándi polgártól szerzett meg öt forint vételárért. Az ereklyék gyűjtése lángoló buzgalommal indult meg. A beszerzett ereklyék a tanfelügyelői hivatal két szobáját csakhamar teljesen betöltötték. Ekkor a város közönsége a szín- és bérház második emeletén egy szobát, csakhamar a második, harmadik szobát és két év lefolyásán belül a bérház északi részének összes másodemeleti helyiségeit engedte át. Az ereklye-gyűjtés első idejében csatlakozott Varjassyhoz *Lendvai Sándor,* az I. magyar általános biztosító társaság aradi ügynökségének vezértitkára, aki szintén fáradságot és áldozatot nem kímélő lelkesedéssel vett részt a hazafias munkában. E két lelkes férfiú 48-as ereklyék gyűjtése céljából beutazta Erdély egy részét, majd Lendvai a bécsi régiségkereskedők raktárait kutatta fel, ahol fáradozásait gazdag eredmény jutalmazta. Eközben Varjassy az emléktárgyakat rendezte, feliratokkal ellátta, folytatta a temérdek levelezést, Bartóky Lászlónét és Szabó János 48-as honvédtisztet országszerte utaztatta. Ez a lelkes munkásság értékes eredményeivel a város által átengedett lakások 6—7 termét csakhamar teljesen betöltötte. A gyűjtés eszközlésére rendelkezésre állott összeg elfogyott. Ekkor Lendvai indítványára *kisteleki Lévai Henrik* a nevezett biztosító társaság vezérigazgatója a múzeum védnökévé választatott, aki e figyelmet nemcsak jelentékeny pénzbeli adománynyal viszonozta, de az ország területén működő több száz ügynökét a 48-as ereklyék felkutatására és megszerzésére körlevélben buzditotta. Ez az érdeklődés is becses tárgyakkal gazdagította a muzeumot. Varjassy és Lendvai két-három évre terjedő ernyedetlen munkája az átengedett lakások összes helyiségeit a legbecsesebb emléktárgyakkal teljesen betöltötte.

Az ereklye-muzeum erkölcsi és anyagi értékének méltatása egy életrajz keretébe beilleszthető nem lévén, itt csak annak megállapítására szorítkozunk, hogy az ereklye-muzeum terjedelme és gazdagsága szülte a kultúrpalota létesítésének gondolatát és érlelte a gondolatot megvalósulássá, amely megvalósult gondolat a Baross-parkban 630.000 korona költséggel felépítendő monumentális épületben nyer kifejezést. A kultúrpalota megnyitásának ünnepe egyszersmind az önzetlen és lelkes hazafiúi munkásságnak is ünnepe leend.

Adja az Ég, hogy Varjassy közéleti tevékenységének áldásos folytatása legyen !

ARADVÁRMEGYE.

Aradvármegye népoktatásügye

1885—1910-ig.

E munka az 1885—1910. évek közötti népoktatásügyi állapotokat, illetve az ezen évek folyamán Aradvármegye népoktatásügyének fejlődését öleli fel ugyan, de — éppen a fejlődés szembeötlőbb kidomboritása céljából — nem lesz talán érdektelen nagy vonásokban rövid visszapillantást vetni az ország, s igy Aradvármegye hajdani tanügyi állapotaira is.

A múltba való visszatekintés tünteti fel tisztán népoktatásügyünk nevelési és nemzeti fejlődését. Abból látjuk, hogy a magyar nemzeti népoktatásügy, hasonló a nagy folyóhoz, melyben a viz, ha itt-ott örvénylik is, ha sekélyes helyeken ugy látszik is, mintha visszafelé folyna, de azért a nagy folyó hatalmas áramlattal előre tör.

A múltra visszatekintve, a mulasztások pótlására irányuló vágyból erőt merítünk a jelen és jövő küzdelmeire is, mert — más nemzetek példáján okulva — látjuk, hogy egy nemzet csak akkor lehet igazán hatalmas, ha kultúrája erős nemzeti alapokra támaszkodva él és fejlődik.

*

* *

A Mária Terézia királynő uralkodása alatt 1777-ben alkotott *Ratió Educationis* cimű királyi rendelet kiadása előtti időkben Magyarországon az iskola kizárólag az egyház szolgálatában állott, mint a templom előcsarnoka. A tanitást lelkészek végezték, kik vallási dolgokat, imádságokat, templomi énekeket és egy kevés olvasást, számolást tanítottak országos terv és egyöntetűség nélkül. Ezen iskolákba csak a *nemesek* gyermekei járhattak, mig a *nem-nemesek* oktatásával nem törődött senki.

Ez az irány évszázadokon keresztül fennállott; csak a XVI-ik században kezdett uralomra jutni az a meggyőződés, mely az iskolát állami ügynek tekinti. De ez a meggyőződés az állapotokat meg nem változtatta; az iskolákat tovább is az egyházak vezették, irányították.

Az iskolaügy első országos rendezése és szervezése Mária Terézia királynő uralkodása alatt az 1760-as években kezdődött. A szervezés Felbiger sagáni apát, a Poroszországból behívott hírneves pedagógus munkái alapján indult meg és eredménye lőn az 1777-ben kiadott Ratió Educationis cimű, 496 lap terjedelmű királyi rendelet. Mária Terézia a tanulmányi rendszer megállapítását fejedelmi jognak nyilvánította, miért is a Ratió mint *rendelet* jelent meg, nem pedig mint az országgyűlés által alkotott törvény.

A Ratió Educationis — mely már megállapított tantárgyakkal, tantervvel és a tanítás módjával is foglalkozik — az iskolákat elemiekre (u. n. nemzeti iskolák,) latin iskolákra, akadémiákra és egyetemekre osztotta.

A *falusi* elemi iskolák a hitoktatón kivül 1—2 tanítóval működtek.

II. József folytatta anyja munkásságát az iskolaügy terén. Elrendelte a 6—12 éves gyermekek tankötelességét.

A Ratió Educationis-ban lefektetett eszme népnevelési tekintetből szép és üdvös volt ugyan, de magyar nemzeti szempontból határozottan káros volt. A germanizálás határozott alakot öltött, mely különösen II-ik József alatt fejlődött. A gyermekeket csak németül tudó tanítók oktathatták.

Nagy megrázkódtatás és részben visszafejlődés érte a magyar népnevelésügyet 1849. év végén, amikor ugyanis a magyarországi összes iskolák a hírneves *Organisations-Entwurf* szerint az osztrák iskolákkal közös szervezetet kaptak. Ezen rendelet vezéreszméi voltak, hogy: a népiskolák vezetése s felügyelete az állam és az egyház közös ügye; a népiskolákban a vallásoktatásnak túlnyomósággal kell birni; a politikai községeknek beleszólási joguk volt ugyan, de az az egyházéi mellett csak másodrendű volt; az iskola tanítási nyelve az anyanyelv, ha a község lakói különböző anyanyelvűek voltak, a többség nyelve döntött.

Ez a rendelet fennt állt 1868-ig.

A népnevelésügy nagyobb lendületet, továbbá törvényességet és nemzeti jelleget nyert a magyar országgyűlés által alkotott

— ma is fennálló — 1868. évi 38. t. cikkben, mely a népiskolai közigazgatást *alkotmányos törvénynyel* állapította meg és rendszeresítette.

E törvény gyakorlatias szelleme a felekezeti érdekek fölé emelkedve, a községek által fenntartott, de *tényleg* felekezeti iskolák jellegének megállapítását a községek szabad, elhatározására bizta. E törvény értelmében a községi iskolákban a tanulók bármely vallásfelekezethez tartoznak is, mind egyenlő jogúak, mig a felekezeti iskolákban a nem azon felekezethez tartozó gyermekek — amennyiben oda felvétettek — csak megtűrt tanulók. Az 1868. évi népoktatási törvény az egyházak hatáskörét csak tisztán a vallásoktatás és egyházi ügyekre szorította, minden mást a tanitó tanit.

A népoktatási törvény alkotásával a magyar népnevelésügy több évszázados nyomás alól szabadult meg, fellélegzett.

Az 1868. évi törvény a népiskolákban a magyar nemzeti irányt meghonosítani és fejleszteni célozta ugyan, de a népoktatásnak valódi nemzeti szellemben való fejődését az 1879. évi 18-ik törvénycikk biztosította. Ez a törvény mondotta ki a magyar nyelv kötelező tanítását minden népiskolában.

Ezek az országos állapotok tükrözik vissza Aradvármegye hajdani népoktatásügyi viszonyait is.

*
* *

Az 1868. évi népoktatási törvény — mint fennt említve van — az iskolafenntartók kötelességévé tette az iskolák jellegének (községi vagy felekezeti) meghatározását. Az aradvármegyei iskolafenntartó községek túlnyomó része *a felekezeti* jelleg mellett döntött. Így keletkeztek a megyében — néhány községi jellegű iskola mellett — a róm. kath., ref., gör. kel., stb. felekezeti jellegű elemi népiskolák.

Az 1868. évi népoktatási törvény az egész országban, s így Aradvármegyében is — az oktatás silánysága, nem elegendő kiterjedtsége, — de különösen a nemzeti jelleg kidomborodásának hiánya következtében — igen elszomorító tanügyi állapotokat talált. Ezek az állapotok részint az oktatás kezdetleges, rendszertelen voltában, részint az elnémetesiteni igyekvő nyomásban, részint Aradvármegye lakosságának az iskolai ügyek iránt táplált, — a mult tétlenségéből eredő közönyében lelik magyarázatukat.

Aradvármegye. 217-községe közül csak 80 községben működött elemi iskola 1—1 tanítóval, illetve a legtöbb helyen lelkész-tanitóval. Ezen iskolák közül — tekintettel arra, hogy a megye lakosságának 80%-a nem magyarajku — csak 8—10 iskolában volt a tanítás nyelve magyar.

Aradvármegye 1868. évi népoktatási viszonyai általánosan a következőkben foglalhatók össze: a beiskolázás rendetlen, az oktatás silány, a magyar nyelv tanítása a legnagyobb mérvben elhanyagolt, még a magyarajkú községekben is.

Magyarország népe messze-messze elmaradt a szomszédos államok műveltségi fokától. E hiányt pótolni, ezen elszomorító állapotot orvosolni volt hivatott az 1868. évi népoktatási törvény.

Magyarország népoktatásügye az 1868. évi törvény hatása alatt kibontotta szárnyait és lassan-lassan emelkedni kezdett fölfelé, így történt Aradmegyében is. Nemzeti jelleg- kidomboritásáról azonban ezen nem-magyarajku megyében eleinte szó sem lehetett, s igy csak a rendes iskolázás végrehajtására és az oktatás fokozására lehetett és kellett súlyt helyezni. Évszázadokon át tartó tespedés után a fejlődés természetesen lassan ment. Részben az anyagi erők hiánya, részben a régi állapotokat jóknak találó vezetők nemtörődömsége, részben a lakosság közönye akadályozta a fejlődés gyors menetét. De azért mégis haladtunk; sikerült néhány év alatt több iskolátlan községben iskolát állíttatni és több, már előbb működésben volt iskolát néhány tanerővel fejleszteni.

Ezen uj községi és felekezeti iskolák felállítását és a régi iskolák fejlesztését követte *1875-ben Csermőn a megye első állami jellegű elemi népiskolája.* Majd 1882-ben a világosi- és 1883-ban az ópaulisi állami elemi iskola 1—1 tanerővel.

Aradvármegye népoktatásügyének gyökeres rendezése, majd erősítése és úgy nevelési, mint nemzeti irányú rohamos fejlődése 1885-ben vette kezdetét. Az 1885-től 1910-ig kifejtett lelkes munkásságot ma, 25 év után, a legszebb siker koronázza. Aradvármegye kulturális élete e 25 év alatt nagyjelentőségű átalakuláson ment keresztül. A beiskolázás rendesebb, az oktatás fejlettebb, a nemzeti jelleg kidomborodott lett. Ezekről e munka adatai, a megyében látható számos alkotás, a megye nem-magyar ajkú lakossága nagy részének a magyar nyelvben való jártassága, a magyar szó nagy elterjedtsége, az állami iskolák iránt megnyilvánuló rokonszenv és általában a lakosság műveltségi foka mellett, — a közoktatásügyi miniszter által évről-évre kiadott jelentések tesznek tanúságot.

A fejlődés tiszta áttekinthetése céljából szembeállítjuk itt Aradvármegye 1885. évi népoktatási állapotait az 1910. évi állapotokkal:

1885. év.

Népoktatási tanintézetek és tanerők száma :

3	állami jellegű elemi iskola	3....tanerővel
15	községi „ „ „	35.........„
229	felekezeti jellegű elemi iskola	281.........„
1	magán jellegű elemi iskola	1.........„
Összesen 249	elemi iskola	320....tanerővel.

A mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma 38.156. A rendelkezésre álló 320 tanterembe (egy-egy tanteremre átlag 80-at számítva) a 38.156 mindennapi tanköteles közül beiskolázható 25.600. *Tisztán magyar volt a tanítás nyelve 49 iskolában* Polgári iskola, gazdasági-, iparostanonc iskola, óvoda a megyében nem volt.

1910. év.

Népoktatási tanintézetek és tanerők száma:

1	állami polgári fiú-iskola	5....tanerővel
3	önálló gazdasági szakiskola	3.........„
69	állami jellegű elemi iskola	226.........„
12	községi jellegű elemi iskola	13.........„
191	felekezeti jellegű elemi iskola	269.........„
9	uradalmi és magán jellegű el. iskola	10.........„
Összesen 285	népiskola	526....tanerővel.

A mindennapi (6—1 1 éves) tankötelesek száma 47.942. A endelkezésre álló 518 elemi iskolai tanteremben (egy-egy tante-emre átlag 80-at számítva) a 47.942 mindennapi tanköteles közül Beiskolázható 41.440.

Ovódák :

20	állami óvoda	25....óvónővel
2	községi óvoda	2.........„
1	államilag segélyezett magán óvoda	1.........„
Összesen 2 3	óvoda	28....óvónővel-

Ezeken kivül számos iparostanonc iskola és gazdasági ismétlő iskola is van szervezve.

Ezen adatokból nyilvánvaló, hogy a megye népoktatása e 25 év alatt óriási lépést tett előre, — nyilvánvaló, hogy úgy a beiskolázás, mint az oktatás — az iskolák és a tanerők számát tekintve — törvényes alapon nyugszik, s annak nagy részben már meg is felelt; de ezen adatok igazolják a nemzeti jelleg kidomborodását is, mert abban a megyében, ahol 1868. előtt magyar szót alig lehetett hallani, ahol 1885-ben csak 49 magyar tannyelvű iskola működött: *ott ma 1910-ben 304 tanerővel 126 tisztán magyar tannyelvű iskola hirdeti az állam magyar nemzeti jellegét.*

Aradvármegye népoktatási fejlődésének részletes történetét e munka keretében adjuk.

Állami elemi népiskolák.

(A szervezés sorrendjében.)

1. Csermő.

Csermö község — mely már a 17. században *Csermesi* elnevezés alatt létezett — a borosjenői járásban fekszik. Lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 3609. Ezek közül 1592 magyar-, 130 német-, a többi román anyanyelvű.

Mindennapi (6—11 éves) tanköteleseinek száma az 1909. évben eszközölt összeírás adatai szerint 489. Ezen tankötelesek beiskolázására van a községben egy 4 tantermes állami, magyar tannyelvű — és egy 1 tantermes gör kel. felekezeti, román tannyelvű elemi népiskola.

Csermő község népoktatásügye az 1868. évi népoktatási törvényt megelőző, vagyis a Mária Terézia uralkodási éveiben alkotott Ratió Educationis időszakára vezethető vissza. Pontosan nem állapitható meg ugyan, hogy mikor keletkezett Csermőn iskola, de tény az, hogy a 40-es évek elején egy 1 tantermes róm. kath. — és egy 1 tantermes gör. kel. román elemi iskola már működött. Ezen iskolák közül a gör. kel.

román ma is fennáll, mig az egy tanerős róm. kath. felekezeti jellegű elemi iskola az 1875. évben állami kezelésbe vétetett át.

A hatvanas évek közepén a csermői ref. egyházközség is szervezett egy magyar tannyelvű ref. felekezeti elemi iskolát, de ezen iskola, különféle befolyások miatt többszöri megszakítással, egy-két évi fennállás, két-három évi szünetelés után, az állami iskola keletkezése és fokozatos fejlődése következtében 1901. évben megszűnt.

Csermő község románajkú lakossága az előző években nagy ellenszenvvel viseltetett az állami iskola felállítása iránt, minek következtében, az állami elemi népiskolának néhány éven át csak 25—30 növendéke volt. A román ajkú polgárok gyermekeiket a gör. kel. román elemi iskolába íratták, vagy egyáltalában iskolába nem járatták.

A kir. tanfelügyelő mindenkor kiváló egyéni tulajdonságokkal felruházott tanítók kinevezését hozta javaslatba, hogy ez által az állami elemi iskolát vonzóvá tegye, az állami iskolát erősítse, térfoglalását elősegítse és biztosítsa.

A legtapintatosabb eljárás és körűltekintés mellett is azonban csaknem két évtized kellett ahhoz, hogy az állami iskola iránt megnyilvánult ellenszenvet felváltsa a megértés, a józan belátás és rokonszenv.

A vezetők tapintatos eljárása, a tanító lelkes és kitartó munkássága, a tanköteles gyermekek beiskolázásának ellenőrzése meghozta a kivánt sikert, mert a 80-as évek vége felé az állami iskolának már több románajkú növendéke is volt. A szórványosan megnyilvánult rokonszenv lassan-lassan tért foglalt, fokozódott úgy annyira, hogy 1891. évben az egy tanterem *az önként* jelentkező tankötelesek befogadására már elegendő nem volt; és a község népoktatásügyének gyökeres rendezése céljából új iskola épületről és az iskola fejlesztéséről kellett gondoskodni.

A község képviselő testülete belátta ugyan a község népoktatásügyének rendezetlen voltát, belátta az orvoslás szükségességét, de közadókkal túlterhelve lévén, az építkezéstől idegenkedett.

A kir. tanfelügyelő az állami iskola tovább fejlődhetése érdekében keresett és talált módot az állami iskolának megfelelő épületben való elhelyezésére. Kohn Lajos csermői birtokos ugyanis a tulajdonát képező, volt báró Bánhidy-féle kastélyt állami iskolai célokra megvételre felajánlotta. — A kir. tanfelügyelő a felajánlott épületet a helyszínén megtekintvén, látta a teljes pompájukban lévő fenyőktől és válogatott díszfáktól árnyékolt hatalmas udvart, az oszlopos folyosóval ellátott, jókarban lévő, iskolai célokra megfelelő épületet és a mögötte elterülő, gazdasági ismétlő iskolai célokra kiváló módon alkalmas, mintegy 6000 □² méter területű kertet — és a gondnoksággal egyetértve elkövetett mindent, hogy ezen épületet iskolai célokra megszerezze.

Fáradozását siker koronázta. Csermő község képviselőtestülete 1902. évben a szóban levő épületet 20.000 koronáért iskolai célokra megvásárolta és kir. kincstár a vételár kiegyenlítésére a község által felvett kölcsön évi részleteinek törlesztésére 30 éven át évi 1400 korona államsegélyt engedélyezett.

Az állami elemi iskola még ugyanazon évben, vagyis 1902-ben a második, 1904. évben a harmadik és 1907. évben a negyedik tanerővel fejlesztetvén, ma az iskola négy tantermes és négy tanerős.

A növendékek száma az utóbbi években rohamosan szaporodott, mert a község lakosai az állami iskolát mind jobban és jobban megkedvelték. Az 1908/9. tanévben az állami iskolának már 90 románajkú növendéke volt, mely szám a folyó tanévben növekedett, minek következtében a kir. tanfelügyelő az 1909/10. tanév elején az iskolának az *ötödik* tanerővel való fejlesztése iránt tett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez előterjesztést.

Az állami iskolai gondnokságnak 1897. év óta lelkes és buzgó elnöke *Mauró József* csermői rom. kath. plébános, ki anyagi áldozatoktól sem rettent vissza, ha azzal az iskola fejlődését, felvirágoztatását elősegíthette. Abban, hogy a románság az állami elemi iskolát megszerette, abban, hogy az új iskolaépület a kir. kincstár részére megszerezhető volt és hogy az állami iskola az utóbbi években oly rohamosan fejlődött — *a tanítók lelkes és hazafias munkássága mellett* — Mauró József gondnoksági elnöknek elévülhetetlen érdemei vannak. Csermő község közönsége a község népoktatásügyének rendezését nagy részben az ő lelkes és hazafias munkásságának, kulturaszeretetének köszönheti.

Az állami elemi iskolánál *Kovács Gyula* igazgató-tanító vezetése alatt Germán Izabella, Voith Ilona és Zalai Ernő tanerők működnek.

2. Világos.

Nem történelmet irunk, hanem száraz statisztikát, s mégis elszorul a szivünk, egy sóhaj tör ki keblünkből amikor ezt a szót leirjuk: *Világos.* Mennyi dicső, de mennyi fájó emlék fűződik e névhez! De feledjük a fájó emlékeket, térjünk vissza a munkához, vegyük kezünkbe az alkotó kalapácsot, dolgozzunk. Merítsünk erőt a Világos községben az alkotmány helyreállítása óta lefolytatott népnevelői munkásság fényes eredményeiből, dolgozzunk s eszményeink teljesülni fognak.

Aradvármegye középső részén, a nagy magyar-alföld keleti határán, a magyarajkú és románajkú néptömegek választó vonalán fekvő Világos nagyközség, a világosi járás székhelye. A szőlő-és földmiveléssel foglalkozó lakósok száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 6694. Ezek közül 1280 magyar, 1025 német, a többi román. A mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma volt 1910. évben 1041. A községben tizenegy tanerős állami-, négy tanerős gör. kel. román- és egy tanerős gör. kath. elemi népiskola, továbbá 3 állami óvoda működik 1—1 óvónővel.

A községben van főszolgabírói hivatal, járásbíróság mint telekkönyvi hatóság és m. kir. adóhivatal.

A község *a Báró Bohus-család* állandó lakhelye, mely családdal a község népoktatásügyének rohamos fejlődése elválaszthatatlanul van összeforrva.

Világos községben már az 1840-es évek elején (az idő pontosan meg nem állapitható) működött *Bohus-Szögyény Antónia* úrnő támogatása mellett, egy 1 tanerős róm. kath. jellegű magyarnémet tannyelvű elemi népiskola.

Az 1848/49. magyar szabadságharc hatása alatt Világos község magyar lakosai nagy anyagi áldozatok árán a románoktól különválva, Magyar-Világos elnevezés alatt önálló külön politikai községet alkottak. A Bach-korszak alatt azonban e külön állás megszüntettetett.

Talán egy község lakossága sem várta e korszak elmúltát annyira, mint Világos község magyar közönsége. Siettek is a derengő szabadság első sugaránál ismét külön községet alkotni, S hogy létüket biztosítsák, minden lehetőt elkövettek, hogy a község elhagyatott magyar népoktatásügye virágzóvá tétessék és hogy az iskola virágzó állapota minden eshetőség ellen biztosíttassék.

Magyar-Világos az első községek közé tartozik, amely községek iskolájukat az 1868. évi népoktatási törvény alapján *községi jellegűnek* nyilvánították. Ez alapon a róm. kath. hívek által fenntartott iskola 1872. évben községi jellegű s magyar tannyelvű lett. 1874. év november hó 19-én *báró Bohus László* világosi nagybirtokos lett a községi iskolaszék elnökévé megválasztva.

A Bach-korszak magyar nemzet-ellenes működése és az önállósítással járó óriási terhek oly helyzetbe hozták a községet, hogy az értelmiségből alakított iskolaszék nagy és nehéz feladatának megoldására más utat nem talált, mint államsegélyt kérni. Báró Bohus László első ténykedése volt, hogy iskolaépítés céljaira 1874. évben 8000 forint államsegélyt eszközölt ki, melyhez a község 3000 forintot adott. A község ezen összegből iskolaépületet emeltetett és 1874. évben a második tanítói állást szervezte.

M.-Világos község a nagyszámú leánynövendék külön ok-tathatása céljából az 1880-as évek elején egy különálló, egy tanerős leányiskolát létesített, mely iskola — a község terhein könnyítendő — *az 1882. évi június hó 24-én 12.314. szám alatt kelt miniszteri rendelettel állami kezelésbe vétetett.*

Az állami leány-iskola első tanítónője Palugyay Ilona volt.

A községben most már két tanerős községi- és egy tanerős állami jellegű magyar tannyelvű népiskola működött. 1895-ben 800 korona államsegéllyel a községi jellegű iskolánál a harmadik tanítói állás szerveztetett.

A magyar tannyelvű iskolák eredményes működése ezen iskolákat a Román-Világos község románajkú lakosai előtt is vonzóvá tette, s így ezen .község tankötelesei közül többen átjártak a magyar-világosi iskolákba magyar szót tanulni.

A község azonban érezte, hogy anyagi ereje kimerült, s így a magyar nyelv és közművelődés érdekében szervezett magyar tannyelvű iskoláját nem fejlesztheti.

Ennek tudatában a község képviselő-testülete — báró Bohus László lelkes és meggyőző indítványára — az 1896. évben tartott ülésén kimondotta, hogy a községi jellegű iskolának állami kezelésbe való átvételét kéri. Ugyanezen képviselő-testületi ülésen hozott határozattal az iskola államosítása esetére felajánlotta a kir. kincstárnak tulajdonjoggal a 26.000 korona értékű két iskolai épületet és ezen felül -kötelezte magát, hogy a szervezendő állami iskola fenntartási költségeihez évenkint 3256 korona készpénzzel járul.

A felajánlott két épület három tantermet és két tanítói lakást foglalt magában.

Ez alapon a közoktatásügyi miniszter az 1897. évi március hó 2-án 6219. sz. a. kelt rendelettel a három tanerős községi jellegű elemi népiskolát állami kezelésbe vette, illetve az ott már működő egy tanerős állami leányiskolával egyesítette.

Az állami iskola rohamos fejlődését igazolja ama. tény, hogy a négy tanerős iskolát 1901. évben az ötödik és hatodik, 1903. évben a hetedik és nyolcadik, 1906. évben a kilencedik és tizedik és 1909. évben a tizenegyedik tanerővel kellett fejleszteni.

A rohamos fejlesztést az 1900. évben Világos név alatt újból egyesitett Magyar-Világos és Román-Világos község románajkú lakosságának az állami iskola iránt megnyilvánult rokonszenve és érdeklődése tette szükségessé. Az állami iskolába az 1909/10. tanévre beiratkozott 673 gyermek közül 291 román-anyanyelvű.

Az 1906. évi szeptember hó 23-án kelt 70281. számú miniszteri rendelettel az állami vegyes iskola szétválasztatott fiú- és leányiskolává. Ma 6 tanerős fiú- és 5 tanerős leányiskola működik egy gondnokság, de külön igazgatók vezetése alatt.

A kir. kincstár ezen iskolák részére díszes és mintaszerűen felszerelt iskolaépületeket emeltetett.

A község által az iskola fentartási költségeihez évenkint fizetett 3256 korona hozzájáruláson felül szükséges személyi és dologi kiadásokat a kir. kincstár fedezi.

Az állami iskolai gondnokság elnöke a szervezés idejétől jelenleg is *báró Bohus László* világosi nagybirtokos, ki a községi iskolaszéknek is elnöke volt.

Báró Bohus László érdemeit nem cifra, üres szavak, hanem tettek igazolják. Álljon itt a sok közül néhány:

1875-ben a volt községi iskolát tornaszerekkel sajátjából látta el.

A szükség eseteiben addig, amig a község, vagy később az állam az üresedésbe jutott, vagy újonnan szervezett tanítói állást bárminő ok miatt be nem tölthette, helyettes tanítót hívott az iskolához és annak dijait- több ízben hónapokon keresztül sajátjából fizette.

Az iskolánál kézimunka-tanítónőt 1876. évtől 1882. év végéig sajátjából tartott. 1882. évtől pedig — tekintettel arra, hogy ezen időponttól kezdve a községben rendes állami tanítónő volt, ki a kézimunka-oktatást ellátta, — az iskola szegény tanulói részére kézimunka-anyagra évenkint 200 koronát adott s ma is ad.

Szinielőadásokat rendeztetett, a próbákat saját lakásán tartatta és a tiszta jövedelmet az iskola bebútorozására fordította-

1877. évben azon ujabb eszméjét vitte keresztül, hogy a gyermekek házi-iparban is nyerjenek oktatást. Hogy ezen eszme megfelelő megtestesülést nyerjen, egyik tanítót saját költségén elküldötte a házi-ipar tanulmányozására.

Hogy az iskolában az ének-tanitást megkönnyítse, az iskolának egy értékes zongorát ajándékozott.

Az iskola udvarát minden évben saját költségén felhomokoltatta.

Téli konyhát létesített a Szegény gyermekek részére, melyet tiz éven át sajátjából látott el.

1895. évben, amikor a község képviselőtestülete a harmadik tanitói állást szervezte, saját költségén építtetett tantermet és a tanítónak 3 éven át három szobából és mellékhelyiségekből álló lakást ingyen adott.

Az itt felsoroltak csak részben ölelik fel azon áldozatokat, melyeket ezen nemeslelkű és hazafias főúr az iskola érdekében hozott.

De nemcsak anyagi áldozatokkal segítette elő az iskola ügyeit, hanem tekintélyének egész súlyával úgy a község képviselőtestületénél, mint a minisztériumban sok üdvös dolgot vitt keresztül, melyek mind az iskola felvirágozását segítették elő. Szóval és tettel arra törekszik ma is, hogy az állami iskolát vonzóvá és virágzóvá tegye.

Legszebb napjainak egyike volt az, amidőn sok fáradozás után tudomására jutott, hogy a községi iskolák állami kezelésbe vétettek.

A jó tanitóembert nagyra becsüli és támogatja. Számtalanszor volt eset, hogy a beteg tanitót felküldte Budapestre hírneves orvosokhoz és saját költségén gyógykezeltette.

Világos község közönsége *báró Bohus László* iránt érzett mély hálájának és tiszteletének 1909. év május hó 1-én — nevezett főúr 70-ik életévének napján — nagyobb ünnepség keretében adott kifejezést.

Ebből az alkalomból *gróf Apponyi Albert,* volt akkori közoktatásügyi miniszter báró Bohus Lászlót a következő tartalmú irattal tüntette ki:

„Arról értesültem, hogy Méltóságod folyó évi május hó 1-én tölti be áldásdús életének hetvenedik évét, a midőn is Világos község Méltóságodat egy ünnepség keretében kivánja ragaszkodásáról és tiszteletéről biztosítani.

Szívvel-lélekkel csatlakozom az ünneplőkhöz, mert köztudomású tény, hogy Méltóságod 35 éven át a világosi elemi népoktatásügy érdekében — amellyel mindenkor a magyarság támogatása, a magyar állameszme ápolása és fejlesztése járt karöltve — személyi fáradságot és anyagi áldozatot nem kimélt és ezzel a világosi állami óvódák és állami elemi iskolák alapvetése s fejlesztése körül évek hosszú során át kiváló érdemeket szerzett.

Kedves kötelességet teljesítek akkor, amidőn Méltóságodnak ezen önzetlen és igazi hazaszeretettől lángoló lelkes buzgalmáért s áldozatkészségeért őszinte elismerésemet és köszönetemet fejezem ki."

A fiúiskolánál ezidő szerint *Krasánszky Péter* igazgató-tanitó vezetése alatt Bogyó Adorján, Deák Sándor, Eicher Ottó, Mangu Árpád és Wiesenbacher József tanítók; a leányiskolánál pedig *Molnár Jakab* igazgató-tanitó vezetése alatt Deákné Joanovits Emma, Elek Márta, Krausz Ilona és Manguné Nagy Erzsébet tanítónők működnek.

Az iskola rohamos fejlődése körül a kiváló tanitási eredménynyel működő tantestületen kivül *Bódi József* nyug. igazgató-tanitónak is kiváló érdemei vannak. Bódi József munkásságának legértékesebb eredménye az, hogy a világosi állami iskolához kinevezésre a legkiválóbb egyéniségű tanitókat szemelte ki, akikkel a községbeli intelligens polgárok bevonásával — az aradi Kölcsey-Egyesület irodalmi estélyein is elismerést szerzett — dalárdát szervezett. Bódi Józsefnek a közügyek és a község társadalmi élete iránt való érdeklődése a tantestület tagjai előtt irányitó példaként állva: ma az állami iskola tantestülete Világos község társadalmi életének egyik legjelentékenyebb tényezője.

A midőn Világos község népoktatásügyének felvirágzásáról és ezzel kapcsolatban társadalmi életének fellendüléséről szólunk, a szeretet és nagyrabecsülés legmelegebb hangján kell megemlékeznünk néhai Krausz Jakabról, a ki a világosi magyar tannyelvű iskoláknak évtizedeken át igazgatója, vezető szelleme, a rendnek, fegyelemnek és kötelességtudásnak megteremtője volt.

Krausz Jakabban a tanítói erények a legkedvesebb harmóniában egyesültek. Mestere volt a tanításnak, atyja az ifjúságnak, igaz barátja a kartársának és mintaképe az önzetlen, becsületes és hazafias polgárnak. Buzditója és a munkában segítőtársa volt báró Bohus László közéleti tevékenységének és példájával irányitója volt az egész vármegye hazafias tanítóságának.

Krausz Jakab emlékét a nemzedékről-nemzedékre átszármazó kedves hagyományok fogják megőrizni időtlen-időkig!

3. Ópaulis.

Ópaulis község a Maros folyó mentén a máriaradnai járásban fekszik. Lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 2500. Ezek közül 334 magyar, 394 német, a többi román. A mindennapi tankötelesek száma volt az 1910. évben 289. A községben három tantermes állami- és két tantermes gör. kel. román elemi iskola működik. A 289 tanköteles közül az 1909/10. tanévben az állami iskolába 163, a gör. kel. román elemi iskolába 125 gyermek volt beiskolázva.

Az ópaulisi állami elemi iskola 1883. évben szerveztetett, illetve az akkor ott működésben volt egy tanerős községi jellegű iskola a község kérelmére állami kezelésbe vétetett.

Az állami iskola — mely kincstári telken a község által felállított, s a kir. kincstárnak az államosítás alkalmával tulajdonjoggal átadott iskolaépületben volt elhelyezve — 1892. évben a második tanerővel fejlesztetett.

Időközben a községtől átvett, rozoga iskolaépület összeomlással fenyegetett, s igy az abban való tartózkodás veszélyessé vált. 1897. évben az illetékes közigazgatási hatóság ezen épületben a tanítást beszüntette. Az iskola bérhelyiségben nyert ideiglenes elhelyezést. 1900. évben a kir. kincstár a régi iskolaépület telkén két tantermes új iskolaépületet emeltetett. Az építkezés 1901. év elején teljesen befejeztetvén, az iskola új otthonába költözött.

A román és német lakosság által megkedvelt állami iskolát 1906. évben a harmadik tanerővel kellett fejleszteni.

Az iskola helyi jövedelmét képezi a községi iskola alap tulajdonát képező 5 hold 1264 □-öl szántóföld évi 123 koronát tevő bérjövedelme, az iskolaépület alatt lévő két pince évi 40 korona bérjövedelme és az évenkint 350—400 koronát tevő 5%-os iskolai pótadó, mely utóbbi terhet a gör. kel. román iskola fentartásához nem járuló községi lakosok viselik. Az ezen jövedelmeken felül még szükséges kiadásokat (személyi és dologi) tisztán a kir. kincstár fedezi.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke *Frits Béla* kincstári főerdész volt, ki ezen tisztet 1895. évig viselte. Távozása alkalmából a közoktatásügyi miniszter a népnevelés érdekében 13 éven át tanúsított hazafias tevékenységeért meleghangú köszönőirattal tűntette ki. A községi iskolaszéknek is elnöke volt. 1897. év szeptember óta az elnöki tisztet *Bogdán Adorján* ópaulisi földbirtokos tölti be, ki ezen hosszú idő alatt az iskola ügyei iránt tanúsított meleg érdeklődésével és jóindulatú támogatásával az iskola felvirágoztatását nagyban előmozdította.

Az állami iskolánál *Hoffmann* Emil igazgató-tanitó vezetése alatt Molitórisz Mária tanítónő és Orsy György tanitó működik.

Hoffmann Emil 1900. év augusztus óta működik ezen iskolánál.

4. Seprős.

E tisztán románajkú községek által körülvett *nagyközség* a kisjenői járásban fekszik. Lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 4238. A népszámlálás óta azonban a lélekszám jelentékenyen emelkedett. A lakossság túlnyomó része román anyanyelvű, a jóval kisebb rész magyar, német, horvát és cigány. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 688. A községben négy tantermes állami- és két tantermes gör. kel. román felekezeti elemi népiskola, továbbá egy állami óvoda működik egy óvónővel.

Seprős község a török uralom utolsó éveiben elpusztult hét magyar község lakosságának maradványából és a beéli hegyvidékről ez időben levonult román népből alakult. A község jellegét a román elem tartotta fenn. Egyháza, lelkésze és gör. kel. felekezeti iskolája már a mult század elején volt. Eme román tannyelvű iskolában a magyar nyelvet egyáltalában nem tanították, s így ezen a vidéken magyar szót hallani sem lehetett. A magyar nyelvet 15—20 iparos- és kereskedő családon, továbbá néhány cseléden kivűl nem ismerte senki. A román iskola tanítási eredménye silány volt. A mindennapi tankötelesek száma 400—500, de ezek közül alig 50—60 járt iskolába. A gyermekek teljesen tudatianni, úgyszólván vadon nőttek fel. A községben alig tudott néhány román ember írni-olvasni. A község népoktatási viszonyai még az 1880-as években is a legnagyobb mérvben el voltak hanyagolva.

Eme elszomorító és magyar nemzeti szempontból káros állapotok késztették a nemeslelkű és hazafiasán gondolkodó *Czárán Tivadar* seprősi nagybirtokost, hogy a községben magyar tannyelvű iskolát alapítson. Nemes lelkének a népnevelés előmozdítását célozó, ezen első, alkotó megnyilatkozását hazafias kötelesség megörökíteni. Az egy példányban készített eredeti irat az évek folyamán elkallódhatik, az ezen irat alapján később szerkesztett alapító levél egyik példánya a ministerium levéltárában, a másik a Czárán-családnál őriztetik, mig az ezen első, irásos megnyilatkozása tudtunkkal csak egy példányban szerkesztetett, melynek hű másolata a kir. tanfelügyelő levéltárában van őrizés alatt.

Czárán Tivadarnak 1882. év augusztus hó 14-én kelt, Gajdos József akkori kir. tanfelügyelőhöz intézett ezen irata a következő:

„Tekintetes Gajdos József kir. tanfelügyelő úrnak, Arad.

Tisztelettel alulírott — a népnevelés magasztos eszméjét felfogva — és mert a Gondviselés ura azon helyzetbe juttatott, hogy a népnevelés körül némi szolgálatot tehetek, azt hiszem forrón szeretett hazám érdekében cselekszem, amidőn kötelezőleg kinyilatkoztatom, miszerint e megyében fekvő Seprős községében egy magyar iskola építésére és fenntartására ezennel alapítványt teszek, és pedig szándékom és. ezennel kötelezőleg ki is nyilatkoztatom, miszerint Seprős községében egy magyar ajkú iskola építtessék, melynek felépítésére ezennel 5000 forint azaz Ötezer forintot oszt. ért. felajánlok, az ezen iskolában alkalmazandó tanitó javadalmazására, illetőleg fizetésére ezennel 10.000 azaz tizezer o. é. forintokat ajánlok fel oly módon, hogy ezen most felajánlott tőkeösszeg takarékpénztárilag kezeltessék, s a tanitó fizetése ezen egész tizezer forint után járó egész kamatjövedelemmel javadalmaztassék és fizettessék, feltételül kikötöm, miszerint életemben az alkalmazandó tanitó e minőségében megerősítéséhez megkérdeztetésem és hozzájárulásom kikéressék, — halálom után pedig ezen jogot a

Seprős községében az időben lakandó Czárán család és örököseim mint oldalági rokonaim fogják gyakorolni, továbbá mellőzhetlen feltételül kikötöm azt, miszerint az ezen iskolát látogatandó bármely ajkú és vallású gyermekek tan- és beiratási díjmentesek legyenek, miután e község szegény és különböző ajkú és vallású lakosai között csak ugy vélem az édes magyar nyelv terjesztésének célját elérhetni. Hogy pedig e célom mielőbb valósitható legyen ezennel kijelentem, miszerint — habár tekintetes kir. Tanfelügyelő úrhoz címzetten intézkedem is, ezen intézkedésemet *alapító levélnek* nyilvánítom és kötelezem magamat ezen intézkedésemnek Ő nagyméltósága, a vallás- és közoktatásügyi miniszter ur jóváhagyása után azonnal rendelkezésére bocsájtani, ugy az iskolaépítésre felajánlott ötezer forintot, valamint a tanítói javadalmazásra felajánlott tízezer forintot azonnal lefizetni. Továbbá kívánom, miszerint ezen iskola „Czárán Tivadar alapítványa" nevét viselje. Megjegyezni kívánom még azt, hogy az iskolaépület t. i. tanterem és tanítói lak a népnevelési törvény kívánalmainak megfelelőleg leendő épithetése céljából hatósági közreműködést óhajtok s amennyiben az építkezésre felajánlott ötezer forintból kitelnék, az iskola felszereltetését is kívánom eszközöltetni.

Amidőn tehát az ily formán tett ezen alapitó levelet tekintetes Tanfelügyelő úrhoz intézni bátorkodom, tettem ezt azon indokból, mert meggyőződve vagyok, hogy tekintetes Tanfelügyelő ur a népnevelés magasztos eszméje által vezéreltetve, minden törvényes eszközt felhasználni szíveskedik, hogy ezen alapító levelem az illetékes hatóság által megerősíttessék és elfogadtassék.

Egyebekben vagyok hazafiúi üdvözletem nyilvánítása mellett kész szolgája: *Czárán Tivadar,* s. k."

Czárán Tivadar, az 1883 évi január hó 5-én megfelelő alakban kiállított és aláirt Alapitó Levél szerint a fennt szószerinti másolatban közölt iratban említett 15000 forinton felül még 2000 forint alapítványt tett az iskolaépület jókarban tartására.

Ezen emberbaráti és hazafias cselekedettel meg lett vetve az alapja Seprősön mindenkorra a ma már négy tanerővel működő magyar tannyelvű állami elemi népiskolának.

A közoktatásügyi miniszter 1884. évi november hó 28-án 44394. sz. a. kelt rendeletével az alapító levelet jóváhagyván, *a seprősi Czárán Tivadar-féle alapítványi magyar tannyelvű elemi népiskola* felállítását kimondotta.

Az alapítványi összegből és néhai *Czárán Gergely* által e célra ajándékozott 1000 koronából vásárolt telken a tanterem és tanítói lakás a mintaterveknek megfelelően felépíttetvén, az egy tantermes iskola *Bucsy Mihály* jelenlegi seprősi áll. elemi iskolai igazgató-tanító vezetése alatt *1887. évi október hó 1-én* megnyílt.

Az alapitó azonban az általa elvetett mag gyümölcsét sokáig nem élvezhette, mert 1888. évben meghalt.

Az alapítványi jellegű iskola működését áldás kisérte. A románajkú lakosok a magyar tannyelvű iskolát megkedvelték, s gyermeküket tömegesen íratták be oda, minek következtében az egy tanerővel megnyílt alapítványi jellegű, magyar tannyelvű állami iskola 1904. évben a második és harmadik, 1906. évben pedig a negyedik tanerővel fejlesztetett. 1908. évben az iskolaépület 26000 kor. költséggel a kir. kincstár által megfelelően kibővittetett.

Seprős község az állami iskola fenntartásához 1892. évtől kezdve a felekezeti iskolát fenn nem tartó lakosok állami egyenes adójának 3%-ával járul, mely összeg évenkint 300—400 koronát tesz ki. Ezen, és az alapítványnak iskolai építkezésekre fel nem használt tőke évi 1196 korona kamatain felül szükséges személyi és dologi kiadásokat az állam fedezi.

Az állami iskolával kapcsolatban, az állami tanítók vezetése alatt iparostanoncz iskola és gazdasági ismétlő iskola is működik.

Az állami iskolába az 1909/10. tanévre 308. tanköteles iratkozott be, kik közül 245 román anyanyelvű.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke volt az iskola nagynevű alapitója: *Czárán Tivadar.* Később a gondnokság elnöke lett *Fejér József* seprősi nagybirtokos, ki ezen tisztséget 1908. évig viselte. Fejérnek az iskola fejlesztése és felvirágozása körül hervadhatatlan érdemei vannak, mely hazafias munkásságáért és több izben tanúsított áldozatkészségeért távozása alkalmából a miniszter köszönő irattal tüntette ki. Az állami iskolai gondnokság érdemes és lelkes elnöke jelenleg *Paikert Henrik* seprősi nagybirtokos. Az állami iskolánál *Bucsy Mihály* igazgató-tanító vezetése alatt Kenessey Irén tanítónő, Bucsy Jenő és Bustya Lóránt tanítók működnek.

5. Gurahoncz.

Aradvármegye szélső keleti határán fekvő, s nagyrészt románok által lakott, románajku községek által körülvett Gurahoncz község, a borossebesi járáshoz tartozik. Lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás szerint 756. Ezen létszám azonban a gróf Potoczky-féle gurahonczi uradalom által letelepített munkás családokkal jelentékenyen emelkedett. A Gurahoncz községben lakó mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma 163 ugyan, de az ott működő és egyedül álló két tanerős állami elemi népiskolába az 1909/10. tanévre 198 mindennapi tanköteles iratkozott be, mert az állami iskolát a Szomszédos Jószáshely, Jószás, Fényes, Baltyele, Honczisor és Szaturó románajkú községek tankötelesei közül is többen látogatják. Az állami iskolán kivül a községben egy államilag segélyzett magán-jellegű gyermekmenedékház működik.

A gurahonczi magyar tannyelvű iskola az izzó haza- és kulturaszeretet jegyében született. Néhány lelkes magyarérzelmű polgár kezébe vette a kulturhaladás lobogóját és Gurahonczon magyar tannyelvű iskolát teremtett, a melyből a mai — Gurahonczon és környékén egyedül álló — állami elemi népiskola fejlődött.

Huszonöt évvel ezelőtt Gurahonczon egyedül egy tanerős gör. kel. román elemi iskola működött. A községben lakó magyarok a távolfekvő községekben lévő magyartannyelvű iskolákba voltak kénytelenek járatni gyermekeiket. A helyzet igy reájuk nézve tarthatatlan volt. 1890. évben *Borsos Lajos* gurahonczi körjegyző, *Schauer Lajos* gyógyszerész és mások, áthatva egy magyar tannyelvű iskola felállításának szükségességétől és nemzeti szempontból való fontosságától, Gurahonczon magán jellegű, magyar tannyelvű iskolát létesítettek. A kulturaszeretet jegyében született ezen magán iskola az érdekelt szülők által fizetett tandijakból, az E. M. K. E., az aradi Kölcsey-Egyesület és Aradvármegye által nyújtott segélyekből, továbbá az iskolát szervezők által rendezett hangversenyek, színielőadások és mulatságok jövedelmeiből tartatott fenn. Az iskolának helyiséget díjtalanul az aradi és csanádi egyesült vasutak igazgatósága adott. Továbbá magára vállalta a tanterem fűtését és világítását. Ezen magán jellegű iskola fenn állt csaknem három tanéven át.

A segélyforrások kimerültek, az iskola jövőjéről kellett gondoskodni. A szépen indult iskolának állami kezelésbe való átadása vétetett tervbe. Gurahoncz község képviselő-testülete az 1891. évi július hó 20-án tartott közgyűlésén a szervezendő állami iskola céljaira biztosította a gör. kel. elemi iskola fenntartásához nem járuló adózók állami egyenes adójának 5%-át. Ez azonban vajmi csekély volt. Évenkint alig tett ki 100—150 koronát. A község szegény, más hozzájárulást nem biztosithatott.

Az aradi és csanádi egyesült vasutak igazgatósága — mely igazgatóság egyes alkalmazottai Gurahoncz községben laktak — szép példáját mutatta az iskola államosítása alkalmából a haza- és emberszeretetnek. Az 1891. évi szeptember 10-én kiállított nyilatkozat szerint ugyanis az emlitett vasúttársaság kötelezte magát, hogy a gurahonczi állami elemi iskola felállítása esetén az állami iskola céljaira egy tantermet és egy tanítói lakást magában foglaló iskolaépületet emel, azt örök haszonélvezeti joggal a kir. kincstárnak átengedi és a tanterem teljes berendezéséről és felszereléséről az állampénztár minden megterheltetése és igénybevétele nélkül gondoskodik. Továbbá magára vállalta a tanterem fűtését hat éven át.

Ez alapon a közoktatásügyi miniszter 1892. évi március hó 18-án 45610. sz. alatt kelt rendeletével az állami elemi iskola felállítását kimondotta.

A vasúttársaság által felajánlott iskolai építkezés 1893. év elején befejeztetvén, a gurahonczi állami elemi iskola egy tágas és diszes épületben *1893. évi március hó 12-én* megnyílt, illetve az ott működő magán-iskola ettől az időponttól kezdve állami jelleget öltött.

Az iskolaépület felállítása és végleges átadása alkalmából a közoktatásügyi miniszter 1893. évi szeptember hó 19-én 29544. szám alatt a következő tartalmú iratot intézte *Boros Béni* volt országgyűlési képviselő, az aradi és csanádi egyesült vasutak igazgatójához :

„Őszinte elismerést kelt bennem az arad-csanádi vasúttársaság azon nagylelkű áldozatkészsége, melyet a hazai népoktatásügy

iránt tanúsított, mikor a Gurahonczon szervezett állami elemi iskola részére díjtalanul egy tízezer forint értékű kitűnő épületet bocsátott rendelkezésemre. Örömömre szolgál ezen elismerést kinyilatkoztatnom. Fölkérem Címedet, hogy elismerésemet a társulatnak tudomására hozni szíveskedjék. *Cim* pedig, ki a

társulat nemes áldozatkészségének buzgó felköltője s hazafias irányítója volt, fogadja meleg köszönetemet. *Gróf Csáky,* s. k."

A hazafiasság és szeretet tüzéből kipattant szikra nem hamvadt el. Az iskola működését áldás kisérte. A tisztán nemzetiségi vidéken fontos nemzeti missziót teljesítő iskolának az 1901/2. tanévben már 85 növendéke volt. A szomszédos községek románajkú tankötelesei is felkeresték ezen iskolát. Az iskola fejlesztéséről kellett gondoskodni.

A fennt említett vasúttársaság a nemzeti érdek és a hazafias érzés hatása alatt 1902. évben felépítteti a második iskolaépületet. A kir. kincstárnak ugyancsak haszonélvezeti joggal díjtalanul átadott ezen második épület is egy tanteremből és egy tanítói lakásból áll.

A közoktatásügyi miniszter 1902. évben kinevezte a második tanerőt.

Az állami iskola hazafias működését és térfoglalását fényesen igazolja ama tény, hogy a gurahonczi állami iskolának az 1908/9. tanévben 156, az 1909—10. tanévben már 198 növendéke volt, kik közül 103 nem magyar anyanyelvű. Időközben a gör. kel. felekezeti népiskola teljesen elnéptelenedvén, végképen megszűnt. Az iskolának a harmadik tanerővel való fejlesztése folyamatban van.

A vasúttársaság ezzel kapcsolatban újólag hozott áldozatot. Átadta a kir. kincstárnak tulajdonjoggal a két épületet és az ezekhez tartozó telkeket minden vételár nélkül.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke *Borsos Lajos* gurahonczi körjegyző volt, ki nagy elfoglaltsága miatt csak két évig viselhette az elnöki tisztet. Utána a miniszter által *Németh Zsigmond* gurahonczi vasúti osztálymérnök neveztetett ki. Mind a ketten a legmelegebb érdeklődéssel kisérték az állami iskola ügyét, Németh Zsigmond lemondása után *Kolumbán Pál* lett a gondnokság elnöke, ki fáradhatatlan tevékenységgel munkálkodott állandóan az állami iskola fejlődése érdekében. A gondnokság érdemes elnöke jelenleg *Pártos Kálmán,* a Zselénszky gróf uradalmának intézője.

A legbensőbb hálával kell megemlékeznünk még Németh Zsigmondné úrnőről, aki az állami iskolát látogató leánytanulókat évek hosszú során át minden díjazás nélkül ernyedetlen buzgalommal tanította a női kézimunkákra. A hazafias lelkületű úrnő fáradozásaival és anyagi áldozataival az iskola népszerűvé tételéhez jelentékeny módon hozzájárult.

Az állami iskolánál működő tanítók: Benkő Dezső és Rebmann Károly. Az igazgatói teendőket Benkő látja el.

6 Máriaradna.

Máriaradna járási székhely. A község erdőkkel koszorúzott hegyek és a Maros folyó között hosszan terül el. A magaslaton áll és már a XVI. században is állt a történelmi nevezetességű hatalmas róm. kath. templom, a Ferencz-rendi szerzetesek vezetése alatt. A templomtól délre egy emlékoszlop jelöli azt a helyet, a hol II. József császár elragadtatással szemlélte a természet remek alkotásait. A nép ajkán ma is élő hagyomány szerint II. József ezen a helyen mondotta: „Ha nem volnék császár, máriaradnai zárdafőnök szeretnék lenni."

Máriaradna község lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 2418. A lakosság 60%-a román anyanyelvű, 40% magyar és német. A mindennapi tankötelesek száma az 1910. évben eszközölt összeírás adatai szerint 265. A községben a két tanerős állami elemi iskolán kivül egy 1 tanerős róm. kath. magyar tannyelvű — és egy 1 tanerős gör. kel. román tannyelvű elemi iskola, továbbá egy állami óvoda működik egy óvónővel. A róm kath. és a gör. kel. elemi iskola keletkezése az állami elemi iskola keletkezési időpontját több évtizeddel megelőzi.

A m.-radnai állami elemi iskola *hazánk ezeréves fennállásának emlékére rendezett ünnepségek alkalmából* a vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 1895. évi március hó 10-én kelt 10885. számú rendeletével szerveztetett.

Az állami iskola szervezésének előzményeit a következőkben foglaljuk össze: A község értelmisége már az állami iskola szervezését megelőző években óhajtott a községben állami iskolát létesíteni, több ízben meg is kísérelte annak felállítását, de ez a hazafias szándék mindig hajótörést szenvedett a románajkú polgártársak ellenállásán, illetve az állami intézmények iránt megnyilvánult ellenszenvén, s igy az eszmének testet adni nem lehetett. A túlnyomóan románajkú polgárokból álló községi képviselő testület állami iskola céljaira hozzájárulást biztosítani egyáltalában nem volt hajlandó. Már pedig Máriaradnán

magyar tannyelvű iskola felállítására magyar nemzeti szempontból feltétlenül szükség volt. Igaz ugyan, hogy a Ferenc-rendi szerzetesek irányítása mellett az egy tanerős róm. kath. elemi iskola kiváló tanitási eredménnyel és hazafias irányban működött, és működik, de ez az egy iskola — anyagi erők hiányában — nem volt képes ellenállni a községben erősen kiélesedett hazafiatlan törekvéseknek.

Az ellenszenv megnyilvánulása szembeötlő ellentéte volt a más községekbeli románajkú polgárok között az állami iskolák iránt megnyilvánult rokonszenvnek. (Pl. Gyulica, Kaprucza stb.)

Egy ezredéves ünnepségnek kellett jönni, hogy M.-Radnán életre keljen és később becsületes munkával hóditson az állami iskola.

A kir. tanfelügyelő, a község értelmiségével egyetértve, ezt az alkalmat ragadta meg és igyekezett az ennek nyomán támadt lelkesedés hatása alatt az értelmiség óhajának testet adni. A kir. tanfelügyelőnek a közigazgatási hatóság által támogatott előterjesztésére a közoktatásügyi miniszter már 1894. év elején kimondotta, hogy hajlandó Máriaradnán *tisztán államköltségen* állami iskolát állítani.

Érdekes Máriaradna község képviselőtestületének ezzel szemben tanúsított eljárása. A képviselőtestület ugyanis az 1894. évi július hó 22-én tartott ülésén tudomásul vette ugyan az állami iskola felállítását, de egyben kimondotta, hogy a községben egy harmadik iskola felállítását fölöslegesnek tartja, mert a községben már két iskola működik. (Lásd 30/894. kgy. számú képviselőtestületi jegyzőkönyvet.)

Az egy tanerős állami elemi iskola a községi képviselőtestület által nem támogatva, a románajku polgárok ellenszenvétől kisérve, nehéz viszonyok között, *1895. év szeptember hó 1-én megnyílt.* Az iskola rövid ideig bérhelyiségben volt elhelyezve, de

már a szervezést követő évben, 1896-ban saját otthonában volt. A kir. kincstár ugyanis 1896. évben 11200 koronáért egy tantermet és egy tanítói lakást magában foglaló iskolaépületet vásárolt, melyet megfelelő módon átalakíttatott.

Tehát állt Máriaradnán az ezredévi iskola és megkezdte hazafias működését. Az iskola kiváló tanítási eredménye a polgárságra nagy hatással volt, valósággal hódított, tért foglalt. Az ellenszenv néhány év alatt eloszlott, itt-ott már a rokonszenv jelenségei mutatkoztak. A románajkú polgárok eleinte szórványosan, majd később tömegesen íratták gyermekeiket az állami iskolába, minek következtében 1907. év folyamán az iskolát a második tanerővel és tanteremmel kellett fejleszteni. A rokonszenv ébredését, majd megerősödését igazolja ama tény, hogy abba az iskolába, a melybe a szervezés idején egy román gyermek sem iratkozott be, az 1909/10. tanévben beiratkozott növendékek közül 43 román anyanyelvű.

Az állami iskolával kapcsolatosan 1901. évben gazdasági ismétlő-iskola és 1902. évben iparos tanonc-iskola is szerveztetett.

Az állami iskola szervezése és fejlődése körül elévülhetetlen érdemeket szerzett *Csukay Sándor* volt máriaradnai járási főszolgabíró. A gondnokság érdemes elnöke ma *Dr. Walthier Adám* nyugalmazott máriaradnai járási orvos.

Az iskolánál működő tanerők: Kovács Béla és báró Babarczy Jenőné: Jósa Jolán.

Kovács Béla — ki az igazgatói teendők ellátásával van megbízva — 1897. évi november hó 1-je óta működik ezen állami iskolánál, mely idő alatt tanúsított lelkes munkásságával, kiváló tanításbeli eredményeivel nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az állami iskola a románajkú polgárok rokonszenvét megnyerte.

7. Zaránd.

A történelmi kútforrások szerint Zaránd vára már Árpád idejében létezett. Zaránd község lakosai a 18-ik századig — állítólag — ref. magyarok voltak. Egyéb adatunk Zaránd község történelmi múltját illetőleg nincsen.

A mai, csaknem tisztán románajku Zaránd község a kisjenői járásban fekszik. Lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 3168. Ezek közül 157 magyar, 48 német, a többi román. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910-ben 535. A községben három tantermes állami- és két tantermes gör. kel. román elemi iskola működik.

A zarándi állami elemi iskola szintén *a honfoglalás emlékére emelt iskolák egyike.*. Szerveztetett a közoktatásügyi miniszter 1895. évi augusztus hó 3-án 39222. sz. alatt kelt rendeletével. Megnyílt *1895. év szeptember hó 1-én.*

Az állami elemi népiskola felállítása előtt Zarándon egyedül a két tantermes, román tannyelvű iskola működött. A mindennapi tankötelesek száma évenkint 320—350 között váltakozott s így a rendelkezésre álló két tanterem a gyermekek iskolázására nem volt elegendő. Több évtizeden át a gyermekek túlnyomó része teljesen iskolázatlanul nőtt fel. A gör. kel. román hitközség iskoláját nem fejleszthette; községi jellegű iskola felállítására és fenntartására pedig alap nem volt. A lakosok túlnyomó része az *iskolafenntartó* gör. kel. román hitközséghez tartozván, a más felekezethez tartozó lakosokra kivethető 5%-os iskolai adó egy községi jellegű iskola fenntartására megközelitőleg sem volt elegendő.

Ez az állapot tette szükségessé az állami elemi iskola felállítását.

Az állami iskola működését a lakosság túlnyomó része évről-évre fokozódó rokonszenvvel kisérte. A kir. tanfelügyelői hivatalban őrzött iratok tanúsága szerint az állami iskolának 1903. évben már 123 növendéke volt, kik közül 98 román anyanyelvű. Ezen nagyfokú érdeklődés eredményezte 1903-ban az iskolának a második tanerővel való fejlesztését. Az 1907—8. tanévben az önként beiratkozott növendékek száma már a 200-at meghaladta. Ekkor fejlesztetett az iskola a harmadik tanerővel.

Az ezredéves ünnepségek alkalmából emelt ezen iskola 1895-től 1906-ig a *gróf Edelsheim Gyulai Lipót* által csekély bérösszeg ellenében átengedett kastélyszerű épületben volt elhelyezve. 1906. évben ugyanezen épület a kir. kincstár által iskolai célokra 15000 koronáért megvásároltatván, az épület az iskola saját otthona lett. Ezen jogügyletből folyólag *gróf Edelsheim Gyulai Lipót* zarándi nagybirtokos, főrendiházi tag, igen szép példáját adta áldozatkész haza- és emberszeretetének. E nemeslelkü főúr ugyanis a szóban lévő 15000 korona vételárat *„Edelsheim Gyulai Lipót örök alapítványa"* cimen a Zaránd községben szervezett állami elemi népiskola gyámolitására adományozta.

Az 1906. év május hó 18-án aláirt alapitó-levél szerint, az alapítványt képező 15000 korona tőke évi 600 korona kamatai a zarándi állami elemi népiskolába járó gyermekek segélyezésére fordítandók.

E nagylelkű adományt gróf Apponyi Albert közoktatásügyi miniszter 1906. év december hó 22-én a következő tartalmú irattal köszönte meg:

„Aradvármegye kir. tanfelügyelőjének jelentéséből örömmel értesültem, hogy Méltóságod a zarándi állami elemi iskola céljaira megvásárolt ingatlan 15000 koronában megállapított vételárának évi 600 koronát kitevő kamatait az ottani állami népiskolába járó tanulóknak házi-ipari és más tevékenységre szoktató munkákkal való foglalkoztatása és a szegénysorsu tanulóknak étellel és ruhával leendő ellátása céljából alapítványként nagylelkűen átengedte. Nagy örömömre szolgál, midőn Méltóságodnak a népoktatás érdekében tanúsított ezen hazafias áldozatkészségeért őszinte elismerésemet és köszönetemet nyilvánítom.

Fogadja Méltóságod őszinte tiszteletem nyilvánítását."

A hazafias lelkesedés tüzéből kipattant és hazafias áldozatkészségből otthont szerzett magyar tannyelvű iskola vonzott, hódított. Zarándon, e csaknem tisztán románajkú községben, ahol az állami iskola felállítása előtt magyar szót alig lehetett hallani, ma a románajkú ifjak nagy része tud és örömmel beszél magyarul.

Az iskola fenntartásához a község mivel sem járul hozzá, s igy a személyi és dologi kiadások tisztán a kir. kincstárt terhelik.

Az állami iskola szervezése, fejlődése és az iskolaépület adományozása körül elévülhetetlen érdemeket szerzett az állami iskolai gondnokság volt elnöke: *báró Ditfurth Nándor,* a gróf Edelsheim-féle uradalom igazgatója. Az ő nevétől a zarándi állami iskola szinte elválaszthatatlan, mert az iskolát — *Nikitscher József* volt zarándi állami iskolai tanitó több mint egy évtizeden át kifejtett lelkes és kitartó munkássága mellett — az ő tapintatos, szeretetteljes támogatása és irányítása tette vonzóvá, erőssé. Elnök volt 1895—1908-ig.

A gondnokság érdemes elnöke jelenleg *Zachariás Dezső,* zarándi községi jegyző.

Az állami iskolánál ezidőszerint Lábady István igazgató-tanitó, Steinitzer Józsa tanítónő és Bálint Dávid tanitó működik.

8. Székudvar.

Székudvar község a kisjenői járásban fekszik. Lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 5207. Ezek közül 947 magyar, 54 német, a többi román. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 732. A községben három tantermes állami-, egy tantermes róm. kath-. és három tantermes gör. kel. román elemi iskola működik. A Székudvar községhez tartozó gróf Wenckheim Frigyes-féle

uradalom (Csikós-tanya) is tart fenn egy 1 tantermes uradalmi jellegű elemi iskolát. Ezen elemi népiskolákon kivül a községben 1900. évtől kezdve egy *önálló szaktanitós gazdasági ismétlő iskola* is működik.

A községben lévő 732 mindennapi (6—11 éves) tanköteles közül az 1909/10. tanévre az állami iskolába 270, a róm. kath. jellegű iskolába 63, a gör. kel. román iskolába 240 és az uradalmi iskolába 36 iratkozott be.

Az 1895. évben megnyilt állami elemi iskola az *ezredéves ünnepségek alkalmából szerveztetett.*

Szükséges volt az állami iskola felállítása legelőször is magyar nemzeti szempontból, mert a magyar nyelvtől nem idegenkedő román lakosság részéről a magyar nyelv iránt több izben megnyilvánult rokonszenvet és érdeklődést lekötni, biztosítani és fokozni állami érdek, melyet csak egy jól szervezett állami iskola biztosíthatott; de szükség volt az állami iskola felállítására másrészt azért is, mert a községben működő felekezeti iskolák tantermei az összes tanköteles gyermek befogadására nem voltak elegendők, s az iskola fenntartó hitközségek iskoláikat nem fejleszthették. Községi jellegű iskolát szervezni pedig, a polgári község túlterheltsége miatt nem lehetett.

Ez alapon a közoktatásügyi miniszter 1895. évi június hó 17-én 14.142/895. sz. alatt kelt rendeletével Székudvaron egy tanerős állami elemi népiskolát létesített. Megnyilt *1895. évi november hó* folyamán.

Az állami iskola 1904. év végéig bérhelyiségben volt elhelyezve. 1904. év folyamán a kincstár a község által 2000 koronáért vásárolt és állami iskolai célokra a kir. kincstárnak tulajdonjoggal átadott telken két tanterem és egy tanítói lakásból álló iskolaépületet emeltetett, s így 1905. évben az állami iskola új otthonába költözött. Az építkezés 10.500 koronába került.

A körültekintő tapintatossággal vezetett, s kiváló tanítási eredménnyel működő állami elemi iskola, a felállításához fűzött hazafias reményeknek teljesen megfelelt; a románajkú lakosságnak a magyar nyelv iránt megnyilvánult vonzódását erősítette, fokozta, minek következtében az állami iskola 1904. évben a második- és 1908. évben a harmadik tanerővel fejlesztetett.

Az állami iskola túlzsúfolt, az önként jelentkező románajkú gyermekeket az iskola már alig képes befogadni. A negyedik tanerővel és tanteremmel való fejlesztés vált szükségessé, mely munkálat folyamatban van.

Az állami iskola iránt megnyilvánult rokonszenvet fényesen igazolja ama tény, hogy a három tantermes állami iskolába az 1909/10. tanévre beiratkozott 270 tanköteles közül 236 román anyanyelvű.

Az állami iskola felállításához a község telket adott, fenntartásához pedig biztosította az iskolaépület jókarban tartását, nagy szünidei tisztogatását és a felekezeti iskolák fenntartásához nem járuló lakosok állami egyenes adójának 5%-át, mely utóbbi évenként 120—130 koronát tesz ki.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke *Gröftner Viktor* uradalmi számtartó volt. Gröftner ezen tisztséget egy évig viselte. Utána *Ürmösy Boldizsár Ferencz* székudvari róm. kath. plébános neveztetett ki, kit 1898. évben *Méhes Gáspár* uradalmi tiszttartó követett. Méhes 1904. év végéig volt elnök.

Mindhárman lelkes hívei és támogatói voltak az állami iskolának.

Amikor a székudvari állami elemi iskola szervezéséről és fejlődéséről irunk, elismeréssel adózunk *Varga György* székudvari községi jegyzőnek is, ki a kir. tanfelügyelőt ezen ügyben lelke egész melegével támogatta. *Varga György* az állami iskola szervezése óta az állami iskola gondnokságának tagja, majd 1905. év óta — jelenleg is elnöke.

Az állami iskolánál *Sipos Ferencz* igazgató-tanitó vezetése alatt özv. Mann Trajánné és Veres Ilona tanítónők működnek.

Sipos Ferencz 1897. év óta (1897-től—1904-ig egyedül) működik ezen iskolánál, ki sikeres tevékenységével a lakosság kebelében az állami iskola iránt megnyilvánult rokonszenv erősödését, s így az iskola fejlődését nagyban előmozdította.

9. Konop.

Konop a máriaradnai járásban fekszik. Lakosainak száma 1120. Mindennapi tanköteles van a községben 130—140. A lakosok túlnyomó része román. 1895. évig egyedül az egy tanerős gör. kel. román elemi iskola szolgálta a község népoktatatásügyét, mely román tannyelvű iskola ma is fenn áll.

Konopon az állami elemi iskola felállítására szükség volt, hogy a községben lakó csekély számú magyarság gyermekei anyanyelvükön nyerhessenek oktatást.

A kir. tanfelügyelő előterjesztésére a közoktatásügyi miniszter az 1895. évi október hó 24-én kelt 55495. számú rendelettel kimondotta, hogy Konopon egy tanerős állami elemi iskolát létesít. Az 1895. év november hó folyamán megnyilt iskola ideiglenesen *Kinczig János* konopi birtokos által három évre ingyen felajánlott épületben nyert elhelyezést. Kinczig János kötelezte magát arra is, hogy három éven át a tantermet sajátjából fütteti.

A három év eltelte után két éven át az állami iskola a kir. kincstár által bérelt helyiségben volt elhelyezve. 1900. évben a kir. kincstár egy telket vásárolt és azon egy diszes iskolaépületet emeltetett, s igy az iskola 1900. évben saját othonába költözött. Az iskola épülete tisztán államköltségen létesíttetett és tartatik fenn.

Konopon az állami iskolát ellenszenvvel fogadták. A lakosság eleinte hallani sem akart az állami iskola felállításáról, a képviselő testület az iskola fenntartásához mivel sem járult hozzá. De működött a román-túlzók lelketlen és hazafiatlan izgatása is. Az állami iskola az első években érezte a gyűlölködés hatását. Néptelen volt, alig 15—20 gyermek járt fel az iskolába, kik gúnyolódásnak, üldözésnek voltak kitéve.

Ez az ellenszenv csak akkor csökkent, amikor az állami iskolának 4—5 évi tapintatos vezetése mellett és működése után látták, hogy az állami iskola anyanyelvüket nem támadja, amikor érezték, hogy a magyar nyelv tudása előnyükre válik. Az uj iskolaépületnek 1900. évben történt felállítását, ha rokonszenvvel nem is, de ellenséges indulattal sem fogadták. Sőt Konop község képviselő-testülete az 1900. évi február hó 10-én tartott ülésén az állami iskola új épületének jó karban tartására évenkint 60 koronát biztosított. Az ellenszenv megszűnését igazolja ama tény, hogy az állami elemi iskolába az 1909/10. tanévre beiratkozott 56 növendék közül 45 román anyanyelvű. Az iskola iránti rokonszenv, az ellenszenv megszűnése után évről-évre fokozódott és fokozódik. A románajkú szülők egy jó része ma már büszke arra, hogy gyermekeik magyarul beszélnek.

Az állami iskola ellenszenves voltát az első öt évben az állami iskolai gondnokság is érezte. Az elnökök a gyűlölködés hatása alatt gyakran változtak. A gondnokság első elnöke volt *Zareczky Tivadar* uradalmi tiszttartó, ki csak 1896. év végéig működött. Utána *Zeller Géza* lett kinevezve, kinek 1898. évben történt lemondása után az elnöki tisztséget *Posevitz Géza* berzovai körjegyző foglalta el, ki sokat fáradozott az állami iskola felállítása és az iskola iránt megnyilvánult ellenszenv megszűnése körül. Követte őt az elnöki tisztségben 1899. évben *Sármezei Frigyes,* ki annyira szívén viselte a gyermekek oktatásának megszakítás nélkül való szükségességét, hogy a tanitó akadályoztatása esetén, a gyermekek oktatását maga látta el. A gondnokság érdemes elnöke 1901. évtől kezdve ma is: *Heindl Pál* államvasúti főnök.

Az állami iskolánál ezidőszerint *Kaposvári György* állami tanitó működik.

10. Kisjenő.

Kisjenő község a kisjenői járás székhelye. A túlnyomó részben román, kevesebb számban magyar és német ajkú lakosok száma: 2350. A mindennapi tankötelesek száma 1910. évben 450.

Az állami elemi iskola szervezése előtt Kisjenőn egy 1 tantermes róm. kath. magyar tannyelvű és egy 1 tantermes gör. kel. román tannyelvű elemi iskola működött. A rendelkezésre álló ezen két tanterem a községben lakó mindennapi tankötelesek befogadására nem volt elegendő, minek következtében néhány jobbmódú család egy magániskolát tartott fenn, mely magániskola azonban a később szervezett izraelita elemi iskola felállítása folytán megszűnt.

A kir. tanfelügyelő az iskolalátogatások alkalmával tapasztalta, hogy az iskolák túlzsúfoltságuk és hiányos felszerelésük miatt nem képesek hivatásuknak megfelelni. De meggyőződött arról is, hogy a község tanügye — különösen magyar nemzeti szempontból — csak úgy nyerne gyökeres rendezést, ha a községben egy állami elemi iskola állna fenn.

A kir. tanfelügyelő gyakran felkereste az egyházak vezetőembereit és a politikai hatóságok fejeit, tanácskozott velök, hogy miként lehetne a fennálló bajokat orvosolni. De a tárgyalások, — részben az anyagi erők hiánya, részben a románajkú lakosságnak az állami iskolák iránt táplált ellenszenve következtében, — a kívánt eredményre nem vezettek.

A magyar országgyűlés 1894. évben elhatározta, hogy hazánk ezer éves fennállásának emlékére az ország területén 400 magyar tannyelvű állami iskolát állit. Ezt az alkalmat ragadta meg a kir. tanfelügyelő, hogy a község népoktatásügyét a polgárság érdekeinek megfelelő megoldásra juttassa.

Felterjesztést intézett a közoktatásügyi miniszterhez, mely felterjesztésben élénken színezte a község tűrhetetlen tanügyi viszonyait, de kidomborította és igazolta azt is, hogy Kisjenőn az állami iskola felállítását a magyar nemzeti érdekek megkövetelik. A közoktatásügyi miniszter az 1896. évi augusztus 28-án 46057. sz. alatt kelt rendelettel a kisjenői állami elemi iskola felállítását elrendelte. Megnyilt két tanerővel *1896. évi október hó 1-én.* Az állami iskola egyelőre a kir. kincstár által bérelt helyiségben nyert elhelyezést.

A község értelmisége és a magyarajkú polgárok nagy lelkesedéssel fogadták az állami elemi iskola (egyelőre leányiskola) felállítására vonatkozó értesítést. A miniszter által kinevezett gondnokság alakuló ülését Králitz Gyula kir. tanácsos elnöklete alatt 1896. év szeptember hó 27-én tartotta meg. A gondnokság jegyzőjévé dr. Lázár Zoárd, gondnokká pedig Ujj János főmérnök lett megválasztva.

Az ezredéves ünnepségek alkalmából szervezett állami iskola a gondnokság körültekintő, tapintatos, de céltudatos vezetése mellett lassan-lassan tért hódított és néhány év leforgása után a nemmagyar ajkú polgárok között is megnyilvánult az óhaj az állami leányiskolának vegyes iskolává való átalakítása és az iskolánál a harmadik tanítói állás rendszeresítése iránt. Mindenek előtt azonban az iskola részére állandó otthon felépítéséről kellett gondoskodni.

Az uj iskolaépület a kisjenői főhercegi uradalom által *teljesen díjtalanul* adományozott telken a kir. kincstár által felépíttetvén, az állami iskola 1900. év szeptember havában uj és díszes otthonába költözött.

Az iskolaépület most már megfelelő számú tanteremmel fenn állt, s igy mi sem gátolta az állami iskola további fejlesztését. A közoktatásügyi miniszter, a községben általánosan megnyilvánult óhajnak megfelelően, a leány iskolát 1906. évben vegyes iskolának nyilvánította, a harmadik tanerővel fejlesztette és ezen újonnan rendszeresített harmadik tanítói állást Hervai (Hercz) Bernát volt kisjenői izraelita elemi iskolai tanítóval töltötte be, kit egyben az igazgatói teendők ellátásával is megbízott.

A hazafias irányban is teljes megelégedésre működő állami iskola ma három tanerős, de a közel jövőben már a negyedik tanerő kinevezése válik szükségessé, mert a román polgárság által is megkedvelt állami iskolába évről-évre több és több tanköteles jelentkezik felvételre. Élénken igazolja ezt azon örvendetes tény, hogy az állami iskolába az 1909—10. tanévre 61 román tanköteles iratkozott be.

Az állami iskolai gondnokság elnöke volt a szervezés idejétől 1904. évig *Králitz Gyula* kir. tanácsos, ki a kir. tanfelügyelő ama törekvését, hogy Kisjenőn állami iskola állíttassák fel, lelkesen támogatta és igy az állami iskola szervezése majd fejlődése körül elévülhetetlen érdemeket szerzett. Utána *Zechmeister Sándor* uradalmi intéző neveztetett ki, ki a gondnokságnak megalakulása óta tagja, s kinek vezető állásában még inkább nyilt alkalma mintaszerű gondossággal párosult tevékenységgel öregbíteni érdemeit. A gondnokság elnöke volt 1907. évig. A gondnokság lelkes elnöke ma *Csukay Gyula,* a kisjenői járás közszeretetben és tiszteletben álló főszolgabírója.

Az állam tulajdonát képező iskolaépület jó kárban tartásához Kisjenő község évi 200 koronával járul hozzá. Minden egyéb dologi és személyi kiadást a kir. kincstár fedez.

Az állami iskola a hozzá fűzött reményeknek mindenben megfelel, mely első sorban a tantestület kiváló munkásságának érdeme.

A tantestület, de különösen *Hervai Bernát* igazgató-tanitó tevékenységét illetőleg említésre méltó, hogy 1909. évben Kis-jenőn az aradi Kölcsey-Egyesület kezdeményezésére és támogatása mellett, a hozzáfűzött reményeket felülmúló, fényes sikerű néprajzi kiállítást rendezett, mely — történelmi vonatkozású tárgyakkal is gazdagított — néprajzi kiállítás sikere, főleg Hervai Bernát fáradhatatlan munkásságának köszönhető.

Az állami iskolánál jelenleg Hervai Bernát igazgató vezetése alatt Édesné Hisszinger Ilona és Markos Vilma tanítónők működnek.

Az állami iskolán kivül a községben egy tanerős róm. kath. és egy tanerős izraelita magyar tannyelvű-, továbbá egy tanerős gör. kel. román tannyelvű elemi iskola működik.

11. Szapáryliget.

Szapáryliget kincstári telepes község. A telepítés 1884. évben történt. Kisközséggé 1887. évben alakult. Lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 2156. Ma azonban már

néhány százzal több. A lakosok 60%-a magyar, 40% német, tót és román. A nem magyarajkú lakosok között túlnyomó számban a tótok vannak. A mindennapi (6 — 11 éves) tankötelesek száma az 1910. évben eszközölt összeírás adatai szerint 439.

A szapáryligeti állami elemi iskola *hazánk ezer éves fennállásának emlékére rendezett ünnepségek alkalmából szerveztetett.* Azon iskolák egyike ez, mely iskolák a népművelés mellett fokozottan hivatva vannak úgy a tanuló ifjúság, mint a felnőttek lelkében a tiszta hazafias érzést felébreszteni, ápolni és ébrentartani. Fokozottan hivatva vannak azért, mert keletkezésük egy oly ország ezer éves, dicsőséges fennállásához fűződnek, mely ország múltjából a lángoló, önfeláldozó hazaszeretetnek lelkesítő emlékei rajzanak elénk.

Az állami iskola szervezését megelőzőleg is volt Szapáryligeten iskola, mely azonban a község szegénysége miatt a népoktatási törvény követelményeinek megfelelő színvonalon nem állt, s így egy megfelelő iskola felállításáról gondoskodni kellett. Ezen régi iskola keletkezésének története az 1887. évre vezethető vissza. Az 1884. évben letelepített lakosság ugyanis a község szélén egy kincstári magtárt alakíttatott át iskolává és 1887. év szeptember havában megkezdte működését egy tanerővel mint vegyes tannyelvű elemi iskola. Az 1890-es évek elején a község két tanteremből és két tanítói lakásból álló új iskolaépületet emeltetett a község belterületén és az iskolát a második tanerővel fejlesztette. Ezen második tanítói állomás rendszeresítése csak úgy volt lehetséges, hogy az Aradi Kölcsey-Egyesület a tanító fizetéséhez évi 800 koronát adott.

Az ezredéves ünnepélyek alkalmából — a kir. tanfelügyelő előterjesztésére — Szapáryliget is azon községek közé soroztatott, amely községekben magyar tannyelvű állami elemi iskola felállítása vétetett tervbe. A lefolytatott tárgyalások eredménye lőn, hogy Szapáryliget község képviselőtestülete az általa fenntartott iskolaépületet a közoktatásügyi kincstár által adott 8000 korona államsegély felhasználásával még két tanteremmel és két tanítói lakással kibővítette és a kir. kincstárnak állami iskolai célokra örök tulajdonjoggal átadta. Ez alapon a közoktatásügyi m. kir. miniszter 1896. évi július hó 24-én kelt 37.565. számú rendelettel a két tanerős községi jellegű iskolát állami kezelésbe vette és négy tanerőssé fejlesztette. Az így négy tanerővel szervezett állami elemi iskola *1896. év szeptember hó 1-én* nyilt meg.

Szapáryliget község az állami iskola szervezése alkalmával magára vállalta az iskolai épület jókarban tartását és az állami iskola fenntartásához felajánlotta a községi lakosok állami egyenes adójának 5%-át mint iskolai adót, mely utóbbi kötelezettség alól azonban 1903. évben felmentetett.

Az 1900-as évek elején az állami iskola fejlesztése vált szükségessé. Mindenek előtt azonban új tantermekről kellett gondoskodni. Az aradi áll. jószágigazgatóság előterjesztést tett aziránt, hogy a község telepes jellegére való tekintettel a földmivelésügyi kincstár terhére két tantermet és két tanítói lakást magában foglaló új iskolai épület emeltessék. A földmivelésügyi miniszter az építkezést elrendelte és 1903. évben már állott az új iskolaépület. Az állami iskola fejlesztését most már mi sem gátolta, minek következtében a közoktatásügyi miniszter 1903. évben az ötödik-, 1904. évben a hatodik tanítói állomást rendszeresítette. Ma az iskola hat tanerős. Az iskola személyi- és dologi kiadásait tisztán a kir. kincstár fedezi.

Az állami iskolai gondnokság elnöke volt a szervezés idejétől 1899. évig *Kure György* községi jegyző; 1899. évtől 1906-ig *Kriegner Sándor* volt községi biró, 1906. évtől ma is, ismét *Kure György* községi jegyző.

Az állami iskola a felállításához fűzött hazafias és kulturális reményeknek minden tekintetben megfelel.

Az iskolánál működnek: *Benczúr István* igazgató-tanító vezetése alatt Schäger Ferencz és Sziklai Tivadar tanítók, továbbá Hoffmann Mária, Kirillovics Teréz rendes- és Taksás Ilona h. tanítónők.

Az állami iskolával kapcsolatban egy áll. óvoda is működik.

12. Taucz.

Taucz község a ternovai járásban fekszik. Lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 2598. Ezek közül 267 magyar, 38 német, a többi román. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 332. A községben egy tanerős állami — és két tanerős gör. kel. román elemi népiskola működik. Megemlítjük, hogy a gör. kel. román elemi iskolánál az 1909—10. tanévben — dacára annak,

hogy két tanítói állás van szervezve — csak egy tanitó működött. A megüresedett második tanítói állás beszüntetése iránt az anyagilag teljesen szegény iskolafenntartó hitközség lépéseket tett.

A tauczi magyar tannyelvű állami elemi iskola szintén *az ezredéves ünnepségek alkalmából* létesitett iskola.

Taucz községben huszonöt évvel ezelőtt egyedül a két tantermes gör. kel. román elemi iskola működött, mely iskola azonban a községben lévő nagyszámú (245) mindennapi tanköteles gyermek befogadására nem volt elegendő. Az iskolafenntartó hitközség iskoláját nem fejleszthette.

Községi jellegű népiskola felállítására az 1868. évi népoktatási törvény alapján a község kötelezhető lett volna ugyan, de ezen iskola fenntartására a felekezeti iskolát fenn nem tartó adózók állami egyenes adójának 5%-a elegendő alapot nem adott, a községnek pedig vagyona, melyből az iskola fenntartását biztosíthatta volna, nincs. És e mellett a románajkú lakosság a magyar tannyelvű iskolától idegenkedett.

A magyar tannyelvű iskola felállítását és fenntartását csak állami eszközökkel lehetett biztositani. A kir. tanfelügyelő előterjesztésére a közoktatásügyi miniszter 1896. évi május hó 21-én 16983. szám alatt kelt rendelettel kimondotta, hogy Tauczon az ezredéves ünnepély alkalmából állami elemi iskolát szervez egy tanerővel.

Az 1896. év november havában megnyilt állami iskola az első tanévben bérhelyiségben volt elhelyezve. A következő tanévben a kir. kincstár Taucz község által adott telken tisztán államköltségen iskolaépületet emeltetett. Az egy tanteremből és egy tanítói lakásból álló iskolaépület a kir. kincstárnak 12000 koronába került. A tanterem bebútorozása és felszerelése szintén a kincstár költségén eszközöltetett.

Az iskola dologi kiadásai az évenkint 300 koronát tevő 5%-os iskolai adóból és a kir. kincstár által adott államsegélyből nyernek fedezetet. A személyi kiadások tisztán a kir. kincstárt terhelik.

A hazafias szellemben és kiváló tanítási eredménnyel működő állami iskola a románajkú lakosság között tért hódított. A kezdetben csak magyar gyermekek által látogatott iskolába az 1909—10. tanévre 127 mindennapi tanköteles iratkozott be és ezek közül 96 román anyanyelvű. Az iskola látogatottságára, a községben lévő tankötelesek nagy számára és a gör. kel. román iskolánál a második tanitói állás beszüntetésére való tekintettel az iskola fejlesztése vált szükségessé. A tárgyalások ez irányban már folynak.

Az állami iskolai gondnokság elnöke a szervezés idejétől ma is : *gróf Königsegg Fidél* tauczi földbirtokos, gróf Königsegg Fidél az állami iskolát igaz szeretettel és hazafias áldozatkészséggel támogatja és fejlődését a legmelegebb érdeklődéssel kiséri és mozdítja elő.

Az állami iskolánál *László Gyula* tanitó működik, ki alig két évi működése alatt az iskolát a vármegye legjobb iskolái közé emelte.

13. Nagybuttyin.

Nagybuttyin község a borossebesi járásban fekszik. A túlnyomóan román földmivelőkből álló község lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 3245. Ezek közül 490 magyar, 88 német, 65 tót, a többi román. A mindennapi tankötelesek száma volt az 1910. évben 520. A községben négy tanerős állami- és három tanerős gör. kel. román elemi iskola működik. Az 520 mindennapi tanköteles közül az 1909/10. tanévre az állami iskolába 280-, a gör. kel. román iskolába 199 gyermek iratkozott be.

A nagybuttyini magyar tannyelvű állami elemi iskola *hazánk ezeréves fennállásának emlékére rendezett ünnepségek alkalmából 1896. évben szerveztetett.* A románok által lakott és román községek által körülvett Nagybuttyin községben állami iskolát létesíteni elsőrendű magyar nemzeti érdek volt. Ez a tudat és kötelességérzet vezette Aradvármegye kir. tanfelügyelőjét akkor, amikor az állami iskola felállításának eszméjét felvetette.

Huszonöt évvel ezelőtt a községben egy tanerős róm. kath.-, egy tanerős izraelita- (mind a kettő magyar tannyelvű) és két tanerős gör. kel. felekezeti, román tannyelvű elemi iskola működött. A mindennapi tankötelesek száma volt abban az időben 340. Az izraelita iskola azonban — mely iskola leginkább szolgálta Nagybuttyinban a magyar nemzet érdekeit — 1895. évben megszűnt. Az iskolafentartó izraelita hitközség — szegénysége miatt — iskoláját tovább fenn nem tarthatta, s így fokozottabban állt elő

szüksége annak, hogy a községben magyar tannyelvű és lehetőleg állami jellegű elemi népiskola létesíttessék.

A közoktatásügyi miniszter a kir. tanfelügyelő indokolt- és az előzetes tárgyalások adatait magában foglaló iratokkal is támogatott előterjesztésére 1896. évi augusztus hó 17-én 44643. sz. alatt kelt rendeletével kimondotta, hogy az ezredéves ünnepségek alkalmából Nagybuttyin községben két tanerős állami elemi iskolát létesít. A két tantermes állami elemi iskola egyelőre bérházban *1896. év szeptember hó folyamán* nyílt meg.

A kir. kincstár 1897. év folyamán 9800 koronáért egy épületet vásárolt, mely épületet két tanterem és két tanitói lakásból álló iskolaépületté alakittatott át 11000 korona költséggel.

Nagybuttyin község képviselő-testülete az iskolai épület felállításához 2000 korona készpénzzel és nyers faanyaggal járult. Továbbá kötelezte magát az építkezéshez szükséges kézi- és igásnapszám előállítására, mely kötelezettséget azonban az építkezés idejében a felekezeti iskolák fenntartásához nem járuló adózók állami egyenes adójának 5%-ával váltotta meg, mely összeg évenkint 180—200 koronát tesz ki.

A hivatása magaslatán álló állami iskola, a túlnyomóan román nemzetiségű lakosságnak az állami iskola iránt megnyilvánult rokonszenve és meleg érdeklődése következtében 1903. évben a harmadik és 1908. évben a negyedik tanerővel fejlesztetett, mely fejlesztések következtében a róm. kath. jellegű elemi iskola megszűnt

A négy tantermes állami elemi népiskola személyi- és dologi kiadásait a kir. kincstár fedezi.

Az állami iskolába beiratkozott 280 növendék közül 167 román anyanyelvű.

A községben államsegélyes iparos tanonc-iskola is működik.

Az állami iskolai gondnokság elnöke a szervezés idejétől ma is: *Seress Ferencz* kir. táblai biró, ki nemes lelke, a tanügyek iránt táplált szeretete egész melegével karolta és karolja fel az állami iskola érdekeit.

Az állami iskolánál *Némethy János* igazgató-tanitó körültekintő és tapintatos vezetése alatt működnek: Buday Éva és Popperné Reichenberger Irma tanítónők, továbbá Czavar A. Gyula tanitó.

Megemlítjük, hogy az iskola agilis igazgató-tanítója a tantestület meleg támogatása mellett a községben két humánus intézménynek adott életet: A szegény gyermekeket felruházó egyesületnek és az Ifjúsági egyesületnek.

A közoktatásügyi miniszter *Popperné Reichenberger Irma* tanítónőt — ki a szervezés idejétől kezdve működik ezen iskolánál — a népnevelés terén szerzett érdemei elismeréséül 1908. évben *igazgató-tanitónő* cimmel és jelleggel tüntette ki.

14. Dumbrovicza.

A máriaradnai járás egyik vadregényes fekvésű községe Dumbrovicza. A kis község lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 1131. A lakosok 10—15 kivételével román anyanyelvűek.

Dumbrovicza község népoktatási viszonyai 1897-ik évig rendezetlenek voltak. Állt ugyan a községben egy gör. kel. felekezeti román tannyelvű elemi népiskola, de ennek működése a népoktatási törvény követelményeinek nem felelhetett meg, mert az anyagilag teljesen szegény hitközség rendes tanítói állást rendszeresíteni, tanítóját fizetni képes nem volt, s így éveken át a tanítói teendőket gör. kel. lelkészek, vagy tanítói oklevéllel nem biró egyének látták el.

Hazánk ezer éves fennállásának emlékére rendezett országos ünnepségek alkalmából a törvényhozás kimondotta, hogy az országban 400 új állami elemi népiskola létesíttessék. A meghirdetett törvény Dumbrovicza néhány hazafiasabb érzésű polgárában vágyat támasztott arra, hogy olyan iskolájuk legyen nekik is, melyben gyermekeik az életben szükséges tudnivalókon kivül az állam nyelvét, a magyart is elsajátítsák.

1897. év január havában 41 dumbroviczai románajkú polgár aláírásával ellátott kérvény érkezett Aradvármegye kir. tanfelügyelőjéhez, melyben Dumbroviczán egy magyar tannyelvű állami elemi népiskola felállítása iránt kérelmeztek. — Kérvényükben előadták, hogy a román tannyelvű iskolába járó gyermekek egy árva szót sem tudnak magyarul, de egyébként is az iskolai állapotok községükben annyira

el vannak hanyagolva, hogy gyermekeik tudatlanul, „elszomorító vadságban" nőnek fel és fájó szívvel látják, hogy más községek lakói élvezik a magyar tannyelvű iskola áldásait, mig gyermekeik azt nélkülözni kénytelenek.

Ugyanezen beadványban egy gör. kel. román származású, jó módú dumbroviczai polgár, névszerint *Csukurica Petru,* — ki később nevét *Aradi Péterre* magyarosította — az állami iskola céljaira a kir. kincstárnak *öt évre díjtalanul* felajánlotta a község közepén fekvő, egy tanterem és egy tanítói lakás céljainak megfelelő házát.

A kir. tanfelügyelő az érdeklődést a legmelegebb rokonszenvvel fogadta és az állami iskola felállítása iránt a tárgyalásokat megindította.

A tárgyalások folyamán Dumbrovicza község képviselőtestülete átadta a kir. kincstárnak örök haszonélvezeti joggal a község tulajdonát képező iskolai alapvagyont, mely 800 kor. becsértékű legelőből és egy darab 500 korona névértékű államkötvényből állott. Továbbá az iskola céljaira anyagi erejéhez mérten megszavazott évi 60 koronát.

A közoktatásügyi m. kir. miniszter 1897. évi február hó 28-án 7356. sz. a. kelt rendeletével kimondotta, hogy *1897. évi szeptember hó 1-től kezdve* Dumbroviczán egy 1 tanerős magyar tannyelvű állami elemi iskolát létesít. Egyben Aradi Péter hazafias ajánlatát köszönettel elfogadta.

A közoktatásügyi m. kir. miniszter a kir. tanfelügyelőség előterjesztésére később, vagyis 1900. évben tisztán államköltségen új iskolaépületet emeltetett.

Az állami iskola 1897. év szeptember havában megkezdette működését. De ugyanakkor megkezdődött most már nyíltan a felbujtók működése is. Nyíltan terjesztették a nép között, hogy az uj iskolaépület összedűl s maga alá temeti a gyermekeket, hogy az építés összes költségeit az állam kiveti adóban a községre stb. Sőt az állami iskolába járó tanulókat, ezek szülőit, a tanítót, az állami iskolai gondnokság tagjait az utcán nyiltan megtámadták, hogy a megfélemlítés eszközeivel térítsék el azok figyelmét, rokonszenvét az állami iskolától.

Az aknamunka az iskolának nem ártott, az állami iskola a lakosság értelmesebb részének szeretetétől és bizalmától körülbástyázva haladt tovább a megjelölt úton.

A tanító lelkiismeretes munkássága, szorgalma és az elért tanításbeli eredmények a szülőkre nézve biztatók voltak, kik azután gyermekeiket tömegesen vették ki a gör. kel. román iskolából és íratták be az állami iskolába.

Az állami iskola iránt a románság körében fokozottan megnyilvánult meleg érdeklődés és rokonszenv, valamint a gondnokság tapintatos eljárása eredményezte, hogy a dumbroviczai gör. kel. román hitközség — a közhangulat hatása alatt — az általa fenntartott gör. kel. felekezeti román tannyelvű iskolát 1909. évben beszüntette.

Ma Dumbroviczán egyedül az állami elemi iskola működik.

Az állami elemi iskolai gondnokság elnöke, az állami iskola keletkezésétől kezdve, ma is *Totterer János* kapruczai körjegyző, kinek lelkes fáradozása és hazafias munkássága nagyban elősegítette az állami elemi iskola keletkezését s biztosította azt a rokonszenvet, mely kezdetben megnyilvánult és ma fokozottabb mértékben van meg.

Az egy tanerős állami elemi iskola hívatásszerető tanítója ezidő szerint *Dragoj Gyula,* ki ezen iskolánál 1910. év óta megszakítás nélkül, teljes ügybuzgalommal működik.

15. Gyulicza.

Gyulicza a Maros folyó mentén a máriaradnai járásban fekszik. Lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 1098. A lakosság 20—25 lélek kivételével román anyanyelvű. A mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma 120. A községben egy tanerős állami- és egy tanerős gör. kel. román elemi iskola működik. Az állami iskola 1897. évben szerveztetett, mig a gör. kel. román elemi iskola már 1863-ik évben fenn állt.

Kevés nem-magyar ajkú községben nyilatkozott meg oly lélekemelő módon a magyar nyelv tudása iránti vágy, mint Gyuliczán. Máshol lépésről-lépésre kellett tért hódítani, hosszantartó nehéz küzdelemmel kellett az állami iskolák iránt megnyilvánult ellenszenvet, közönyt legyőzni, míg Gyuliczán maguk a románajkú polgárok kérték az állami iskola felállítását.

Az 1890-es évek közepén hazánk ezer éves fennállásának megünneplése nyomán támadt lelkesedés hullámai itt-ott magukkal ragadták hazánk nem-magyarajkú, de jó érzésű polgárait is.

Az 1897-ik év március havában, 29 jó módú gyuliczai románajkú polgár azon kérelemmel fordult Aradvármegye kir. tanfelügyelőjéhez, hogy községükben *„magyar iskola"* felállítása iránt tegyen lépéseket. Az egyszerű polgárok által, keresetlen szavakkal irt beadványban rámutattak arra, hogy gyermekeik a gör kel. román elemi iskolában egy árva szót sem tanulnak meg magyarul, — rámutattak arra, hogy más községek lakói élvezik a magyar iskola áldásait, míg ők azt nélkülözni kényszerülnek: kérve-kérték az állami iskola felállítását.

Elmondják beadványukban, hogy a község lakói erdei mun— kával foglalkoznak, munka keresés céljából távol fekvő vidékeket bejárnak, útjokban érzik a magyar nyelv hiányát és tapasztalják, hogy a magyar szóra szükségük van. Jó érzésük, de az életfenntartási ösztön is készteti őket a magyar nyelv elsajátítására.

A kir. tanfelügyelő a legnagyobb örömmel karolta fel a kérelmet és az állami iskola felállítása érdekében mindenekelőtt a tótváradi körjegyzővel — kinek körzetéhez Gyulicza község tartozik — lépett érintkezésbe. 1897. évi április hó 1-én *Gábor Petru* gyuliczai lakos a tótváradi körjegyző előtt megjelent és a következő nyilatkozatot kérte jegyzőkönyvbe foglalni: „Hajlandó vagyok és késznek nyilatkozom a Gyulicza községben felállítandó állami iskola céljaira a gyuliczai 10. számú beltelkes házamnál 2 szoba, 1 konyha és mellékhelyiségekből álló tanítói lakást, illetve tantermet, továbbá az udvar területén kivül 60 □-öl területű házi kertet a magam és örököseim nevében öt egymásután következő évre ingyenesen, bér nélkül az állam rendelkezésére bocsátani, s a helyiséget rendeltetési céljának megfelelően kitataroztatni."

A tótváradi körjegyző a kir. tanfelügyelőhöz intézett jelentésében többek között a következőket írja: „Gábor Petru gyuliczai lakos nyilatkozatát azon megjegyzés kíséretében van szerencsém beterjeszteni, hogy — bár előttem ismeretlen okokból — az állami iskolák iránti rokonszenv vidékünkön mindinkább terjedni kezd, s biztos kilátás van arra, hogy — ha a létesítendő állami intézet céljának, rendeltetésének megfelel — Gyulicza község összes tanköteles gyermekei, az öt évi próbaidő eltelte előtt az állami iskolában nyernek oktatást."

Gyulicza község kérelme a közoktatásügyi m. kir. miniszter elé terjesztetett. A miniszter 1897. évi április hó 29-én 22.313/97. sz. alatt a következő rendeletet intézte Aradvármegye kir. tanfelügyelőjéhez: „Gyulicza községben *az ottani román lakosság kérelme folytán,* az 1868. évi 38. t.-c. 80. §-a alapján 1897/8. tanévtől kezdve egy tanítói állomással magyar tannyelvű állami elemi népiskolát állítok. Ezen állami iskola Gábor Péter ottani földmivelő által öt évre ingyen átengedett épületben lesz elhelyezendő. Felhívom a kir. tanfelügyelőséget, hogy nevezett földmivelőnek ezen hazafias áldozatkészségeért elismerő köszönetemet nyilvánítsa."

Ezen intézkedés következtében a gyuliczai állami elemi iskola *1891. évi szeptember hó 1-én* Gábor Péter házában megnyilt. Az állami elemi iskolához kinevezett Pap László román származású tanító igaz lelkesedéssel és kiváló szaktudással fogott szép feladatának megoldásához. A tanító lelkes munkássága következtében a románajkú polgárságnak az állami iskola iránt tanúsított érdeklődése és rokonszenve úgyannyira fokozódott, hogy az 1909/10. tanévben a község 120 mindennapi tankötelese közül 80 az állami iskolába iratkozott be és hogy az állami iskolát a szomszédos községek tankötelesei is látogatják.

A Gábor Péter által átengedett terem a tankötelesek befogadására csakhamar kicsinynek bizonyult. Az 1897. év december havában 80 gyuliczai polgár azon kérelemmel fordult Aradvármegye kir. tanfelügyelőjéhez, hogy a gyuliczai állami elemi iskola részére egy uj iskolaépület felállításával állandó otthon létesíttessék. — Gyulicza község az iskolaépület felállításához szegénysége miatt mivel sem járulhatott hozzá, miért is a kir. tanfelügyelő az iskolaépület felállítása kérdésében Aradvármegye közigazgatási bizottságának támogatását kérte. Az előterjesztések eredményhez vezettek. A közoktatásügyi kormány 1899. évben 900 koronáért telket vásároltatott és ezen telekre az 1900. évben tisztán államköltségen egy uj, díszes iskolaépületet emeltetett.

Az állami iskolai épület jókarban tartásához Gyulicza község évenkint 80 koronával járul. Az állami iskola személyi és dologi kiadásai a kir. kincstárt terhelik.

Az állami iskolával kapcsolatban gazdasági ismétlő-iskola is szerveztetett. E célra gyakorló területül Gyulicza község 1908. évben átadta a kir. kincstárnak örök haszonélvezeti joggal a 7 hold 1046 □-öl területű községi iskolai alapvagyont.

Az állami iskola felállítása és felvirágozása körül kiváló érdemeket szerzett *Gábor Petru* gyuliczai román ajkú földmíves. Az állami iskola lelkes támogatói voltak: *Dánn György* tótváradi körjegyző, *Valean Theofil* gyuliczai gör. kath. plébános és *Róth Bernát* kereskedő.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke volt a szervezés idejétől 1905. évig *Dánn György* tótváradi körjegyző, 1905. évtől pedig mind e mai napig *Tompa Ferenc* m. kir. főerdész, kinek megtestesült kötelességtudása, lelkes hazafiassága és a népnevelés iránt tanúsított meleg érdeklődése az állami iskola tekintélyét, jó hírnevét és munkája sikerét nagyban előmozdítja.

Az állami iskola lelkes tanítója: *Pap László.*

16. Kaprucza.

Kaprucza község a máriaradnai járásban, a Maros folyó mentén fekszik. Lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 799. A község lakói gör. kel. románok. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 86. A községben egy 1 tanerős állami elemi iskola működik. Volt még a községben egy gör. kel. felekezeti iskola is, de ez az állami iskolának 1897. évben történt felállításával évről-évre gyöngült, minek következtében az iskolafenntartó hitközség az előadásokat beszüntette és az iskolának végleges megszűnése iránt a szükséges lépéseket 1909. évben megtette.

A kapruczai állami elemi iskola *hazánk ezer éves fennállásának emlékére rendezett ünnepségek* alkalmából szerveztetett. Kapruczán megismétlődött a gyuliczai eset, mely igazolta a tótváradi körjegyzőnek a gyuliczai állami elemi iskola szervezésével kapcsolatban irt jelentése következő kitételét: „Az állami iskolák iránti rokonszenv vidékünkön mindinkább terjedni kezd." Állami iskolák felállítása iránt mozgalom indult meg a marosmenti községekben, amely mozgalom élén románajkú polgárok állottak. Kaprucza község románajkú magyar polgárai is tömörültek és 1897. év január havában megjelentek Aradvármegye kir. tanfelügyelője előtt és községük részére már 1897. év szeptember hó 1-től kezdődőleg állami elemi iskolát kértek. A kir. tanfelügyelő ismertette a polgárokkal a sürgős felállítás akadályait, de egyben kijelentette, hogy az esetben, ha az állami iskola ideiglenes elhelyezése a község lakói részéről biztosíttatnék, úgy lehet reményük ahhoz, hogy a közoktatásügyi miniszter 1897. év szeptember hó 1-én kezdődő hatállyal a községben egy magyar tannyelvű állami elemi iskolát állít. — Erre a jelenlevő *ifj. Szűcs Nikoláe* kapruczai lakos nyomban kijelentette, hogy két szobából, konyhából és egyéb szükséges mellékhelyiségekből álló — és némi átalakítás után megfelelővé tehető házát az állami iskola céljaira *5 évre díjtalanul* átengedi.

Az állami iskola felállításának kérdése az ügy gyors és teljes letárgyalása után a kir. tanfelügyelő által a legmelegebb pártolás kíséretében a közoktatásügyi minisztérium elé terjesztetvén, ahol az ügy kedvezően fogadtatott és az állami iskolának 1897. évi október hó 1-én kezdődő hatállyal való felállítása 1897. évi szeptember hó 23-án 51.637. sz. alatt kelt rendelettel kimondatott. A közoktatásügyi miniszter ideiglenesen elfogadta ifj. Szűcs Nikolae kapruczai lakos ajánlatát és ezen hazafias áldozatkészségeért részére elismerő köszönetet nyilvánított, de egyben intézkedett egy új iskolaépület felállítása iránt is. Az újonnan szervezett állami iskolához Bérczy Ödön oki. tanító neveztetett ki, ki működését a románság rokonszenve kíséretében *1897. évi október hó 1-én* megkezdette.

A földmivelésügyi miniszter által adott telken a közoktatásügyi miniszter felépíttette az új iskolaépületet és 1900. évben az állami iskola hazánk ezer éves fennállásának emlékére emelt új és diszes otthonába költözött.

Az állami iskola tisztán államköltségen lett felállítva és tartatik fenn, annak fenntartásához a község vagy más érdekeltség mivel sem járul.

Az állami iskolai gondnokság elnöke a szervezés idejétől ma is *Totterer János* kapruczai körjegyző, ki az állami iskola felállítása érdekében sokat fáradozott és az állami iskola lelkes támogatója.

Az iskola tanítója: Buzilla Livius.

17. Gyorok.

Az aradi járáshoz tartozó Gyorok község, Aradvármegye egyik legszebb bortermelő vidéke. Gyorok község és a hozzátartozó csángótelep lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 2036. Ezek közül 1531 magyar, 53 német, a többi román. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 323.

A községben — egy gondnokság felügyelete alatt — két teljesen külön álló állami elemi iskola működik és pedig a csángótelepen két tanerős-, a község belterületén szintén két tanerős. A község belterületén van ezen kivűl egy tanerős ref.- és egy tanerős gör. kel. román fel. elemi népiskola. Van továbbá a csángótelepen egy-, a belterületen szintén egy állami óvoda 1—1 óvónővel.

I. Csángótelep.

Az 1880-as évek elején Bukovinából hazánkba költözött csángók az aradmegyei Gyorok község területén telepittettek le. Ott hagyták idegen hazájukat azon reményben, hogy itt az édes magyar haza kebelén élvezni fogják nemzeti műveltségünk áldásait, s gyermekeik az édes és igazi otthon erejéből tápot nyerve, hű fiai lesznek a magyar államnak.

A település gondjaival súlyosan terhelt, gyámolitásra szoruló népnek iskolája a telepítés első éveiben nem volt. A 80-100 tanköteles korban lévő csángó-gyermek a körülbelül egy órányi távolságra fekvő, akkor még fenállott gyoroki róm. kath. iskolára volt utalva. De részben a nagy távolság, részben a gyorok-belterületi tankötelesek befogadására sem elegendő egy tanterem kicsiny volta miatt az iskolát csak néhány csángó tanköteles látogathatta.

A kir. kincstártól a telepítés évében kaptak ugyan iskolaépitési célokra 800 □-öl beltelket és a tanitói javadalom részbeni fedezésére 15 hold szántóföldet, de a szegény nép iskolaépületet állítani, a 15 hold szántóföld jövedelmét egy tanitó fizetésének megfelelő összegre kiegészíteni, saját erejéből teljesen képtelen volt.

A 15 hold szántóföld fele a gyoroki róm. kath. tanítónak engedtetett át ideiglenes használatra, a másik fele pedig a kincstár javára kezeltetett.

A csángó gyermekek iskolázása a legmostohábbnak volt mondható. Ezen segíteni kellett.

A kir. tanfelügyelő, hogy az iskola nélkül álló, erkölcsileg elparlagiasodott és anyagilag siralmas helyzetbe jutott nép gyermekei megfelelő oktatásban részesüljenek, már 1888-ban lépéseket tett egy állami jellegű elemi iskola felállítása iránt. Az ez irányban megindított tárgyalások azonban évekig elhúzódtak, mert a csángók, anyagi ügyeibe a pénzügy-, a földmivelésügy-, az igazságügy minisztériumnak és több más hatóságnak is beavatkozási joga lévén, végleges megállapodásra jutni alig lehetett.

Végre — hosszas tárgyalások után — a közoktatásügyi miniszter kimondotta, hogy hajlandó a telepen állami népiskolát állítani, ha a földmivelésügyi kincstár az iskola céljaira megfelelő épületet emel, a tanitó részére 26 hold föld haszonélvezetét biztositja és a község az 5%-os iskolai adót megajánlja.

Most ezen kijelölt irányban indultak meg a tárgyalások. Gyorok község képviselő-testülete 1891. évi november hó 12-én tartott rendkívüli ülésén a szervezendő állami iskola céljaira a telepeseket terhelő állami egyenes adók 5%-át képviselő-testületi határozattal biztosította. Az építkezést azonban egyik miniszter sem vállalhatta tárcája terhére, s igy a tanterem és tanítói lakás felépítésével várni kellett, mig a földek jövedelméből és az 5%-os pótadóból megfelelő összeg gyűlik egybe.

Hogy az égetően sürgős építkezés kérdése mielőbb megoldást nyerjen, társadalmi uton is indultak segélyezések. 1895. év folyamán a pénzügyminiszter az építkezési célokra befolyt jövedelmekből 3568 forintot utalványozott, társadalmi segélyezésekből pedig befolyt 1000 frt. 1895. évben az építkezés megkezdődött. Befejezést azonban abban az évben nem nyert, mert a rendelkezésre álló pénz az építkezés teljes végrehajtására nem volt elegendő. Az építkezés félbeszakadt. A kir. tanfelügyelő most a közoktatásügyi miniszterhez fordult anyagi támogatásért. Beadványában megvilágította a csángók szomorú helyzetét, rámutatott arra, hogy a telepen lévő tanköteles gyermekek 80%-a már több mint egy évtized óta teljesen iskolázatlanul nő fel, de rámutatott arra is, hogy ezen-, országszerte meghurcolt kérdés végleges megoldása elodázhatatlan nemzeti kötelesség. Kérte a közoktatásügyi minisztert, hogy az építkezések befejezésére még szükséges 2000 frtot tárcája terhére engedélyezze. A 2000 frt. engedélyeztetvén, az építkezés sikeres befejezést nyert.

Az építkezés kérdése megoldva, a felmerült sok akadály eloszlatva: a csángótelepi egy tanerős állami elemi iskola a csángók nagy örömére *1897. év szeptember hó 1-én* megnyílt. Az iskola 1897. év augusztus hó 31-én kelt 45132. számú rendelettel szerveztetett és a tankötelesek nagy számára való tekintettel 1906. évben két tanerőssé fejlesztetett.

A csángók az 5%-os iskolai adó fizetésének kötelezettsége alól felmentettek. Az állami iskola helyi jövedelmét képezi a földmivelésügyi miniszter által adott 7 és ½ hold szántóföld évi 270—280 korona

bérösszege. Az iskola fenntartásához ezen felül szükséges személyi és dologi kiadások a közoktatásügyi tárcát terhelik.

Az állami iskola első tanítója volt 1903. évig *Sziklai Tivadar* jelenleg szapáryligeti állami elemi iskolai tanitó, ki szép, de nehéz hivatásának megfelelni iparkodott.

Az állami iskolának már az első tanévben 82 növendéke volt. Az 1909—10-ik tanévre beiratkozott növendékek száma 167.

Örömmel és a legnagyobb elismeréssel emlékezünk meg ez alkalommal a csángótelepi állami iskolai gondnokság volt elnökeiről *Molnár Lajosról* és *Pálya Mátyás* róm. kath. plébánosról, kik mindketten lelkük egész melegével támogatták a csángók iskolaügyeit.

A csángótelepi állami elemi iskolánál ezidő szerint Lázár Pál és Blozsán Kálmán tanitók működnek.

A közoktatásügyi miniszter *Lázár Pál* tanitót az itt és előbbi állomáshelyén (Mikalaka) kifejtett lelkes munkássága jutalmazásául és a népnevelés terén szerzett kiváló érdemei elismeréséül az 1907. évi XXVI. t. c. 9. §-a alapján igazgatói cimmel és jelleggel tüntette ki. Lázár Pál, ki ezen iskolánál 1903. év óta működik, a tiszteletbeli igazgatóvá történt előléptetését nemcsak az iskolában, de a társadalmi életben is, különösen a csángók érdekében kifejtett sikeres munkálkodásával méltán kiérdemelte. Az ifjúsági egyesületben az ifjúságot, — a téli estéken tartott előadások alatt a felnőtteket — oktatta, buzdította a jóra, nemesre.

Szervezett kosárfonó tanfolyamokat, fogyasztási szövetkezetet, s fáradságos munka árán sikerült a rosszhírű s a túlságos alkoholélvezetek folytán züllésnek indult csángótelepeseket megmenteni, jobb útra téríteni.

II. Belterület.

A gyorok-belterületi állami elemi iskola *1908. év szeptember hó 1-én* kezdődő hatálylyal, az 1907. évi március hó 4-én 1641. szám alatt kelt rendelettel szerveztetett. Ezen állami iskola a szervezés előtt *róm. kath. felekezeti jellegű* volt.

A gyoroki róm. kath. iskola a 18-ik század második felében alapíttatott. A róm. kath. kitközség, a róm. kath. iskola államosítása alkalmával a kir. kincstárnak átadott, jelenleg is használatban lévő iskolaépületet és kántor-tanítói lakást 1826-ban *Hasztreiter Antal* kádármestertől kapta ajándékba. Az iskolaépület homlokzatán emlékkőbe vésett következő felirat áll:

„A gyenge ifiúság hit, erkölts és tudományban oktatására készittette Hasztreiter Antal 1826. E nemesszivü jótevőnek örök emlékül tétette Hasztreiter Pál 1831."

A község törzslakossága ebben az időben még túlnyomóan német volt. A németajkú lakosság megmagyarositása a róm kath. iskola érdeme. De nemcsak a községbeli németajkú lakosságra volt az iskolának ilyen hatása, hanem vonzotta a szomszédos Kuvin és Ménes községek románajkú polgárait is, kik gyermekeiket a gyoroki róm. kath. iskolába járatták magyar szót tanulni. A gyoroki ref. iskola abban az időben még nem állt fenn.

A gyoroki róm. kath. iskola hazafias irányú működése a vezetők, a tanítók érdeme, kik bizonyára teljes tudatában voltak annak, hogy a magyar nemzeti műveltségnek erős és mély gyökeret kell lebocsátani a néprétegek szívós talajába, mert a nemzet csak így küzdhet sikerrel egy új ezredév viharával.

A róm. kath. iskola kezdettől fogva mindvégig egy tanerős maradt. A hitközség iskoláját nemcsak hogy nem fejleszthette, de — mivel az 1880-as években fellépett filoxera a lakosságot vagyonilag tönkretette — a legnagyobb küzdelmek között tartotta fenn. *Pálya Mátyás* volt gyoroki róm. kath. plébános és iskolaszéki elnök hangversenyeket, szinielőadásokat rendeztetett és ezek jövedelmeiből fedeztettek a legszükségesebb kiadások.

Az 1903. évben a róm. kath. iskolára utalt tankötelesek száma 150-re emelkedett, s így az iskola fejlesztése sürgősen szükségessé vált.

A hitközség teljes tudatában annak, hogy a második tantermet fel nem építtetheti, a második tanítói állás javadalmát nem fedezheti: 1904. év november hó 27-én tartott hitközségi képviselőtestületi ülésen — az egyházfőhatóság előzetes hozzájárulásával — iskoláját állami kezelésbe ajánlotta fel.

A közoktatásügyi miniszter fennt megnevezett időponttól a róm. kath. iskolát állami kezelésbe vette, az állami iskola céljaira átadott iskolaépületet a második tanteremmel kibővíttette és a szervezés idejétől a második tanítói állással fejlesztette.

A hitközség átadta a kir. kincstárnak örök haszonélvezeti joggal az iskolai épületeket, felszereléseket és az egy hold 626 □-ölnyi földből álló iskolai alapvagyont, továbbá az iskola javára kezelt 600 korona készpénzt. A politikai község magára vállalta az iskolaépületek jókarban tartását, tisztogatását és az állami iskola céljaira képviselőtestületi határozattal biztosította a felekezeti iskolák (ref. és gör. kel. román) fenntartásához nem járuló lakosok állami egyenes adójának 5%-át, mely utóbbi összeg évenkint 120—130 koronát tesz ki.

A közoktatásügyi miniszter a hitközség óhajára kimondotta, hogy az állami iskolánál mindenkor fog alkalmazni egy róm. kath. vallású, kántori képesítéssel bíró tanítót, ki a kántori teendőket a hitközségtől nyerendő külön dijazás ellenében köteles teljesíteni.

A belterületi és a csángótelepi állami elemi iskola egy gondnokság felügyelete alatt áll.

Az állami iskolai gondnokságnak — a község népnevelésügyét szeretettel gondozó-, az állami iskolák érdekeit a legmeszszemenőbb jóindulattal támogató-, érdemes elnöke jelenleg: *Raskó Sándor* gyoroki róm. kath. esperes plébános.

Az állami iskolánál *Rezik Albert* és *Kintzig Róbert* tanítók működnek.

Az igazgatói és a kántori teendők ellátásával Rezik Albert van megbízva, ki Gyorokon, a volt róm. kath. majd állami iskolánál 1895. év óta működik, mely hosszú idő alatt kifejtett eredményes munkásságával felettes hatóságai elismerését méltán kiérdemelte.

18. Petris.

Petris község a máriaradnai járásban fekszik. Lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás szerint 1388. Ezek közül 38 magyar, 13 német, a. többi román. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 175. A községben egy tanerős állami- és egy tanerős gör. kel. román elemi népiskola működik. Az állami elemi iskolát a Petris községgel összeépített Szelistye és a szomszédos Korbest, Rossia és Obersia tisztán románajkú községek tankötelesei közül is többen látogatják.

Petrisen huszonöt évvel ezelőtt egyedül az egy tantermes gör. kel. román elemi iskola működött, mely iskola azonban — tekintettel arra, hogy a községben már akkor 120 tanköteles volt — a község igényeit nem elégítette ki, s így nagyon sok gyermek nélkülözte az iskolát. Az iskolafenntartó gör. kel. román hitközség szegénysége miatt iskoláját nem fejleszthette.

1897. év március hó 25-én 68 petrisi-, túlnyomóan románajkú polgár azon kérelemmel fordult Aradvármegye kir. tanfelügyelőjéhez, hogy Petris községben az ezzel összeépített Szelistye és a szomszédos Korbest, Rossia és Obersia községek tankötelesei részére is egy magyar tannyelvű állami elemi népiskola felállítása iránt tegyen lépéseket. A község teljesen szegény, az iskola felállításához és fenntartásához mivel sem járulhat hozzá. A kérvényhez csatolt nyilatkozat szerint azonban méltóságos *Ürményi Pálné szül. Vukovics Mária* úrnő petrisi nagybirtokos, Ürményi Pál cs. és kir. kamarás neje hajlandó volt a felállítandó állami iskola céljaira egy tanteremből és tanítói lakásból álló, megfelelő épületet a kir. kincstárnak öt évre díjtalanul átengedni.

Kérelmüket indokolták azzal, hogy gyermekeik beiskolázására az egy tantermes gör. kel. román tannyelvű iskola nem elegendő, de főként azzal, hogy gyermekeiket a magyar szóra szeretnék taníttatni, de erre nekik a román tannyelvű iskola módot nem nyújt.

A kir. tanfelügyelő előterjesztésére a közoktatásügyi miniszter 1897. évi április hó 29-én 20978. szám alatt kelt rendelettel Petrisen egy tanerős állami elemi iskolát állított, mely iskola az Ürményi Pálné által átengedett és a kir. kincstár által bebútorozott és felszerelt épületben, *1897. év szeptember hó 1-én* működését megkezdte. A miniszter nevezett úrnőhöz hazafias áldozatkészségeért köszönő-iratot intézett.

Az állami iskola 1902. évig a díjtalanul átengedett épületben, ezen időtől 1905. évig bérházban és 1905. évtől kezdve az állam költségén vásárolt telken, tisztán államköltségen épitett iskolaépületben volt és jelenleg is van elhelyezve. Az egy tanteremből és egy tanitói lakásból álló iskolaépület a kir. kincstárnak 11283 koronába került.

A kir. kincstár tulajdonát képező iskolaépület jókarban tartásával és a nagyszünidei tisztogatásával járó költségeket $^{4}/_{5}$ részben Petris község-, $^{1}/_{5}$ részben Szelistye község vállalta magára. A két község egyéb hozzájárulást nem biztosithatott.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke volt 1902. év végéig *Knauer József* akkor petrisi- jelenleg berzovai körjegyző. 1903. évben Berzovára távozott; távozása alkalmából a közoktatásügyi miniszter az

állami iskola érdekében kifejtett hazafias munkásságáért köszönőirattal tüntette ki. Az állami iskolai gondnokság érdemes elnöke jelenleg *Virág Sándor* petrisi körjegyző.

Az állami iskolánál *Andron Sándor* tanitó van alkalmazásban, ki ezen iskolánál 1899. év április hó 1-je óta működik.

19. Ménes.

Ménes község — mely már a 14-ik században ismeretes volt — a máriaradnai járásban fekszik. A túlnyomóan szőlőműveléssel foglalkozó lakosok száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 1331. Ezek közül 148 magyar, 32 német, a többi román. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 162. A községben egy tantermes állami- és egy tantermes gör. kel. román elemi népiskola működik.

Ménes is azon községek közé tartozik, a mely községek románajkú polgárai, belátva gyermekeik rendszeres neveltetésének és a magyar szó elsajátításának szükségességét, maguk kérték a magyar tannyelvű iskola felállítását.

Ménesen 1897. évig egyedül az egy tantermes gör. kel. román felekezeti elemi iskola működött, mely iskola tanterme azonban a községben lévő 140—150 mindennapi tanköteles befogadására nem volt elegendő. Az iskolafentartó hitközség szegénysége miatt iskoláját nem fejleszthette, s igy 40—50 gyermek teljesen iskolázatlanul nőtt fel.

1897. év február hó folyamán 65 ménesi — túlnyomó részben románajkú — polgár azon kérelemmel fordult Aradvármegye kir. tanfelügyelőjéhez, hogy a községben lévő nagyszámú tanköteles gyermekre való figyelemmel egy magyar tannyelvű, lehetőleg *állami jellegű* népiskola felállítása iránt tegyen lépéseket.

A kir. tanfelügyelő ez alapon a tárgyalásokat megindítván, mindenekelőtt a község képviselő-testületével lépett érintkezésbe. A község képviselő-testülete 1897. évi április hó 6-án tartott rendkívüli közgyűlésén örömmel üdvözölte ugyan az állami iskola felállítását célozó törekvést, de a szervezendő állami iskola céljaira a ménesi gör kel. román elemi iskola fenntartásához nem járuló adózók állami egyenes adójának 5%-án kivül egyéb hozzájárulást nem biztosithatott. Az 5% évenkint 130—140 koronát tesz ki.

Ez alapon azonban a közoktatásügyi miniszter állami iskolát szervezni hajlandó nem volt.

Ekkor egy nemesen és hazafiasán gondolkodó főúr, *gróf Nádasdy Ferencz,* a ménes-gyoroki uradalom volt tulajdonosa sietett a szegény nép helyzetén segíteni. A kir. tanfelügyelőhöz intézett levelében felajánlotta a kir. kincstárnak a szervezendő állami elemi népiskola céljaira *öt évre díjtalanul* Ménes községben lévő házát, mely épület egy tanterem és tanítói lakás céljaira kiválóan alkalmas.

Most — miután a tanterem elhelyezése biztosítva volt, a közoktatásügyi miniszter 1897. évi szeptember hó 15-én kelt 56152. számú intézkedéssel a ménesi állami elemi iskola felállítását elrendelte és gróf Nádasdy Ferencz úr őnagyméltóságához hazafias áldozatkészségeért köszönő iratot intézett. Az állami iskola tanterme — a kir. kincstár által bebútorozva és felszerelve — *1897. év október hó folyamán megnyilt.*

Az öt év letelte után gróf Nádasdy Ferencz az általa átengedett épület díjtalan használati jogát meghosszabbította, s igy a tanterem és tanítói lakás 1908. év június hó végéig teljesen díjmentesen volt az állami iskola használatában. Az 1908. év folyamán a gróf Nádasdy-féle uradalom eladatott. Az új birtokos már nem volt hajlandó az épületet díjtalanul rendelkezésre bocsátani, minek következtében a kir. kincstár 1908. évi július hó 1-től kezdve ma is az épületért évi 700 korona haszonbért fizet.

Az állami iskola személyi és dologi kiadásait tisztán a kir. kincstár fedezi.

Az állami iskolát a románajkú lakosság megkedvelte. A szervezés idejében megnyilvánult rokonszenv évről-évre fokozódott, mit igazol ama tény, hogy az 1909 — 10. tanévre az egy tantermes állami elemi iskolába 62 mindennapi tanköteles iratkozott be, s ezek közül 45 román anyanyelvű.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke *Adamovich Lázár,* a gróf Nádasdy uradalom tiszttartója volt, ki az iskola érdekeit mindig igen meleg szeretettel karolta fel. A gondnokság érdemes elnöke jelenleg: *Kovacsevits György* ménesi körjegyző.

Az állami iskolánál *Karlik József* tanitó működik.

A legbensőbb hálával kell itt megemlékeznünk *dr. Vancsó Gyula* uradalmi jogtanácsosról, kinek a szóban lévő uradalmi épület díjtalan átengedése első sorban köszönhető.

20. Odvos.

Odvos község a máriaradnai járásban fekszik. Lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 1177. Ezek közül 108 magyar, a többi román. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 140. A községben egy tanerős állami- és egy tanerős gör. kel. román elemi iskola, továbbá egy állami óvoda működik egy óvónővel.

Ismét egy magyar tannyelvű iskola, melyet románajkú polgárok kértek felállítani és amely iskola a hazafias áldozatkészség és emberszeretet jegyében meg is született.

Huszonöt évvel ezelőtt 1897. évig a községben egy 1 tanerős román tannyelvű felekezeti iskola működött, mely iskola azonban a magyar szót tanulni vágyó románajkú polgárok óhajának teljes mértékben nem felelhetett meg. 1896. év szeptember hó 10-én 71 odvosi és milovai túlnyomóan románajkú polgár azon kérelemmel fordult *Szathmáry Gyula* Aradvármegye volt alispánjához, hogy az ezredéves ünnepségek alkalmából Odvos — és az egy kilométernyi távolságra fekvő Milova községek részére — Odvos székhelylyel egy állami elemi népiskola felállítása iránt illetékes helyen tegyen lépéseket. A megye népoktatásügyéhek fejlődése iránt meleg érdeklődéssel viseltető alispán, a szóban lévő kérvényt a legmelegebb pártolással tette át Aradvármegye kir. tanfelügyelőjéhez.

Az állami iskola felállítása iránti előterjesztés a közoktatásügyi miniszterhez megtétetett. A miniszter azonban csak azon esetben volt hajlandó a szóban lévő iskolát felállítani, ha Odvos község képviselőtestülete az állami iskola állandó elhelyezését és az iskolaépület állandó jókarban tartását biztosítja. Ezt a terhet a teljesen szegény község magára nem vállalhatta.

Az állami iskola felállítása már-már elejtetett. Ekkor *konopi Konopy Kálmán* odvosi földbirtokos tisztán hazafias áldozatkészség és emberszeretetből azon nagylelkű ajánlatot tette, hogy a szervezendő állami iskola céljaira egy tanterem- és egy tanítói lakásból álló, teljesen megfelelő beltelkes épületet a kir. kincstárnak *10 évre díjtalanul* átenged és kötelezi magát az iskolaépület jó-karban tartására, a tanterem bebútorozására és fűtésére.

Az iskola felállításának most már akadálya nem lévén, a közoktatásügyi miniszter az 1897. évi január hó 12-én 69.422/896. szám alatt kelt rendelettel az odvosi állami elemi iskola szervezését kimondotta. Az állami iskola megnyílt egy tanerővel *1897. év február hó* folyamán.

Odvoson, ezen csaknem tisztán román törzslakosságú községben az állami iskola és később az állami óvoda (lásd állami óvódák fejezete alatt) létesítése *Konopy Kálmán* odvosi földbirtokos és neje szül. *Heinrich Gizella úrnő* hazafias áldozatkészségének köszönhető.

A tíz év leteltével, 1907. évben *Konopy Kálmán* az 1896. évben tett ajánlatát újabb 10 évre meghosszabbította s így az iskola (tanterem és tanítói lakás) elhelyezése 1917. évig teljesen díjtalanul biztosítva van. Ugyancsak újabb 10 évre meghosszabbította az épület jókarban tartására és a tanterem fűtésére vonatkozó ajánlatát is, csak azt kötötte ki, hogy az iskolát látogató gyermekek minden néven nevezendő díjak fizetése alól mentesek legyenek. A közoktatásügyi miniszter ezen feltételt elfogadta.

Az állami iskolai gondnokság elnöke volt a szervezés idejétől 1908. év végéig a nagylelkű adományozó: *konopi Konopy Kálmán,* ki 1908. év végén a községből eltávozván, az elnöki tisztségről lemondott. Távozása alkalmából gróf Apponyi Albert közoktatásügyi miniszter hozzá és nejéhez 1909. év január havában a következő meleghangú iratot intézte:

„Aradvármegye kir. tanfelügyelőjének 1908. évi november hó 15-én 5005. sz. alatt kelt jelentéséből értesültem, hogy Nagyságod az odvosi állami elemi iskola gondnokságának elnökségéről, továbbá *Konopy Kálmánné* úrnő az ugyanottani óvodai felügyelőbizottságnál viselt tagsági állásról lemondott.

Ezen alkalommal őszinte elismerésemet nyilvánítom Nagyságtoknak ama lelkes buzgóságukért, amellyel az odvosi állami elemi iskola és óvoda felállítását elősegítették. Továbbá köszönetem fejezem ki azon hazafias áldozatkészségükért, hogy egy évtizednél hosszabb időn át az odvosi állami elemi iskola és óvoda céljaira szükséges épületeket teljesen díjtalanul átengedték és tűzifával ellátták, s ezenkívül a szegénysorsú tanulókat ingyen könyvvel s téli ruhával gyámolították."

Bár sok ily hazafias honpolgára volna hazánknak!

A gondnokság elnöke jelenleg *dr. ifj. Konopy Kálmán,* a volt elnök fia.

Az állami iskolánál Gerinczy Károly tanító működik.

21. Nagypél.

Nagypél község az eleki járásban fekszik. Lakosainak száma 1868. A lakosság 90%-a román, 10% magyar és német. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 240. A községben egy 1 tantermes állami- és egy 2 tantermes gör. kel. román elemi iskola működik.

E községben az állami iskola felállítását a magyar anyanyelvű gyermekeknek magyar tannyelvű iskolába való járathatása és a nagyszámú tanköteles korban lévő gyermek beiskoláztathatása tette szükségessé. Működött ugyan a községben az állami elemi iskola felállítása előtt a ma is fennálló két tantermes román tannyelvű iskola, de ez a 230 tanköteles gyermek befogadására nem volt elegendő. Az iskolafenntartó gör. kel. román hitközség iskoláját nem fejlesztette, egy községi jellegű iskola felállításával és fenntartásával járó kiadások pedig Nagypél községet súlyosan terhelték volna. A község elhanyagolt népoktatásügyének rendezését csak állami eszközökkel lehetett és kellett biztosítani.

A község iskolai célokra vajmi keveset áldozhatott, a románajkú lakosság egy része a magyar tannyelvű iskolától idegenkedett s így az állami iskola szervezése kétséges volt. Az érdekeltség azonban keresett és talált módot a kérdés megoldására. 1895. év szeptember hó 4-én *Sternthal Salamon* temesvári lakos, nagypéli földbirtokos a kir. tanfelügyelő közbenjárására azon ajánlatot tette, hogy nagypéli házának három szobáját állami iskolai célokra *10 éven át díjtalanul* átengedi. Nagypél község képviselőtestülete pedig az 1897. évi március hó 29-én tartott ülésén a szervezendő állami iskola fenntartásához biztosította a gör. kel. román elemi iskola fenntartásához nem járuló adózók állami egyenes adójának 5%-át, mely évenkint 200—250 koronát tett ki. Ma azonban ezen 5%-os adó évenkint 500—600 korona.

Ez alapon a közoktatásügyi miniszter 1897. évi szeptember hó 23-án 56153. sz. a. kelt rendelettel Nagypél községben 1 tanerős állami elemi iskolát szervezett, mely iskola a Sternthal Salamon által átengedett és megfelelően átalakított épületben *1897. év október hó folyamán* nyílt meg. Ugyanezen alkalommal a közoktatásügyi miniszter Sternthal Salamonhoz a népoktatás érdekében tanúsított nagylelkű és hazafias áldozatkészségeért köszönőiratot intézett.

Az állami iskola a Sternthal által átengedett épületben 1901. évig volt elhelyezve. Az 1900. év folyamán a kir. kincstár telket vásárolt és ezen telken egy tanteremből és egy tanítói lakásból álló iskolaépületet emeltetett. Az iskola 1901. évben uj otthonába költözött.

Az iskolaépület jókarbantartási költségeihez Nagypél község évenkint 80 koronával járul. Ezen és az 5%-os adón felül szükséges személyi és dologi kiadásokat a kir. kincstár fedezi.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke *Philipp Leó* földbérlő volt, ki csak egy évig viselte ezen tisztet. Utána *dr. Glück Ignácz* körorvos neveztetett ki. 1901. évtől — ma is — az elnöki tisztet *Goldís János* nagypéli községi jegyző tölti be, ki az állami iskola érdekeit meleg rokonszenvvel kíséri.

Az állami iskolánál a szervezés óta *Nagy* Károly tanitó működik.

22. Borosjenő.

Borosjenő község a borosjenői járás székhelye. Lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 6014. Ezek közül 2147 magyar, 173 német, 40 tót, a többi román. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 858. A községben hét tantermes állami- és három tantermes gör. kel. román elemi iskola, továbbá egy állami óvoda működik egy óvónővel.

Huszonöt évvel ezelőtt Borosjenőn két tantermes községi jellegű, magyar tannyelvű- és két tantermes gör. kel. felekezeti jellegű, román tannyelvű elemi népiskola működött. Az 1898. évben állami kezelésbe átvett ezen községi iskola eredetileg róm. kath. felekezeti jellegű volt. A róm. kath. iskola keletkezésének ideje pontosan meg nem állapítható.

A róm. kath. felekezeti iskola 1879-ben vétetett át községi kezelésbe. A jellegváltozást szükségessé tették az 1868. évben alkotott népoktatási törvény követelményei, amelyeknek az alig 1500 lélekből álló róm. kath. hitközség megfelelni képes nem volt. A község az átvett iskolát fejlesztette, s így 1895. évben már három tanerős lett. A községi jellegű iskola tovább fejlődése azonban itt megakadt. Az iskola tovább fejlődésének útját állta elsősorban az, hogy megfelelő iskolai helyiség rendelkezésre nem állt.

A községi iskola két tanterme ugyanis a róm. kath. hitközség által díjtalanul átengedett régi és teljesen rossz karban lévő iskolaépületben, a harmadik tanterem pedig szintén nem megfelelő bérhe-

lyiségben volt elhelyezve. Az iskola felszerelése és a tanerők száma épen úgy mint az elhelyezés, a törvény követelményeinek nem felelt meg.

Már pedig a magyar tannyelvű iskola fejlesztésére és megfelelő elhelyezésére népnevelési, de különösen magyar nemzeti szempontból égető szükség volt, mert a községben lévő közel 500 gyermek oktatásban nem részesülhetett.

Mindig sűrűbben és sűrűbben hangzott fel a polgárok részéről a panasz, hogy gyermekeik egy része részesül ugyan oktatásban, de az nem megfelelő, másik része pedig tantermek és tanerők hiányában az iskolát nélkülözni kénytelen.

A községi, iskolaszék felelőssége teljes tudatában, de az elposványosodott népnevelésügy fellendülése érdekében is több izben kérelmezett a községi képviselőtestületnél egy új és megfelelő iskolai épület felállítása-, a tanerők szaporítása iránt, de kérelme mindannyiszor elutasittatott. Az iskolaszék — az érdekelt polgárok által is sürgetve — kénytelen volt Aradvármegye közigazgatási bizottságához fordulni támogatásért. A közigazgatási bizottság a községet kötelezte az iskolai épület felállítására. *Építkezési célokra báró Solymossy László apateleki nagybirtokos a községnek egy teljesen megfelelő üres telket ajándékozott.*

A község képviselőtestülete, részben a megfelelő anyagi erők hiánya, de nagyrészt a képviselőtestületben túlsúlyban lévő románajkú polgároknak a magyar tannyelvű iskolától való idegen-kedése következtében kedvező határozatot nem hozhatott.

A községi iskolaszék ezek után, 1896. évben iskolaépítési célokra *államsegély* engedélyezése iránt kérelmezett.

A miniszter 1897. évi november hó 29-én 70634. sz. a. kelt rendeletével a három tanerős községi jellegű iskolának állami kezelésbe való átvételét kimondotta és egyben *hat tanerőssé* fejlesztette.

Közben a község a báró Solymossy László által ajándékozott telken hat tantermes iskolaépületet emeltetett, mely épület tantermei a kir. kincstár által bebútoroztatván és felszereltetvén, a tanítás *1898. évi szeptember hó 1-én* megkezdődött.

A szóban lévő épület 31352 koronába került. Ezen összeg az iskola 12000 korona készpénz törzsvagyonából és a község által 4000 koronás évi részletekben adott 20000 koronából fedeztetett. Az épület állami iskolai célokra haszonélvezeti joggal a kir. kincstárnak adatott át. A kincstár a tulajdonjog elismeréséül a községi pénztárba évenkint egy ezüst forintot fizet.

Az állami iskola fenntartásához a község megajánlotta a községi lakosok állami adójának 5%-át, mely évenkint 1900—2000 koronát tesz ki, továbbá az iskolaépület jókarban tartására évi 300, tűzkár biztosításra pedig évi 80 koronát. Az ezen összegeken felül szükséges személyi és dologi kiadásokat a kir. kincstár fedezi.

Borosjenő község románajkú lakossága a kiváló tanítási eredménnyel működő állami iskola iránt évről-évre fokozódó érdeklődéssel viseltetett és viseltetik, minek következtében az iskola 1908. évben a -hetedik tanerővel fejlesztetett. A nyolcadik tanerővel való fejlesztés folyamatban van.

Az állami iskolába az 1909—10. tanévre beiratkozott 455 gyermek közül 95 román anyanyelvű.

Az állami iskolai gondnokság kiválóan buzgó, az iskola ügyeit a legmelegebb érdeklődéssel kisérő és támogató, érdemekben gazdag elnöke a szervezés idejétől kezdve jelenleg is: *Dr. Csillag Ignácz* járási orvos, ki a községi iskolaszéknek is elnöke volt.

Az állami elemi népiskolánál *Schwiegl* Gyula igazgató-tanító ügybuzgó és tevékeny vezetése alatt Nagy Mária, Sugárné Mezey Karola, Turekné Barbácsy Etelka tanitónők és Makucza Karácsony, Sugár Vilmos, Viday Ferencz tanítók működnek.

Hálásan kell megemlékeznünk néhai Monti Alajos járási főszolgabíróról, a ki a községi iskola államosítását, és igy a község népoktatásügyének felvirágoztatását lankadatlan erélylyel és céltudatos munkával készítette elő. Monti Alajosnak hazafias törekvéseiben segítőtársa volt néhai Csabai Samu igazgató-tanitó, a ki ernyedetlen szorgalmával, lángoló ügybuzgalmával és gazdag tudásával a borosjenői állami iskola jó hírnevének megalapozója volt.

23. Fakert.

Az aradi járásban fekvő Fakert, *kincstári telepes község.* Lakosainak száma 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 2235. A lakosok nagyobb része magyar, kisebb rész német, kevesen vannak románok és tótok. A mindennapi (6—11) éves tankötelesek száma volt 1910. évben 272. A telepítés 1842. évben történt, amikor ugyanis 60 magyar család Szent-Tamásról és 60 német család Glogovácról és Ujpanátról telepedett le. Iskoláról a község már a telepítés évében gondoskodott. A letelepített magyar- és németajkú polgárok tudatában annak, hogy gyermekeikből hasznos, a társadalomra nézve számottevő polgárokat csak iskola segitségével nevelhetnek, — elhatározták, hogy saját erejükből iskolát állítanak. Az elhatározást tett követte, és az iskola már a telepítés évében megnyílt.

Az 1842. évben megnyílt és az 1868. évi népoktatási törvény alapján későbbb róm. kath. jelleget öltött egy tanerős iskola különféle viszontagságok között 1898. évig egyedül működött a községben. 1898. évben a mindennapi tankötelesek száma annyira emelkedett, hogy az iskola fejlesztése vált szükségessé, de a hitközség iskoláját saját erejéből fejleszteni képtelen volt. Aradvármegye kir. tanfelügyelőjéhez fordultak azon kérelemmel, hogy a szükséges második tanterem felállítására és a második tanitói állomás javadalmának fedezésére évi államsegélyt eszközöljön ki. A hitközség a telepítés évében szervezett iskoláját továbbra is fenntartani óhajtotta.

A kir. tanfelügyelő, hogy a község népoktatásügyét rendezze, de e mellett hogy a hitközséget anyagilag ne terhelje, se annak érdekeit ne sértse, a közoktatásügyi m. kir. miniszterhez oly értelmű előterjesztést tett, hogy Fakert községben állami elemi iskola állittassék fel, mégpedig a katholikus polgárság óhajának megfelelően oly módon, hogy a község azon tankötelesei, kik az elemi iskola I-ső és II-ik osztályára vannak utalva, az állami iskolában-, míg a III.—VI. osztályra utalt tankötelesek a róm. kath. felekezeti jellegű iskolában nyerjenek oktatást.

A közoktatásügyi minisztertől nyert felhatalmazás alapján megindított tárgyalások folyamán Fakert község képviselő-testülete a szervezendő állami iskola fenntartásához jelentékenyebb hozzájárulást biztosított. Nevezetesen: egy tanterem és egy tanitói lakás elhelyezését, az iskolaépület állandó jókarban tartását, tisztogatását és a tanterem fűtését magára vállalta. A közoktatásügyi miniszter ez alapon 1898. évi május hó 2-án 16872/898. sz. alatt kelt rendelettel az egy tantermes állami elemi iskola felállítását kimondotta. Az iskola megnyilt *1898. évi szeptember hó 1-én.*

A községben most már két elemi iskola működött és pedig az állami elemi iskola I—II. osztálylyal és a róm. kath. jellegű elemi iskola III—VI. osztálylyal. A község németajkú lakói e szerint a tanulókat „kleine Lehrer" és „grosse Lehrer" elnevezéssel különböztették meg.

A közoktatásügyi m. kir. miniszter az állami iskolát 1908. évben a második tanteremmel és tanerővel fejlesztette.

A róm. kath. hitközség, az állami iskolának a második tanerővel való fejlesztését megelőző évben, vagyis 1907-ben, a III—VI. osztályú egy tantermes iskolájának állami kezelésbe való átvételét kérte. Tette ezt azért, mert belátta, hogy az iskolák a külömböző jelleg, s igy a vezető iskolai hatóságok nem egyöntetű irányítása és ellenőrzése következtében eredményes működésükben zavarva vannak, de tette azért is, mert iskolájának a népoktatási törvény követelményeinek megfelelő színvonalon való tartása anyagi erejét már-már túlhaladta. Az iskola államosítását kérő hitközségi határozatban a hitközség felajánlotta a kir. kincstárnak az egy tantermet és egy tanítói lakást magában foglaló iskolaépületet teljes iskolai felszerelésével, állami iskolai célokra örök tulajdonjoggal.

A közoktatásügyi m. kir. miniszter a fakerti róm. kath. jellegű iskolát 1909. évi szeptember hó 1-én kezdődő hatálylyal állami kezelésbe vette, illetve az ott már működő két tanerős állami iskolával egyesitette.

Az állami iskola ma három tantermes és három tanerős.

Az állami iskola felállítása és felvirágozása körül kiváló érdemei vannak *Rácz Márton* volt fakerti községi jegyzőnek is, ki az állami iskolai gondnokságnak az állami iskola szervezése idejétől kezdve 1908. év végéig lelkes és buzgó elnöke volt. 1909. évben Mondorlak község jegyzőjévé lett megválasztva, az elnöki tisztségről leköszönt.

A gondnokság elnöke jelenleg *Bernáth Ferencz* fakerti községi jegyző.

Az állami iskolánál működő tanerők: Brucker János, Brucker Jánosné szül. Kabdebó Mária és Szegfű Lajos.

Az igazgatói teendőket Brucker János állami tanitó látja el.

24. Apáti.

Apáti község — mely már a 15-ik században létezett — a borosjenői járásban fekszik. Lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 2959. Ezek közül 175 magyar, a többi román. A mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma volt 1910. évben 353. A községben egy 1 tantermes állami-és 2 tantermes gör. kel. román elemi iskola működik.

Apáti községben huszonöt évvel ezelőtt egyedül a két tanerős gör. kel. román elemi iskola működött. 1897. év május hó 2-án 61 apáti-i románajkú polgár azon kérelemmel fordult Aradvármegye kir. tanfelügyelőjéhez, hogy Apáti községben egy magyar tannyelvű állami elemi népiskola felállítása iránt tegyen lépéseket. Kérelmüket indokolták azzal, hogy a községben működő felekezeti iskola nem felel meg a törvényes követelményeknek, az iskolafenntartó hitközség szegény, iskoláját a népoktatási törvény követelményeinek megfelelő színvonalon nem tarthatja, iskoláját nem fejlesztheti, de legfőkép azzal, hogy gyermekeik a román tannyelvű iskolában magyarul nem tanulnak, már pedig ezt ők gyermekeik érdekében feltétlenül szükségesnek tartják.

Apáti község képviselőtestülete pedig az 1897. évi június hó 14-én tartott rendkívüli közgyűlésén egyhangúlag hozott határozatban kimondotta, hogy a szervezendő állami iskola céljaira a községben lévő felekezeti iskola fenntartásához nem járuló lakosok évi állami egyenes adójának 5%-át biztosítja, mely évenkint 240—260 koronát tesz ki. A község szegénysége folytán más hozzájárulást nem biztosithatott.

Ugyanakkor két apáti-i polgár, névszerint *Tóth Pál* és *Hanyi Gyula* azon ajánlatot tette, hogy a létesitendő állami elemi iskola céljaira egy megfelelő épületet a kir. kincstárnak *öt évre díjtalanul* átengednek.

A közoktatásügyi miniszter 1897. évi július hó 16-án 37609. sz. a. kelt rendelettel az apáti-i egy tanerős állami elemi iskola felállítását kimondotta és fentnevezett két apáti-i polgárnak hazafias áldozatkészségükért köszönetét nyilvánította.

Az állami iskola a díjtalanul átengedett, — a kir. kincstár által bebútorozott és felszerelt tanteremben *1898. évi január hó 1-én* megnyilt és ott volt elhelyezve az új iskolaépület felállításáig.

A kir. kincstár 1900. évben 10000 korona költséggel iskolaépületet emeltetett.

Az állami iskola dologi kiadásai az 5%-os pótadóból és az államkincstár által utalványozott államsegélyből nyernek fedezetet; mig a személyi kiadások tisztán az államkincstárt terhelik.

Az állami iskola rokonszenves működését, a románajkú lakosság által való megkedvelését és igy az iskola fejlesztésének elodázhatatlan szükségességét igazolja ama tény, hogy az egy tantermes állami iskolába az 1909—10. tanévre 127 tanköteles iratkozott be, kik közül 109 román anyanyelvű. A fejlesztés iránt megindított tárgyalások folyamatban vannak.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke volt *Hanyi Gyula* uradalmi tiszttartó. A jelenlegi elnök *Faltay Andor* apáti-i lakos, nagybérlő, ki az állami iskola érdekeit és fejlődését a legmelegebb rokonszenvvel kiséri és támogatja.

Az állami iskolánál annak szervezése óta ma is: *Bakay Géza* tanitó működik.

25. Mácsa.

Az aradi járáshoz tartozó Mácsa község Aradvármegye nyugati részén, sík területen fekszik. Lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 4295. Ezek közül 857 magyar, 717 német, a többi román. A lakosság szegény, a politikai községnek vagyona nincs. A lakosság tekintélyes része a község határában fekvő gróf Károlyi-féle uradalomban végzett napszámos- és rendes cselédbéres munkából keresi kenyerét. A mindennapi tankötelesek száma 544. A községben ezidőszerint hat tantermes állami- és egy tantermes gör. kel. román felekezeti elemi népiskola működik.

A mácsai magyar tannyelvű iskola felállítását a mácsai *gróf Károlyi-család* nemes célok megvalósításáért lelkesedő hagyományos haza- és kulturszeretete segítette elő és ugyancsak hagyományos áldozatkészsége segíti ma is fenntartani.

Huszonöt évvel ezelőtt (1885-ben) Mácsán a *gróf Károlyi Tiborné* urnő által segélyezett, 1908-ban megszűnt egy tantermes róm. kath. magyar-német tannyelvű- és az ugyancsak egy tantermes — ma is fennálló — gör. kel. felekezeti elemi iskola működött, mely iskolák — az iskolafenntartó hitközségek szegénysége miatt nem fejlődhetvén — a község évről-évre emelkedő igényeit kielégíteni képesek nem voltak. A tankötelesek száma évről-évre emelkedett, minek következtében évenkint 150—200 gyermek teljesen iskolázatlanul nőtt fel.

Új- és legalább is három tantermes iskolára volt szükség. A politikai község és a hitközségek ennek előállítására és fenntartására képesek nem voltak.

Boldogemlékű *Károlyi Tibor gróf,* a mácsai uradalom akkori birtokosa — áthatva a haza- és emberszeretet melegétől — a községben állami elemi iskola félállítása iránt tett 1897-ben kezdeményező lépéseket. Célja volt az összes mindennapi tanköteles gyermek oktatásáról, hazafias neveléséről való gondoskodás, de egyben a román lakosságban a magyar nyelv iránti rokonszenv felébresztése, fokozása és majdan megerősítése is.

Gróf Károlyi Tibor 1897. évi június hó 23-án aláirt nyilatkozatban felajánlott a kir. kincstárnak a Mácsán létesítendő állami iskola építkezési céljaira teljesen díjtalanul egy gyönyörű telket és 50000 téglát. Ezen felül kötelezte magát, hogy iskolafenntartói, iskolaépület jókarban tartási és egyéb hozzájárulási dijak megváltása cimén az állami iskolai gondnokság pénztárába évenkint 696 koronát fizet. Ezen elvállalt kötelezettséget jogutódaira is kiterjesztette.

A közoktatásügyi miniszter e nemeslelkű adományt köszönettel elfogadva, az 1898. évi márczius hó 2-án 72481—897. szám alatt kelt rendelettel a mácsai három tanerős állami elemi népiskola felállitását *1898. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatállyal kimondotta.

A kir. kincstár gróf Károlyi Tibor által ajándékozott telken három tantermet és egy tanitói lakást magában foglaló iskolai épületet emeltetett, mely építkezés 20610 koronába került.

A három tanerős állami elemi népiskola 1898. év október hó folyamán megnyilt. *Gróf Károlyi Tibor emlékét Mácsa község közönsége hálás kegyelettel őrzi.*

Az iskola a hozzáfűzött reményeknek megfelelt, a románajkú polgárok évről-évre fokozódó érdeklődéssel íratták gyermekeiket az állami iskolába, minek következtében az iskola 1906-ban a negyedik-, 1908-ban az ötödik- és 1909-ben a hatodik tanerővel fejlesztetett.

A 4-ik és 5-ik tanterem ideiglenesen bérhelyiségben volt elhelyezve. Ez az állapot azonban rövid ideig tartott, mert gróf Károlyi Tibor nagynevű, hazafiúi érdemekben gazdag örököse: *gróf Károlyi Gyula,* Arad vármegye és Arad sz. kir. város volt főispánja a 4-ik és 5-ik tanterem elhelyezésére 1908. évben a kir. kincstárnak *két tantermet, egy irodai szobát és egy tanítói lakást magában foglaló, 20000 korona értéket képviselő kastélyszerű épületet ajándékozott.*

A mácsai-, de általában minden magyar tannyelvű népiskola fejlődését a legmelegebben támogató és elősegítő, nemesen érző főúr e nagylelkű adományát *gróf Apponyi Albert,* volt közoktatásügyi miniszter a következő meleg hangú irattal köszönte meg:

„Aradvármegye kir. tanfelügyelőjének 1909. évi január hó 26-án 335. szám alatt kelt jelentéséből örömmel értesültem, hogy Méltóságod az aradmácsai állami elemi iskola céljaira 2 (kettő) tantermet és egy a törvényes követelményeknek megfelelő tanítói lakást magában foglaló iskolaépületet méltóztatott átengedni az államkincstár örök tulajdonába, a hozzá tartozó udvarral és kerttel.

Nagy örömömre szolgál, midőn Méltóságodnak a népoktatás érdekében tanúsított ezen nagylelkű hazafias áldozatkészségeért őszinte elismerésemet és köszönetemet nyilvánítom.

Fogadja Méltóságod őszinte tiszteletem nyilvánítását."

*

* *

A hatodik tanterem ezidőszerint a megszűnt róm. kath. iskola helyiségében van elhelyezve.

Az állami iskola fenntartásához a község mivel sem járul. A személyi és dologi kiadásokat — a gróf Károlyi-család évi 696 korona adományának felhasználása mellett — a kir. kincstár fedezi.

Az állami iskola nagy látogatottságnak örvend. Az iskolába az 1909/10. tanévre 383 tanköteles iratkozott be, kik közül 172 román anyanyelvű.

Az állami iskolai gondnokság elnöke *gróf Károlyi Gyula.*

Örömmel és a legnagyobb elismeréssel emlékezünk meg ez alkalommal *Cselkó Árpád* uradalmi felügyelőről, ki mint a gondnokság h. elnöke, az iskolai ügyek iránt tanúsított és ma is tanúsító meleg érdeklődésével, irányitásával az állami iskola fejlődését nagyban elősegítette.

Az iskolánál *Bohus Lajos* igazgató-tanitó vezetése alatt Jákob Gizella tanítónő, továbbá Fackelmann Ádám, Molnár Sándor, Simkovits Gábor és Vidor József tanítók működnek.

26. Talpas.

Talpas község Aradvármegye északi részén, a kisjenői járásban fekszik. E község — a hagyomány szerint — már a török uralom alatt is fennállt, de erre teljesen megbízható adatokat nem találunk. A török uralom alatt állítólag színmagyar volt e község lakossága, most túlnyomóan román. Lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás szerint 2360, ezek közül 410 magyar, a többi román. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 252. A községben jelenleg három tantermes állami- és egy tantermes gör. kel. román elemi iskola működik.

Talpason még 1888/9. tanévben is egyedül az egy tanerős gör. kel. román elemi népiskola szolgálta a község népoktatásügyét, már pedig a mindennapi tankötelesek száma 174 volt. A gör. kel. román iskola fejlesztéséről, esetleg egy más jellegű iskola felállításáról kellett gondoskodni. A gör. kel. román hitközség iskoláját nem fejleszthette, s így a megyei közigazgatási bizottság intézkedésére 1890. évben egy 1 tantermes községi jellegű magyar tannyelvű iskola állíttatott fel.

A községi jellegű iskola igen nehéz viszonyok között kezdte meg működését. Felállítása a románok között eleinte ellenszenvre talált, s így az iskolának kezdetben alig volt 20—25 tanítványa. *Kabdebó István* talpasi földbirtokos, a községi iskolaszék elnöke hazafiúi buzgalomból minden lehetőt elkövetett, hogy a magyar tannyelvű iskolát a románokkal megkedveltesse. Az anyagiak is gondot okoztak. Az iskola bérházban volt elhelyezve, az iskola fenntartására rendelkezésre álló 5%-os iskolai adó a személyi és dologi kiadások fedezésére kevés volt. A kir. tanfelügyelő, hogy az iskolát fenntarthassa, megyei alapból, EMKE-től és az aradi Kölcsey-egyesülettől az iskola részére segélyt, majd a kir. kincstártól államsegélyt eszközölt ki, hogy a tanító személyi járandósága és az iskola dologi kiadásai fedezhetők legyenek.

Igy tengődött az iskola 1899. évig. Közben — a vezetőség tapintatos eljárása és a tanító kiváló tanítási eredményei következtében — a román lakossság. is tömegesen íratta be gyermekeit a magyar tannyelvű iskolába. Fejlesztésről — és pedig a tankötelesek nagy számára való tekintettel — két tanteremmel való fejlesztésről kellett gondoskodni. — A község a fejlesztéssel járó kiadásokat nem fedezhette, de a szóban lévő iskola fenntartását és fejlesztését óhajtotta. Több románajkú polgár és a községi iskolaszék kérelmére megindittattak a tárgyalások az iskolának állami kezelésbe való átvétele iránt, hogy az iskola fenntartása és fejlesztése állami eszközökkel biztosíttassék.

Ezen munkából Kabdebó István iskolaszéki elnök bőven kivette részét.

Talpas község képviselőtestülete 1897. évi november hó 21-én tartott ülésén elhatározta, hogy 19.000 korona kölcsönt vesz fel, amely összegből építési telket vásárol és azon három tantermes iskolát építtet és az épületet a kir. kincstárnak örök haszonélvezeti joggal átadja. Felajánlotta továbbá a szervezendő állami iskola fenntartásához a felekezeti iskolát fenn nem tartó polgárok évi állami egyenes adójának 5%-át.mint iskolai járulékot és a tantermek fűtését.

A közoktatásügyi miniszter 1898. évi január hó 4-én 75.512/897. szám alatt kelt rendelettel a községi jellegű elemi iskolának *1899. évi január hó 1-én kezdődő hatállyal* állami kezelésbe való átvételét elrendelte és három tanerőssé fejlesztette. Egyben az építési kölcsön törlesztésére visszaengedte a községnek az iskola összes helyi jövedelmeit.

Talpas község elvállalt kötelezettségének megfelelően egy beltelkes épületet vásárolt és az épület épségben hagyása mellett — mely épület tanítói lakásul szolgált és jelenleg is szolgál — a telek üres részén egy 3 tantermes iskolaépületet emeltetett és azt örök haszonélvezeti joggal a kir. kincstárnak átadta. Az építkezés 1899. év őszén volt befejezhető, s így a három tantermes és három tanerős állami elemi népiskola csak *1899. év szeptember havában nyilt meg.*

A kiváló tanítási eredménnyel működő állami elemi iskola ma már. nagy látogatottságnak örvend, mit igazol ama tény, hogy a községben lévő 252 mindennapi tanköteles közül az 1909/10. tanévre 159 iratkozott be, kik közül 110 román anyanyelvű.

Az állami iskolai gondnokság elnöke a szervezés idejétől ma is: *Kabdebó István* talpasi földbirtokos, kinek hazafias működését, a tanügyek iránt tanúsított lelkesedését, érdemeit, a nehéz viszonyok között

indult és nehéz viszonyokkal küzdve fejlődött magyar tannyelvű iskola fennállása, térfoglalása minden szónál ékesebben hirdetik.

Az állami iskolánál a fiatal, tetterős *Patkó Imre* igazgató-tanító, továbbá La Roche Judith tanítónő és Kanabé Gyárfás tanító működik.

Hálával kell megemlékeznünk *Rohlik Lipót* talpasi iparosról, aki a községi iskola szervezése és *Alonti János* tanítóról, aki ernyedetlen buzgalmával és tapintatos magatartásával az iskola népszerűvé tétele körül kiváló érdemeket szereztek.

27. Aradszentmárton.

Aradszentmárton község az eleki járásban fekszik. Lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 2650. Ezek közül 2500 német anyanyelvű.

A mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma az 1909. évben teljesített összeírás adatai szerint 478.

E tisztán német törzslakosságú község népoktatási múltjáról, volt tanügyi állapotáról tiszta képet alkotni a feljegyzések hiánya miatt ma nagyon nehéz. Igy a többi között ma már az sem állapitható meg pontosan, hogy Aradszentmárton községben iskola mikor keletkezett. Tény azonban az — s ez már hiteles adatokkal igazolható, — hogy 1844. évben, — tehát jóval a tankötelezettség általánosítása előtt — egy 2 tantermes róm. kath. felekezeti jellegű elemi iskola állt fenn, mely tény a németajkú polgárságnak a művelődés iránt mindenkor megnyilvánult helyes érzékéről tesz tanúságot.

A 70-es években már három tanerő szolgálta a község népoktatásügyét és a tanítók a lakossággal együtt lelkesedéssel áldoztak a művelődés oltárán.

A 80-as évek vége felé az iskola munkásságát és fejlődését illetőleg némi zavar, mondhatni hanyatlás volt észlelhető. A mindennapi tankötelesek befogadására a három tanterem kevés volt. A tantermek zsúfoltak voltak, minek következtében a tanítók rendet, fegyelmet tartani, megfelelő tanítási eredményt felmutatni már alig tudtak. A beiskolázás a népoktatási törvény követelményeinek nem felelt meg, de nem is felelhetett meg, mert a községben élő összes tanköteles gyermek a rendelkezésre álló három tanterembe beiskolázható nem volt, minek következtében nagyon sok tanköteles az iskolát nélkülözni volt kénytelen. Az iskolafenntartó róm. kath. hitközség iskoláját a törvény követelményeinek megfelelően fejleszteni — anyagi erők hiányában — képes nem volt.

Fokozta a hanyatlást az is, hogy a felekezeti iskolaszék tagjai és a tanítók között nézeteltérések, súrlódások keletkeztek.

Ezen, tanügyi szempontból hátrányos állapotok orvoslása és a község tanügyi viszonyainak a törvényes mederbe való terelése céljából Aradvármegye kir. tanfelügyelője Aradvármegye közigazgatási bizottsága útján az iskolának a község kezelésébe leendő átadása iránt tett lépéseket. A megindított és lefolytatott tárgyalások eredménye lőn, hogy a róm. kath. hitközség iskoláját 1894. évben a községnek adta át, minek következtében az iskola róm. kath. felekezeti jellege — mit évtizedeken át viselt — megszűnt és községi jellegű lett. Egyidejűleg a községi iskolaszék is megalakult és rendszeresítette a negyedik tanítói állást.

A község nagy áldozattal új és megfelelő iskolaépületet emeltetett és az iskola élére új és fiatal tanítókat állított.

A jelleg és tanitó változás az iskola életében új vérkeringést teremtett ugyan, de az óhajtott békés működést nem biztosította.

A kir. tanfelügyelőség ezen áldatlan állapotok hatása alatt, a község tanügyi viszonyainak gyökeres orvoslása és rendezése céljából a községi jellegű iskolának állami kezelésbe való átvétele iránt fáradozott.

A tanitó-testület a község érdemes jegyzője, *Hatzlhoffer Ádámmal* együtt a kir. tanfelügyelőség ezen törekvését a legmesszemenőbb jó indulattal támogatta, s igyekezett az eszmének a községben híveket szerezni.

A kitartó és nehéz munkásságot siker koronázta. Aradszentmárton község képviselő-testülete ugyanis 1898. évi február hó 10-én tartott közgyűlésen 19 szóval 4 ellenében határozatilag kimondotta, hogy a négy tantermes községi jellegű elemi iskolának állami kezelésbe való átvételét kérelmezi. Ugyanezen ülésen hozott határozattal kimondotta azt is, hogy a meglévő iskolaépületeket és tanitói lakásokat állami elemi iskolai célokra a kir. kincstárnak örök haszonélvezeti joggal átengedi. Átadja továbbá a négy tanterem bútorait és felszereléseit, a tanítók és iskolák részére évenkint 118 méter tűzifát

biztosit és az illetékes kir. adóhivatalba évenkint 2800 korona hozzájárulást fizet. Az iskolaépületek jó karban és tisztán tartásáról gondoskodik. A község német-ajkú polgárokból álló képviselő testülete végül kimondotta, hogy: *„ezen határozata által elsősorban a magyar állameszmének, s másodsorban önön magának, illetve a községi lakosságnak vélt hasznos szolgálatot tenni."*

A közoktatásügyi miniszter 1899. évi január hó 17-én 53392/898. szám alatt kelt rendelettel a község ajánlatát elfogadta és a négy tanerős községi elemi iskolát *1899. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatállyal állami kezelésbe vette. Ugyanezen évben szervezte a község az állami iskolával kapcsolatosan a gazdasági ismétlő iskolát is.

Ezen intézkedésekkel a község tanügyi viszonyai rendezve lettek. A kulturális fejlődés alapja lerakva és a békés működés biztositva volt.

Az iskola 1907. évben még egy tanerővel fejlesztetvén, ma az iskola 5 tantermes és 5 tanerős.

A tanitó testület gyakran rendez hazafias ünnepségeket, mely ünnepségeken a tanulókon kivül a község németajkú polgársága is részt vesz, mely örvendetes tény a nem-magyarajkú lakosságnak a magyar haza iránt érzett szeretetéről — és arról tesz tanúságot, hogy e németajkú község a magyar kultúra zónájába jutott.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke — ki a községi iskola államosítása körül kiváló tevékenységet fejtett ki — *Hatzlhoffer Ádám* községi jegyző volt. A gondnokság elnökévé később *Magyary Pál* aradszentmártoni róm. kath. plébános neveztetett ki, ki igazi lelkesedéssel és ügyszeretettel szolgálta az iskola érdekeit.

A gondnokság ezidő szerinti érdemes elnöke: *Faklmann Antal* községi biró.

Az iskolánál jelenleg működő tanitók és tanítónők: Barabás E. Sándor, Haubenreich Antal, Frankó István, Gajottó Orsolya, Kontúr Antónia.

28. Ujpanát.

Ujpanát telepes község. Települése Mária Terézia és II. József uralkodása alatt történt. A község lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 2252. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 340. A község lakói — alig 40—50 kivételével — hitbuzgó róm. kath. vallású németek.

A külömböző kútforrásokból merített és egybevetett adatok szerint Ujpanáton már 1780. évben létezett iskola, de annak miként és mikor történt keletkezését, sőt az 1780. évbeni létezését illetőleg is, teljesen megbízható adat rendelkezésre nem áll, s igy a keletkezés ideje pontosan meg nem állapítható. Tény azonban az, hogy Ujpanáton 1872. évben egy 2 tanerős róm. kath. jellegű, német tannyelvű elemi iskola működött, mely iskolát 1872-ben a község képviselőtestülete községi kezelésbe vett át, minek következtében az iskola róm. kath. jellege megszűnt.

A község képviselőtestülete 1882. évben a nádfedeles, régi és rozoga iskolaépület helyett egy megfelelő iskolaépületet emeltetett és az iskolánál a harmadik tanítói állást szervezte.

Az ujpanáti községi iskola működéséről 1890. évig feljegyzéseink nincsenek. Az 1890-es évek elején az iskolát látogató kir. tanfelügyelő arról győződött meg, hogy a községben lévő tankötelesek befogadására és oktatására a rendelkezésre álló három tanterem nem elegendő. Több éven át szorgalmazta a községnél mint iskolafenntartónál az iskola fejlesztését, de eredményre nem vezetett, mert a község anyagi ereje az iskolaépület felállításával, továbbá a személyi és dologi kiadások fedezésével annyira kimerült, hogy újabb áldozatot hozni képes már nem volt. Bár belátta a fejlesztés szükségességét és óhajtotta is, de a fejlesztéssel járó negyedik tantermet előállítani, felszerelni, a negyedik tanitó évi járandóságait fedezni saját erejéből nem birta, mert a rendelkezésre álló iskola-alap jövedelme a három tanerős iskola fenntartására sem volt elegendő, uj jövedelmi forrás pedig nem volt.

A kir. tanfelügyelő — tudatában annak, hogy a községi iskola fejlesztésével járó terhek a község anyagi erejét túlhaladják — az iskola államosítása iránt tett kezdeményező lépéseket. Ez azonban a németajkú polgárokból álló községi képviselőtestületben ellenállásra talált, mert az állami iskolától — féltve anyanyelvüket, — idegenkedtek. A képviselőtestület, hogy iskoláját továbbra is községi kezelés alatt tarthassa, azon kérelemmel fordult a közoktatásügyi miniszterhez, hogy a 4-ik tanterem felállítási költségeire évi 1200 korona államsegélyt engedélyezzen. A kérelmet azonban a miniszter nem teljesíthette, de a kir. tanfelügyelő előterjesztésére kimondotta, hogy hajlandó a község terhein könnyíteni

és a községi iskolát állami kezelésbe venni, ha a község egyelőre egy 4 tantermes állami iskola elhelyezéséről gondoskodik, az iskolaépület jókarban tartását elvállalja, az állami egyenes adók 5%-át, mint iskolai adót a szervezendő állami iskola céljaira képviselőtestületi határozattal biztosítja és átadja a kir. kincstárnak örök haszonélvezeti joggal úgy az iskolaépületet, mint a községi iskolai alapvagyon tulajdonát képező iskolai földeket.

Ez alapon újból megindultak a tárgyalások. A község értelmisége igyekezett az állami iskola felállítása iránt a polgárság kebelében megnyilvánult aggodalmakat eloszlatni és az állami iskola felállításának a község polgáraira nézve előnyös voltát kidomborítani. Ez sikerült is. A polgárság belátta ugyanis, hogy a községi jellegű iskola megszűnésével, a községi tanítók átvételével a község terhei tetemesen alábbszállnak, minek következtében a község képviselőtestülete 1897. évi szeptember hó 30-án tartott ülésén a miniszter által kivánt hozzájárulásokat egyhangúlag megszavazta. Ez alapon a közoktatásügyi miniszter 1899. évi január 9-én 92200,898. sz. a. kelt rendelettel Ujpanát községben állami elemi iskolát szervezett, illetve a községi jellegű 3 tanerős elemi iskolát állami kezelésbe vette és a negyedik tanerővel fejlesztette. A négy tantermes és tanerős magyar tannyelvű állami elemi iskola *1899. év szeptember havában* megnyilt.

A német-ajkú lakosság által megkedvelt és úgy tanügyi, mint magyar nemzeti szempontból szép eredménynyel működő állami iskola 1906. évben az ötödik tanerővel fejlesztetett.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke *Muszkálay János* ujpanáti róm. kath. plébános, pápai kamarás volt, ki sokat fáradozott az állami iskola felállítása érdekében. Az államosítás körül elismerésre méltó munkásságot fejtett ki *Schill Fülöp* nyug. községi tanító is, ki később a gondnokság elnöki tisztét viselte.

A gondnokság érdemes elnöke ma: *Hoffmann Mihály.*

Az állami iskolánál működnek: *Erling Vendel* igazgató-tanító, továbbá Szabóné Szabó Vilma tanítónő, Fábik János, Kempfer Ferenc és Reiter Lőrinc tanítók. A közoktatásügyi m. kir. miniszter *Szabóné Szabó Vilma* tanitónőt a magyar nyelv tanítása körül szerzett kiváló érdemei elismeréséül 1909. évben tiszteletbeli igazgatói címmel és jelleggel tüntette ki.

29. Simonyifalva.

Az 1880-as évek elején *Simonyi Lajos báró,* volt földmívelésügyi miniszter és vadászi nagybirtokos, Aradvármegye északi részén, a vadász-apáti-út mellett, közel a Feketekőröshöz községet alapított, mely község az alapító neve után *Simonyifalvának* neveztetik. Simonyifalva község a kisjenői járásban fekszik. Lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás szerint 1944. A lakosság túlnyomó része róm. kath. és reform, vallású magyar, a kisebb rész róm. kath. vallású német. A mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma az 1910. évben eszközölt összeírás adatai szerint 359. A községben öt tanerős állami elemi iskola működik.

Simonyifalva község anyagilag teljesen szegény lakói iskolaépületet emelni, okleveles tanítót fizetni képesek nem voltak, s igy gyermekeik nevelését és tanítását a letelepülés évétől — 1885. évig a maguk soraiból választott, irni és olvasni tudó egyénekre bízták. A nép maga is belátta ezt a tarthatatlan állapotot és teljes erejéből azon munkálkodott, hogy okleveles tanítója s megfelelő iskolai helyisége legyen. A kitartó munkát siker koronázta! 1885-ben a községnek okleveles tanítója és iskolai helyisége volt. 1884. évben ugyanis a település alkalmával épített községházát tanteremmé és tanítói lakássá alakították át, 1885. évben okleveles tanítót választottak, s így a *báró Simonyi Lajos* védnöksége alatt alapított róm. kath. jellegű elemi iskola 1885. év folyamán okleveles tanitó vezetése alatt megnyílt.

A róm. kath. hitközség tetemes anyagi áldozattal tartotta fenn iskoláját. Emelte a terheket az, hogy a mindennapi tankötelesek szaporodása 1890. évben az iskolának a második tanerővel való fejlesztését tette szükségessé. Ez meg is történt. A lakosságnak amúgy is zilált anyagi erejét az ezen fejlesztéssel és egyáltalában a két tanerős iskola fenntartásával járó terhek csakhamar kimerítették. Iskolájukat a népoktatási törvény követelményeinek megfelelő színvonalon tartani képesek nem voltak. Az 1896. évben pedig már a harmadik tanerőről is gondoskodni kellett.

A kir. tanfelügyelő — hogy a lakosság terhein könnyítsen, de egyben a község népoktatásügye is gyökeres rendezést nyerjen — a róm. kath. jellegű iskolának állami kezelésbe való átvétele iránt tett kezdeményező lépéseket. Ebből folyólag az 1896. évi március hó 8-án *Werler Péter* simonyifalvai róm. kath. lelkész elnöklete alatt tartott róm. kath. népgyűlés, a róm. kath. iskolának állami kezelésbe való

átadása mellett foglalt állást és kimondotta, hogy az állami elemi népiskola szervezése esetén az állami iskola céljaira a simonyifalvai róm. kath. egyházközség tulajdonát képező két tantermes iskolai épületet és tanitói lakot a hozzá tartozó telekkel együtt a kir. kincstárnak átengedi. Ezzel egyidejűleg azon óhajának adott kifejezést, hogy mindaddig, amíg a róm. kath. felekezetnek temploma nem lesz, az istentiszteletre használt imaház, az ezzel kapcsolatban lévő tanteremmel együtt e célra továbbra is használható, illetve igénybe vehető legyen és hogy mindig alkalmaztassék egy róm. kath vallású, kántori képesítéssel biró tanító, ki az egyház kántori teendőit az egyházközségből nyerendő külön díjazás ellenében elvégezze. A népgyűlés ezen határozatát a csanádegyházmegyei hatóság jóváhagyta.

Az ez alapon megindult tárgyalások folyamán a közoktatásügyi miniszter kijelentette, hogy csak azon esetben hajlandó a szóban levő iskola államosítását megfontolás tárgyává tenni, ha a polgári község a róm. kath. hitközséggel egyetértőleg három tanterem elhelyezése, azok jókarban tartása, fűtése és tisztogatása felől saját költségvetése terhére állandóan gondoskodik. A képviselő-testület 1897. évi május hó 30-án tartott ülésén a kivánt hozzájárulásokat örömmel szavazta meg és egyben a kir. tanfelügyelőnek az anyagi bajokkal küzdő község népnevelésügye érdekében kifejtett munkásságáért és tanúsított jóindulatáért jegyzőkönyvi köszönetet szavazott. A község, a kir. tanfelügyelő közbenjárására kapott, 20 év alatt visszafizetendő 10000 korona kölcsönösszegből egy tantermet és két tanitói lakást magában foglaló iskolaépületet emeltetett és azt, valamint a róm. kath. iskolaépületet örök haszonélvezeti joggal a kir. kincstárnak állami iskolai czélokra átengedte.

A közoktatásügyi miniszter 1898. évi deczember hó 22-én 86216. sz. a. kelt rendelettel *1899. évi január hó 1-én* kezdődő hatálylyal a két tanerős róm. kath. elemi népiskolát állami kezelésbe vette és három tanerőssé fejlesztette. Az állami iskola 1904. évben a negyedik- és 1906. évben az ötödik tanerővel fejlesztetvén, az iskola jelenleg öt tanerős.

A három tanerővel megnyílt állami elemi népiskola fenntartási költségeihez Simonyifalva község által biztosított hozzájárulások értéke évenkint 614 koronát tett ki, mely összeget azonban — a község terheire való figyelemmel — a miniszter 1905. évben 200 koronára szállított le, s így a község öt tanerős iskola fenntartásához évenkint csak 200 koronával járul.

Az állami iskolával kapcsolatosan, az állami tanítók vezetése alatt gazdasági ismétlő iskola is van szervezve, melyhez gyakorlóterületet a község adott és a melynek dologi kiadásait tisztán a község fedezi.

Az állami iskolai gondnokság elnöke: *Roósz József.*

Az állami iskolánál *Zimmer Márton* igazgató-tanító kitűnő vezetése alatt: Mátéffy Erzsébet tanítónő, továbbá Gáspár Frigyes, Győry Zsigmond és Jakab Sámuel tanítók működnek.

30. Kovaszincz.

A világosi járáshoz tartozó Kovaszincz község „Kovácsi" elnevezés alatt már a XIV. századból ismeretes. Lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 3553. Ezek közül 3270 román, 225 magyar és 58 egyéb. A község lakói tehát csaknem tisztán románok. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 496. A községben két tanerős állami- és három tanerős gör. kel. román elemi népiskola működik.

Kovaszinczon a magyar tannyelvű iskola keletkezése — melyből később a mostani állami iskola fejlődött — *Neszly János* volt kovaszinczi községi jegyző nevéhez fűződik. Ezen iskola létezésének előzményei a következők: Az 1880-as évek elején Neszly János azon hazafias érzelemtől vezéreltetve, hogy a községben lakó magyar gyermekek anyanyelvükön nyerhessenek oktatást, a községben egy magán jellegű, magyar tanítási nyelvű elemi iskolát létesített és tetemes anyagi áldozatok árán — az érdekelt szülők csekély hozzájárulása mellett — több éven át sajátjából tartott fenn. Az iskolát néhány román gyermek is látogatta. A hazafias érzelemnek ilyen tettekben való megnyilatkozása, valóban dicséretre és követésre méltó.

A magán jellegű iskola 1894. évben, Aradvármegye közigazgatási bizottságának intézkedése következtében, községi kezelésbe vétetett át, s így községi jellegű lett. A község szegény volt, s így az iskola — mely iskolának bútorzatot a kir. tanfelügyelő közbenjárására az aradi iskolák adtak — az első években a gör. kel. iskola fenntartásához nem járuló adózó polgárok egyenes állami adójának 5%-ából és társadalmi adakozásokból tartatott fenn. Igy a többi között az iskola fenntartásához az aradi Kölcsey-egyesület évenkint 200—250 koronával, Neszly János községi jegyző évi 240 koronával járult. Mikor már a

társadalmi források kimerültek, a kir. tanfelügyelő az iskola fenntartása céljaira némi államsegélyt eszközölt ki.

Az iskola elejétől fogva magánházakban, majd később rozoga, piszkos épületekben volt elhelyezve. Ez az állapot tartott mindaddig a míg 1900. évben nemcsak az erdészeti kincstár által iskola céljaira 1896. évben átengedett erdő-őri lakóház alakíttatott át a község költségén alkalmas tanítói lakóházzá, de ugyanezen épület telkén egy külön álló és a törvényes követelményeknek teljesen megfelelő, szilárd anyagból épült tanterem is emeltetett. A község az építkezést most már teljesíttethette, mert a községi iskolai alapvagyon a birtokrendezés alkalmával az iskola céljaira kihasított földek jövedelmével növekedett.

Ezek szerint most már az iskola ügyei rendezetteknek voltak tekinthetők. Miután azonban részint a választott iskolaszéki tagok közönye, részint a közadókkal túlterhelt község anyagi erőinek hiánya miatt az iskola fejlesztésének lehetősége kizártnak volt tekintendő: a községi iskolának állami kezelés alá vétele vétetett tervbe. Ezen terv és törekvés nemcsak népnevelési, de nemzeti szempontból is fontos és jogosult volt, mert a szóban lévő iskola nemcsak a 3200 tisztán románajkú törzslakossal biró Kovaszinczon, de abban az időben az Arad-hegyalján Kovaszincztól délre fekvő Kuvin és északra fekvő Világos, összesen mintegy 8000 román lakossal biró községekben *az egyetlen magyar népiskola volt.* Ezt az iskolát fenntartani, megszilárdítani és fejleszteni kellett, hogy tökéletes szervezetével és fényes tanítási eredményeivel versenyképessé és keresetté tétessék.

A községi képviselő-testülettel lefolytatott tárgyalások után, a közoktatásügyi miniszter 1900. évi november hó 21-én 83012. sz. alatt kelt rendelettel kimondotta, hogy Kovaszincz községben *1901. évi szeptember hó 1-től* kezdődőleg egy tanerős állami elemi iskolát létesít, illetve a községben már működő egy tanítós községi jellegű elemi iskolát állami kezelésbe veszi.

A községi iskola államosítása alkalmával Kovaszincz község kötelezte magát, hogy a szervezendő állami elemi iskola céljaira az egy tantermet és egy tanítói lakást magában foglaló községi iskolai új épületet a kir. kincstárnak örök haszonélvezeti joggal átengedi és az iskolaépület állandó jókarban tartásáról, tisztogatásáról gondoskodik. Átadta továbbá a 10000 korona értéket képviselő községi iskolai alapvagyont is az állami iskola használatába. Az állami iskola fenntartásához fizette és fizeti a gör. kel. román hitfelekezethez — mint iskolafenntartóhoz — nem tartozó adófizetők állami egyenes adójának 5%-át, mint iskolai pótadót, mely évenkint átlag 300 koronát tesz ki. Az átengedett iskolai alapvagyon évi jövedelme 500—600 korona.

A románajkú lakosok által megkedvelt állami iskola a hozzá fűzött reményeknek minden tekintetben megfelel, mit igazol az, hogy az állami iskolát 1909. évben a második tanteremmel és tanerővel kellett fejleszteni és hogy az 1909,10. tanévre 128 növendék iratkozott be, kik közül 113 román anyanyelvű.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke *dr. Reisz Ferenc* községi orvos volt, ki úgyis, mint a volt községi iskolaszék elnöke, mindig a legmelegebb érdeklődéssel viseltetett a község népoktatásügyének fejlődése iránt és a községi iskola államosítását célozó törekvést lelkesen támogatta.

A gondnokság érdemes elnöke ma: *Wittenberger Mór* kereskedő.

Az iskolánál működő tanítók: Ertl Lajos és Baár József. Mindketten igyekeznek e román törzslakosságú községben szép, de nehéz feladatuknak becsülettel megfelelni.

31. Mikalaka.

Mikalaka község az aradi járásban, Arad sz. kir. város közvetlen szomszédságában fekszik. Lakói túlnyomó részben románok. A közel 3500 lelket számláló lakosság közül alig 450—500 magyar. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 570. A községben három tanerős állami- és két tanerős gör. kel. román elemi iskola működik. A gör. kel. román hitközség által fenntartott iskola rég idő óta működik, mig a magyar tannyelvű iskola csak 1894. év óta áll fenn.

Mikalaka szintén azon községek közé sorozandó, ahol magyar tannyelvű elemi népiskola felállítása leküzdhetetlennek látszó akadályokba ütközött. Ez egyrészt a csekély számú magyarság szegénységében, másrészt a községi képviselőtestületnek és a román lakosságnak a magyar iskolákkal szemben táplált közönyében, mondhatni ellenszenvében volt keresendő.

Be kellett tehát következni az alkotó munkának. Nehezen indult, nehezen ment, de sikerült. A hazafias lelkesedéstől áthatott, több éven át küzdő, nem csüggedő munkásság nyomán siker fakadt.

Nehéz munka volt! Éppen az iskola szervezése idejében a községnek éveken keresztül rendes jegyzője nem volt. Helyettes látta el a jegyzői teendőket, aki a rendes jegyzői állásra óhajtván magát megválasztatni, a lakosok és román elöljárók ellenszenvének elkerülése végett nem szívesen foglalkozott a magyar tannyelvű iskola létesítésének ügyeivel. A községben pedig intelligens ember nem volt, akit magyar nemzeti kulturtörekvés vezérelt volna. A magyarságot néhány iparos- és napszámból élő vagy konyhakertészettel foglalkozó szegény család képviselte, kik kenyérkeresetüket, jövedelmüket féltve, bátortalanok voltak.

Végre hosszas küzködés után, Aradvármegye közigazgatási bizottságának támogatása mellett megalkottatott 1894. évben a községi jellegű, magyar tannyelvű elemi iskola. A tanterem Á7ss *Sándor* kovács-iparos által felajánlott lakóházban nyert elhelyezést. 1894. év szeptember hó 10-én a radnai-út mentén, alacsony, egyszerű házacska tetején megszólalt a *„magyar iskola"* hívó csengője. S mintha a tavasz, az ébredés hírnökének első dala hangzott volna fel, öröm, lelkesedés töltötte el a maroknyi magyarság lelkét.

A románokat azonban kellemetlenül érintette a magyar iskola működésének ténye. Nemzetiségük, vallásuk elleni támadást sejtettek annak működésében és ezért minden lehetőt elkövettek, hogy gyermekeik az iskolától távol tartassanak és így az iskolát elnéptelenítve, lehetetlenné tegyék.

Az iskolának tapintatos, a románság érdekeit nem sértő vezetése, a tanító *(Lázár Pál,* jelenleg gyorok-csángó-telepi állami elemi iskolai igazgató-tanító) fáradhatatlan és lelkes munkája néhány év alatt meggyőzte a románokat, kik belátták, hogy a magyar iskola vallásukat, nemzetiségüket nem érinti, nem támadja, sőt az iskola működése hasznukra válik, mert gyermekeik néhány év alatt anyanyelvük érintetlensége mellett a magyar szót, a magyar beszédet teljesen elsajátítják. Erezték és érzik ma is, hogy a magyar nyelv tudása minden tekintetben előnyükre válik.

1894. év október hó 1-én kezdte meg *Lázár Pál* tanító 28 növendékkel a mikalakai községi iskolában a rendszeres tanitást. Az első tanévben lelki szemlélet volt összes taneszköze a tanítónak, mert az iskolának nem volt pénze, hogy felszerelést szerezhessen. Az iskoláról a község volt köteles gondoskodni ugyan, de a községi pénztár mindig üres volt, a mikor az iskola szükségleteinek fedezéséről esett szó. A tanító nagyon sokszor 4—5 hónapig sem kapott fizetést. A kir. tanfelügyelő látva az önzetlen, eredményes és lelkes munkásságot, pénzt teremtett. Hivatalos iratok tesznek tanúságot, hogy az iskola részére állandó évi pénzsegélyt eszközölt ki az aradi Kölcsey-Egyesülettől, aradi pénzintézetektől, sőt több ízben sajátjából is áldozott, hogy az iskola hazafias munkája a létért való küzdelemben meg ne bénittassék, el ne erőtlenedjék.

A munka és a türelem fegyvere diadalt aratott. Az iskolai rend, a gyermekek magaviselete és tanulmányi előmenetele önkénytelenül meglágyította a gyűlölködők lelkét. A rossz indulat oszladozott és a nép körében az iskola, mint komoly intézmény tiszteletet fakasztott. Erős akarat és bölcs mérséklet által megteremtetett a magyar nyelv otthona és megnyittatott a hazaszeretet szent érzelmének forrása.

1896. évben az ezredéves ünnepségek alkalmával már nemzeti zászlók lengése közepette hazafias dalok hangzottak el Mikalaka nyílt utcáin.

Az iskola hódított, az iskola diadalt aratott!

Az 1897. évben az iskola helyisége szűk lett. Kétszer annyi növendék jelentkezett, mint a mennyit a tanteremben elhelyezni lehetett. Ezért a radnai útról a községháza melletti bérházba vitetett át az iskola. Ugyanakkor *Kiss Sándor* a községi iskolaszék volt elnöke, elnöki tisztségét *Vaja Antal* akkori községi jegyzőnek adta át, kinek törekvése oda irányúit, hogy az iskola a kor követelményeinek megfelelő színvonalra emeltessék. Ez részben sikerült is.

A felvételre önként jelentkező románajkú tankötelesek száma időközben emelkedett, mely számot gyarapították a Mikalaka község mellett létesült úgynevezett Uj-mikalaka-telep magyarajkú tankötelesei is. Az iskola fejlesztéséről kellett gondoskodni. A község azonban a fejlesztéssel járó terheket nem birta el.

A kir. tanfelügyelő 1900. évben a községi iskolának állami kezelésbe való átvétele iránt tett a közoktatásügyi miniszterhez előterjesztést. Előterjesztésében jelentette, hogy a szóban lévő községi iskola — tekintve annak folytonos anyagi küzdelmeit, a községi jelleg mellett való fejleszthetéshez szükséges erkölcsi és anyagi eszközök hiányát, s ennek következtében a helyi vezetőségnél mutatkozó elkeseredést — tovább fenn nem tartható. Az iskola tehát — mondja tovább a kir. tanfelügyelő — csupán az államosítás

által menthető meg és emelhető arra a magaslatra, a melyen egy ilyen, kiváló érdeklődésre alkalmas községben a magyar népiskolának állania kell.

A közoktatásügyi miniszter ismételt felterjesztések alapján a mikalakai egytanerős községi jellegű elemi iskolát 1900. évi november hó 19-én 82059. sz. alatt kelt rendelettel *1901. evi szeptember hó 1-én* kezdődő hatálylyal állami kezelésbe vette és egyidejűleg kéttanerős iskolává fejlesztette.

Mikalaka község képviselő-testülete az állami iskola felállításához és fenntartásához átadta a kir. kincstárnak a községi iskolai alap tulajdonát képező 8.235/1600 hold szántóföldet, továbbá ugyancsak az állami iskola céljaira biztosította a községet terhelő állami egyenes adók 10%-át és magára vállalta a felállítandó iskolaépület állandó jókarban tartását és tisztogatását.

Az állami iskola az uj épület felállításáig bérhelyiségben nyert elhelyezést.

Az állami iskolai gondnokság első és lelkes elnöke volt 1902. évig *Vaja Antal,* ki 1902. évben Glogovácz község jegyzőjévé választatott meg. Helyébe *Balogh Zoltán* Mikalaka község jegyzője neveztetett ki a gondnokság elnökévé, aki szintén lelke egész melegével karolta és karolja fel ma is, mint gondnoksági elnök az állami iskola érdekeit és igyekszik azt nemcsak fejlődésében megtartani, de tovább fejleszteni és a vidéki iskolák legmagasabb színvonalára emelni.

A növendékek számának örvendetes emelkedése folytán az iskola 1909. évben a harmadik tanerővel fejlesztetett, de már az 1909/10. tanév elején az iskolának a negyedik tanerővel leendő fejlesztése iránt tétetett előterjesztés, mely azonban — sajnos — országos költségvetés hiányában a közoktatásügyi miniszter által mindezideig teljesíthető nem volt, bár a negyedik tanerőre égetően szükség van, mert az 1909/10. tanévre a három tantermes állami iskolába 322 növendék iratkozott be. A beiratkozott növendékek közül 216 román anyanyelvű.

Az 1908. és 1909. évek folyamán az iskolai alapvagyon tőkésített jövedelméből és a gondnokság által felvett 24000 koronás törlesztéses kölcsönből egy telek vásároltatott és azon két tanteremből és két tanítói lakásból álló díszes iskolaépületet emeltetett. Az építési kölcsön évi részleteinek törlesztésére szolgál az iskolai alapvagyon jövedelme és a 10%-os iskolai pótadó, továbbá a két tanítói lakás béregyenértéke fejében a közoktatásügyi tárca terhére a törlesztési idő tartamára utalványozott évi 400 korona.

Az állami iskolánál *Szabó György* igazgató-tanitó vezetése alatt báró Bedeus Zelma és Imrey Margit tanitónők működnek.

32. Almáskamarás.

Az eleki járásban fekvő Almáskamarás, *kincstári telepes község.* A telepítés 1842. évben történt.

A község lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint közel 2000. Ezek közül 1800 német anyanyelvű. A mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma az 1909. évben teljesített összeirás adatai szerint 292.

A községben jelenleg működő népiskola keletkezésének időpontja a telepítés évét követő 1843. évre vezethető vissza, a mikor ugyanis a lakosság — érezve az iskola hiányát — saját erejéből egy 1 tantermes iskolaépületet emeltetett, melyben a tanítás német nyelven folyt. Ezen iskola felügyeletét a későbbi években alakult róm. kath. hitközség vette át, s így az iskola jellege abban az időben róm. kath. volt. A 60-as—70-es években a 120—130-ra felszaporodott gyermek befogadására a rendelkezésre álló egy tanterem kicsinynek bizonyult, minek következtében sok gyermek teljesen iskolázatlanul nőtt fel. Egész határozottan állítható, hogy a község analfabétái az akkori idők tanköteleseiből valók.

Az iskolát fenntartó róm. kath. hitközség belátta ugyan az iskola fejlesztésének szükségességét, de anyagi erők hiányában iskoláját a második tanteremmel fejleszteni képes nem volt.

Almáskamarás község volt érdemes jegyzője, *Valkovszky Antal,* hogy a község ezen egyetlen iskoláját a lakosságra nézve felette hátrányos következményű megszűnés veszedelmétől megmentse, — a tanügyek iránt mindenkor tanúsított lelkes ügybuzgóságával az iskolának a politikai község kezelésébe leendő átadása, illetve átvétele iránt fáradozott. A 80-as évek elején az iskola a politikai község kezelése alá vétetvén, 1885. évben a második tanterem felépíttetett és a második tanítói állás betöltetett.

Ezen jelleg változással a község tanügyi viszonyai javultak ugyan, de a népoktatási törvény követelményeinek megfelelő rendezést nem nyertek. Ehhez járult még az is, hogy a mindennapi tankötelesek nagyon felszaporodtak s újból az iskola fejlesztéséről kellett gondoskodni. A fejlesztéssel járó terheket azonban a szegény kincstári telepes község magára nem vállalhatta.

Az iskolákat látogató kir. tanfelügyelő Aradvármegye közigazgatási bizottsága útján a község népoktatási viszonyainak rendezését ismételten sürgette.

Tekintettel arra, hogy a község tanügyi viszonyainak végleges és gyökeres rendezése egyedül és kizárólag a községi jellegű iskolának állami kezelésbe való átadása, illetve átvétele mellett volt remélhető: a kir. tanfelügyelő és a községi elöljáróság között ily irányban indultak meg a tárgyalások. Az éveken át folytatott tárgyalások és előzetes megállapodások után Valkovszky Antal volt községi jegyző az iskola államosítása ügyét lelkes szavak és meggyőző indokok kíséretében az 1900. évi március hó 15-én tartott képviselőtestületi ülés elé terjesztette.

A község képviselőtestülete örömmel tette magáévá az indítványt és egyhangúlag hozott határozattal kimondotta, hogy a községi iskolának állami kezelésbe leendő átvételét a közoktatásügyi m. kir. miniszter úrnál kérelmezi. — Kimondotta továbbá, hogy az állami iskola céljaira a község tulajdonát képező iskolai telket a rajta lévő épületekkel együtt a kir. kincstárnak örök haszonélvezeti joggal átengedi, a szükséges harmadik tanterem és tanítói lakás állandó elhelyezését építkezés útján biztosítja, az iskolai épületek állandó jó karban tartásáról gondoskodik, átadja a meglévő két tanterem összes felszerelését, a tantermek fűtését saját költségvetése terhére elvállalja s végül átadja ugyancsak haszonélvezeti joggal az 5000 korona forgalmi értéket képviselő 5 kat. hold kincstári kegyadományi földből álló községi iskolai alapvagyont.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1900. évi november hó 15-én 82.062. sz. alatt kelt rendelettel a képviselőtestületi határozatban megajánlott hozzájárulások elfogadása mellett a két tanerős községi jellegű elemi népiskolát *1901. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatállyal állami kezelésbe vette és a harmadik tanítói állást rendszeresítette. — Az állami iskolával kapcsolatban gazdasági ismétlő iskola szerveztetett.

A harmadik tanítói állás azonban csak az 1902. év végén volt betölthető, mert a község ama kötelezettségének, hogy a harmadik tantermet és tanítói lakást saját erejéből felépítteti, eleget tenni képes nem volt, s így a földmivelésügyi m. kir. miniszterhez kellett folyamodni, hogy ezen *kincstári telepes* községben iskolaépületet emeltessen. A földmivelésügyi tárca terhére elrendelt építkezés 1902. évben nyert befejezést.

Az almáskamarási állami elemi iskola 1906. évben egy tanerővel ismét fejlesztetvén, ma az iskola négy tanerős.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke volt: *Valkovszky Antal* községi jegyző, ki az iskola tanügyi viszonyait lelkes munkássággal segítette elő és annak fejlődése és államosítása körül sokat fáradozott.

Az állami iskola hazafias irányú működését és eredményes munkásságát fényesen igazolja ama tény, hogy Almáskamarás németajkú polgárai között ma alig van egy néhány, ki magyarul beszélni nem tud. Ez az eredmény az iskolánál alkalmazott tanítók, de különösen az iskolánál 23 éven át működött *Bősz István* igazgató-tanító lelkes és fáradhatatlan munkásságának köszönhető.

Bősz István 1909. évben nyugalomba vonult.

Az állami iskolai gondnokság ezidőszerinti érdemes elnöke: *Léhmayer Flórián.*

Az állami iskolánál jelenleg működő tanítók illetve tanítónők: Klingler Ferenc igazgató-tanító, Hambek Rózsika, Ferenczyné Szida Stefánia és Berde Vilmos.

Az állami elemi iskolán kívül más jellegű elemi iskola a községben nincs. Az állami iskolával kapcsolatban egy 1 óvónős. - állami óvoda is működik.

33. Arad-csála.

Az arad-csálai kincstári szőlő-telep Ópécska község tőszomszédságában a pécskai járásban fekszik. A gyönyörű helyen fekvő szőlő-telep berendezése és kezelése mintaszerű. A mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma 130—140. A telepen egy 2 tanerős állami elemi népiskola, továbbá az állami iskolával kapcsolatban szervezett gazdasági ismétlő iskola és egy 1 óvónős állami óvoda működik. Úgy az állami iskola mint az állami óvoda tisztán államköltségen létesíttetett és fenntartásuk is tisztán az államkincstárt terhelik.

Az állami elemi iskolát a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1901. évi április hó 25-én 15645. szám alatt kelt rendelettel szervezte. A csálai szőlő-telep, melyen az állami iskola jelenleg fennáll, 1899. évben került állami kezelésbe. Állami kezelésbe vétel előtt a vadon külsővel biró telepen iskola, óvoda nem volt. Állami kezelésbe vételkor azonban kezdetét vette a telep fejlődésének nagy munkája. 1900. évben ugyanis

felépíttetett a belső major a cselédség számára, 1901. évben a külső munkásházak és a kir. tanfelügyelő előterjesztésére ezzel egyidejűleg az állami iskola is egy tanteremmel. Az iskolaépületet a szőlő-telep tulajdonos földmivelésügyi kincstár épittette és ugyanezen kincstár fedezte és.

fedezi az iskola dologi kiadásait is, mig a személyi kiadások (minők: a tanítók fizetése, hitoktatók tiszteletdija, iskolaszolga bére stb.) a közoktatásügyi kincstárt terhelik. *Az állami iskola egy tanteremmel és egy tanerővel 1901. év szeptember havában nyilt meg.* Ugyanekkor lett szervezve és nyilt meg az elemi iskolával kapcsolatban a gazdasági ismétlő iskola is. Az iskola első tanítója *Gömöry Károly,* ki jelenleg is ott működik, mint vezető tanító.

Az állami elemi iskola tanterme már a szervezés évében túlzsúfolt volt, miért is a telep akkori vezetője *Kosinszky Viktor* állami szőlőtelep igazgató — ki az állami iskolai gondnokság elnöki tisztét is viselte — ismételten tett előterjesztést az iskolának második tanteremmel leendő fejlesztése iránt. A fejlesztés iránt megindított tárgyalások eredménye volt, hogy az állami iskola 1905. évben a második tanteremmel és tanerővel fejlesztetett.

Az iskola szervezése és fejlődése körül kiváló érdemeket szerzett első sorban *Kosinszky Viktor* volt szőlőtelep igazgató, jelenleg m. kir. országos szőlészeti és borászati főfelügyelő, ki, mint az állami iskolai gondnokságnak 1901. évtől 1908. évig elnöke, a legmelegebb érdeklődéssel és odaadó munkássággal igyekezett az állami iskola felvirágozását előmozdítani. Az iskola szervezését és fejlődését elősegítette továbbá *Varga Zsigmond* m. kir. szőlőtelep felügyelő, ki jelenleg az iskolai gondnokság elnöki teendőit nagy buzgalommal és ügyszeretettel látja el és *Gömöri Károly* vezető tanitó.

Az állami iskola jelenlegi tanítói: Gömöri Károly és Muzsay Albert.

34. Dézna.

Dézna község a borossebesi járásban fekszik. Lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 1100. A lakosok túlnyomó része román anyanyelvű; a jóval kisebb rész (220—230) magyar. A tankötelesek száma az 1910. évben eszközölt összeírás adatai szerint 140.

A déznai magyar tannyelvű elemi népiskola keletkezése szorosan a *váradi Török-család,* mint déznai nagybirtokos, volt kegyúr hazafias áldozatkészségéhez és a kultúra iránti szeretetéhez fűződik. Az 1840-es éves elején ugyanis egy angol cég haszonbérbe vette váradi Török István déznai birtokát, mely birtokon vashámorokat építtetett és a hámorokban végzendő munkák teljesítésére túlnyomó részben románajkú munkás-családokat telepített le. Váradi Török István jogutóda *váradi Török József* déznai nagybirtokos, azon hazafias érzelemtől vezéreltetve, hogy részben a már birtokon volt, részben oda telepitett nem-magyarajkú munkások között a magyar nyelvet és magyar szellemet terjessze: a birtokon egy magyar tannyelvű elemi iskolát szervezett. Az 1868. évi népoktatási törvény kimondotta, hogy az iskolák jellege az iskolafenntartók által megállapítandó, miből folyólag a déznai elemi iskola az idézett törvény életbe lépte után róm. kath. jelleget öltött és hivatalos elnevezése: „Déznai vasgyári róm. kath. felekezeti népiskola" lett.

Az iskolát tisztán és kizárólag a váradi Török-család tartotta fenn 1900. év végéig. 1900. évben a déznai vasgyár üzemét beszüntette, miből folyólag a váradi Török-családnak már nem állott módjában, az általa eddig fenntartott róm. kath. jellegű elemi iskolát a népoktatási törvény követelményeinek megfelelő színvonalon tartani. Ezen körülményt az iskolafenntartó 1900. évi január hóban a kir. tanfelügyelőnek bejelentette. Ugyanezen évben a község magyarajkú lakossága — a kir. tanfelügyelő lelkes buzdításának hatása alatt — megindította a mozgalmat Déznán állami elemi iskola létesitése iránt.

A tárgyalások ez irányban megindittattak. A község képviselő-testülete — bár a románok részéről ellenállásra talált — a szervezendő állami elemi iskola céljaira megszavazta a község nem gör. kel. vallású lakosai állami egyenes adójának 5%-át, mint iskolai adót. Egyéb hozzájárulást biztosítani képes nem volt. A váradi Török-család pedig az állami iskola fenntartásához évenkint 4 öl tűzifával járult és járul ma is.

Ez alapon a közoktatásügyi miniszter 1900. évi november hó 15-én 83550. sz. alatt kelt rendelettel *1901. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatállyal Déznán egy 1 tanerős, magyar tannyelvű állami elemi iskolát szervezett.

Az állami iskola felállítása a község magyarajkú lakosai között nagy örömet keltett, mit igazol váradi Török József és Gyula déznai nagybirtokosoknak a kir. tanfelügyelőhöz intézett, 1900.

évi november hó 29-én kelt köszönő irata: „Hálánkat és köszönetünket kell Nagyságodnak kifejeznünk, úgy magunk, mint az. itt lakó magyarság nevében, hogy hathatós közbenjárásával és pártfogásával községünk részére az állami iskola létesítését kieszközölni méltóztatott."

Az állami iskola a régi iskolaépületben helyeztetett el, mely épület a kir. kincstár által a váradi Török-családtól igen előnyös árban megvétetett s megfelelő módon felszereltetett.

Az iskola ma is egy tanerős, mert a községben lévő tankötelesek száma — tekintettel arra, hogy a községben egy 1 tantermes gör. kel. román elemi iskola is működik — az állami iskola fejlesztését nem teszi szükségessé.

Az állami iskola a románajkú lakosok rokonszenvét is megnyerte, mit igazol ama tény, hogy az 1909—10. tanévre beiratkozott 53 növendék közül 24 románajkú.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke *váradi Török József* volt, ma pedig *váradi Török Gyula* déznai nagybirtokos.

Az iskolánál Nemes Lajosné szül. Varga Mária állami tanítónő működik.

Az egy tanerős állami- és az egy tanerős gör. kel. román elemi iskolán kivül a községben egy állami állandó gyermekmenedékház is áll fenn.

35. Magyarpécska.

Aradvármegye délnyugati részén, Temesmegyét Aradmegyétől természetes határként elválasztó Maros folyó jobb partján terül el Magyarpécska nagyközség, a pécskai járás székhelye. Lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 8284. Ezek közül 7945 magyar, a többi más anyanyelvű. A lakosok főfoglalkozása a földmívelés. Fontos a község közgazdasági és kulturális életére az a körülmény, hogy a körülötte fekvő községeknek forgalmi központja. Magyarpécska közvetlen szomszédságában fekszik a 9000 lelket számláló, túlnyomólag román lakosságú Ópécska község. Magyarpécskán és a hozzá tartozó tanyákon az 1910. évben a mindennapi tankötelesek száma volt 1387. A tankötelesek beiskolázására rendelkezésre áll a község belterületén 3, a tanyákon 6 állami elemi népiskola, összesen húsz tanítóval. Ezen kivül a községben 1908. év óta egy önálló szaktanítós gazdasági ismétlő iskola, továbbá egy községi jellegű óvoda működik.

Magyarpécska telepes község (nem kincstári telepítés). A település 1753-ban történt. Az iskola keletkezési ideje pontosan meg nem állapítható, tény azonban az, (hivatalosan őrzött iratok igazolják,) hogy 1770-ben Magyarpécskán elemi iskola volt. Az iskola életében csaknem egy évszázadon át nevezetes, említésre méltó mozzanat nem fordult elő, illetve irott adatokat ezen időkből nem találunk. Nagyobb lendületet vett a község népoktatásügye 1864. évtől kezdve. *Issekutz Mihály,* volt ottani községi jegyző a község népoktatásügyének fellendülése körül elismerésre méltó tevékenységet fejtett ki. 1865. évben Magyarpécskán már négy tanerős iskola működött. Az iskola jellege 1870-ig róm. kath. volt, ebben az évben községi kezelésbe ment át s így községi jellegű lett.

Huszonöt évvel ezelőtt, vagyis 1885. évben Magyarpécskán, a község különböző részein elhelyezett 5 községi jellegű iskola működött nyolc tanerővel, továbbá egy 1 tanerős izraelita elemi iskola.

Az iskolák fenntartásával járó terhek súlyosan nehezedtek a község népnevelésügyének fellendülése érdekében nagy anyagi áldozatot hozó községi lakosok vállaira. Aradvármegye közigazgatási bizottsága a község terhein könnyítendő, félhívást intézett a község képviselőtestületéhez, hogy iskoláinak állami kezelésbe való átvételét kérelmezze.

Magyarpécska község képviselőtestülete 1900. év május hó 22-én tartott rendkívüli közgyűlésén tárgyalás alá vette a közigazgatási bizottság rendeletét és *Povázsay Soma* községi jegyző indítványára kimondotta, hogy akkor már 13 tanerős iskolájának állami kezelésbe való átvételét kéri. Tette ezt annak tudatában, hogy ezáltal a nép terhein könnyít, de tette főként azért, mert iskolájának fejlődését, felvirágozását s így a község népnevelésügyének erősödését mindenkorra biztosítani óhajtotta.

Aradvármegye egy községe sem biztosíthatott a szervezendő állami iskola céljaira oly gazdag hozzájárulást, mint aminőt Magyarpécska biztosított. Nevezetesen: az állami népiskolák mindenkori elhelyezését biztosította. Kötelezettséget vállalt továbbá, hogy a tanítók részére természetbeni lakást, vagy megfelelő lak pénzt saját költségvetése terhére kiszolgáltat; magára vállalta úgy a már meglévő, mint a jövőben létesítendő tantermek megfelelő bebútorozását, az iskolai épületek, tanítói lakások állandó jókarban tartását, tisztogatását és a tantermek fűtését; átadta a kir. kincstárnak örök haszonélvezeti

joggal az iskolai épületeket és a 80.000 korona értéket képviselő 138 kat. holdból álló iskolai alapvagyont; fizeti a község az állami iskola fenntartásához az összes állami adók 5%-át, mely utóbbi összeg évenkint 3800—4000 koronát tesz ki; tandíj váltság címén fizet évenkint 1200 koronát.

A közoktatásügyi miniszter — a község ajánlatának elfogadása mellett, — 1900. évi november hó 15-én 82068/900. szám alatt kelt rendeletével a községi iskoláknak *1901. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatálylyal állami kezelésbe való átvételét kimondotta és a tankötelesek nagy számára való tekintettel, az átvett 13 tanerős iskolát a 14-ik tanerővel fejlesztette.

Ezen iskolák államosítása alkalmából a közoktatásügyi miniszter a kir. tanfelügyelőhöz a következő tartalmú iratot intézte:

„A tanfelügyelő úrnak azon ügybuzgó és tapintatos működéséért, mely szerint az állami elemi iskolai szervezési munkálatokat, a kérdések minden oldalról való megvilágítása mellett akkép készítette elő és terjesztette föl, hogy jelentései alapján a szervezések minden közbeeső intézkedés nélkül kimondhatók és általában a tankerület vezetésében tanúsított buzgalmáért elismerésemet nyilvánítom."

Az állami iskola szervezésével a község népoktatási viszonyai teljes rendezést nyertek; annak fejlődését anyagiak nem gátolják, mert a község dicséretre méltó áldozata és áldozatkészsége mellett az iskolák fejlődését a kir. kincstár is örömmel látja és anyagi eszközökkel elősegíti. A népoktatási viszonyok rendezését és az állami iskolák rohamos fejlődését igazolja az, hogy az iskola — a tankötelesek számának emelkedése arányában — 1904. évben a 15-ik és 16-ik, 1905. évben a 17-ik, 1908. évben a 18-ik és 1909. évben a 19-ik és 20-ik tanerővel fejlesztetett.

Az izraelita iskola a községi iskolák államosítása következtében megszűnt.

1905. évtől kezdve a község, az általa biztosított kötelezettségek egy részét, nevezetesen: az iskolai épületek jókarban tartását, tisztogatását, négy tanító lakpénzét, a tantermek fűtését, az 5%-os iskolai adót és a tandíjváltságot évi 8000 korona öszszeggel váltotta meg.

Azt, hogy mennyivel kedvezőbb helyzetbe jutott Magyarpécska község az iskolák államosításával, élénken igazolják a számadatok. Nevezetesen: a m.-pécskai állami elemi iskolák helyi jövedelme a földbérlettel együtt évenkint 20656 korona, szükséglete pedig ma, évenkint közel 46000 korona, s igy a községnek — községi jellegű iskolák fennállása esetén — évenkint 25—26000 koronát kellene közköltség útján pótolni.

Az állami iskolával kapcsolatban iparostanoncz iskola is van szervezve, melyben a tanítást hat állami elemi iskolai tanító látja el.

Az állami iskola bebútorozása és felszerelése mintaszerű. A 20 tantermes iskolát évenkint 1200—1300 tanköteles látogatja.

Az állami iskolai gondnokság elnöke volt a szervezés idejétől 1909. évig *Szathmáry Geyza* magyarpécskai róm. kath. plébános, ki a község köztiszteletben álló érdemes jegyzőjével *Povázsay Somával* és a gondnokság tagjaival egyetemben sokat, nagyon sokat fáradozott, hogy a község népoktatásügyét virágzóvá tegye és az iskolát az ország első iskolái közé emelje. 1909. évben a községből eltávozván, a gondnoksági elnöki tisztségtől megvált. A gondnokság, elnöke ezidőszerint *Povázsay Soma* községi főjegyző.

Az állami iskolánál működnek, *Szomorú István* igazgató-tanító vezetése alatt: Darvas Ferencz, Fialkovits Gyula, Jakab Imre, Juszt Sándor, Kölln Ödön, Kölln József, Marosy Károly, Réty Gyula, Simon Károly, Weidmann Péter és ifj. Brenner József, tanítók; továbbá Csatlós Mária, özv. Hellerné Mautner Berta, Kelemen Anna, Leitnerné Turtsányi Mária, Markovits Kornélia, Simon Károlyné, Szomorúné Lovászy Janka, Schwarcz Magdolna, tanítónők.

Szomorú István, 1883. évi szeptember hó 1-től kezdve a m. pécskai községi iskolánál mint tanító, később mint igazgatótanító, a szóban levő iskolák államosítása után az állami iskoláknál folytatólag mint igazgató-tanító megszakítás nélkül működik. *Szomorú István* ernyedetlen buzgalmánál, gazdag tudásánál és ragyogó tanításbeli eredményeinél fogva a magyar néptanító eszményies fogalmának megszemélyesítője, amely kiváló erényeit lángoló hazaszeretete és a közügyek iránti érdeklődése is gazdagítja.

Szomorú István 1908. évben töltötte be szolgálatának 25-ik évét, mely alkalomból a község lakosai, a gondnokság és a tantestület részéről meleg ünnepeltetésben volt része, és amely alkalomból a közoktatásügyi miniszter meleghangú, érdemeit elismerő irattal tüntette ki.

Kötelességünk, megemlékezni az előkelő színvonalon álló *tantestületről* is, mely tantestület kiváló és eredményes munkásságával nagyban elősegítette az iskola felvirágozását.

36. Zimándújfalu.

Aradvármegye délnyugati részén, sík területen fekvő Zimándújfalu, *kincstári telepes község.* Lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 965, kik alig 40—50 kivételével róm. kath. vallású magyarok. Az örökváltság terhei a szegény népre súlyosan nehezednek. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 160. A tankötelesek befogadására rendelkezésre áll két tantermes állami elemi népiskola. Ezen kivül a községben egy állami óvoda is működik egy óvónővel.

A zimándújfalui magyar tannyelvű elemi iskola keletkezése a telepítés idejére vezethető vissza. A lakosság ugyanis az 1850-es évek elején iskolát alapított, melyet a községben alakult róm. kath. hitközség vett kezelés alá. Az 1850-es években felépített egy tantermes iskolai épület a 90-es évek vége felé már olyan rossz állapotba jutott, hogy az abban való tartózkodás életveszélyessé vált. A hitközség saját erejéből új épületet emelni képtelen volt, miért is az iskola fenntartását 1899. évben a politikai község vette át. Minek következtében az iskola róm. kath. jellege 1899. évben megszűnt és községi jellegű lett.

A politikai község 1899. évben a régi iskolaépületet lebontatta és helyére — 4880 korona kölcsön vett összegből — egy, a népoktatási törvény követelményeinek inkább megfelelő, egy tantermet és egy tanítói lakást magában foglaló iskolaépületet emeltetett. De ezen építkezéssel a község anyagi erején felül vállalkozott. Az iskola helyi jövedelmét képező, évi 250 korona 5%-os pótadóból és az iskola-alap tulajdonát képező 10 hold szántóföld évi 245 korona bérjövedelméből a tanítót fizetni, a már szükségessé vált második tanítói állást rendszeresíteni és az építési kölcsön törlesztési részleteit fedezni képes nem volt.

Ehhez járult még az is, hogy a közoktatásügyi miniszter Aradvármegye közigazgatási bizottsága útján, a mindennapi tankötelesek nagy számára (140) való figyelemmel a községet a második tanterem és tanítói lakás felállítására kötelezte. De egyben — a község terheire való figyelemmel — kimondotta, hogy a második tanítói állás javadalmának fedezésére a községnek évi 800 korona államsegélyt ad.

A község képviselő-testülete a szóban lévő ügyet 1900. évi február hó 8-án, majd folytatólag 1900. évi április hó 28-án tartott ülésen tárgyalás alá vévén, beható eszmecsere után megállapította és kimutatta, hogy új iskolaépületet emelni képtelen, sőt a meglévő egy tanerős iskoláját sem képes önerejéből fenntartani. Kérte a községi iskolának állami kezelésbe való átvételét, az új iskolaépületnek a kir. kincstár által való felépítését és a már felépített iskolaépületet terhelő tartozásnak a kincstár terhére való átvállalását. Kérte ezt annál is inkább, mert az örökváltság, a közadók, a 81%-os községi pótadók és egyéb tartozások oly súlyosan nehezednek a szegény nép vállaira, hogy — ha az állam a kincstári telepes község terhein az iskolafenntartás átvállalásával nem segít, — a lakosság meg nem maradhat lakóhelyén, kivándorolni lesz kénytelen, s a község végképen elpusztul.

A kir. tanfelügyelő — hogy a nép terhein könnyítsen, de egyben, hogy az iskola fenntartását és fejlődését mindenkorra biztosítsa — a képviselő-testület kérelmét — dacára annak, hogy a kérelem teljesítése akadályokba ütközött, amennyiben a község az állami iskola fenntartásához mivel sem járulhatott — a legmelegebb pártolással és az államosítás szükségességének tüzetes indokolásával terjesztette a közoktatásügyi és a földmivelésügyi miniszterek elé.

Az előterjesztés eredménye lőn, hogy az 1900. évi november hó 17-én 82061. sz. a. kelt rendelettel *1901. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatállyal az egy tanerős községi jellegű elemi iskola állami kezelésbe vétetett és két tanerőssé fejlesztetett. A földmivelésügyi miniszter pedig a második iskolaépületet felépíttette és a telepes község által felvett 4880 korona kölcsönösszeg terheit részben elvállalta.

A község óhajára kimondotta a közoktatásügyi miniszter azt is, hogy az állami iskolánál mindig fog alkalmazni egy róm. kath. vallású, kántori képesítéssel is biró tanítót, ki a kántori teendőket a hitközségből nyerendő külön díjazás ellenében végezni köteles.

Az államosításból folyólag a község átadta a kir. kincstárnak az általa felépített iskolai épületet, tanítói lakást és az iskolaalap tulajdonát képező 10 hold szántóföldet örök haszonélvezeti joggal, magára vállalta továbbá az iskolai épületek állandó jókarban tartását, tisztogatását és a tantermek fűtését. Mig ellenben az 5%-os iskolai adó fizetésének kötelezettsége alól egyszersmindenkorra felmentetett.

A két tanerős állami elemi iskola most zavartalanul, anyagi gondoktól menten folytatja működését.

Az állami iskolai gondnokság érdemes és buzgó elnöke a szervezés idejétől ma is: *Bukovetz János* fakerti róm. katholikus plébános.

Az iskolánál működnek: Sebestyén Mihály tanító, ki az igazgatói teendők ellátásával és a kántori teendők teljesítésével is meg van bízva, továbbá Péczely Szeréna h. tanítónő.

37. Zimbró.

A borossebesi járáshoz tartozó Zimbró község lakosainak száma. 732. A lakosság 90%-a román, 10%-a magyar. A mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma volt 1910. évben 114. A községben egy tanerős állami- és egy tanerős gör. kel. román elemi népiskola működik.

A csekély számú magyarság túlnyomó része uradalmi alkalmazott. Zimbrón ugyanis a gróf Zselénszky Róbert-féle uradalomnak van nagy kiterjedésű erdőüzeme.

Az állami elemi népiskolának 1901. évben történt felállítása előtt az uradalomnál alkalmazott magyar szülők gyermekeiket magyar tannyelvű iskola hiányában a zimbrói gör. kel. felekezeti, román tannyelvű iskolába járatták. Az uradalom ezért a gör. kel. román tanítónak évi 240 korona tiszteletdíjat fizetett. 1900 évben.

ezen tiszteletdíj — ezidőszerint ismeretlen okból — a tanítótól megvonatott, minek következtében az 1900/901. tanévre a magyar gyermekek a felekezeti iskolába már nem vétettek fel. A tanító csak túlmagas tandíjfizetés ellenében volt hajlandó a gyermekekkel foglalkozni.

Zimbró község magyarajkú lakossága a kir. tanfelügyelőhöz fordult segítségért. A kir. tanfelügyelő az erdőkezelőség vezetőjével, *Nacht Viktor* uradalmi főerdésszel lépett érintkezésbe és kérte, hogy a felállítandó állami elemi iskola céljaira az uradalomtól egy megfelelő épületet eszközöljön ki, mivel a magyarajkú tankötelesek túlnyomóan uradalmi alkalmazottak gyermekei. Nacht Viktor közbenjárására az uradalom a legnagyobb készséggel tett eleget a megkeresésnek és egy tanterem és egy tanítói lakás céljaira az akkori viszonyoknak megfelelő epületet 10 évre díjtalanul átengedett. Ezen felül az uradalom kötelezettséget vállalt a tulajdonát képező és haszonélvezeti joggal átengedett iskolaépület jókarban tartására, tisztogatására és a tanterem fűtésére. Az érdekelt szülők pedig magukra vállalták a tanterem teljes bebútorozását.

Ez alapon a közoktatásügyi miniszter 1900. évi november hó 17-én 82.063. sz. a. kelt rendeletével a zimbrói egy tanerős állami elemi népiskola felállítását kimondotta, mely iskola *1901. évi szeptember hó 1-én* nyílt meg.

Az iskolánál működő *Lábady István* tanító (jelenleg zarándi állami elemi iskolai igazgató-tanító) kiváló tanítási eredményei, valamint tapintatos és rokonszenves magatartása a község román lakosságának érdeklődését is az állami iskola felé irányította, minek következtében már 1904. évben az állami iskolába 56 mindennapi tanköteles iratkozott be, kik közül 40% román anyanyelvű volt. Helyszűke miatt több, beiratkozásra jelentkezett románajkú tankötelest el kellett utasítani.

A tanteremben (mely csak 40 tanköteles befogadására volt alkalmas) előállott túlzsúfoltság orvoslása, valamint a jelentkező románajkú tankötelesek befogadhatása céljából egy megfelelő nagyságú tanteremről kellett gondoskodni.

Az uradalom hajlandó volt a mintatervek méreteivel biró új tantermet saját költségén felépíteni, ha az új tanterem használatáért a kir. kincstár tiz egymásután következő évre évi 400 korona bérösszeget fizet. A románajkú lakosság rokonszenve, az uradalom előzékenysége és áldozatkészsége az iskola szükségességének és életrevalóságának kétségtelen bizonyítéka lévén, a közoktatásügyi miniszter a bérösszeg-fizetésbe beleegyezett. Minek következtében az uradalom 1907. évben egy teljesen új és megfelelő iskolaépületet emeltetett, a régi és díjtalanul átengedett iskolaépület pedig tisztán tanítólakásul szolgált és jelenleg is szolgál.

Az állami iskola rokonszenves működését igazolja ama tény, hogy az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek közül 35 román anyanyelvű.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke volt 1903. év végéig *Nacht Viktor* uradalmi főerdész, ki az uradalom figyelmét a magyar tannyelvű iskola felállításának szükségességére irányította és az uradalom részéről tanúsított és ma is tanúsító áldozatkészséget előmozdította.

Az állami iskolai gondnokság érdemes elnöke jelenleg: *Vass Andor.* Az állami iskolánál működő tanító: *Peroutka Emil.*

38. Medgyesegyháza.

Aradvármegye északnyugati részének Békés- és Csanádvármegyék közé ékelődött területén fekszik Medgyesegyháza község. Lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 2923. A népszámlálás óta a lélekszám néhány százzal emelkedett. A lakosság 60%-a ág. h. ev. vallású tót, 38% magyar és 2% német és román. A mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma volt 1910. évben 609. A községben 7 tanerős állami elemi iskola és 1 óvónős állami óvoda működik.

Medgyesegyháza állami birtokon települt község. A település 1888. évben történt. Ezen évet megelőzőleg a kincstár tulajdonát képező medgyesi-pusztán kincstári bérlők voltak nagy számban. A bérlők és az 1888. évben letelepültek 1894. évben szervezkedtek községgé. A község fekvése, határának jelentékeny területe, már 3000 lelket meghaladó népessége Medgyesegyházát a vármegye jelentékenyebb községeinek sorába emeli. A község gyors fejlődéséhez és felvirágzásához úgy a múltban, mint a jelenben fűzött reményeket jogosultakká tette és teszi a magyar és tót anyanyelvű lakosság takarékossága, józan életmódja és munkaszeretete.

Medgyesegyháza község népiskolájának története 1875-re vezethető vissza. A kincstári birtokot bérlők ugyanis 1875. évben létesítették az első *„kincstári róm. kath."* jellegű elemi népiskolát. Az iskola tanítási nyelve magyar volt. 1888. évben nagy változás történt a megyesi pusztán. *Zsilinszky Mihály,* volt csongrádmegyei főispán közbenjárására ugyanis 96 békéscsabai család megvette a 7000 kat. holdból álló kincstári birtokot azon kötelezettséggel, hogy ott községet alapítanak. A letelepedett békéscsabai ág. h. ev. és más községekből, különösen Békésgyuláról ide költözött róm. kath. vallású lakosok gyermekeinek az 1 tantermes iskola már kevés volt. 1891. évben a második tanítói állást szervezték.

A község 1894. évben alakult meg. A képviselőtestület 1894. év május hó 28-án tartotta első ülését, melyen köszönetet mondott *dr. Zsilinszky Endre* és *Ursziny Jánosnak,* kik a község létesítése körül elévülhetetlen érdemeket szereztek. Ugyanezen ülésen kimondotta a képviselőtestület azt is, hogy a két tanerős „kincstári róm. kath." elemi iskolát, ezen jellegének meghagyása mellett, községi kezelésbe veszi át. Az iskola kezdettől fogva anyagiakkal küzdött. A volt bérlőkből és települőkből alakult község a vételár-törlesztés és egyéb, az alakulással járó nagy terhek miatt az iskolát a népoktatási törvény követelményeinek megfelelő színvonalon tartani képes nem volt.

Az iskola 1896. évben a harmadik tanerővel fejlesztetett ugyan, de ezzel még nem volt segítve a tanügyi szempontból tűrhetetlen állapotokon. A tantermek sötétek, túlzsúfoltak, egy-egy .tanteremben 140—150 gyermek szorongott. A kir. tanfelügyelő több ízben sürgette a népoktatási állapotok rendezését; majd mikor meggyőződött arról, hogy a község iskoláját anyagi erők hiányában a törvény követelményeinek megfelelően fenntartani és fejleszteni képtelen, az államosítás eszméjével foglalkozott, hogy az annyira szükséges fejlődést állami eszközökkel biztosítsa.

A község képviselőtestülete 1898. évi október hó 24-én tartott ülésén örömmel üdvözölte a kir. tanfelügyelőnek a község népoktatásügyét véglegesen rendezni célzó ama törekvését, hogy az iskola állami kezelés alá vétessék és egyben, megállapította, hogy a község közönsége — tekintettel a település óriási kiadásaira, — nincs abban a kedvező helyzetben, hogy iskoláját fejlessze és tovább fenntartsa. A tárgyalások ez alapon megindultak. A tárgyalások eredménye lőn, hogy a közoktatásügyi miniszter 1900. évi október hó 2-án 60.082. sz. alatt kelt rendelettel a községi, illetve kincstári róm. kath. jellegű elemi iskolát *1901. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatállyal állami kezelésbe vette. Ez fordulópontot képez az iskola történetében. Itt kezdődött az iskola rohamos fejlődése, haladása. Az állami kezelésbe átvett iskola 1902. évben a negyedik-, 1904. évben az ötödik és hatodik- és 1907. évben a hetedik tanerővel fejlesztetett. A 8-ik tanerővel való fejlesztés iránt is tétetett 1909/10. tanévben előterjesztés, de országos költségvetés hiányában az iskola fejlesztése ebben a tanévben eszközölhető nem volt.

A község az iskola államosítása alkalmával a már fennálló iskolaépületet a kir. kincstárnak örök haszonélvezeti joggal átadta és kötelezte magát az iskola fejlesztésekor új tantermekről gondoskodni. Kimondotta továbbá, hogy a tantermek megfelelő bebútorozásáról, az iskolaépületek és tanítói lakások állandó jókarban tartásáról, tisztogatásáról és a tantermek fűtéséről mindenkor saját költségvetése terhére gondoskodik. Fizeti a község az állami iskola fenntartásához a községi lakosokat terhelő *összes* állami egyenes adók 5%-át, mint iskolai járulékot. Ez utóbbi hozzájárulás évenkint 1300—1400 koronát tesz ki, mely összeg azonban a község által iskola építési célokra 1904. évben felvett törlesztéses kölcsön évi annuitási részleteinek fedezésére a törlesztés időtartamára, vagyis 50 évre a községnek visszaengedtetett. A község ugyanis 1904. évben új iskolaépületet emeltetett.

A hozzájárulásokkal szemben csak azt kérte a község, hogy az állami iskolánál mindig alkalmaztassák egy róm. kath. és egy ág. h. ev. vallású tanító, kik az illető egyházközségektől nyerendő külön díjazásért az egyház kántori teendőit végezzék. A közoktatásügyi miniszter a község ezen kérelmét teljesítette.

Az állami iskolával kapcsolatban iparostanonc-iskola és gazdasági ismétlő iskola is működik.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke volt *ifj. Zsilinszky Endre* medgyesegyházai ág. h. ev. lelkész, ki, mint a volt községi iskolaszék elnöke is, sokat fáradozott az anyagiakkal küzdő iskola fenntartása, majd később az iskola államosítása és felvirágozása körül. A gondnokság érdemes elnöke jelenleg *Kovács Lajos* községi jegyző.

Az állami iskolánál *Hankó János* igazgató-tanító buzgó vezetése alatt Berkovits Borbála, Kemény Ilma, Lopusny Ilona és Takács Mária tanítónők, továbbá Barabás István és Kemény Károly tanítók működnek.

39. Soborsin.

Soborsin község Aradvármegye délkeleti részén, a Maros folyó völgyében, a közlekedési és hadászati szempontból kiváló fontosságú arad—zárni állami út mentén, a máriaradnai járásban fekszik. A Maroson át Krassó-Szörény vármegyével állandó híddal van összekötve, s így 15—20 községnek forgalmi és kereskedelmi központja. A község törzslakossága gör. kel. román, jelentékeny értelmiségi osztálya azonban magyar. A községet kivétel nélkül gör. kel. román törzslakossággal biró községek veszik körül.

Soborsin község lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás szerint 1707. Ezek közül 368 magyar, 126 német, 1200 román és 13 egyéb anyanyelvű. A lakosság túlnyomó része állattenyésztéssel, föld- és erdőműveléssel foglalkozik. A mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma volt 1910. évben 162. Ehhez csatlakoznak még a Soborsin községgel földrajzilag teljesen egybeforrt Vinyest- és a két kilométer távolságra fekvő Halalis iskolátlan községek tisztán románajkú tankötelesei is, számszerint 72-en, s így a soborsini elemi iskolákra utalt mindennapi tankötelesek száma 234. A községben két tanerős állami- és egy tanerős gör. kel. román elemi népiskola működik.

A soborsini volt róm. kath. jellegű, magyar tannyelvű iskola — amelyből a mai állami elemi iskola fejlődött — már 1848. év előtt fennállt. Feljegyzéseket azonban csak 1854. évtől kezdve találunk. A feljegyzések arról tesznek tanúságot, hogy az iskola sok viszontagságon, sok nyomorúságon ment keresztül, míg állami jelleget ölthetett. Némethy Károly „Aradváros tanügyi története, Aradmegye tanügyét tárgyaló függelékkel" című művében bámulatosnak mondja, hogy ezen iskola a XIX. század elejétől fogva fennállhatott. Valóban bámulatos, hogy a községben élő csekély számú magyarság — anyagiakkal is küzdve — fenntarthatta iskoláját. Az iskola felett csaknem állandóan ott lebegett a megszűnés veszedelme, de a kis magyar-csapat lelkesedése, a tanügyek iránt érdeklődő hatóságok, társulatok, pénzintézetek és magánosok támogatása, segélyezése mindig elhárította a veszélyt. A tanító fizetését, az iskola hiányos felszerelését részben szinielőadásokból, majálisokból, hangversenyekből és gyűjtésekből befolyt jövedelmekkel pótolták.

1888. évben az iskola községi kezelésbe vétetett át. De ezen jellegváltozás sem segített az iskola nyomasztó helyzetén. Sőt azzal, hogy a volt róm. kath. jellegű iskola javára az iskolafenntartók által állami egyenes adójuk arányában eddig fizetett 30% iskolai adó helyett a községi jellegűvé vált iskola javára a gör. kel. román elemi iskola fenntartásához nem járuló adózók állami egyenes adójának csak 5%-a lett fizetve: az iskola helyi jövedelme csökkent és az iskolára még válságosabb idők következtek be. Az iskola végleges megszűnése már-már rövid idő kérdése volt. Ehhez járult, hogy az iskolaépület is düledezni kezdett, helyreállítására azonban pénz nem volt. A kir. tanfelügyelő államsegélyt igyekezett az iskola részére kieszközölni, de államsegély fedezet hiánya miatt nem engedélyeztetett.

A kir. tanfelügyelő áthatva ezen, — Aradvármegye délkeleti részén egyetlen magyartannyelvű iskola további fennállásának szükségességétől, kieszközölte, hogy Aradvármegye törvényhatósága a Népnevelési alapból 5 évre évi 120 korona, a Kölcsey-egyesület pedig 2 évre évi 100 korona segélyt szavazott meg és Aradvármegye közigazgatási bizottságánál keresztül vitte azt is, hogy a Soborsinnal összeépített Vinyest község nem gör. kel. vallású lakossága az évi 5%-os iskolaadót a soborsini magyar tannyelvű iskola javára fizette be.

Az iskolaépület helyreállítására szükséges összeg pedig társadalmi úton befolyt adakozásokból fedeztetett. *Gróf Nádasdy Ferencz* soborsini uradalma épitőfát, tölgyzsindelyt és meszet adományozott.

Ezen kívül *Barth Lajos* aradi lakos az „Arad és Vidéke" cimű napilap útján 652 koronát, *Arnold János* soborsini tanító 732 koronát, az Aradvidéki Tanitóegyesület 42 koronát, Aradvármegye alispánja 80 koronát gyűjtött. Ezen adományokból a soborsini községi iskolai épület helyreállíttatott és a felvételre jelentkező növendékek számának megfelelően a második tanteremmel kibővíttetett.

Az 1890-es évek elején az iskola helyzete némileg javult. A Szorosság, Lupest és Baja községi úrbéri rendezés alkalmából 60 hold, erdővel borított terület az államkincstár által egy magyar tannyelvű iskola céljaira engedtetett át. A kir. tanfelügyelő ezt a soborsini iskolának megszerezvén, az iskola az erdők letárolásából 3000 korona készpénzhez és a területek haszonbérbe adásából évenkint körülbelül 300 korona bérjövedelemhez jutott.

Ezután kezdetét vette az államosítás szép és nagy munkája. A kir. tanfelügyelő, hogy az iskola fennállását mindenkorra biztosítsa, felvetette a községi jellegű iskola államosításának eszméjét. 1898. év szeptember havában *gróf Nádasdy Ferencz* soborsini nagybirtokos és Soborsin község képviselő-testülete a közoktatásügyi miniszternél a községi iskolának állami kezelésbe való átvétele iránt kérelmezett.

A kérvényben okmányokkal igazolták, hogy a község az iskolát a népoktatási-törvény követelményeinek megfelelő színvonalon tartani nem képes, már pedig Soborsin községben a magyar tannyelvű iskola fenntartása nemzeti szempontokból szükséges volt.

A kérvény a legmelegebb pártolással terjesztetett a miniszter elé. A kir. tanfelügyelő felterjesztésében többek között ezeket mondja: „Soborsint környező községekben magyar tannyelvű iskola egyáltalában nincsen, s így az ezen községekben elszórtan élő magyar családok gyermekei is a soborsini községi jellegű, magyar tannyelvű iskolára vannak utalva. A soborsini községi iskola iránt nyilvánuló nagy érdeklődés következtében az iskolaszék néhány év előtt tanitónői állást is szervezett, egy második tantermet is építtetett, de miután a számításba vett jövedelmek beszedése leküzdhetetlen nehézségekbe ütközött, nemkülömben mert az iskola czéljaira adományozott erdőterületekből letarolt faállomány értéke felhasználtatott, a tanítónői állás beszüntettetett. Ezen körülményekből, — de a magyar nemzeti érdekek szempontjából is — önként következik, hogy a szóban lévő magyar tannyelvű iskolát fenntartani és az államosítás által biztosítani okvetlenül szükséges."

Ezen előterjesztésre a közoktatásügyi m. kir. miniszter 1900. évi november hó 17-én 82060. szám alatt kelt rendelettel kimondotta, hogy a soborsini egy tanerős községi jellegű elemi népiskolát *1901. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatálylyal állami kezelésbe veszi és két tanerőssé fejleszti.

Soborsin község képviselő-testülete 1900. évi augusztus hó 25-én tartott képviselő-testületi ülésen a szervezendő állami elemi népiskola czéljaira a kir. kincstárnak átadta tulajdonjoggal az iskolaépületet. Továbbá átadta a kir. kincstárnak haszonélvezeti joggal az iskolai alap tulajdonát képező 60 holdnyi erdőterületet és kötelezte magát az iskolai épület és a tanítói lakás állandó jókarban tartására, tisztogatására és a tantermek fűtésére. Fizeti továbbá a gör. kel. felekezeti iskolát fenn nem tartó adózók állami egyenes adójának 5%-át és a később megszavazott 3%-át, mint évi iskolai járulékot. A 3%-os iskolai adó és a 60 hold terület bérjövedelme a fennt jelzett kötelezettségek fedezésére a kir. kincstár által a községnek visszaengedtetett.

A soborsini állami iskolát anyagi és erkölcsi támogatásban részesítették és részesítik ma is: *Kéthelyi Hunyady Károly gróf és neje Nádasdy Irma grófnő.*

Az állami iskolai gondnokság első elnöke *Páll Rafael* róm. kath. lelkész volt. A gondnokság jelenlegi elnöke *dr. Murády Árpád* községi orvos, ki, mint a gondnokságnak az állami iskola felállítása óta tagja, az állami iskolát mindig a legmelegebb érdeklődéssel kisérte és jó indulattal, szeretettel támogatja.

Az állami iskolánál *Arnold János* tanító és *Leopold Karolin* tanítónő működik.

Arnold János már 1885. év óta működik ezen iskolánál, mely idő alatt a lakosság osztatlan bizalmát, tiszteletét és szeretetét vívta ki magának. Arnold ezen 25 év alatt a magyarosodásnak buzgó apostola volt, ki a magyar nemzeti népművelés terjesztésének magasztos munkájából bőven kivette itt részét.

Arnold 25 éves jubileuma alkalmából Soborsin község lakossága *gróf Hunyady Károly* soborsini nagybirtokos élén ünnepies alakban adott kifejezést Arnold iránt érzett szeretetének, a közoktatásügyi miniszter pedig elismerő oklevéllel tüntette ki.

40. Nagyhalmágy.

Aradvármegye keleti részén, sziklás és erdős hegyekkel körülvett vidéken terül el Nagyhalmágy község, a nagyhalmágyi járás székhelye. Ezen község úgy a szomszédos községek mint Hunyad és Alsó-Fehér vármegyék egy jelentékeny, tisztán románlakta területének forgalmi központja. A járás lakossága — tekintettel arra, hogy a talaj és az éghajlati viszonyok a földmivelésre nem kedvezők — erdei munkával és állattenyésztéssel foglalkozik. A járásnak mintegy 19000-re tehető lakosa 2—3% kivételével gör. kel. román. A járást széles körben körülvevő községeket is kizárólag románok lakják.

Nagyhalmágy község lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 1235. Ezek közül 236 magyar, 28 német, a többi román. A községben három tanerős állami- és három tanerős gör. kel. román elemi iskola működik. Ezen iskolákat a szomszédos iskolátlan községek tankötelesei is látogatják. *A nagyhalmágyi állami elemi iskola az egyetlen magyar tannyelvű iskola az egész járásban.*

Huszonöt évvel ezelőtt a községben csak román tannyelvű iskola volt. Nagyhalmágy község intelligenciája érezte, hogy a járás székhelyén egy magyar tannyelvű iskola szervezése múlhatatlanul szükséges. De annak felállítása a községi képviselő-testület merev ellenállásán több ízben meghiúsult. Végre egy lelkes tanügybarát *Ortutay Gyula* járási volt főszolgabíró hazafias munkásságának sikerűit 1889. évben egy községi jellegű magyar tannyelvű iskolát létesíteni. Az iskola részére *Schweiger József* ottani volt birtokos tíz évre helyiséget és tűzifát díjtalanul biztosított. Az iskolának a román tannyelvű iskolát fenn nem tartó lakosok állami egyenes adója után kivetett 5%-os adón kívül — mely évenkint 150 koronát tett ki — egyéb *rendes* bevétele nem volt. A szükségletek közadakozásból nyertek fedezetet. A többi között Aradvármegye közigazgatási bizottsága, az országos magyar iskolaegyesület és az aradi Kölcsey-Egyesület is nyújtottak évről-évre segélyt.

Igy tengődött a járás területén lévő ezen egyetlen magyar tannyelvű iskola csaknem 10 éven át. 1897. évben a kir. tanfelügyelő az iskola részére évi 700 korona államsegélyt eszközölt ki, de ezzel az iskola jövője biztosítva nem volt. Már pedig itt, ahol a községben lévő csekély számú magyarság csak egy parányi sziget a nem magyarajkú lakosság tengerében, egy könyöradományokkal fenntartott, nap-nap után koldulásból tengődő iskolával a magyar tanügyet tovább kipellengérezni nem volt szabad. A kir. tanfelügyelő — tudatában annak, hogy Nagyhalmágy községben magyar tannyelvű iskola fenntartását és fejlődését csak állami eszközökkel lehet biztosítani — 1899. évben az ottani intelligenciával karöltve állami iskola felállítása iránt tett lépéseket. Szükség volt erre annál is inkább, mert a községi iskolaszék az évek hosszú során át folytatott küzdelmek sikertelenségétől elkedvetlenedve, a községi iskola megszűntetését mondotta ki. Már pedig ezen iskolának megszűnni nem volt szabad, mert ezen iskola a nagyhalmágyi járás területén, tehát 34 községben az egyetlen magyar iskola, melyet nem elejteni, hanem állami eszközökkel mintaszerűvé fejleszteni kellett.

Hosszas tárgyalások után a közoktatásügyi miniszter 1900. évi november hó 21-én kelt 83011. sz. a. kelt rendeletével kimondotta, hogy a nagyhalmágyi állami elemi iskolát *1901. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatállyal felállítja és egy állami óvodát is létesít. A miniszter ezen intézkedésével az iskola községi jellege megszűnt, állami kezelésbe vétetett.

A község képviselő-testülete iskola és óvoda építési célokra a kir. kincstárnak egy értékes telket ajándékozott, mely telekre a kir. kincstár két tanterem és egy tanítói lakásból álló iskolaépületet emeltetett.

A román lakosság által megkedvelt állami iskola már az 1903. évben a második és 1907. évben a harmadik tanerővel fejlesztetett.

Az 1909—10. tanévre beiratkozott tankötelesek közül 66 román anyanyelvű.

A község az iskola fenntartásához évenkint 150—160 korona 5%-os iskolai adóval járul. Az iskola személyi és dologi kiadásait a kir. kincstár fedezi.

A községben állami elemi iskolai tanítók vezetése alatt iparostanoc iskola is működik.

Az állami iskola gondnokság első elnöke *dr. Lengyel Sándor* a járás akkori főszolgabírója volt. A gondnokság elnöke jelenleg *Lovich Gyula,* a nagyhalmágyi járás főszolgabírója, ki lelke egész melegével támogatja a felügyelete alatt álló állami iskolát.

Az állami iskolánál működnek: Zsigmond Konrád igazgatótanító, továbbá Móhaupt Erzsébet tanítónő és Gál Árpád tanító.

A nagyhalmágyi állami iskola felvirágzása körül elévülhetetlen érdemei vannak a boldogemlékű *Sesztay Emil* igazgató-tanítónak, a kinek kiváló tanítói egyéniségében egyesültek mindama erények, a melyek egy nehéz viszonyok között működő állami iskola fellendülésének alapfeltételei. E kiváló népnevelő emléke élni fog a jövő nemzedékek hálás visszaemlékezésében is.

41. Nagykamarás.

Nagykamarás *kincstári telepes* község az eleki járásban fekszik. A telepítés 1841. évben történt. A csaknem kivétel nélkül róm. kath. vallású, magyar anyanyelvű lakosok száma az 1900. évben megtartott népszámlálás adatai szerint 2251. A mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma volt 1910. évben 369.

Nagykamarás egy régi község (Komoroz) romjain épült. A történeti feljegyzések szerint Komoroz község 1403-ban a Maróthyak, 1452-ben a Hunyadiak birtoka volt. 1561-ben Sarkady Farkasnak volt itt 17 portája. Komoroz község további fennállására, továbbá mikor és miként történt elpusztulására vonatkozólag teljesen megbízható adataink nincsenek. Valószínű azonban, hogy a török uralom alatt pusztult el, mert a XVI. század végén nyoma veszett. Valamint arra sincsenek adataink, hogy az elpusztult Komoroz községnek volt-e népiskolája.

Komoroz romjain épült Nagykamarás község népnevelésügyét a telepítés évére, 1841. évre vezethetjük vissza. A kezdet nehézségeivel küzdő, anyagilag teljesen szegény telepesek első dolga volt gyermekeik neveléséről gondoskodni, s így már a telepítés évében Nagykamaráson iskola állt fenn. Lélekemelő és nemzeti szempontból megnyugtató jelenség ez, mely népünk egészséges gondolkodására és kulturszeretetére vall. Templomuk, papjuk még nem volt, de állt — bár szegényes, nádfedelű, padolatlan bérházban — a gyermekek temploma: az iskola és benne a mester. Az iskola tanítója 1841. évben *Gott Sándor* volt. 1845. évben már iskolaépület is állt fenn egy tanteremmel és egy tanítói lakással.

Az iskola életéről, működéséről 1845—1869-ig vajmi keveset tudunk. 1869. év október hó 23-án Nagykamarás község lakossága *Babarczy Ferencz,* volt ottani róm. kath. plébános elnöklete alatt népgyűlést tartott. A népgyűlés lefolyásáról felvett jegyzőkönyv szerint a gyűlés tárgya: „A törvények által meghatározott iskolák mikénti felállítása" volt. Mindenesetre az 1868. évi népoktatási törvény végrehajtása adott okot a népgyűlés megtartására, mely gyűlésen az iskola jellegét kellett határozottan megállapítani. Az elnöklő plébános a népoktatási törvény ismertetése után a következő kérdést teszi fel: „Váljon Nagykamarás község hívei mily oskolát óhajtanak községükben fenntartani, felekezeti oskolát-e, avagy közönségeset (községit)?" Ezen kérdésre a jelenlévők elhatározták, hogy felekezeti iskolát tartanak fenn.

Folytatólag az „iskolai szék" felállítása vétetett tárgyalás alá. Elnöklő lelkész felteszi a kérdést: „Ha váljon a tanítóválasztásra nézve a választási jogot az iskolai székre átruházni óhajtja-e, vagy a közönségnek fenntartja-e?" — Mely kérdésre a népgyűlés oda nyilatkozott, hogy: „e jogot az összes közönségnek fenntartják, az eddig volt gyakorlat szerint."

Ezek után a népgyűlés megválasztotta az iskolaszék tagjait. Elnök Babarczy Ferencz, róm. kath. plébános lett.

Az iskola tehát 1869. évben róm. kath. felekezeti jellegűnek mondatott ki.

A mindennapi tankötelesek száma 1872. évben 225-re szaporodott, mely nagyszámú tanköteles gyermek befogadására a rendelkezésre álló egy tanterem már nem volt elegendő. A gyermekek túlnyomó része az iskolát nélkülözte. A felsőbb hatóságok a második tanterem felállítását sürgették, de a hitközség a rendeleteknek nem felelhetett meg, mert a második tanterem felállításával járó kiadásokat nem volt miből fedezni. A hitközség az iskola fejlesztését a népnevelésügy rovására évről-évre halasztani volt kénytelen, míg végre 1879. évben, vagyis az iskola felállításától számított 38 év múlva, a régi iskolaépület egy tanteremmel és egy tanítói lakással kibővíttetett és az újonnan rendszeresített második tanítói állás betöltetett. De már ekkor a harmadik tanítói állásra is szükség volt.

A kir. tanfelügyelő 1885. évtől kezdve évről-évre sürgeti a harmadik tanítói állás rendszeresítését. Megállapítja továbbá, hogy a két tanterem a népoktatási törvény követelményeinek nem felel meg, felszerelésük hiányos. Felhívja több ízben az iskolafenntartó hitközséget, hogy az iskola fejlesztéséről, a tantermek felszereléséről gondoskodják.

Az iskola tengődése, elszomorító volta kínosan érinti a polgárokat. Érzik, hogy a bajokat orvosolni kell. 1891. évben 304 nagykamarási polgár azon kérelemmel fordult N.-Kamarás község képviselőtestületéhez, hogy a tűrhetetlen iskolai állapotok megszüntetése és a község népnevelésügyének

emelése céljából a róm. kath. iskola községi kezelésbe vétessék át. A képviselőtestület 1891. évi július hó 7-én tartott ülésén — a hitközségi elöljárók tiltakozása ellenére — 11 szóval 1 ellen kimondotta, hogy a róm. kath. jellegű iskolát községi kezelésbe átveszi. Ezen képviselőtestületi határozat még ugyanazon évben Aradvármegye közigazgatási bizottsága által is jóváhagyatott.

Ezen jellegváltozás és a harmadik tanítói állás szervezése javította ugyan az állapotokat, de teljesen nem szüntethette meg az évek folyamán felhalmozódott bajokat.

A népoktatási állapotok ismét tűrhetetlenekké váltak. Igazolja ezt a kir. tanfelügyelőnek 1898. évben a községi iskolaszékhez intézett irata: „A község népoktatásügyének rendezése csakis az iskolák államosítása útján érhető el, ezért a község megkeresendő, hogy az államosítás kérdését az általam már ismételten kifejtett elvek alapján újból tárgyalás alá vegye, s kedvező határozatával a jelenlegi tűrhetetlen állapotokat végre megszüntesse."

A község lakosai 106%-os pótadóval voltak terhelve, s így a község képviselőtestülete belátta, hogy iskoláját fenntartani és úgy fejleszteni, ahogy azt a népoktatási törvény követeli, de különösen ahogy azt a község népnevelésügyének előmozdítása méltán megkívánja, nem képes. Az 1899. évi július hó 15-én tartott képviselőtestületi ülésen kimondatott, hogy a községi iskolának állami kezelésbe való átvételét kérelmezik.

A kir. tanfelügyelő által vezetett tárgyalások és előterjesztések eredménye az volt, hogy a község hányt-vetett népoktatásügye gyökeresen orvosoltatott. Nevezetesen:

1. A földmivelésügyi miniszter Nagykamarás kincstári telepes községben a község által adott telken négy tágas tanteremből, egy tanácskozó teremből és egy tanítói lakásból álló új iskolaépületet emeltetett, melyet 1909. évben az ötödik tanteremmel bővíttetett ki és a tantermeket megfelelő bútorzattal is felszereltette. Az iskolai építkezés 37.234, a bebútorozás pedig 4348 koronába került.
2. A közoktatásügyi m. kir. miniszter 1900. évi augusztus hó 22-én 47.560. sz. a. kelt rendelettel a három tanerős községi jellegű elemi iskolát 1901. évi szeptember hó 1-én kezdődő hatállyal állami kezelésbe vette és nyomban a negyedik-, majd 1904. évben az ötödik tanerővel fejlesztette. Az állami elemi iskola azonban csak *1902. évi szeptember hó 1-én* nyílhatott meg, mert a földmivelésügyi tárca terhére eszközölt építkezések befejezést előbb nem nyerhettek.

A község az állami iskola felállításához és fenntartásához a következő hozzájárulásokat biztosította: Az állami iskola céljaira építési telket adott, fizeti az 5%-os iskolai pótadót, mely évenkint átlag 600 koronát tesz ki, átadta a 10 hold szántóföldből álló községi iskolai alapvagyont, melynek jövedelme évenkint 600 korona, az iskolaépületek állandó jókarban tartásáról, tűzkár ellen való biztosításáról, nagy szünidei tisztogatásáról és a tantermek fűtéséről saját költségvetése terhére gondoskodik.

A község súlyos terheire való tekintettel az 5%-os iskolai adó 1903. évtől kezdve elengedtetett, illetve ezen kötelezettség alól a község felmentetett.

Az állami iskolával kapcsolatosan gazdasági ismétlő iskola is működik.

A községi iskola államosítása- és általában a község népnevelésügyének előmozdítása körül sokat fáradozott és kiváló érdemeket szerzett *Fikker József* nagykamarási községi jegyző.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke a szervezés idejétől 1908. év végéig *Eszes István* nagykamarási róm. kath. plébános volt. A gondnokság elnöke jelenleg *Fikker József* községi jegyző, ki a gondnokságnak állandóan tagja volt és aki az állami iskola munkásságát mindenkor szeretettel kisérte.

Az állami iskolánál ezidő szerint *Háger András* igazgató-tanító, Hágerné szül. Petonszky Berta tanítónő, Schleifer Károly, Varga János és Vóna Adolf tanítók működnek.

A községben egy állami óvoda is működik két óvónővel..

42. Medgyesbodzás.

Medgyesbodzás — *kincstári telepes község* — vármegyénk nyugati határán, az eleki járásban fekszik. A telepítés 1858. évben történt. A csaknem tisztán magyarajkú lakosok száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint: 2541. A mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma 342. A községben ezidő szerint egy 3 tanerős állami elemi népiskola és egy állami óvoda van szervezve.

A medgyesbodzási elemi iskola keletkezésének és fejlődésének története az 1860-as évekre nyúlik vissza. 1861. évben ugyanis a telepen lakó róm. kath. vallású hívek egy 1 tantermes elemi iskolát alapítottak és tartottak fenn 1882. évig. Az iskola jellege róm kath. felekezeti volt. 1882. évben az iskolát Medgyesbodzás község vette kezelés alá. A tankötelesek számának emelkedése folytán Medgyesbodzás

község 1886. év szeptember havában a községi iskolát a második tanerővel fejlesztette. 1902. évben a harmadik tanerővel való fejlesztés vált szükségessé, mely újabb terhet azonban a kincstári telepes község elviselni képes nem volt, miért is az iskolának állami kezelésbe való átvétele iránt a tárgyalások megindíttattak.

A közoktatásügyi miniszter 1901. évi október hó 21-én 38018. sz. alatt kelt rendelettel a két tanerős községi jellegű elemi iskolát *1902. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatállyal állami kezelésbe vette és egyúttal a harmadik tanerővel is fejlesztette.

Az állami iskola ma három tantermes és három tanerős, mely iskolával kapcsolatban gazdasági ismétlő iskola is működik.

Medgyesbodzás község az iskola államosításakor a kir. kincstárnak iskolai célokra örök tulajdonjoggal átadta a róm. kath. hitközség által 1860. évben- és a Medgyesbodzás község által 1882. évben felállított iskolaépületeket. Az állami iskola ma három külön álló épületben van elhelyezve, mert a fennt említett két iskola épülethez a földmivelésügyi minisztérium tisztán állam költségen egy harmadik iskolaépületet emeltetett. A három iskolaépület közül az előbb felállított két épület már rossz karban van, miért is tárgyalások folynak az iránt, hogy a földmivelésügyi minisztérium ezen kincstári telepes községben két tanteremből és két tanítói lakásból álló új iskolaépületet emeljen.

Az állami iskola dologi kiadásainak egy részét, nevezetesen az iskolai épületek jó karban tartását, tisztogatását és a tantermek fűtését a község fedezi. Ezzel és az iskolaépületek átadásával szemben csak azt kérte, hogy az állami iskolánál — tekintettel a lakosság róm. kath. voltára — egy róm. kath. vallású tanító alkalmaztassék, ki a kántori teendőket az egyházközségtől nyerendő dijazás ellenében végezze. A közoktatásügyi miniszter a község kívánságát teljesítette.

Az iskola államosítása körül sokat fáradoztak: *Bokor Béla* medgyesbodzási róm. kath. plébános, az állami iskolai gondnokság első elnöke, továbbá *Vermes Alfréd* medgyesbodzási községi jegyző és *Pártos Mihály* állami iskolai igazgató-tanító, ki ezen iskolánál 1879. év óta működik.

Az állami iskolai gondnokság érdemes elnöke ma: *Kurunczy Lajos* medgyesbodzási róm. kath. plébános.

Az állami iskolánál *Pártos Mihály* igazgató-tanító vezetése alatt Környei Laura tanítónő és Katona Gábor tanító működik.

43. Nagyvarjas.

A forraynagyiratosi körjegyzőséghez tartozó Nagyvarjas község a pécskai járásban fekszik. Nagyvarjashoz van csatolva közigazgatásilag Kisvarjas község és Szederhát puszta, s így a magy. kir. központi statisztikai hivatal által kiadott, az 1900. évi népszámlálás adatait tartalmazó jegyzékben a két község és a puszta népszámlálási adatai együttesen vannak feltüntetve. Ezen jegyzék szerint a lakosok száma 1548, kik kevés kivétellel róm. kath. vallású magyarok. A mindennapi tankötelesek száma 260. Ezek beiskolázására rendelkezésre áll Nagyvarjason két tanerős állami-, Kisvarjason egy tanerős községi- és Szederhát pusztán ugyancsak egy tanerős községi jellegű elemi népiskola.

A nagyvarjasi állami elemi iskola eredetileg róm. kath. felekezeti jellegű volt. Az egy tanteremből és egy tanítói lakásból álló iskolaépületet a nagyvarjasi róm. kath. hitközség 1895. évben építtette, mely építkezéshez egy nemeslelkű, hazafias érzelmű úrnő, *gróf Zichy Károlyné szül. Karácsonyi Ilona,* 1800 korona készpénzzel járult és ezenkívül megengedte, hogy a hitközség az uradalom földjéből téglát égettessen. Ezen iskola és iskolaépület később állami kezelésbe vétetett át. Nagyvarjas község képviselő-testülete ugyanis 1900. évi március hó 10-én tartott képviselőtestületi ülésen a nagyvarjasi róm. kath. hitközséggel egyetértőleg kimondotta, hogy Nagyvarjas község népoktatásügyének gyökeres rendezése céljából az 1 tantermes róm. kath. elemi iskolának állami kezelésbe való átvételét és 2 tanerőssé való fejlesztését kérelmezi. A jegyzőkönyvben foglaltak szerint teszi ezt azért, mert a mindennapi iskolázásra utalt tankötelesek száma 118 és ezek befogadására az egy tantermes felekezeti iskola már nem elegendő, a hitközség pedig teljes szegénysége következtében iskoláját a második tanerővel fejleszteni képtelen.

A nagyvarjasi róm. kath. hitközség két nappal később tartott ülésén egyhangúlag kimondotta, hogy hajlandó az általa fenntartott iskolát állami kezelésbe adni.

A közigazgatási és egyházi hatóság által jóváhagyott ezen két határozat alapján a kir. tanfelügyelő megindította a tárgyalásokat. Szövegezték és az illetékes képviselőtestületek és hatóságok által

elfogadtatták a pol. község és a hitközség által a szervezendő állami elemi népiskola céljaira biztosított hozzájárulásokat. Ezek szerint a következő hozzájárulások biztosíttattak:

1. *A pol. község hozzájárulása:* Az állami elemi népiskola mindenkori elhelyezését biztosítja. Saját költségvetése terhére gondoskodik az iskolaépületek és tanítói lakások állandó jókarban tartásáról és tisztogatásáról. Fizeti a község lakóit terhelő összes állami egyenesadók 5%-át, mely járulék évenkint körülbelül 540—550 koronát tesz ki.

2. *A hitközség hozzájárulása:* Átadja a kir. kincstárnak örök haszonélvezeti joggal a róm. kath. iskola épületét és az iskola felszereléseit.

A közoktatásügyi miniszter az állami iskola céljaira biztositott hozzájárulásokat elfogadván, 1902. évi szeptember hó 26-án 25065. sz. alatt kelt rendelettel a róm. kath. iskolának *1903. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatálylyal állami kezelésbe való átvételét és két tanerőssé való fejlesztését kimondotta. Egyben a pol. község és hitközség óhajának megfelelően kijelentette azt is hogy a róm. kath. iskola tanítóját állami szolgálatba átveszi és mindig alkalmaz egy róm. kath. vallású, kántorságban képzett tanítót, ki az egyházközségből nyerendő kölön dijazás ellenében az egyház kántori teendőit végzi. Végül kijelentette, hogy a szegény tanulók tandíjmentességet élveznek.

Az állami iskola azonban 1903. év szeptember hó 1-én nem volt megnyitható, mert a pol. község az állami iskola elhelyezését biztosító kötelezettségének — hogy t. i. a róm. kath. iskolai épületet egy tanteremmel és egy tanítói lakással kibővítteti, — saját erejéből nem tehetett eleget. A kir. tanfelügyelő javaslatára az építkezés kérdése akként oldatott meg, hogy a község 11760 korona építési kölcsönt vett fel, mely kölcsön annuitásos részleteinek törlesztésére a kir. kincstár visszaengedte a községnek a törlesztési idő tartamára az 5%-os iskolai adót és tanítói lakbéregyenérték cimen évenkint 400 koronát.

Az építkezés 1904. év végén befejeztetvén az állami iskola két tanerővel 1905. év január hó 1-én megnyílt.

Az állami iskolai gondnokságnak köztiszteletben álló érdemes elnöke *Lukáts Imre* tornyai róm. kath. plébános.

Az iskolánál Gold János tanító és Massard Ilona tanítónő működik.

44. Szentleányfalva.

Az aradi járáshoz tartozó Szentleányfalva *kincstári telepes* község Arad sz. kir. város tőszomszédságában, sík területen fekszik. Lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 1253. Ezek közül 820 magyar, 389 német, 2 tót, 42 román. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 214. A községben három tanerős állami elemi iskola és egy állami óvóda működik egy óvónővel.

A földmiveléssel foglalkozó lakosságra az örökváltság terhe súlyosan nehezedik. Ezen terhet súlyosbítja az állami egyenes adók 100%-át jóval meghaladó községi pótadó és kultusz-adó.

Az állami elemi népiskolának 1903. évben történt felállítása előtt a községben egy tantermes róm. kath-. és egy tantermes ref. elemi iskola működött. Az iskolafenntartó hitközségek iskoláikat a népoktatásról szóló törvény követelményeinek megfelelő színvonalon tartani-, de egyáltalában fenntartani képesek nem voltak. A község népoktatásügye már az 1900-as évek elején teljesen elhanyagolt volt; annak rendezése — tekintettel a hitközségek és a polgári község szegénységére — egyedül állami eszközökkel volt lehetséges. A hitközségek szegénységük teljes tudatában, az illetékes egyházi főhatóságok hozzájárulása mellett, iskoláiknak állami kezelésbe való átvételét kérték. Felajánlották a kir. kincstárnak örök haszonélvezeti joggal a két tantermet és két tanítói lakást magában foglaló iskolaépületeket, a politikai község pedig magára vállalta az iskolaépületek jókarban tartását és nagyszünidei tisztogatását. A gazdasági ismétlő iskola céljaira felajánlott 400 □-öl területet. Továbbá képviselőtestületi határozattal biztosította a szervezendő állami iskola javára az 5%-os iskolai adót.

A kir. tanfelügyelő, hogy a nép terhein könnyítsen és hogy a község népoktatási viszonyai gyökeres orvoslást nyerjenek, a felekezeti iskoláknak állami kezelésbe való átvétele érdekében a közoktatásügyi miniszterhez, — a hosszas tárgyalások anyagát felölelő, — pártoló előterjesztést tett, melynek eredménye lőn, hogy a miniszter a hitközségek és a politikai község ajánlatainak elfogadása mellett, 1901. évi december hó 18-án 86.149. sz. alatt kelt rendelettel úgy a róm. kath., mint a ref. elemi elemi iskolát *1903, évi január hó 1-töl* kezdődő hatállyal állami kezelésbe vette.

A hitközségek óhajára a közoktatásügyi miniszter kijelentette, hogy az állami iskolánál mindenkor fog alkalmazni egy róm. kath.- és egy ref. vallású, kántori képesítéssel is bíró tanítót, kik kötelesek lesznek az egyházaktól nyerendő külön díjazás ellenében a kántori teendőket teljesíteni.

A kincstári telepes község az 5%-os iskolai adó fizetésének kötelezettsége alól is felmentetett.
A róm kath. hitközségtől átvett iskolai épület rossz karban volt, az abban való tartózkodás életveszélyessé vált. A földmivelésügyi miniszter — az aradi állami jószágigazgatóság előterjesztéseire — a szóban lévő épület helyreállítására 1906. évben 2000 koronát

engedélyezett. Tekintettel azonban arra, hogy a vályogból összetákolt iskolai épületen helyreállítási munkálatokat végrehajtani fölösleges kiadásnak bizonyult-, az engedélyezett 2000 koronából a politikai községtől 25 évre évi 500 koronáért bérbevett helyiség alakíttatott át 1906. évben két tantermes iskolaépületté és ezen időtől kezdve — tekintettel arra, hogy ugyanezen évben az iskola a harmadik tanerővel fejlesztetett — az állami iskola két tanterme ezen bérelt helyiségben, a harmadik tanterem pedig a ref. egyházközségtől átvett épületben van elhelyezve.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke volt: *Juhász Sándor* szentleányfalvai ref. lelkész. A gondnokság érdemes elnöke jelenleg *Nagy Dániel* szentleányfalvai ref. lelkész, ki az állami iskola felügyeleti jogát igaz szeretettel és nagy buzgalommal teljesíti.

Az állami iskolánál Kiss Lajos igazgató-tanító, továbbá Vadász Géza tanító és Vadász Gézáné tanítónő működik.

45. Pankota.

A világosi járáshoz tartozó *Pankota* nagyközség, 8017 kat. hold bel- és külterületen, Aradvármegye közepén elhúzódó azon a vonalon fekszik, mely mintegy elválasztó határt képez a vármegye sík és hegyes vidéke között. Lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 5300. Ezek közül 2205 magyar, 1022 német, 1871 román, 52 tót, 12 szerb, 138 czigány. A lakosság tekintélyes része föld- és szőlőműveléssel foglalkozik, de ezek mellett az állattenyésztésre, sőt az ipar és kereskedelem gyakorlására, ápolására és föllendítésére is nagy gondot fordít. Kiválóan fontos a község kulturális életére és közgazdasági jelentőségére az a körülmény, hogy a nagyszámú értelmiséggel bíró község központját képezi a körülötte fekvő s majdnem kizárólag román törzslakosságú 15—20 község mezőgazdasági-, ipari- és kereskedelmi forgalmának, amennyiben ezen szomszédos községek termékeiket csaknem kizárólag a pankotai piacon értékesítik.

A község mindennapi (6—11 éves) tanköteleseinek száma volt az 1910. évben 750. Ezek közül a pankotai hét tantermes állami elemi iskolába 497, a róm. kath. egy tantermes iskolába 76-, az egy tantermes ref. el. iskolába 38- és a két tantermes gör. kel.
román elemi iskolába 94 tanköteles iratkozott be az 1909/10. tanévre. A be nem iskolázott tankötelesek száma 45. Az állami elemi iskolába beiratkozott 497 növendék közül 162 román, és *47 czigány.*

Pankotán 25 évvel ezelőtt három tantermes róm. kath.-, egy tantermes ref.-, egy tantermes izraelita- (mind a három iskola magyar tannyelvű) és két tantermes gör. kel. felekezeti román tanítási nyelvű elemi iskola működött. Az évek folyamán a rendelkezésre álló tantermek a község igényeit nem elégíthették ki. A tankötelesek száma ugyanis rohamosan emelkedett, a tankötelesek beiskolázását az illetékes hatóságok mindig erélyesebben és erélyesebben ellenőrizték, minek következtében az 1890-es évek végén eszközölt tanköteles-összeirás adatai szerint a községben lévő 702 tanköteles gyermek befogadására a rendelkezésre álló hét tanterem kevésnek bizonyult. Az iskolafenntartó felekezeti hatóságok iskoláikat anyagi erők hiányában nem fejleszthették, s így körülbelül 100—150 tanköteles gyermek az iskolát nélkülözni volt kénytelen.

Ezen a tűrhetetlen állapoton segíteni kellett. Az ellenőrző iskolai hatóságok, a község népoktatásügyének rendezését több évben erélyesen sürgették. A község néhány éven át tanácstalanul állott, nem tudta, mit tegyen. A kir. tanfelügyelő, amikor beigazolást nyert, hogy az iskolafenntartó felekezetek iskoláikat nem fejleszthetik, — törvénytelen állapot megszüntetése és a község tanügyi viszonyainak gyökeres rendezése céljából, — de tudatában annak is, hogy a románok által lakott és román községek által körülvett Pankota községben egy jól szervezett és felszerelt állami elemi iskola úgy tanügyi, mint hazafias szempontból áldásos működést fejthetne ki: 1900. év elején felhívta Pankota község elöljáróságát, hogy a község népoktatásügyét községi iskola szervezésével rendezze, esetleg megfelelő hozzájárulások felajánlása mellett két tanítós állami elemi népiskola felállítását kérelmezze.

A község képviselő-testülete 1901. évi április hó 19-én tartott ülésén megfontolás és beható tanácskozás tárgyává tette a kir. tanfelügyelő felhívását és miután a községi jellegű elemi népiskola felállítására, fenntartására és fejlesztésére magát anyagilag elég erősnek nem érezte, de mert a község népoktatásügyének gyökeres rendezését óhajtotta: kimondotta, hogy hajlandó a község anyagi erejét meg nem haladó, legmesszemenőbb anyagi áldozatot hozni, ha a közoktatásügyi kormány Pankotán az állami elemi népiskola szervezését elrendeli. Ugyanezen ülésen kimondotta a képviselő-testület, hogy a szervezendő állami iskola céljaira tisztán községi költségen két tantermet és két tanítói lakást magában

foglaló, a közoktatásügyi miniszter által kiadott mintaterveknek megfelelő iskolaépületet emeltet és azt a kir. kincstárnak iskolai célokra örök haszonélvezeti joggal átadja. Magára vállalta a község az iskolaépület és a tanítói lakások állandó jókarban tartását, tisztogatását és a tantermek fűtését. Fizeti továbbá a községben lévő iskolafenntartó hitközségek egyikéhez sem tartozó adófizetők állami egyenes adójának 5%-át, mint iskolai járulékot, mely évenkint 550—600 koronát tesz ki.

Ezek alapján a közoktatásügyi miniszter 1902. évi február hó 23-án 8891. szám alatt kelt rendelettel a pankotai két tanerős állami elemi iskolának *1903. évi szeptember hó 1-től* kezdődő hatállyal való felállítását elrendelte.

Pankota község, elvállalt kötelezettségének megfelelően a község belterületén, minden irányból könnyen hozzáférhető, alkalmas területen egy mintaszerű iskolaépületet emeltetett, mely iskolaépület 30000 koronába került.

Hogy az állami iskola a felállításához fűzött reményeknek megfelelt, igazolják a tények. A jól szervezett és tapintatosan vezetett állami elemi iskolát a lakosság megkedvelte, minek következtében az állami elemi iskola a szervezést követő évben a harmadik-, 1906. évben a negyedik-, 1907. évben az ötödik-, 1909. évben a hatodik és hetedik tanerővel fejlesztetett. Ma az iskola hét tantermes és hét tanerős. Az állami iskola felállítása és fejlesztése következtében a pankotai izraelita elemi iskola teljesen megszűnt, a róm. kath. hitközség által fenntartott iskolánál pedig két tanítói állás beszüntettetett.

A község a két tanerős állami iskola fenntartásához évenkint közel 3000 koronával járul.

Az állami elemi iskola hetedik tanterme *kizárólag a Pankota község határában lakó cigánytankötelesek befogadására szolgál,* s tisztán ezen célból szerveztetett. Itt álljunk meg egy kissé. Ezen tényen minden szó nélkül átsiklani nem szabad. Nem szabad már csak azért sem, mert ez az úgynevezett cigány-iskola, még eddig egyedül áll az országban.

Az úgynevezett cigány-kérdés foglalkoztatja már több év óta a kormányt, emberbaráti intézményeket, a kérdéssel foglalkozni hivatott tényezőket és a társadalmat, de még eddig minden intézkedés meghiúsult, minden törekvés megtört a cigányoknak a nomád élet után vágyódó lelkületén, de főleg azon, hogy minden oly irányú törekvést, mely őket végeredményben az erkölcstelenség, a züllés veszedelmes hínárjából kimentené, idegenkedve és ellenszenvvel fogadnak. Embertársaiktól eddig csak megvetésben, gúnyban, üldözésben volt osztályrészük, s igy nem csoda, ha a jó indulatú törekvésekben ellenséges indulatot láttak.

Véleményünk szerint a *cigány-kérdést az iskolában lehet és kell megoldani.* A zsenge korban lévő cigány gyermekeket a rendes iskolába járásra szoktatni, ott velök szeretettel bánni, télen meleg étellel és ruházattal ellátni és vallás-erkölcsös oktatásban kell részesíteni. Ennek áldásos előnyeit a társadalom csak évtizedek múlva fogja ugyan érezni, de ezt okvetlenül meg kell előzni a kezdetnek, a kezdet nehézségeivel való küzdésnek, mert csak a zsenge korban lévő, még fogékony és teljesen el nem durvult lelkek csiszolása, oktatása mellett remélhető, hogy a cigányokban a társadalom idővel hasznos, munkaszerető, számottevő polgárokat nyer, s megszűnik a cigányok vadságától, embertelenségétől való rettegés.

Ezen vélemény sok, nagyon sok érvvel volna támogatható, de e munka keretében arra részletesen kiterjeszkednünk nem lehet. Itt csak felakarjuk hívni eme körülményekre azok figyelmét, akik a cigány-kérdés megoldásával behatóan foglalkoznak.

A közoktatásügyi kormányt is ez a célzat vezette, amikor a pankotai 50 cigány-tanköteles részére az ország első cigány iskoláját létesítette, mely iskola a hozzáfűzött emberbaráti és hazafias reményeknek már az első évben a várakozáson felül megfelelt. A gyermekek — mert a külön álló iskolában nincsenek kitéve gyermektársaik gúnyjának — örömmel járnak az iskolába.

Az állami iskolával kapcsolatban működő és állami iskolai tanítók által vezetett iparostanonc iskola is szépen fejlődött. Az 1884. évben szervezett egy tanítós iskolánál jelenleg már négy tanitó működik. A szegény iparos osztályon is könnyítve lett, mert a tandijat eltörölték, s a község csekély támogatása mellett teljesen államsegéllyel van fenntartva. Az iparostanonc iskola felvirágozása körül érdemei vannak *Kocsi András* iparostanonc iskolai felügyelő bizottsági elnöknek.

Az állami iskola szervezése és fejlődése körül a kir. tanfelügyelő hű és lelkes munkatársa volt *Gherba Gusztáv* Pankota község érdemes jegyzője, ki — mint az állami iskolai gondnokságnak a

szervezés idejétől ma is elnöke — mindenkor meleg érdeklődést tanúsított az állami iskola érdekei és a község kulturális fejlődése iránt.

Az állami iskolánál működnek: *Gombos Antal* igazgatótanító körültekintő, ügybuzgó vezetése alatt *Kovách Berta* tanítónő, továbbá Csóky Gusztáv, Horváth József, Kleindl Jakab, Regenhold János és Vinter Gusztáv tanítók.

Gombos Antal ig. tanító a szervezés idejétől kezdve működik ezen iskolánál és ennek fejlődése körül kiváló érdemei vannak.

46. Opécska.

A pécskai járásban fekvő Opécska község lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 9000. A község lakosainak 75%-a román anyanyelvű. A mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma volt 1910. évben 1248.

A túlnyomó részben románok által lakott községben az állami elemi iskola *szervezése előtt* egy róm. kath.- és egy izraelita magyar tannyelvű-, továbbá egy gör. kel. román- és egy gör. kel. szerb nem magyar tannyelvű elemi iskola működött. Ezen részben működésben volt, részben ma is működő iskolák közül legrégibb keletkezésű a gör. kel. román elemi iskola.

Ópécskán több évtizeden át a hitközségekre hárult a gyermekek oktatásának, nevelésének feladata. A hitközségek igyekeztek is iskolájukat a népoktatási törvény követelményeinek megfelelő színvonalon tartani, de a község tankötelesei számának emelkedése mindig újabb és újabb anyagi áldozatokat követelt, mely újabb és újabb terhek a hitközségek vagyoni helyzetével arányban nem álltak, s így igyekezetük hovatovább meddővé vált. A tankötelesek egy nagy része az iskolát nélkülözni volt kénytelen, mert a tantermek befogadási képessége a beiratkozott növendékek számával arányban nem állt. A tanerő kevés volt és a tanerők ezen csekély száma a rohamosan fejlődő nagyközség igényeit kielégíteni már-már képes alig volt.

Az iskolalátogatások alkalmával tapasztaltatott, hogy Ópécska kulturális fejlődése különösen nemzeti szempontból évről-évre hanyatlik. Ezen elszomorító állapotok orvoslása és a körülbelül 2000 lelket számláló magyarság anyanyelvének fenntartása érdekében gyors segítségre volt szükség. A kir. tanfelügyelő egy *magyar tannyelvű* községi jellegű elemi iskola felállítása érdekében megtette a kezdeményező lépéseket. Ebben a hazafias munkában *Momák Flóris* községi jegyző lelkesen támogatta.

Aradvármegye közigazgatási bizottsága 1901. évben egy községi jellegű, magyar tannyelvű elemi iskola felállítását rendelte el. A község túlnyomó részben románajkú polgárokból álló képviselőtestülete 1902. évi július hó 25-én tartott ülésén a közigazgatási bizottság rendeletét tárgyalás alá vette és bár elismerte a községi iskola felállításának sürgős szükségességét, de figyelemmel arra, hogy a község anyagi ereje a községi jellegű elemi iskola felállításával és fenntartásával járó kiadásokat el nem bírja, *Momák Flóris* községi jegyző indítványára azon kérelmét terjesztette Aradvármegye kir. tanfelügyelője elé, hogy egy állami jellegű elemi iskola felállítása iránt tegye meg a szükséges lépéseket. Ugyanezen ülésen a képviselőtestület egyhangúlag kimondotta, hogy a létesítendő állami elemi iskola felállítási és fenntartási céljaira átadja, telekkönyvileg is biztosítható haszonélvezeti joggal, a községi iskolai alapvagyont képező 41 kat. hold szántóföldet, továbbá a 10.500 korona névértékű 4%-os államkötvényt, nemkülömben felajánlotta az 5%-os iskolai pótadót mindazon ópécskai adófizetők állami egyenes adója után, kik a községben fennálló felekezeti iskolák fenntartási költségeihez hozzá nem járulnak. A község más hozzájárulást biztosítani képes nem volt, miért is azon óhaját juttatta a fennti ülésen kifejezésre, hogy az iskolaépületek beszerzési, jó karban tartási, tisztogatási és a tantermek fűtési költségei részben a fennt megjelölt hozzájárulásokból, részben azok jövedelmeiből fedeztessenek. A képviselőtestület határozatában az ópécskai románságnak az állami iskolák iránt táplált dicséretre és követésre méltó rokonszenve nyilatkozott meg.

A közoktatásügyi miniszter a kir. tanfelügyelő pártoló előterjesztésére elfogadta a község által felajánlott hozzájárulásokat és 1904. évi április hó 6-án 14.124/903. sz. alatt kelt rendeletével az ópécskai állami elemi iskola felállítását kimondotta. Az állami iskola két tanerővel *1904. évi szeptember hó 1-én nyílt meg* a községi iskolai alapvagyon jövedelmeiből a község által felállított új iskolaépületben.

Az állami iskola első tanítói voltak: Haller Imre és Toncza Sebestyén.

Az állami iskola felállításával a róm. kath. és izraelita felekezeti jellegű elemi iskola elnéptelenedett, a gör. kel. román elemi iskola pedig elerőtlenedett, fejlődése megrekedt. Minek következménye volt, hogy

az állami iskolát már a szervezést követő évben, vagyis 1905-ben a harmadik tanerővel kellett fejleszteni. Az állami iskola fejlődése és eredményes munkássága az ópécskai róm. kath. és izraelita elemi iskolák megszűnését, illetve az állami iskolába való beolvadását vonta maga után. Az ez irányban lefolytatott tárgyalások alapján a közoktatásügyi m. kir. miniszter a róm. kath. jellegű elemi iskolát 1906. évben, az izraelita iskolát pedig 1907. évben állami kezelésbe vette, illetve az ott már működő három tanerős állami iskolával egyesítette és ezen egyesítéssel kapcsolatosan az állami iskolánál még három tanítói állást szervezett. Az 1904. évben két tanerővel megnyílt állami iskola rövid idő alatt, vagyis már 1907. évben hat tanerős lett.

A róm. kath. és a zsidó iskola megszűnt. A róm. kath. hitközség az iskolaépületet, — az izraelita hitközség pedig az iskola tulajdonát képező, 16200 korona értéket képviselő ingatlant a kir. kincstárnak állami iskolai célokra örök haszonélvezeti joggal átadta.

Az állami iskola ma hat tantermes és hat tanerős.

Az állami iskola felállítását, gyors fejlődését, a felekezeti iskolák államosítását és az állami iskolának a románok által való megkedvelését *a tanítók lelkes munkássága mellett Momák Flóris* ópécskai községi jegyző, állami iskolai gondnoksági elnök segítette elő. Az ő munkásságát, ügyszeretetét a kir. tanfelügyelő irattárában fekvő hivatalos iratok igazolják a legfényesebben.

Az állami iskolánál működő tanerők: *Kovács László* igazgató-tanító; Króhn János, Várszegi József, tanítók; Králitz Vilma, Kovácsné szül. Russu Valéria, Seress Ilona, tanítónők.

Az állami iskolán kívül a községben *Schill János* igazgatótanító buzgó vezetése alatt egy önálló szaktanitós gazdasági ismétlő-iskola, továbbá egy 6 tanerős gör. kel. román, egy 1 tanerős gör. kel. szerb elemi iskola és egy mintaszerűen szervezett községi jellegű óvoda működik.

47. Zimándköz.

Az aradi járáshoz tartozó és Arad sz. kir. várostól északra fekvő Zimándköz *kincstári telepes* község 1852. évben alakult. Lakosai — kiknek száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 941 — csaknem kivétel nélkül róm. kath. vallású magyarok. A sík területen fekvő község lakosságának főfoglalkozása a mezőgazdaság, s a házi szükséglet kielégítéséig menő állattenyésztés. A községnek, mint erkölcsi testületnek vagyona nincs, a lakosság pedig az örökváltság súlyos terhe alatt — dacára szorgalmának — vagyonosodni nem bir.

A mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma az 1910. évben teljesített összeírás adatai szerint 150. A községben az ott működő két tanítós állami elemi iskolán kívül más tanintézet nincs.

A község telepítési idejében a kir. kincstár tulajdonát képező területből a róm. kath. templom, róm. kath. iskola és kántor-tanítói lakás céljaira egy 860 □-öl terjedelmű beltelek hasíttatott ki és adatott át díjtalanul örök haszonélvezeti joggal a zimándközi róm. kath. hitközségnek, mely területen a hitközség 1856. évben vert falból összetákolt, nagyon szegényes berendezésű iskolai épületet állíttatott fel. Ez az épület fennállt 1882. évig. 1882. évben lebontatott és ugyanazon a helyen, ugyancsak a hitközség által egy tágasabb, az akkori viszonyoknak inkább megfelelő iskolai épület és tanítói lakás emeltetett.

A szegény hitközség okleveles tanítót fizetni képes nem volt, s így a gyermekek oktatását csaknem három évtizeden át tanítói oklevéllel nem biró egyének látták el.

A nyolcvanas évek vége felé a tankötelesek száma 130— 140-re szaporodott, s így — tekintettel arra, hogy a rendelkezésre álló egy tanterembe csak 70 gyermek volt elhelyezhető — az összes tanköteles gyermek beiskoláztathatása érdekében a második tanterem felállításáról és a második tanítói állás rendszeresítéséről kellett gondoskodni. Ámde a terhek súlya alatt, a megélhetés gondjaival küzdő lakosság, az egy tanerős iskolát is csak államsegéllyel volt képes fenntartani, s így az iskola fejlesztése érdekében önerejéből mit sem tehetett. Ily körülmények között tehát a kincstári telepes község népoktatásügyének rendezése csupán és kizárólag állami eszközökkel volt lehetséges.

A róm. kath. hitközség, tudatában annak, hogy iskoláját nem fejlesztheti, 1900. év december hó 15-én az összes róm. kath. hivek jelenlétében tartott gyűlésen egyhangúlag azon határozatot hozta, hogy iskolájának állami kezelésbe való átvételét kérelmezi. Ugyanezen gyűlésen a hitközség azon óhajának adott kifejezést, hogy a szervezendő állami iskolánál mindenkor alkalmaztassák egy róm. kath. vallású, kántori képesítéssel bíró tanító, ki a hitközség kántori teendőit is végezze. A hozott határozat a csanádegyházmegyei hatóság által 1901. évben jóváhagyatott.

Zimándköz polgári község képviselőtestülete 1901. évi július hó 21-én tartott ülésén a hitközség kérelmét egyhangúlag magáévá tette.

A kir. tanfelügyelő indokolt előterjesztésére a róm. kath. elemi iskola a közoktatásügyi miniszter 1904. évi április hó 6-án kelt 11.200/903. számú rendeletével *1904. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatállyal állami kezelésbe vétetett és — miután a község kincstári telepes voltára való tekintettel a földmivelésügyi miniszter a fennt említett 860 □-öl területen a második tantermet és tanítói lakást tisztán kincstári költségen felépíttette — két tanerőssé fejlesztetett.

1907. évben — tekintettel arra, hogy a róm. kath. hitközségtől átvett iskolaépület a törvényes követelményeknek nem felelt meg, de külömben is rozoga voltánál fogva összedüléssel fenyegetett — a földmivelésügyi miniszter ezen iskolaépület helyett ugyancsak a fennt említett területen egy teljesen új, egy tantermet és egy tanítói lakást magában foglaló iskolaépületet emeltetett.

A két, vagyis az 1904. és 1907. évben felállított épület a földmivelésügyi kincstárnak 26.000 koronába került.

A két iskolaépület jókarban tartását, nagyszünidei tisztogatását és a tantermek fűtését a polgári község vállalta magára. Egyéb hozzájárulást a község nem biztosíthatott, s így a személyi kiadások tisztán-, a dologi kiadásoknak pedig túlnyomó része a közoktatásügyi tárcát terhelik.

Az állami iskolai gondnokságnak érdemes és buzgó elnöke a szervezés idejétől ma is: *Bukovetz János* fakerti r. kath. plébános.

Az állami iskolánál Kollát József tanító és Boroviczény Gizella tanítónő működik. Az iskola igazgatói, és a róm. kath. hitközség kántori teendőit Kollát József látja el.

48. Németpereg.

Aradvármegye nyugati határán, Temes- és Csanádvármegyék közé beékelődött sík területen fekvő Németpereg *kincstári telepes község,* — a pécskai járáshoz tartozik. A telepítés 1852. évben történt. A német és ruthén polgárokból álló község lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 1473. Mindennapi tanköteles volt a községben 1910. évben 240. A községben 2 tantermes állami és 1 tantermes ref. elemi iskola működik. Az 1909/10. tanévben az állami iskolába 175, a ref. felekezeti iskolába 35 mindennapi tanköteles járt.

A németperegi róm. kath. hitközség már a telepítés idejében szervezett a községben egy 1 tantermes róm. kath. jellegű elemi népiskolát, mely iskola 1885. évben a második tanteremmel és tanerővel fejlesztetett. Ezen róm. kath. jellegű iskolából keletkezett a mai állami elemi iskola.

Az örökváltsággal és 90%-os községi- s felekezeti adóval megterhelt hitközség a legnagyobb nélkülözésekkel küzdve tartotta fenn több évtizeden át iskoláját. Ereje végre is hanyatlott, majd kimerült. Az iskolát a népoktatási törvény követelményeinek megfelelő színvonalon tartani képes nem volt. Ehhez járult, hogy a hitközség által felépíttetett két iskolaépület közül a telepítés idejében felállított épület az 1900-as évek elején teljesen rossz karba jutott, s így annak megfelelő helyreállítása, esetleg új iskolaépület felállítása is szükségessé vált.

A hitközség — teljes tudatában annak, hogy iskoláját tovább fenn nem tarthatja, de tudatában annak is, hogy a polgári község sem lenne képes az iskolát községi kezelésbe átvéve fenntartani, — már az 1901. év folyamán tartott hitközségi közgyűlésen hozott és az illetékes egyházfőhatóság által jóváhagyott határozattal iskolájának állami kezelésbe való átvételét kérte.

A hitközségi és a polgári községi képviselőtestületekkel lefolytatott tárgyalások- és megállapodásokhoz képest az államosítás iránti előterjesztés 1901. évben megtétetett ugyan, de — tekintettel arra, hogy az új iskolaépület felállítását a közoktatásügyi miniszter tárcája terhére el nem vállalhatta, — az iskolaépítés kérdésének miként való megoldása miatt az államosítás megakadt. 1903. évben a tárgyalások fonala újból felvétetett, s miután beigazolást nyert, hogy a polgári község sem képes egy községi jellegű iskola felállításával és fenntartásával járó terheket viselni, — a község kincstári telepes voltára való tekintettel — az iskolaépület helyreállítását a földmivelésügyi miniszter tárcája terhére elvállalta és építési célokra 10000 koronát engedélyezett.

Ez alapon a közoktatásügyi miniszter 1904. évi április hó 6-án 86275—902. sz. alatt kelt rendeletével a németperegi 2 tanerős róm. kath. jellegű elemi iskolának *1904. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatálylyal állami kezelésbe való átvételét kimondotta.

A hitközség ez alkalommal átadta a kir. kincstárnak örök haszonélvezeti joggal az általa felépített két tantermet és két tanítói lakást magában foglaló iskolaépületeket és a tantermek összes felszerelését. A polgári község pedig magára vállalta az iskolaépületek jókarban tartását, évenkinti tisztogatását és a tantermek fűtését.

A róm. kath. jellegű iskola államosításával a község népoktatásügye rendeztetvén, az iskola fenntartása és fejlődése állami eszközökkel biztosítva van.

Az állami iskolai gondnokságnak, a község népoktatásügyét a legmelegebb érdeklődéssel kísérő és jóakarattal támogató, érdemes elnöke *Gehl Ottmár* németperegi róm. kath. plébános, ki ezen tisztet az iskola államosítása óta viseli.

Az iskolánál Maurer Jakab és Markovits Mihály tanítók működnek.

Érdemes ez alkalommal megemlékezni *Waigand Henrik* tanítóról, ki a németperegi volt róm. kath., majd később állami elemi iskolánál 1869. évtől kezdve 1909. évig megszakítás nélkül és teljes megelégedésre működött. Nyugdíjba vonult 1909. év szeptember havában.

49. Mondorlak.

Arad sz. kir. várostól 12—15 kilóméternyi távolságra fekvő, tisztán románajkú lakossággal biró *Mondorlak* és az ezzel összeépített *Csicsér* község az aradi járásban fekszik. A két község lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 2574. Mindennapi (6—11 éves) tanköteles van a két községben 316. Ezen nagyszámú tanköteles gyermek beiskolázására rendelkezésre áll a két községben, — és pedig Mondorlakon — mindkét község tankötelesei számára — egy 1 tanerős állami- és tisztán Mondorlak község tankötelesei számára két tanerős gör. kel. román-, továbbá Csicsér községben egy tanerős gör. kel. román elemi népiskola.

Csicsér-Mondorlak is azon aradvármegyei községek közé tartozik, mely községek románajkú polgárai maguk kérték az állami iskola felállítását. Az aradvármegyei románság ezen kulturtörekvő és hazafias tényét, a magyar tannyelvű iskolák létesítése iránt több románajkú községben megnyilvánult érdeklődést és áldozatkészséget, a közoktatásügyi miniszter az 1899. évről összeállított és az országgyűlés elé terjesztett jelentésében örömmel emelte ki. A miniszter jelentésében kiemelt ezen érdeklődést az állami népiskolák áldásos működése mindinkább általánossá tette, daczára annak, hogy a nemzetiségi féltékenység és a felekezeti türelmetlenség nemcsak a már létesített állami népiskolát néptelenné tenni, hanem a megnyilvánult érdeklődést is csírájában elfojtani ipardott.

Mondorlak község lakosainak egy része (körülbelül 40—50 polgár) 1900. év elején azon kéréssel fordult Aradvármegye kir. tanfelügyelőjéhez, hogy a két község részére — Mondorlakon felállítandó — magyar tannyelvű elemi iskola szervezése iránt tegyen lépéseket. Tették ezt azért, mert az 1850-es években felállított gör. kel. román elemi iskolák tantermei a mindennapi tankötelesek befogadására már nem voltak elegendők, a hitközségek iskoláikat szegénységük miatt nem fejleszthették, s így tankötelesek egy része iskolázás nélkül nőtt fel, de tették legfőkép azért, hogy gyermekeik a magyar nyelvet beszédkészséggel megtanulhassák. ,

A kir. tanfelügyelő örömmel karolta fel a kérelmet és az állami iskola felállítása érdekében tett előterjesztésében rámutatott az állami intézmények iránt a románság körében megnyilvánult és a miniszter által is elismert rokonszenvre, de kötelességszerűen rámutatott az állami iskolák ellen a román nemzetiségi túlzók részéről folytatott aknamunkákra is, mely aknamunka kell hogy tömörítse az ország ügyeit intéző minden tényező erejét, hogy a nemzetiségi tömegek között létesítendő állami népiskolák fényes sikerei egyrészt a hazaellenes tényezőket lefegyverezzék, másrészt a nép bizalmát és rokonszenvét fokozottan és nagyobb elterjedettségben megnyerjék. Rá kellett erre mutatni azért, mert Mondorlak község képviselő-testületének többsége az állami iskolák ellen izgatók beszédeinek hatása alatt, szembehelyezkedve a. polgárok többségének óhajával, a magyar tannyelvű iskola felállításáról hallani sem akart és a létesítendő állami iskola fenntartásához az állam által követelni szokott legcsekélyebb hozzájárulást sem volt hajlandó megszavazni.

A kir. tanfelügyelő előterjesztésében kérte a minisztert, hogy a jelen esetben az állami iskola létesítésének anyagi feltételeit az általános szabálytól eltérőleg állapítsa meg, mert a román népnél a józan belátás és lelketlen izgatás között mutatkozó ezen küzdelem kivételes állapotokat teremtett. Kérte az állami iskola felállítását, daczára annak, hogy a képviselő-testület — mely testületben nem a lakosság óhaja, nem a nép józan belátása, hanem egyes, a szó hatalmával megáldott nemzetiségi túlzók akarata az irányadó — az 1902. év folyamán tartott ülésen a hozzájárulások minimális összegét is megtagadta.

A közoktatásügyi miniszter ezen tagadó álláspontra való figyelemmel, a községben egy, a *község által fenntartandó községi jellegű és magyar tannyelvű* elemi népiskola felállítását rendelte el.

A község azonban a községi jellegű iskola felállításának és fenntartásának terheit nem birta el, minek következtében a két község képviselő-testülete 1903. év április 28-án tartott képviselőtestületi

együttes ülésen a tervbe vett községi jellegű elemi iskola felállításának kérdését elejteni és a kényszer hatása alatt az állami jellegű iskolát felállítani kérte.

Ugyanezen az ülésen a szervezendő állami iskola fenntartásához megszavaztattak a következő hozzájárulások: Fizet a két község az állami iskolaépület jókarban tartási, tisztogatási és tanterem fűtési szükségleteinek részben való fedezésére évenkint 200 koronát. Átadja mindkét község az iskolai alapvagyont az állami népiskola örök használatába. (A 20 hold szántóföldből és 3100 koronás államkötvényből álló iskolai alapvagyon évi jövedelme 1000—1100 korona.) Fizeti a két község évenkint a gör. kel. hitfelekezethez nem tartozó adózók állami egyenes adójának 5%-át, mint iskolai járulékot. Ezen összeg évenkint 150—160 koronát tesz ki.

A közoktatásügyi miniszter a két község ajánlatát elfogadván, az 1904. évi október hó 27-én 95470—903. sz. alatt kelt rendelettel 1905. évi szeptember hó 1-én kezdődő hatállyal Mondorlak községben mindkét község tankötelesei részére magyar tannyelvű állami elemi népiskolát állított egy tanteremmel és egy tanerővel. Egyben kimondotta, hogy a tanulók tandíjmentességet élveznek.

Az állami iskola céljaira a földmivelésügyi miniszter egy erdészlakot engedett át, mely erdészlak a község által adott hozzájárulások jövedelméből törlesztendő 6200 korona kölcsönösszegből megfelelően átalakíttatott. Az építkezés 1906. év őszén nyerhetett befejezést, minek következtében a mondorlaki állami elemi iskola csak *1906. év szeptember hó 15-én nyílt meg.*

Az egy tantermes állami iskolát mind a két község tankötelesei látogatják. Az 1909—-10. tanévre beiratkozott növendékek száma: 53. Az 1908—9. tanévben az állami iskolával kapcsolatban gazdasági ismétlő iskola is szerveztetett. Gyakorló területet a község adott. Az állami iskola iránt az érdeklődés és rokonszenv évről-évre fokozódik.

Az állami iskolai gondnokság első elnöke volt: *Bozgán Sándor,* ki ezen tisztségben 1907. évig működött. 1907-től 1909-ig a gondnokság ügybuzgó elnöke volt: *Milován Valér.* Jelenleg az állami iskola érdekeit szemelőtt tartó gondnoksági elnök: *Rácz Márton* mondorlaki körjegyző.

Az állami iskolánál *Prohászka János* tanító működik.

50. Alcsill.

Alcsill község a borossebesi járásban fekszik. Lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 830. Ezek közül 70 magyar, a többi román anyanyelvű.

A mindennapi tankötelesek száma 102. Ezek beiskolázására van a községben egy tantermes állami- és egy tantermes gör. kel. román felekezeti elemi népiskola. Alcsill község románajkú lakossága által megkedvelt állami elemi népiskolát a szomszédos *Almás* és *Bogyest* községek románajkú tankötelesei is látogatják.

Az alcsilli állami elemi iskola fennállása szorosan, elválaszthatlanul *Almay Olivér* alcsilli nagybirtokos nevéhez fűződik. Az ő lelkes munkássága, kulturszeretete és hazafias áldozatkészsége tette lehetővé Alcsillon a népművelődés, a nemzeti kultúra hajlékának létesűlhetését.

Almay Olivér alcsilli nagybirtokos 1899. évben vetette fel az állami iskola felállításának eszméjét.

Az eszme megtestesítése elé leküzdhetetlennek látszó akadályok gördültek. Az állami iskola a legnagyobb erőfeszítés és áldozatkészség dacára még 1905. évben sem volt megnyitható. Az iskolaépület Almay Olivér áldozatkészségéből már állott ugyan, de az állami iskola szervezése kimondva még nem volt, s így nem is működhetett.

Az éveken keresztül húzódó eredménytelen tárgyalások hatása alatt Almay Olivér elkedvetlenedése élénken visszatükröződik Aradvármegye kir. tanfelügyelőjéhez 1906. évben intézett egyik levelében.
Ezen levélben a többi között ezeket mondja: „Szomorú dolog ez! Egy nemzetiségi vidéken anyagi áldozatokkal felépítek egy iskolát, az négy év óta készen áll, homlokzatán díszeleg a „M. kir. állami iskola" és még sincs semmi" Majd a következőket mondja :

„Abban a tudatban voltam, hogy a nemzetiségi vidékre való tekintettel, úgy a magyar állameszme, mint kulturális szempontból szolgálatot teljesítek, ha az állami iskola felállítását elősegítem azzal, hogy úgy az iskola, mint a tanítói lakásnak megfelelő épületet felépíttetem, de azt kell gondolnom, hogy tévedtem."

A közoktatásügyi m. kir. miniszter 1906. évi október hó 3-án 22564—905. sz. alatt kelt rendelettel végre kimondta az állami elemi iskola felállítását. Ezen szervező rendelet bevezető része igy hangzik: „Alcsill községben, Almay Olivér földbirtokosnak 1903. évi április hó 28-án, valamint 1904. évi november hó 9-én kiállított nyilatkozataiban megajánlott hozzájárulásokat elfogadva, az 1868. évi XXXVIII. t.-c. 80. §-

a alapján, 1906—7. tanévtől kezdődőleg magyar tannyelvű állami elemi népiskolát állítok, egy tanteremmel és egy tanerővel."

Almay Olivér a fennt hivatkozott nyilatkozatokban az állami elemi iskola mindenkori elhelyezését biztosította, illetve kötelezte magát, hogy 1906—7. tanévtől kezdve a törvényes követelményeknek megfelelő, egy tantermet és egy tanítói lakást magában foglaló iskolaépületet a kir. kincstárnak örök használati joggal átad, az iskolaépület és hozzátartozó mellékhelyiségek állandó jókarban tartásáról, nagy szünidei tisztogatásáról saját költségén gondoskodik és a tanterem fűtését magára vállalja.

A közoktatásügyi miniszter az állami elemi iskolát szervező rendeletének kiadásával egyidejűleg *Almay Olivér* alcsilli nagybirtokoshoz a következő szövegű iratot intézte :

„Aradvármegye kir. tanfelügyelőjének 1904. évi november hó 18-án 3685. tf. sz. alatt kelt jelentéséből örömmel értesültem, hogy Nagyságod az Alcsill községben létesítendő állami elemi iskola javára biztosította az iskola és a tanítói lakás szabályszerű elhelyezését, karbantartását, és tisztogatását; a fűtésre évente 2 öl tűzifát, valamint elvállalta a 24 koronás és 30 filléres tanítói nyugdíj intézeti járulékok fizetését.

Nagy örömömre szolgál, midőn Nagyságodnak a népoktatás érdekében tanúsított ezen nagylelkű, hazafias áldozatkészségeért őszinte elismerésemet és köszönetemet nyilvánítom.

Budapest, 1906. év október hó 3-án. — *Apponyi,* s. k."

Az 1906. évben megnyílt 1 tanerős állami elemi népiskola a hozzáfűzött hazafias reményeknek már is megfelelt, mit bizonyít ama tény, hogy úgy Alcsill, mint a szomszédos községek románajkú lakói örömmel járatják gyermekeiket az állami iskolába magyar szót, magyar hazaszeretetet tanulni. Az 1909/10. tanévre önként beiratkozott 50 mindennapi tanköteles közül 33 román anyanyelvű.

Az állami iskola fokozatos erősödése, fejlődése várható, mert az állami iskolai gondnokság élén mint elnök, az állami iskola felállítása óta még ma is, annak alkotója: *Almay Olivér* nagybirtokos áll.

Az állami iskolánál működő tanító *Piblinger Lajos,* ki népnevelői hivatását lelkesen teljesíti.

51. Újszentanna.

Újszentanna nagyközség a világosi járásban, Arad szab. kir. várostól északra, sik területen fekszik. Lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 5830. Ezek közül 955 magyar, 170 román, a többi német. A lakosok főfoglalkozása a földmivelés, de e mellett az állattenyésztésre is nagy gondot fordítanak. Ipara és kereskedelme élénk. Fontos a község közgazdasági és kulturális életére az a körülmény, hogy idegen községekből való növendékek által nagyszámban látogatott négy osztályú állami polgári fiú-iskolája van és hogy az Ujszentannával összeépített, de közigazgatásilag külön álló, 4833 lélekkel biró Ószentanna csaknem tisztán románajkú község úgy forgalmi mint piaci szempontból, a műveltségi fokon fejlődöttebb, anyagilag erősebb Újszentannára van utalva.

Ujszentannán a mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma volt 1910. évben 824. A fennt említett polgári iskolán kivül a községben *tizenhárom* tanerős állami elemi népiskola és három óvónős állami óvoda működik.

Az állami elemi népiskola eredetileg róm. kath. felekezeti, majd községi jellegű volt.

A község népnevelésügyének fejlődése következő:

Mária Terézia királynő uralkodása alatt Újszentanna község területére Elsas-Lotharingiából németek telepíttettek le. A telepítés előtt a községben magyarok laktak, kegyuruk galantaigróf Fekete volt. A telepítés után a magyarság túlnyomó része a községet elhagyta, a visszamaradt rész pedig beolvadt a német nyelvcsaládba.

Az elemi iskola — melynek keletkezési időpontja meg nem állapítható — 1870-ig róm. kath. felekezeti, német tannyelvű volt. 1870-ben — az 1868. évben alkotott népoktatási törvény hatása alatt — községi jellegűvé alakult át. A jelleg változás tannyelv változást nem idézett elő, minden a régi maradt.

A község a róm. kath. felekezettől már öt tanerős iskolát vett át.

A község népoktatásügye — a feljegyzések szerint — rendezetlen volt. Az iskola épületek nem megfelelők, a beiskolázás rendetlen, a tantermek túlzsúfoltak, a magyarnyelv tanítása teljesen elhanyagolt: szóval a község népoktatásügye nem állt azon a színvonalon, mely egy népes, vagyonos község viszonyainak és a törvény követelményeinek megfelelő lett volna.

A felsoroltak között legsúlyosabb volt a magyar nyelv tanításának elhanyagolása, s így ezt kellett elsősorban orvosolni. A kir. tanfelügyelő 1885. évben felhívta a tanító testületet, hogy a magyar nyelvet az összevont IV—VI. osztályban heti több órán át tanítsák. Ez az intézkedés — melynek a tanító-testület a legnagyobb örömmel felelt meg — a községi iskolaszék kebelében ellenszenvre talált és új iskolaszék alakulását vonta maga után. 1886-ban az iskolaszék elnöke lett *Szilbereisz Simon* újszentannai földbirtokos, ki lelke egész melegével támogatta a község tanügyét, s igyekezett azt erőssé, virágzóvá tenni. Szilbereisz Simon és a kir. tanfelügyelő együttes munkája eredményezte a községi iskola fellendülését.

Az iskola a tankötelesek számának emelkedése arányában fejlesztetett, a magyar nyelv tanításában a tantestület néhány év alatt igen szép eredményt ért el, minek következménye lőn 1894-ben — a németajkú polgárok örömére — a polgári fiú-iskola felállítása.

Szilbereisz Simon a polgári iskolai iskolaszék elnökévé választatván meg, őt az elemi iskolánál az elnöki tisztségben *Gantner A. Károly* földbirtokos követte. Gantner 1894-től- 1906-ig volt a községi iskolaszék elnöke, mely idő alatt a község népnevelésügyének fejlődése körül szintén kiváló érdemeket szerzett. Említésre méltó körülmény a többi között, hogy az ő elnöksége alatt mondotta ki az iskolaszék 1896-ban, hogy az iskola tanítási nyelve a következő tanévtől kezdve tisztán magyar legyen.

Meg kell még emlékeznünk *Daminger József* volt iskolaszéki elnökről is, ki — mint lelkes tanügybarát — örömmel látta és segítette elő az iskola felvirágozását.

Az 1906/907. tanévben a községi iskolánál már 12 tanerő működött.

A kir. tanfelügyelő, hogy a megerősödött és minden tekintetben kiválóan működő iskola fejlődését mindenkorra biztosítsa: az iskola államosítását vette tervbe. Nagy munka volt, mert a megoldásra váró kérdések sokasága mellett, a kivitel a községi képviselőtestület egy nagy részénél ellenzésre talált. *Vass Dezső* ujszentannai községi jegyző és *Oszter János* ujszentannai községi biró kitartó és lelkes munkája segítette elő, hogy az eszme testet ölthetett.

A közoktatásügyi miniszter 1907. évi augusztus hó 13-án 16.939. sz. alatt kelt rendeletével az ujszentannai 12 tanerős községi jellegű iskolát *1907. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatállyal állami kezelésbe vette és még ugyanazon tanévben a 13-ik tanerővel fejlesztette.

Ujszentanna község az állami elemi iskola céljaira képviselőtestületi határozattal a következő hozzájárulásokat biztosította:

Átadta a kir. kincstárnak örök haszonélvezeti joggal a 13 tantermet és egy tanítói lakást magában foglaló iskolaépületet a tantermek felszerelésével együtt. A községi költségvetés terhére elvállalta a jelenleg fennálló és a jövőben építendő iskolaépületek, tanítói lakások állandó jókarban tartását, nagyszünidei tisztogatását és az iskola részére évenkint 120 ürméter tűzifa kiszolgáltatását. Az átadott iskolai épületek forgalmi értéke 80.000 korona. Átadta továbbá ugyancsak haszonélvezeti joggal a 13.190/1600 hold szántóföldből álló iskolai alapvagyont, melynek évi bérjövedelme 591 korona. Fizeti a község összes lakóit terhelő állami egyenes adók 5%-át, mely évenkint 2940 koronát tesz ki és ezen felül fizet 11 tanító lakbérátalánya fejében évenkint 2200 koronát.

Az állami iskolai gondnokság elnöke *Vass Dezső* ujszentannai községi jegyző, ki az államosításra vonatkozó nehéz kérdések megoldása körül kiváló érdemeket szerzett és aki a község népnevelésügyét minden befolyásával igyekezett és igyekszik előmozdítani.

A legnagyobb elismeréssel kell megemlékeznünk még *Hillier Jakab* és *Gyovay Pál* volt újszentannai elemi iskolai igazgató-tanítókról és általában a tantestület minden tagjáról, kik hazafias és szakavatott munkássággal igyekezték az intézet szellemi színvonalát magasra emelni és kik a magyar nyelv tanításában a község lakói hálájját kiváltó érdemeket szereztek.

Elismerés illeti meg *Szabó Béla* újszentannai polgári iskolai igazgatót is, ki az iskola államosítása és fejlesztése körül sokat fáradozott.

. . Az állami iskolánál *Újlaky István* igazgató-tanító vezetése alatt működnek. Tanítók: Eberhardt József, Hőnigesz Sebestyén, Kavasch Rajmund, Kiss Antal, Weisenburger Sebestyén. Tanítónők: Adelmanné Hillier Mária, Aradiné Demeter Teréz, Hillierné Wállinger Erzsébet, Krausz Anna, Landár Vanda, Marx Borbála, Sarló Irén.

52. Forraynagyiratos.

Aradvármegyében egy állami elemi iskola sincs olyan mostoha viszonyok között mint a milyenben a forraynagyiratosi állami elemi iskola van.

Az 1907. évben szervezett *két tantermes* és két tanerős állami elemi iskola ugyanis ezidőszerint egy **1** *szobás bérhelyiségben* van elhelyezve és ez az egy szoba is kicsiny. Az iskolába az 1909/10. tanévre 138 mindennapi tanköteles iratkozott be. A tanítók tekintettel arra, hogy csak egy helyiségük van, akként tesznek eleget kötelességüknek, hogy az egyik tanító délelőtt-, a másik pedig délután foglalkozik növendékeivel. A második tanterem számára helyiséget bérelni ezidőszerint egyáltalában nem lehet.

A pécskai járásban fekvő Forraynagyiratos község lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 1412. A lakosság csaknem tisztán róm. kath. vallású magyar. A mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma 1910. évben 216.

Az 1835. évben keletkezett községnek már az 1840-ik évben volt iskolája. A róm. kath. vallású lakosság ugyanis 1840. évben saját erejéből egy szegényes iskolaépületet emeltetett, mely épületben több éven át — templom hiányában — istentiszteletek is tartattak.

A község szegény lakossága okleveles tanítót tartani képes nem lévén, a tanítást — a feljegyzések szerint közel három évtizeden át — ahhoz nem értő emberek látták el. A legelső tanitó Bél Lajos községi jegyző volt. Később a tanítást Csillám János csizmadia-mester vette át, ki egyben a község harangozói teendőit is végezte. Ilyen nyomorúságos és elszomorító viszonyok között tengődött Forraynagyiratos népoktatásügye csaknem az iskola államosításáig. Ehhez járult, hogy az 1840. évben épített-, a különben is gyenge alkotású iskolaépület az 1890-es években megroppant, összedüléssel fenyegetett. Az államépítészeti hivatal a tantermet oszlopokkal támasztatta meg.

A csanádi püspöki hatóság 1906. év december havában arról értesítette a kir. tanfelügyelőt, hogy a forraynagyiratosi róm. kath. hitközség tulajdonát képező iskolaépület összedűlt, a hitközség nincs abban a helyzetben, hogy az iskolaépületet helyreállítsa, a tanterem ideiglenesen Engel Mór által e célra díjtalanul és ideiglenesen átengedett dohánysímító-házának egy részében van elhelyezve. Kérte az állami iskola sürgős felállítását, mert a beálló törvényellenes állapotot meggátolni az egyházmegyei hatóságnak nem áll módjában, a hitközség pedig a felelősséget elhárítja magától.

1907. év április havában a forraynagyiratosi községi jegyző jelentette, hogy Engel Mórnak a dohánysimítóra szüksége van, minek következtében a gyermekeket most már nincs hol tanítani. Kért sürgős intézkedést.

A közoktatásügyi miniszter a kir. tanfelügyelő előterjesztésére 1907. évi szeptember hó 11-én 90032. sz. a. kelt rendelettel a róm. kath. elemi iskolának *1907. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatálylyal állami kezelésbe való vételét kimondotta és a tankötelesek nagy számára való tekintettel az iskolánál két tanítói állást szervezett. Tanító most már volt, de nem volt és jelenleg sincs megfelelő helyiség. A közoktatásügyi miniszter utasította a vármegye kir. tanfelügyelőjét, hogy az állami iskola számára szükséges két tanterem és két tanítói lakás felépítése ügyében tárgyaljon a községgel, illetve hasson oda, hogy a község az iskolaépület felállítását törlesztéses kölcsön felvételével biztosítsa. A kölcsön törlesztésére visszaengedte a községnek a képviselő-testület által az állami iskola céljaira megajánlott 5%-os iskolai pótadót és ugyancsak a kölcsön törlesztésére tárcája terhére biztosított a két tanítói lakás béregyenértéke címén évi 400 koronát.

A község képviselő-testülete a körülbelül 20000 koronát tevő építési kölcsön felvételét elhatározta ugyan, de Aradvármegye törvényhatósági bizottsága — azon indokolással, hogy a község a terheket el nem birja, — a határozatot nem hagyta jóvá.

A törvényhatósági bizottság határozata a közoktatásügyi miniszter elé terjesztetvén, a miniszter a község súlyos anyagi terheire való figyelemmel a község részére 10000 korona építési segélyt engedélyezett. így remélhető, hogy az iskolaépület 1911. év tavaszán állani fog.

Az állami iskolai gondnokság elnöke 1910. év óta *Mihályffy* Gyula kisiratosi róm. kath. plébános.

Az állami iskolánál Ambrus János tanító és Ambrusné szül. Andrásofszky Margit tanítónő működik.

53. Repszeg.

Repszeg a Fehér-Körös mentén, a borosjenői járásban fekszik. A túlnyomóan román törzslakosságból álló község lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 1279. Ezek közül 97 magyar, 36 német, a többi román. Mindennapi tanköteles van a községben az 1910. évi összeírás adatai szerint 176. Repszegen egy tanerős állami- és egy tanerős gör. kel. román elemi iskola működik. Az 1909/10. tanévre az állami iskolába 50, a gör. kel. román iskolába 72 mindennapi tanköteles iratkozott be. Az állami iskolát a szomszédos Algyest, Monyoró és Vojvogyén román községek tankötelesei közül is többen látogatják.

E községben az állami elemi népiskola felállításáig, vagyis 1907-ig egyedül az egy tantermes gör. kel. román elemi iskola működött, mely iskola azonban a községben lévő nagyszámú mindennapi tanköteles gyermek befogadására nem volt elegendő. Az iskolafenntartó gör. kel. román hitközség iskoláját nem fejleszthette és így — a románajkú lakosok óhajára — magyar tannyelvű iskola felállítása vált szükségessé. De szükség volt a magyar tannyelvű iskola felállítására magyar nemzeti szempontból azért is, mert a Fehér-Körösnek Borosjenőtől Nagybuttyinig húzódó, körülbelül 30 kilométernyi hosszúságú szakaszán fekvő Algyest, Berza, Bokszeg, Monyoró, Repszeg és Vojvogyén községekben magyar tannyelvű iskola egyáltalában nem volt.

A község az iskolázatlanul maradt nagyszámú tanköteles gyermekre való tekintettel, az 1868. évi 38. t.-cikk 26. §-a alapján egy községi jellegű népiskola felállítására kötelezhető lett volna ugyan, de mivel előreláthatólag a községi jellegű iskola felállításával és fenntartásával járó terheket a község nem bírta volna el, — ettől az illetékes köröknek el kellett tekinteni.

A fentiekre való tekintettel Repszegen 1 tanerős *állami* jellegű elemi iskola szerveztetett, mely iskola az 1907. évi augusztus hó 14-én kelt 26864. számú szervező rendelet alapján *1907. év október hó folyamán* nyílt meg.

A tanterem és tanítói lakás a repszegi úrbéresek tulajdonát képező kastélyszerű épületben van elhelyezve, melyért a kir. kincstár évi 300 korona haszonbért fizet. Az épülethez 400 négyszögöl területű kert is tartozik.

Repszeg község képviselőtestülete 1907. évi február hó 19-én tartott ülésén az állami népiskola céljaira biztosította a gör. kel. román iskola fenntartásához nem járuló adózók állami egyenes adójának 5%-át, mely összeg évenkint 170—180 koronát tesz ki, továbbá magára vállalta a tanterem fűtését. Az ezen hozzájárulásokon felül szükséges személyi és dologi kiadásokat a kir. kincstár fedezi.

Az állami iskolába az 1909/10. tanévre beiratkozott 50 gyermek közül 34 román anyanyelvű.

Az állami iskolai gondnokság érdemes elnöke: *Schvéger Lajos* körjegyző, ki az állami iskola felállítása érdekében sokat fáradozott.

Az állami iskolánál *Klúg János* tanító működik.

54. Elek.

Elek nagyközség az eleki járás székhelye. Lakosainak száma az 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 7591. A lakosok túlnyomó részben német anyanyelvűek.

A mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma, a közigazgatásilag Elek községhez tartozó Lőkösháza puszta tanköteleseivel együtt, az 1909. évben teljesített összeírás adatai szerint 1048, ezek közül be van iskolázva 961, beiskolázatlan 87.

A történetírók szerint Elek község már a XVI. században szervezve volt, de múltjáról vajmi keveset tudunk. Tény azonban az, hogy a német telepítvényesek az 1724-ik évtől kezdve jöttek Elekre és hogy az ezen évet megelőző időben nem. németajkú (hanem valószinüleg ref. magyar) polgárok laktak a községben. A községben a magyar polgárok száma ezidőszerint körülbelül 1700, ezek közül 200 ref. vallású.

Elek község népoktatásügyének története írásbeli hagyományok alapján csak az 1874. évig vezethető vissza, amikor ugyanis a községben működő német tannyelvű róm. kath. felekezeti jellegű, három tanerős elemi népiskola községi jellegűvé alakult át.

Az 1874. évben alakult községi iskolaszék első-, az iskola beléletét lényegesen és előnyösen megváltoztató intézkedése volt az, hogy az iskola tanítási nyelvét németnek mondta ki ugyan, de a felekezeti iskolaszék utasításaitól eltérőleg, felhívta az iskola tanítóit, hogy a gyermekeket a magyar nyelvre is tanítsák, magyar hazaszeretetre neveljék. A tanító-testület örömmel tett eleget az iskolaszék utasításának, minek következtében később az iskola tanítási nyelve német-magyarra, majd magyar-németre változott át.

A tanítók munkája nehéz volt, az iskola tannyelvének átalakulása nehézségekbe ütközött, de végre is a hazafias érzelmű németajkú polgárok támogatása mellett a tanítók lelkes munkáját siker koronázta. Ma már alig van Eleken németajkú polgár, ki a magyar nyelvet ne beszélné.

A negyedik tanítói állás 1875-ben és az ötödik tanítói állás 1885. évben rendszeresíttetett.

A községnek 1892. évben új iskolaépület felállításáról kellett gondoskodni, mert a hitfelekezettől átvett épület a népoktatási törvény követelményeinek nem volt megfelelő, és mert a mindennapi tankötelesek száma annyira emelkedett, hogy azok a régi iskolaépületben már elhelyezhetők nem voltak

és a 6-ik tanítói állás szervezése is szükségessé vált. Minek következtében Elek község képviselőtestülete 1892. évben a régi iskolaépület helyén 24.395 korona költséggel egy új és teljesen megfelelő iskolaépü-letet emeltetett és ugyanazon évben a hatodik tanítói állást rendszeresítette.

Az iskola a tanerők kiváló munkássága és a németajkú lakosság- áldozatkész kulturszeretete következtében szépen fejlődött.

A tankötelesek beiskolázásának fokozott ellenőrzése a beiratkozott növendékek számát annyira emelte, hogy Elek község képviselőtestülete 1897. évben három új tanítói állást szervezett. Ezen állások javadalmazásának kiegészítésére a község már államsegélyt kérelmezett.

Az iskola rohamos fejlődése egy második iskolaépület felállítását is szükségessé tette. Elek község képviselőtestülete 1900. évben az új iskolaépület felállítását és a község újeleki részében való elhelyezését határozta el és még ugyanazon évben az új iskolaépületet 28.446 korona költséggel fel is állíttatta. Ezen épületben nyert elhelyezést az 1897. évben rendszeresített három osztály, valamint az 1900. évben szervezett tizedik tanítói állás tanterme is.

A község anyagi ereje az iskola rohamos fejlődésével lépést nem tarthatott. A községi iskolaszék elnöke *Hammer Boldizsár* birtokos és az iskola akkor volt igazgatója — nehogy a község tanügyi fejlődése megakadjon — az iskolának állami kezelésbe leendő átadása iránt tették meg a kezdeményező lépéseket.

Nevezettek a kir. tanfelügyelő által élőszóval tett meleg támogatáson felbuzdulva, a község tanügyi viszonyai iránt mindenkor tanúsított igaz lelkesedéssel most azon fáradoztak, hogy a községben az államosítás eszméjének híveket szerezzenek. Fáradozásuk eredménnyel járt. A község képviselő-testülete 1905. év március hó 27-én tartott ülésén elhatározta, hogy úgy az eleki tíz tanerős-, mint az Elek községhez csatolt s ugyancsak Elek község által fenntartott lőkösháza-pusztai egy tanerős elemi iskolának állami kezelésbe való átvételét a Vallás és közoktatásügyi minisztériumnál kérelmezi.

A kir. tanfelügyelő utján megindított és lefolytatott tárgyalások 1907. évben nyertek befejezést.

A közoktatásügyi miniszter 1907. évi május hó 13-án 10197. sz. a. kelt szervező rendelettel az eleki belterületi tiz tanerős- és a lőkösháza-pusztai egy tanerős községi jellegű elemi népiskolát *1907. évi szeptember hó 1-től* kezdve állami kezelésbe vette.

Az államosítás alapját képező szerződés szerint Elek község átadta a kir. kincstárnak örök haszonélvezeti joggal a 111925 koronára értékelt iskolai telkeket és épületeket, s kötelezte magát, hogy az épületek jókarban tartásáról, nagy szünidei tisztogatásáról, tűzkár elleni biztositásáról a tantermek fűtéséről saját költségvetése terhére állandóan gondoskodik. Átadta továbbá az elemi iskolák összes bútorzatát, felszerelését, az ifjúsági, tanítói és népkönyvtárt 13188 korona értékben.

Az állami iskola fenntartási céljaira biztosította Elek község a határát terhelő összes állami egyenes adók 15%-át, s a községhez közigazgatásilag csatolt Lőkösháza-puszta egyenes állami adójának 5%-át.

A községnek az állami iskola céljaira biztosított évi hozzájárulásának értéke a 10.000 koronát meghaladja.

Ilyen gazdag hozzájárulást Aradmegyében — Magyarpécska községet kivéve — egy község sem biztosított.

Az iskola tannyelve most tisztán magyar, a község csak azt kötötte ki, hogy a német nyelv heti 2 órában taníttassék.

Az eleki belterületi állami elemi iskola az 1907. évben a 11-ik-, 1908. évben a 12-ik tanerővel fejlesztetvén, ma az iskola 12 tanerős. A lőkösháza-pusztai állami elemi iskola egy tanerős. A második tanerővel való fejlesztés folyamatban van. Az állami iskolákkal kapcsolatban gazdasági ismétlő iskola és iparos-tanonc iskola is működik.

Említésre méltó, hogy a Lőkösháza-pusztán 1878. évben keletkezett községi jellegű elemi iskola építési céljaira a tanügyek iránt mindenkor meleg érdeklődést tanúsított néhai *Vásárhelyi László* nagybirtokos, volt országgyűlési képviselő a vasúti állomás közelében a községnek minden *ellenszolgáltatás nélkül* egy megfelelő telket adományozott, a mely telken állíttatott fel az iskolai épület.

A szervezendő második tanyai iskola elhelyezésére pedig *báró Bánhidy Antal* földbirtokos engedett át díjtalanul egy megfelelő telket.

Az eleki községi jellegű iskolák államosítása körül tevékenyen buzgólkodott és elévülhetetlen érdemeket szerzett *ifj. Mahler György* országgyűlési képviselő, kinek lelkes támogatása biztosította a sikert.

Az állami iskolai gondnokság ez időszerinti érdemes és buzgó elnöke *Braun Ferencz* eleki földbirtokos.

A példásan felszerelt és kitűnően szervezett eleki belterületi állami elemi iskoláknál *Schramm Tamás* igazgató-tanító vezetése alatt Schlachter András, Zsák Antal, Faulhaber Ferencz, Mittnacht József, Karlik Ferencz, Szajkó István, Hoffmann Antal, Dostál Stefánia, Juracsek Mária, Tóth Róza és Gál Amália tanítók, illetve tanítónők működnek.

A lőkösházai pusztai állami elemi iskolánál már három évtized óta *Hesz Jenő* állami tanító működik, kit a közoktatásügyi miniszter a tanítás terén szerzett kiváló érdemei elismeréséül 1908. évben az igazgatói cimmel és jelleggel ruházott fel.

55. Kerek.

Kerek község a világosi járásban fekszik. Lakosainak száma 1950. Ezek közül 275 magyar, 1654 román és 21 egyéb anyanyelvű. Mindennapi tanköteles van a községben 270. A községben egy tanerős állami- és két tanerős gör. kel. román elemi népiskola működik.

Az 1892. évet megelőzőleg a községben egyedül a gör. kel. román hitközség által fenntartott iskola működött. Már pedig egy községben, ahol 30—35 magyar tanköteles gyermek van, a magyar tannyelvű iskola felállítása elsőrendű magyar nemzeti érdek, s így annak felállításáról anyagi áldozatok árán is gondoskodni kellett.

Abonyi Károly uradalmi intéző 1890-ben felhívta a hatóságok figyelmét arra, hogy az uradalmi területen lakó és a községben elszórtan élő uradalmi cselédek magyarajkú gyermekei magyar tannyelvű népiskola hiányában teljesen elzüllenek.

Abonyi Károly kezdeményezésére Aradvármegye közigazgatási bizottsága a községi jellegű népiskola létesítését elrendelte.

A községi iskola céljaira a község képviselőtestülete határozattal biztosította a gör. kel. román hitközséghez nem tartozó lakosok évi állami egyenes adójának 5%-át. Az 5%-os iskolai pótadó azonban az iskola fenntartására nem volt elegendő, miért is Aradvármegyétől évi 200 korona-, az aradi Kölcsey-Egyesülettől pedig évi 100 korona segély eszközöltetett ki. A tanító fizetésére most már volt fedezet, de még nem volt tanterem és iskolai bútor

Abonyi Károly buzgósága és áldozatkészsége ezeket a nehézségeket is csakhamar leküzdötte. Az iskola 1892. évben megnyílt.

Néhány év alatt a segélyforrások kimerültek. Újólag az iskola létéről kellett gondoskodni. 1894. évben a tanító fizetésének fedezésére évi 800 korona államsegély utalványoztatott. Az államsegélyt a község magyarajkú polgárai nagy örömmel és lelkesedéssel fogadták, mert ebben iskolájuknak megizmosodását és biztosítását látták, 1894. évtől tehát a községi iskola *államilag segélyezett községi jellegű* lett és megfelelő bérhelyiségben nyert elhelyezést.

Az évek folyamán a felvételre jelentkező tankötelesek száma egyre növekedett. A románajkú polgárok is beíratták gyermekeiket a községi iskolába magyar szót tanulni. Nagyobb tanteremről, illetve most már iskolaépületről kellett gondoskodni. A község képviselőtestülete elhatározta, hogy iskolaépületet állít. A szép elhatározást tett követte. 1904. évben már áll az új iskolaépület egy tágas tanteremmel és megfelelő tanítói lakással.

Hogy a románajkú polgárok által is megkedvelt magyar tannyelvű iskola fejlődése mindenkorra biztosíttassék, az államilag segélyezett községi jellegű elemi iskola *1908. évi szeptember hó 1-töl* kezdődőleg teljesen *állami kezelésbe* vétetett át.

Az állami iskola céljaira a község átadta a kir. kincstárnak tulajdonjoggal az iskolaépületet teljes felszereléssel együtt. Kötelezte a község magát az iskolaépület állandó jókarban tartására és tisztogatására. Fizeti továbbá az állami iskola fenntartásához a gör. kel. román hitfelekezethez — mint iskolafenntartóhoz — nem tartozó adófizetők állami egyenes adójának 5%-át, mely évenkint 400—450 korona.

Az egy tantermes állami iskolába az 1909/10. tanévre 45 tanköteles iratkozott be, ezek közül 25 román anyanyelvű.

Az állami iskolai gondnokság érdemes elnöke a szervezés idejétől ma is: *Baczony Kálmán,* ki Ardeleán Elek községi jegyzővel együtt sokat fáradozott a magyar tannyelvű elemi népiskola érdekében.

Az állami iskolánál működő tanító: Eberlein János.

56. Ternova.

Ternova község járási székhely. Lakosainak száma az 1900, évi népszámlálás adatai szerint 2887. Ezek közül 10% magyar, 90% román anyanyelvű. A mindennapi tankötelesek száma 450—500 között váltakozik. A községben egy tanerős állami- és három tanerős gör. kel. román elemi népiskola működik.

A ternovai állami elemi iskola 1909. év folyamán szerveztetett.

A község nagyszámú tanköteleseire és arra figyelemmel, hogy az iskolafenntartó gör. kel. román hitközség három tantermes iskoláját nem fejleszthette, — már az 1900. évben megindultak a tárgyalások egy állami iskola létesítése iránt, melyet a község románajkú lakosai kértek és amely iskola fenntartásához a község képviselő-testülete még 1900. évben megszavazta az erejéhez mért hozzájárulásokat. Az állami iskola felállításának ügye azonban elhúzódott 1909. évig, mert a község az iskolaépítkezés terheit magára nem vállalhatta, megfelelő bérhelyiséget pedig a községben szerezni nem lehetett.

A kir. kincstárnak iskolaépitési célokra fedezete nem volt.

Az 1908. év folyamán — hosszas tárgyalások után — *báró Solymossy Lajos* apateleki nagybirtokos hajlandónak nyilatkozott Ternován, a község kellő közepén egy új iskolaépületet felállíttatni, ha a kincstár az egy tanteremből és egy tanítói lakásból álló iskolaépületért — melyhez udvar és kert is tartozik — 20 éven át évi 600 korona bérösszeget fizet.

A bérszerződés megköttetvén, az iskolaépület 1909. év folyamán felállíttatott. Az állami iskola megnyitásának most már akadálya nem volt, miért is a közoktatásügyi miniszter 1908. évi január hó 20-án 145261/907. sz. alatt kelt rendelettel a ternovai egy tanerős állami elemi iskola felállítását *1909. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatálylyal kimondotta és a tantermet megfelelő bútorzattal, taneszközökkel felszerelte.

Ternova község magára vállalta a kir. kincstár által majdan építendő iskolaépület állandó jókarban tartását, nagyszünidei tisztogatását és úgy a jelenlegi, mint az építendő tanterem esetleg tantermek fűtését. Biztosította továbbá képviselő-testületi határozattal az állami iskola céljaira a község összes lakóit terhelő állami egyenes adók 5%-át, mely összeg évenkint 600—650 koronát tesz ki.

Az említett hozzájárulásokon felül szükséges személyi- és dologi kiadásokat a kir. kincstár fedezi.

Az állami iskola létesítése körül kiváló érdemei vannak *Salacz Gyula* volt ternovai jelenleg máriaradnai járási főszolgabírónak, ki az állami iskola felállításának előkészítő munkálataiból bőven kivette a részét, s aki a kir. tanfelügyelőt azon munkájában, hogy a ternovai járási székhely állami iskolát kapjon, a legmelegebben támogatta.

A község tanügyi viszonyai iránt hazafias és szeretetteljes érdeklődéssel viseltető és azt támogató gondnoksági elnök jelenleg: *Hanthó Jenő* ternovai főszolgabíró.

Az állami iskolánál Török Géza tanító működik.

57. Berzova.

Berzova község a máriaradnai járásban fekszik. Lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 1732. Ezek közül 135 magyar, 38 német, a többi román. A mindennapi tankötelesek száma 250. A községben 1 tantermes állami-, 1 tantermes gör. kel.- és egy tantermes gör. kath. elemi népiskola működik. E két utóbbi iskola tannyelve román. Huszonöt évvel ezelőtt a községben csak az egy tanerős gör. kath. és az egy tanerős gör. kel. elemi népiskola működött.

A községben lévő csekély számú magyarság — többnyire kincstári és ipari alkalmazottak — gyermekeinek hazafias neveltetése érdekében Berzován 1895. évben egy 1 tanerős magyar tannyelvű, községi jellegű elemi iskola szerveztetett. Iskolaépület felállítására elegendő anyagi alap nem volt s így az iskola egy éven át a berzovai körjegyző által díjtalanul átengedett épületben, majd később bérházban nyert elhelyezést. Az iskola évi 800 korona államsegélyből és a felekezeti iskolákat fenn nem tartó adózók állami egyenes adójának 5%-ából tartatott fenn, mely adó évenkint 150—160 koronát tett ki.

A súlyos anyagi viszonyok között indult és a berzovai románajkú lakosság ellenszenvétől is kísért magyar tannyelvű iskola állami kezelésbe vétele iránt már az 1896. évben megindultak a tárgyalások, de az — részben a képviselő-testület közönyén, részben az iskolaépítés körül fölmerült nehézségek folytán, — keresztülvihető nem volt. A község képviselőtestülete ugyanis — dacára annak, hogy a kir. kincstár a községnek iskolaépítési célokra 6000 korona államsegélyt biztosított, — az építkezés végrehajtását magára nem vállalta.

A megszűnés veszedelme és a csekély számú magyarságnak a megszűnéstől való rettegése kísérte az iskolát csaknem tíz éven át. A kir. tanfelügyelő 1907. évben újból felvette a tárgyalások elejtett fonalát. Kellett ezt tenni most annál is inkább, mert a község képviselőtestülete anyagi eszközök hiányában a magyar tannyelvű iskolának 1907. évben való megszűnését mondotta ki.

A közoktatásügyi miniszter 1907. évi október hó 19-én 113075. sz. a. kelt intézkedésével a berzovai államilag segélyezett községi jellegű elemi iskolának állami kezelésbe való átvételét rendelte el. Az állami iskola, mely még ma is bérházban van elhelyezve, *1908. évi január hó 1-én* nyilt meg.

A tisztán államköltségen létesítendő iskolaépület felállítása iránt a tárgyalások folyamatban vannak.

Az állami iskola céljaira Berzova község képviselőtestülete felajánlotta a felállítandó iskolaépület jókarban tartását, a tanterem fűtését és a felekezeti iskolák fenntartásához nem járuló lakosok állami egyenes adójának 5%-át, mely összeg évenkint 215 koronát tesz ki.

Az egy tantermes állami iskolába az 1909/10. tanévre 54 növendék iratkozott be, kik közül 36 román anyanyelvű.

A berzovai magyar tannyelvű iskola felállítása, majd államosítása körül kiváló érdemeket szerzett *Vancsó Gyula,* volt országgyűlési képviselő, ki évek hosszú során át fáradozott, hogy Berzován, ebben a csaknem tisztán románajkú községben egy magyar tannyelvű iskola szerveztessék. Nehéz munka volt, de a kitartó munkát siker koronázta.

Hálával és nagyrabecsüléssel kell megemlékeznünk a községi iskola első tanítójáról, *Erdősi Ferenczről* is, aki istenadta rátermettségével, lángoló ügybuzgalmával és tapintatos magatartásával a község lakosságának rokonszenvét a magyar tannyelvű iskola részére megnyerte. Kár, hogy e kiváló tanító néhány évi működés után nyugdíjba vonulni kényszerült.

Az állami iskolai gondnokság elnöke: *Knauer József* berzovai körjegyző.

Az állami iskolánál *Goldis Demeter* tanító működik, ki az államosított községi jellegű iskolának is tanítója volt.

58. Muszka.

A világosi járáshoz tartozó Muszka — régebben Mesth — község lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 1100. Ezek közül 84 magyar, 10 német, a többi román. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 180. A községben egy tanerős állami- és egy tanerős gör. kel. román felekezeti elemi iskola működik.

Az állami iskolának 1909. évben történt szervezése előtt a községben egyedül az egy tanerős román tannyelvű elemi iskola működött. Az 1907—8. tanévben ezen iskola tantermébe 150 gyermek volt összezsúfolva. E község népoktatásügyének rendezetlen voltát igazolta az is, hogy a magyar nyelvtől nem idegenkedő tehetősebb románajkú szülők gyermekeiket a szomszédos Pankota, Világos és Ujszentanna községekben működő állami elemi iskolákba járatták.

Az a körülmény, hogy a muszkai gör. kel. román hitközség iskoláját nem fejleszthette, a politikai község pedig egy községi jellegű elemi iskola felállításával és fenntartásával járó terheket még államsegéllyel sem bírta volna el, — indította a kir. tanfelügyelőt arra, hogy *állami* iskola felállítása iránt tegyen kezdeményező lépéseket.

Muszka község románajkú polgárokból álló képviselő-testülete belátta az állami iskola felállításának szükséges voltát-, de az állami iskolák iránt táplált rokonszenv által is vezéreltetve az 1907. év március hó 4-én tartott rendkívüli közgyűlésen egyhangúlag hozott határozatban kimondotta, hogy állami iskola felállítását kérelmezi. Ugyanezen ülésen felajánlott a kir. kincstárnak iskolaépítés céljaira tulajdonjoggal egy megfelelő nagyságú telket, továbbá magára vállalta a kir. kincstár által felépítendő iskolaépület jókarban tartását, nagyszünidei tisztogatását és az állami iskola fenntartási céljaira biztosította a gör. kel. román iskola fenntartásához nem járuló adózók állami egyenes adójának 5%-át, mely utóbbi hozzájárulás évenkint 350—400 koronát tesz ki.

A közoktatásügyi miniszter a képviselő-testületi határozatban megajánlott hozzájárulásokat elfogadta és az 1908. évi január hó 23-án 135754—907. sz. a. kelt rendelettel Muszka községben *1909. évi szeptember hó 1-től* kezdődő hatállyal az 1868. évi 38. t.-c. 80. §-a alapján egy tanerős állami elemi népiskolát állított.

A község által adott üres telken a kir. kincstár egy teljesen új és díszes iskolaépületet emeltetett. Az építkezés 1909. év október hó folyamán teljesen befejeztetvén, az iskola legszebb reményekkel telt működését 1909. év november hó 10-én megkezdette.

Az egy tanterem és egy tanitói lakásból álló épület a kir. kincstárnak 17050 koronába került.

Az iskola személyi kiadásait teljesen-, a dologi kiadásokat pedig részben a kir. kincstár fedezi.

Az iskolát túlnyomóan románajkú gyermekek látogatják.

Az állami iskolai gondnokság érdemes elnöke: *Nagy József* pankotai róm. kath. plébános.

Az iskolánál Exner Mihály tanító működik.

59. Magyarád.

A világosi járáshoz tartozó Magyarád község lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 2337. Ezek közül 2180 román, 102 magyar, 53 német és 2 tót anyanyelvű. A mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma volt 1910. évben 331.

A községben egy tanerős állami- és három tanerős gör. kel. román elemi népiskola működik.

A magyarádi állami elemi iskola 1909. évig községi jellegű volt. Állami kezelésbe vétetett *1909. szeptember hó 1-én* kezdődő hatálylyal.

A községi jellegű, magyar tannyelvű iskola 1895. évben létesíttetett. A község magyar és németajkú polgárai már ezen évet megelőzőleg is több ízben tettek lépéseket a község képviselőtestületénél magyar tannyelvű iskola felállítása iránt, de kérelmük a csaknem tisztán románokból álló községi képviselő-testület által

mindannyiszor megtagadtatott. Most Aradvármegye közigazgatási bizottságához tétetett előterjesztés az iránt, hogy községi jellegű, magyar tanítási nyelvű elemi iskola felállítását az 1868. évi 38. t.-cz. alapján rendelje el. A közigazgatási bizottság a községi iskola felállítását elrendelvén, az iskola — bár előbb több akadályt kellett tapintatosan elhárítani — 1895. év szeptember hó 1-én megnyílt.

Az iskola 1892. évig bérhelyiségben volt elhelyezve. 1902. évben a község — hogy az évi bérösszegek fizetésének terhe alól szabaduljon — az iskola céljaira egy házat vásárolt. A vételhez szükséges 3460 koronát 16 év alatt leendő visszafizetés kötelezettsége mellett a községi szegény-alapból vette fel. A kölcsöntőke után $4^1/_2$% kamatot fizetett.

A község anyagi helyzete az évek folyamán súlyosbodott. A rossz termések következtében a község rendes közigazgatási terheit is csak nagy megerőltetéssel volt képes fedezni. Az iskolát nemcsak hogy a népoktatási törvény követelményeinek megfelelő színvonalon nem volt képes tartani, de 95%-os községi pótadó terheire való tekintettel a legszükségesebb, úgyszólván nélkülözhetetlen tanítási segédeszközökkel sem volt képes felszerelni, dacára annak, hogy az iskolaszék különböző hatóságoktól és testületektől az iskola részére segélyt eszközölt ki és dacára annak, hogy a tanító fizetésének kiegészítésére 1896. évtől kezdve a község mint iskolafenntartó évenkint 534 korona államsegélyt kapott. A község képviselő-testülete, hogy az iskola fenntartásával járó terhektől szabaduljon és hogy a románság előtt is megkedvelt magyar tannyelvű iskola fennállását mindenkorra biztosítsa: 1907. évi március hó 9-én tartott képviselő-testületi ülésen elhatározta, hogy a községi iskolának állami kezelésbe való átvételét kérelmezi.

A kir. tanfelügyelő a községi iskola államosítása iránt a közoktatásügyi miniszterhez pártoló előterjesztést tett. Előterjesztésében kimutatta, hogy Magyarád község anyagi erejét a gör. kel. felekezeti iskola fenntartása teljesen kimeríti és így a községi iskolát a törvényes követelményeknek megfelelően fenntartani és szükség esetén fejleszteni képtelen. A közoktatásügyi miniszter ezen előterjesztés alapján 1908. évi május hó 25-én 49436/908. sz. alatt kelt rendelettel a községi iskolát 1909. évi szeptember hó 1-én kezdődő hatállyal állami kezelésbe vette és az iskola épületét 4608 korona költséggel a népoktatási törvény követelményeinek megfelelően átalakíttatta.

Magyarád község képviselő-testülete az államosítás alkalmával átadta a kir. kincstárnak tulajdonjoggal a községi iskolai épületeket és telket. Az átadott ingatlanok becsértéke 6500 korona. Fizeti a- község az állami elemi népiskola fenntartásához a felekezeti iskolát fenn nem tartó lakosok állami egyenes adójának 5%-át, mint évi iskolai járulékot. Ezzel szemben a kir. kincstár magára vállalta a község által átadott ingatlanokat terhelő, s a községi szegény-alapot illető 2278 korona vételár hátralék kifizetését.

A magyar tannyelvű iskola létesítése és fenntartása körül érdemei vannak *Verner Henrik* magyarádi kereskedőnek, ki úgy is mint községi képviselő-testületi tag, úgy is mint a községi iskolaszék elnöke, igyekezett a magyar tannyelvű iskolának a községi képviselő-testület tagjai között híveket szerezni. Az állami iskolai gondnokság érdemes elnöke jelenleg *Feszler Károly* szőlőbirtokos és borkereskedő, ki Verner lemondása után, 1900. évtől kezdve a községi iskolaszéknek volt elnöke és a magyar tannyelvű iskolának mindenkor lelkes támogatója.

Az állami iskolába az 1909/10. tanévre beiratkozott 69 növendék közül 49 román anyanyelvű.

Az iskolánál *Munteán Gyula* tanító működik.

60. Galsa.

Galsa község a világosi járásban fekszik. Lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 2269. A lakosság túlnyomó részben román, kevesebb számban magyar és német. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 335. A községben két tanerős állami- és két tanerős gör. kel. román elemi népiskola működik.

A galsai két tanerős állami iskola 1909. évig egy tanerős róm. kath. felekezeti jellegű volt. Állami kezelésbe vétetett 1909. évi szeptember hó 1-től. Az államosított róm. kath. elemi iskola keletkezésének időpontja: 1866. év. Az 1866. évet megelőzőleg Galsán egyedül a román tanítási nyelvű gör. kel. iskola állt fenn, s így a magyar és németajkú lakosok gyermekei részint a helybeli román tannyelvű elemi iskolába-, részint a szomszédos Világos község róm. kath. jellegű iskolájába iratkoztak be.

A galsai róm. kath. hivek már az 1866. évet megelőző években akartak gyermekeik részére iskolát állítani, több izben meg is kísérelték azt, de jó szándékuk mindig megtört a románság ellenszenvén és a hitközség vagyontalanságán. 1866. évben *Krumm Antal* volt világosi róm. kath. plébános és a világosi járás volt főszolgabírója, *Institoris Ignácz* vették kezükbe az ügyet, kik mikor látták, hogy a gör. kel. vallású lakosok támogatására nem számíthatnak, *Bonnáz Sándor* volt csanádegyházmegyei püspökhöz fordultak segítségért. Bonnáz püspök a hitközségnek 1866. évben iskolai célokra 2000 koronát ajándékozott, mely összegen a hitközség iskolaépületet vásárolt. Az iskolaépület megfelelő átalakítására és a tanterem felszerelésére *Bohus János* világosi nagybirtokos 600 koronát adott. Ezzel meg lett vetve az alapja a galsai magyar tannyelvű elemi iskolának. A róm. kath. jellegű iskola megnyílt 1866. év november hó 20-án.

Néhány évvel később *Bohus János* világosi nagybirtokos és neje *Szögyény Antónia* a már szervezett magyar tannyelvű iskola céljaira a hitközségnek egy értékes épületet és telket ajándékoztak, mely épület tanítói lakásul szolgált és jelenleg is szolgál.

A róm. kath. hivek számbeli erősödése következtében a tankötelesek száma is szaporodott, s így már a 70-es évek végén a tanterem a gyermekek befogadására nem volt elegendő, de szűk és alacsony volta miatt a népoktatási törvény követelményeinek sem felelt meg. A vármegye közigazgatási bizottsága több ízben felhívta az iskolafenntartó hitközséget a tanterem átalakítására, de a hitközség a felhivásoknak anyagi erők hiányában nem felelhetett meg. Ismét Bonnáz püspök segítette ki a hitközséget anyagi zavarából. A hitközségnek az iskolaépület átalakítására újólag 2000 koronát ajándékozott, s így az épület 1879. év tavaszán némileg átalakíttatott.

A későbbi években a hitközség anyagilag erősödött. A községi lakosság ugyanis a közlegelő egy részének haszonbérbeadásából befolyt összegeket négy éven át a felekezeti iskoláknak adta, mely bérösszegből a róm. kath. hitközség közel 8000 koronát kapott. A hitközség a Bohus János által ajándékozott telken 1895. évben — templom hiányában — a tanítói lakkal szemben szép imaházat építtetett, s abban nyert megfelelő elhelyezést a tanterem is.

A tanterem megvolt, s egy tanító vezetése alatt több éven át zavartalanul folyt a tanítás. A tankötelesek számának fokozatos emelkedése következtében azonban idővel szükségessé vált a második tanítói állás szervezése. A hitközség anyagi ereje kimerítve lévén, a második tanítói állás javadalmának fedezésére képtelen volt. A hitközség tudatában annak, hogy az iskola fejlődését anyagi erők hiányában mindenkorra nem biztosíthatja és léptennyomon beáll a zavar, míg az állam a maga iskoláinak felszereléséről a lehetőség határán belül fényesen gondoskodik, s a munka sikerét az ezt biztosító eszközök megadásával biztosítja: a hitközség anyagi helyzetének javítása és a pol. község kulturális fejlődése érdekében elhatározta, hogy iskolájának állami kezelésbe való átvételét fogja illetékes helyen kérelmezni.

A tárgyalások eredménye lőn, hogy a közoktatásügyi miniszter 1908. évi január hó 26-án 21.097/907. szám alatt kelt rendelettel az egy tanerős róm. kath. elemi népiskolát *1909. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatállyal állami kezelésbe vette és két tanerőssé fejlesztette.

A hitközség az állami iskola céljaira átadta a kir. kincstárnak tulajdonjoggal a *Bohus János* által ajándékozott telket és az azon álló tanítói lakást, mig az ugyanazon telken a hitközség által 1895. évben felépített imaház tulajdonjogát a hitközség kizárólag imaház céljaira fenntartotta. Biztosított a hitközség

az iskolaépület állandó jókarban tartására évenkint 300 koronát és fizeti évenkint a róm. kath. hivők állami egyenes adójának 5%-át mint iskolai járulékot.

A Bohus János által ajándékozott telken álló hat szobás tanítói lakásnak két tanítói lakássá való átalakítási- és az ugyanezen telken az 1909. év folyamán felállított két teljesen új tanterem felépítési költségei, az áll. iskolai gondnokság által felvett törlesztéses kölcsönből nyertek és nyernek fedezetet, mely kölcsön törlesztésére a kir. kincstár visszaengedte a törlesztés időtartamára a hitközség által biztosított összes készpénzbeli hozzájárulásokat, továbbá ugyancsak a kölcsön törlesztésére a két tanító által természetben birt tanítói lakás évi béregyenértékét, vagyis évenkint 400 koronát.

A két új tanterem már felépíttetett, s az iskola 1910. év tavaszán új otthonába költözött. A tanítói lakás átalakítása folyamatban van.

A hitközség iskolájának átadása alkalmával kikötötte, hogy az állami iskolai tanítók közül az egyik róm. kath. vallású legyen, ki a hitközség kántori teendőit a hitközségtől nyerendő külön díjazásért végezze. A közoktatásügyi miniszter a kikötést elfogadta.

Az állami iskolai gondnokság érdemes és lelkes elnöke: *Teffert Ferencz* világosi róm. kath. plébános, ki Galsa község népoktatásügyének rendezése körül kiváló érdemeket szerzett.

Az állami iskolánál *Hermann J. Gyula* tanító és *Walser Anna* tanítónő működik.

Hermann J. Gyula 1874. év óta működik ezen magyar tannyelvű elemi iskolánál, kinek maradandó érdemei vannak ezen iskola fejlődése és államosítása körül és akit a közoktatásügyi miniszter az 1907. évi XXVII. t.-c. 4. §-a alapján a népnevelés terén szerzett kiváló érdemeinek elismeréséül és megjutalmazásául évi 200 korona személyi pótlékkal tüntetett ki.

61. Draucz.

Aradvármegye közép részén, a Fehér-Körös völgyében fekvő Draucz község a ternovai járáshoz tartozik. A csaknem tisztán románajkú község lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 2075. Ezek közül 91 magyar, a többi román. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910. évben 326. A községben jelenleg egy tanerős állami- és két tanerős gör. kel. román elemi iskola működik.

Itt említjük meg azon megdöbbentő és elszomorító tényt, hogy Draucz község lakosságának túlnyomó része (tisztelet a kevés kivételnek) gyermekei neveltetésére, iskoláztatására vajmi kevés gondot fordít. A községben három tanterem van és ezen három tanterembe a 326 tanköteles gyermek közül az 1909—10. tanévre a rendes beiratási idő alatt csak 95 tanköteles iratkozott be. Az iskolákkal szemben évtizedeken át mutatkozó ezen közönyt, mondhatni érzéktelenséget az állami iskola lesz hivatott eloszlatni, mely iskola azonban — tekintettel arra, hogy csak az 1909. év szeptember hó folyamán nyílt meg — a kezdet nehézségeivel küzdve eredményt még fel nem mutathatott. Az állami iskolába az 1909—10. tanévben 42 növendék járt.

A község népoktatási viszonyait a következőkben ismertetjük:

Drauczon 1901. évig egyedül — az akkor még egy tantermes gör. kel. román elemi iskola működött, dacára annak, hogy a községben már akkor 292 mindennapi tanköteles volt, s igy évtizedeken át több száz gyermek teljesen iskolázatlanul nőtt fel.

Ezen törvényellenes állapot megszűntetése, vagyis az iskolázást nélkülöző tankötelesek rendes beiskolázása céljából Aradvármegye közigazgatási bizottsága az 1900. év folyamán felhívta Draucz község képviselő-testületét, hogy az 1868. évi 38. t.-c. 44. §-a értelmében a község népoktatásügyét saját erejéből rendezze, vagy pedig megfelelő hozzájárulások megszavazása, illetve megadása mellett állami iskola létesítése iránt kérelmezzen.

A község képviselő-testülete szótöbbséggél az állami elemi népiskola felállítása érdekében benyújtandó kérvényezés mellett határozott ugyan, de a hozzájárulások összege oly csekély-, a lakosság közönye pedig oly nagymérvű volt, hogy ez alapon állami iskolát létesíteni nem lehetett. A képviselő-testület a miniszter által megállapított legcsekélyebb hozzájárulást sem biztosította. Közben az iskolafenntartó gör. kel. román hitközség a gör. kel. román iskolát a második tanerővel fejlesztette. Az állami iskola felállítására irányuló törekvés egyelőre eredményhez nem vezetett.

Az 1907. év folyamán az állami iskola felállításának kérdése újból felvétetett. A kir. tanfelügyelő a község elöljáróságához intézett iratában rámutatva a már évek óta fennálló törvénytelen állapotokra, valamint a közoktatásügyi kormány legmesszemenőbb áldozatkészségére, újból felhívta az elöljáróságot, hogy a község jól felfogott érdekében a legcsekélyebb összegben megállapított áldozatot hozza meg. De egyben kötelességszerűen rámutatott arra is, hogy kedvezőtlen határozat esetén az állami elemi népiskola

felállíttatni nem fog, hanem a felekezet fog iskolájának még két tanerővel való fejlesztésére köteleztetni, esetleg az 1868. évi 38. t.-c. 15. és 23. §-aiban foglalt rendelkezés értelmében községi jellegű népiskola felállításával a polgári község fog megterheltetni.

A község képviselő-testülete 1907. évi szeptember hó 23-án tartott rendkívüli közgyűlésén a kivánt hozzájárulásokat megszavazta. Nevezetesen a község magára vállalta a tanterem fűtését és a gör. kel. román hitközséghez nem tartozó adófizetők állami adója után évenkint kivetendő 5%-os iskolai pótadót, mely összeg évenkint 140—150 koronát tesz ki. Továbbá a gazdasági ismétlő iskola céljaira átadta a községi faiskola használati jogát.

A közoktatásügyi miniszter 1908. évi szeptember hó 4-én kelt 97298. számú rendeletével a drauczi állami elemi iskola felállítását kimondotta. Az egyelőre egy tanteremmel szervezett állami iskola a kir. kincstár által bérelt épületben *1909. évi szeptember hó 17-én* megnyílt.

Az iskola személyi és dologi kiadásait a csekély községi hozzájárulások igénybevételével az államkincstár fedezi.

Az állami iskolai gondnokság elnöke: *Muzsay Géza* drauczi körjegyző.

Az állami iskolánál *Molnár Gyula* tanító működik.

62. Újfazekasvarsánd.

A világosi járáshoz tartozó Újfazekasvarsánd község lakosainak száma 1169. Ezek közül magyar 1044, a többi más anyanyelvű. A lakosság túlnyomó része ág. h. ev. vallású. Mindennapi tanköteles van a községben 202. A községben ezidőszerint két tanerős ág. h. ev. felekezeti elemi iskola működik.

Ezen iskolát a közoktatásügyi miniszter 1909. évi június hó 14-én 56313. sz. alatt kelt rendeletével állami kezelésbe vette és a nagyszámú tanköteles gyermek beiskolázhatása céljából, de az Újfazekasvarsánd községgel összeépített Ófazekasvarsánd község románajkú tanköteleseire való figyelemmel is, *három tanerős* iskolává fejlesztette.

A három tanerős állami elemi népiskola 1910. év szeptember hó 1-én nyílik meg.

Ófazekasvarsánd község románajkú lakói az újfazekasvarsándi állami elemi iskola felállítását örömmel látják, mert a községben lévő *160 tanköteles* gyermek kizárólag az ott működő *egy tantermes* gör. kel. román elemi iskolára van utalva.

Az ág. h. ev iskola államosításának előzményei a következők: Az ág. h. ev. egyházközség 1908. év július hó 19-én hozott határozatából kifolyólag, az arad-békési ág. h. ev. egyházmegyei közgyűlés, mint felettes hatósága jóváhagyásával, 1909. év március havában a kir. tanfelügyelő útján azon kérelemmel fordult a közoktatásügyi miniszterhez, hogy több évtizeden át fenntartott két tanítós iskoláját a hitközség terheire való figyelemmel állami kezelésbe vegye. Kérelmét — melyhez Újfazekasvarsánd községi képviselőtestülete is járult, — azzal indokolta, hogy iskoláját a törvény követelményeinek megfelelő színvonalon tartani tovább nem bírja, mert a hitközség hívei már eddig is 52% egyházi adóval vannak megterhelve, mely terhet tetemesen emeli a hitközség által 35000 korona költséggel felépíttetett új templom, s amely terhek oly súlyosan nehezednek az egyházra, hogy iskoláját fenntartani képtelen.

Községi jellegű iskola felállítása nem volt tervbe vehető, mert a község lakói túlnyomóan az ág. h. ev. egyházközséghez tartoznak, kik a fennt említett 52% egyházi adón kivül 62% községi pótadóval is megvannak terhelve.

A község lakóinak nyomorúságos helyzetét ecsetelve, kiemelte a hitközség, hogy ezen magyar, honszerető nép, ha segítséget nem kap, ha terhein könnyítve nem lesz, a közterhek súlya alatt összeroskad, s hazájából kivándorolni lesz kénytelen.

A fennt felsorolt tények indították a közoktatásügyi minisztert arra, hogy a hitközség és a kir. tanfelügyelő között lefolytatott tárgyalások eredményét jóváhagyja és az iskolát három tanerőssé fejlesztve, állami kezelésbe vegye.

Az ág. h. ev. hitközség az állami iskola céljaira átadta a kir. kincstárnak örök haszonélvezeti joggal a három tantermet és két tanítói lakást magában foglaló két különálló beltelkes iskolaépületét és 17 kat. hold 112□-öl területű szántóföldjét. Az átadott ingatlanok forgalmi értéke 20000 korona, a szántóföld évi bérjövedelme 600 korona. Átadta továbbá az iskola bútorzatát és összes felszerelését. Ezen átadással szemben csak azt kötötte ki, hogy a szántóföld bérjövedelméből évi 200 korona a kántori teendők teljesítéséért járó díj részben való fedezésére a kir. kincstár által a hitközségnek visszaengedtessék és

hogy az évi 200 korona levonása után fennmaradó bérjövedelem az iskolai épületek állandó jókarban tartására fordíttassék.

A politikai község pedig 1907. évi november hó 12-én és 1909. évi április hó 21-én hozott határozatával az iskola céljaira biztosította a község *összes* lakóit terhelő állami egyenes adók 5%-át, mely összeg évenkint 650—700 koronát tesz ki.

A közoktatásügyi miniszter a hitközség óhajára rendeletileg kimondotta, hogy az állami iskolánál mindenkor fog alkalmazni ág. h. ev. vallású, kántori képesítéssel bíró tanítót, ki a kántori teendőket a hitközségtől nyerendő külön díjazás ellenében köteles elvégezni.

Az ág. h. ev. iskola államosítása körűl elismerésre méltó munkásságot fejtett ki *Klár Béla* ev. lelkész, iskolaszéki elnök.

A három tanerős állami elemi iskola 1910. év szeptember hó 1-én nyílik meg, s igy állami iskolai gondnokság szervezve még nincsen.

Az államosított két tanerős ág. h. ev. iskolánál ezidőszerint Bodor Ferenc és Farkas Rezső tanítók működnek.

63. Kurtics.

Kurtics nagyközség és a hozzá tartozó Szentpál-puszta az aradi járásban fekszik. Lakosainak száma 1900. évben megejtett népszámlálás adatai szerint 7642. Ezek közül 2153 magyar, 234 német, 42 tót, a többi román. A mindennapi tankötelesek száma volt 1910-ben Kurticson 822, Szentpál-pusztán 70. A községben jelenleg két tantermes községi-, egy tantermes izraelita- és három tantermes gör. kel. román-, továbbá Szentpál-pusztán egy tantermes községi jellegű elemi népiskola működik. A 892 tanköteles közül a belterületi és a szentpál-pusztai községi jellegű iskolába 241-, az egy tantermes izraelita iskolába 37- és a három tantermes gör kel. román iskolába 302 gyermek volt az 1909/10. tanévben beiskolázva. Tantermek hiányában a törvényes oktatást nélkülözi 312 mindennapi tanköteles. A községi és a gör. kel. román iskolák tantermei túlzsúfoltak.

1910. évi szeptember hó 1-töl kezdve a belterületi két tanerős- és a szentpál-pusztai egy tanerős községi jellegű-, továbbá az egy tanerős izraelita elemi iskola megszűnik, mert ezen iskolákat a közoktatásügyi miniszter nevezett időponttól kezdve állami kezelésbe veszi és az iskolát nélkülöző nagyszámú tanköteles gyermekre való tekintettel a község belterületén hat tanerős-, Szentpál-pusztán pedig egy tanerős állami elemi népiskolát szervez. Az állami iskolák szervezése az 1909. évi március hó 4-én kelt 12120/908. számú rendelettel lett kimondva.

I. *Kurticson a községi jellegű elemi iskola* 1880. év október hó 1-én nyílt meg. Szükség volt községi jellegű iskola felállítására azért, mert a községben az egy tanerős izraelita iskola és olykor egy-egy zugiskolán kívül más magyartannyelvü iskola nem működött. A magyar anyanyelvű tankötelesek beiskolázásáról gondoskodni kellett azért is, mert az izraelita iskolába csak a jobb módú szülők gyermekei járhattak.

Az iskola első tanítója volt Moravek Elemér, ki ezen iskolánál 20 éven át működött. Utána 1901-ben Weitz József, jelenleg is ott működő tanító lett megválasztva, a ki mindezideig példás buzgalommal teljesítette kötelességét. 1903-ban a második tanítói állás szerveztetett.

Ezen magyar tannyelvű iskola felállítása körül sokat fáradozott és hazafias munkájával elévülhetetlen érdemeket szerzett *Buday Péter,* Kurtics község volt jegyzője.

Az iskolaszék első elnöke volt *Friebeisz Miklós* kurticsi földbirtokos; a jelenlegi elnök *Dr. Hámory László.*

Az iskola a róm. kath. vallású lakosok által állami adójuk után fizetett 5%-os adóból tartatott fenn.

Az iskolának állami kezelésbe történt átadását, a község tanügyi viszonyainak rendezetlen volta tette szükségessé. A község, a tankötelesek számának emelkedése arányában iskoláját az anyagi eszközök hiányában nem fejleszthette.

Az iskolánál Weitz József és Illés László tanítók működnek. Az igazgatói teendők ellátásával *Weitz József* van megbízva.

A Szentpál-pusztai iskolánál — mely iskola keletkezése körülbelül egyidejű a belterületi községi jellegű iskola keletkezésével — Molnár István tanító működik.

II. *A kurticsi izr. hitközség* már az 1860-as években tartott fenn iskolát. Az izraelita iskola 1868-ig nyilvánossági joggal felruházva nem volt. Az 1868. évben hozott népoktatási törvény hatása alatt kérte a hitközség iskolájának nyilvánossági joggal való felruházását, mit meg is kapott.

A községi jellegű iskolának 1880. évben történt felállításáig egyedül az izraelita iskola szolgálta Kurtics községben a magyar népoktatás érdekeit, mely hazafias munkában mindvégig dicséretre méltó buzgalmat fejtett ki. Az iskolát az izraelita gyermeken kívül néhány jobbmódú magyar és román család gyermekei is látogatták.

Az iskola első tanítója volt Pichler Ármin, ki teljes 20 éven át teljesített ezen iskolánál áldásos és hazafias munkásságot.

A hitközség az 1870-es években — a beiratkozott gyermekek nagyszámára való tekintettel — iskoláját a második tanítói állással fejlesztette, mely állás azonban, részben a községi iskola felállítása, részben a hitközség kebelében felmerült egyenetlenség következtében, néhány évi működés után beszüntettetett.

A hitközség szegénységére való tekintettel az iskola teljes beszüntetését is tárgyalta több ízben, de néhány lelkes tanügybarát minden befolyását érvényesítette, minden lehetőt elkövetett, sőt jelentékeny anyagi áldozatoktól sem riadt vissza, hogy a hitközség iskoláját továbbra is fenntartsa.

Az iskola fenntartása és a magyar nemzeti népnevelés terén kifejtett eredményes működése körül — a kötelességüket lelkiismeretesen és hivatásszerűen teljesítő tanítók mellett — kiváló érdemeket szerzett *Világ Mór* hitközségi és iskolaszéki elnök.

Az iskola államosítását kérte a hitközség azért, mert tagjainak száma az utóbbi években tetemesen alászállt, s igy nem rendelkezik oly anyagi erővel, mely az iskola további fenntarthatását biztosítaná.

Az iskolánál 1898. év óta Fischer Mór tanító működik.

Kurtics község túlnyomólag románajkú polgárokból álló képviselő-testülete 1907. évi április hó 22-én tartott ülésén az állami iskola céljaira nemcsak mindama hozzájárulásokat biztosította, amelyekkel a három tanerős községi iskolát fenntartotta, de a szükséges építkezés céljaira egy 10.000 koronát érő gyönyörű beltelket is felajánlott és az építkezéshez szükséges összegnek kölcsön útján való beszerzésére is vállalkozott.

Nevezetesen átadta a kir. kincstárnak örök használati joggal a fennt említett üres beltelken felül a két tanítói lakást magában foglaló épületet, a szentpál-pusztai iskolaépületet és tanítói lakást, továbbá a 3 hold 1358 □-ölből álló tanítói földet. Biztosította az állami iskola fenntartási céljaira a gör. kel. román hitfelekezethez nem tartozó adózók állami egyenes adójának 5%-át, mely évenkint 2900—3000 koronát tesz ki, ezen felül az iskolai épületek jókarban tartása, a tantermek fűtése és egyéb hozzájárulás címen évenkint 1900 koronát biztosított.

A kir. kincstár a község által felvett 64200 korona építési kölcsön törlesztésére (mely kölcsönből a község a tantermeket bebútorozni is köteles) a törlesztés időtartamára a hozzájárulásokból visszaengedett a községnek évenkint 4707 koronát.

Az építkezés folyamatban van.

A kurticsi izraelita hitközség 1906. évi november hó 27-én tartott ülésén az állami iskola céljaira biztosította a hitközséghez tartozó adózók állami adójának 20%-át, mely összeg évenkint 880—900 koronát tesz ki.

Az állami iskola 1910. évi szeptember hó 1-én nyílik meg, s igy ezidőszerint az állami iskolai gondnokság tagjai kinevezve, a tanítói állások betöltve még nincsenek.

64. Miske.

Miske község a kisjenői járásban fekszik. Lakosainak száma 1704. Ezek közül 186 magyar, a többi román. E románajkú község Agya, Feketegyarmat, Nagyzerind, Simonyifalva és Bélzerind tisztán magyar lakosságú községek által képezett gyűrű közepén terül el. Miske községhez *József főherceg* tulajdonát képező öt puszta tartozik.

Miskén és a hozzá tartozó pusztákon a mindennapi tankötelesek száma 223. Ezek beiskolázására egy tantermes gör. kel. román elemi népiskola áll rendelkezésre. E tanterem 57 m² alapterületű, s igy a községben lévő összes tanköteles gyermek befogadására nem elegendő. Az 1908/9. tanévben ezen tanterembe — mely 50—60 gyermek befogadására alkalmas — 124 tanköteles volt összezsúfolva. Egy

ilyen túlzsúfolt iskolában megfelelő tanítási eredményt felmutatni lehetetlenség. E mellett évenkint 80—100 gyermek teljesen iskolázatlanul maradt.

Ezen törvénytelen és úgy nemzeti-, mint humánus szempontból tűrhetetlen állapot megszüntetése és a község népoktatási viszonyainak gyökeres rendezése céljából — tekintettel arra, hogy az iskolafenntartó gör. kel. román hitközség iskoláját szegénysége miatt nem fejleszthette, — új iskola felállításáról kellett gondoskodni.

A község románajkú polgárokból álló képviselőtestülete belátta az új iskola felállításának szükségességét és 1909. évben tartott ülésén egy állami jellegű iskola céljaira az erejéhez mért hozzájárulásokat megszavazta; igy a többi között iskolaépitési célokra üres telket adott, de az iskolaépület felállítását saját erejéből nem biztosíthatta, megfelelő helyiséget pedig a községben kapni nem lehetett.

A közoktatásügyi miniszter a megajánlott hozzájárulások csekélysége, de különösen iskolaépület hiánya miatt a kért állami iskolát nem szervezhette és a községet — 1909. évi szeptember hó 16-án kelt rendeletével — az 1868. évi 38. t. c. 23. §-a alapján két tantermes és két tanerős *községi jellegű* iskola felállítására kötelezte.

Miske község a két tanerős községi iskola felállítási és fenntartási költségeinek fedezésére képtelen volt. A község képviselőtestülete azon indokolással, hogy a lakosság az állami adón felül 85%-os községi pótadóval, a gör. kel. román hitfelekezethez tartozó lakosság még 24% iskolai adóval is van terhelve: a községi iskola szervezéséről intézkedő rendelet végrehajtásának felfüggesztését, s újólag állami jellegű iskola felállítását kérte.

A magyarajkú községek által körülvett Miske románajkú községben egy magyar tannyelvű iskola szervezésére nemcsak az iskolátlanul álló gyermekek nagy számára való tekintetből, de magyar nemzeti szempontból is szükség volt.

1909. év augusztus havában *Kirillovics István* miskei községi jegyző felhívta a kir. tanfelügyelő figyelmét, hogy a főhercegi uradalom tulajdonát képező miskei erdészlak teljesen üresen áll, mely épület némi átalakítás után tanterem és tanítói lakás céljaira kiválóan alkalmas volna.

A kir. tanfelügyelő ez alapon az uradalom vezetőségével lépett érintkezésbe, melynek eredménye lőn, hogy *József főherceg úr ő cs. és kir. fensége* 1909. év december hó 7-én aláirta azon-, Miske község népnevelésügye szempontjából nagy jelentőségű nyilatkozatot, amelyben a tulajdonát képező miskei erdészlakot a kir. kincstárnak állami iskolai célokra *tulajdonjoggal teljesen díjtalanul* átadta. Csak azt kötötte ki, hogy a tankötelesek nagy számára való tekintettel két tanerős állami elemi iskola szerveztessék és hogy a pusztáin lakó tanköteles gyermekek ezen iskolába díjmentesen felvétessenek.

A szervezendő állami iskola céljaira ajándékozott kastélyszerű épület 6 tágas szobából és mellékhelyiségekből áll, mely épület csekély átalakítással két tanterem és egy tanítói lakás céljaira teljesen megfelelő.

Gróf Zichy János közoktatásügyi miniszter, Főherceg úr nagylelkű adományát hódolatteljes tisztelettel és köszönettel elfogadta és 1910. évi március hó 29-én 1626. sz. alatt kelt rendelettel Miske községben *1910. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatállyal két tanerős állami elemi népiskolát és kisebb fokozatú gazdasági népiskolát állított.

József Főherceg Úr Ő cs. és kir. Fensége nemes és hazafias áldozatkészségének emlékét az iskola homlokzatán elhelyezendő márványtábla fogja megörökíteni.

Miske község az állami iskola céljaira és fenntartásához a következőkkel járul:

Az állami iskola részére 800 □-öl-, a gazdasági ismétlő iskola céljaira pedig 400 □-öl területet adott, továbbá évenkint 200 korona készpénzt ad. Egyben biztosította a gör. kel. román hitközséghez nem tartozó községbeli adófizetők állami adójának 5%-át, mely összeg évenkint 350—400 koronát tesz ki.

Tekintettel arra, hogy az iskola 1910. évi szeptember hó 1-én nyílik meg; az állami iskolai-gondnokság szervezve és a tanítói állás betöltve még nincs.

Az állami iskola szervezése körül kiváló érdemeket szereztek *Édes Elemér* járási tb. főszolgabíró és *Kirillovics István* miskei községi jegyző.

Kedves kötelességünknek tartjuk ez alkalommal megemlékezni. *Kokas* József kir. tanácsos, uradalmi főfelügyelőről is, ki a kir. tanfelügyelőt az állami iskola szervezése és az iskolaépület megszerzése körül a legmesszemenőbb jóindulattal támogatta.

65. Feset-puszta.

Az aradvármegyei kisjenői járásban fekvő, Feketegyarmat községhez tartozó Feset-pusztán az állami elemi népiskola a közoktatásügyi miniszter 1910. évi március hó 29-én 1628/910. szám alatt kelt rendeletével *1910. év szeptember hó 1-től* kezdődő hatállyal szerveztetett.

Az állami elemi népiskola szervezésével összefüggő előzmények a következők:

József főherceg úr ő cs. és kir. Fensége tulajdonát képező Feset-pusztán állandóan 60—70 magyar anyanyelvű mindennapi tanköteles gyermek tartózkodik. Ezen nagyszámú tanköteles gyermek a feketegyarmati két tanerős ref. felekezeti elemi iskolára van utalva. De részben a nagy távolság (6 kilométer), részben a feketegyarmati ref. elemi iskola túlzsúfoltsága miatt, az iskolát rendesen nem látogathatták.

A főhercegi uradalom vezetősége, azon emberbaráti eszmétől vezéreltetve, hogy a pusztán lakó gyermekek iskoláztatását megkönnyítse s egyáltalában lehetővé tegye, a kir. tanfelügyelővel lépett érintkezésbe.

A tárgyalások folyamán *József főherczeg úr* 1909. év december hó 7-én aláirt nyilatkozatban kijelentette, hogy az esetben, ha a közoktatásügyi miniszter a Feset-pusztán állandóan tartózkodó 60—70 mindennapi tanköteles részére egy 1 tanerős állami elemi I népiskolát szervez, úgy hajlandó évi *egy korona haszonbér* ellenében egy tanterem és egy tanítói lakás elhelyezésére a törvényes követelményeknek megfelelő iskolaépületet emeltetni, a tantermet bebútoroztatni, az iskolaépület állandó jókarban tartásáról, fűtéséről, tisztogatásáról gondoskodni, egy tanítói állás után az évi 24 kor. iskolafenntartási dijat és a feseti uradalom után évről-évre előírandó állami egyenes adó 5%-át — évenkint 190—200 koronát — az állami iskolai gondnokság pénztárába évről-évre befizetni. Csak azt kötötte ki, hogy ezen állami jellegű népiskolát nemcsak Fesetpuszta

területén, de a szomszédos tanyákon lakó szülők gyermekei is akadálytalanul látogathassák.

A közoktatásügyi miniszter által ezen nagylelkű ajánlat köszönettel elfogadtatván, az állami iskola felállítása kimondatott.

A kir, kincstárt csak a tanító fizetése (lakbér nem) terheli, de ez is részben megtérül az uradalom által évről-évre fizetendő 5%-os iskolai adóból.

A feseti állami elemi iskola 1910. év szeptember hó 1-én nyílik meg, s így a gondnokság szervezve, a tanítói állás betöltve még nincsen.

Hálás elismeréssel kell megemlékeznünk e helyütt is Kokas József kir. tanácsos, uradalmi felügyelőről, a ki a főhercegi uradalmakon lévő tankötelesek rendes iskolázásáról hazafias buzgalommal gondoskodik.

66. Barakony.

Barakony község a borosjenői járásban fekszik. Lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 1852. Ezek közül 190 magyar, a többi román. A mindennapi tankötelesek száma 1910. évben 239. A községben egy tanerős községi- és egy tanerős gör. kel. román felekezeti elemi iskola működik.

A községi jellegű elemi iskola azonban 1910. év szeptember hó 1-én megszűnik, mert a közoktatásügyi miniszter nevezett időponttól a községi iskolát állami kezelésbe vette át.

A községi jellegű iskola államosításának előzményei a következők: Aradvármegye közigazgatási bizottságának felhívására Barakony község képviselő-testülete 1901. évi december hó 11-én tartott közgyűlésén községi jellegű iskola felállítását mondotta ki. Szükség volt a községi jellegű elemi iskola felállítására egyrészt azért, mert a községben működő egy tantermes gör. kel. román elemi iskola a nagyszámú tanköteles gyermek befogadására nem volt elegendő és a hitközség anyagi erők hiányában iskoláját nem fejleszthette, de szükség volt főként azért, mert a magyar nyelvtől nem idegenkedő románajkú polgárok a magyar tannyelvű iskola felállítását óhajtották.

A községi jellegű iskola felállítására tehát népnevelési és magyar nemzeti érdekekből volt szükség.

Barakony község — hozott határozatának megfelelően — iskolaépítési célokra 6000 korona kölcsönt vett fel, mely összegből egy tantermet és egy tanítói lakást magában foglaló iskolaépületet emeltetett. A kölcsön törlesztésére és az iskola fenntartási költségeinek fedezésére a község *összes* lakóit terhelő állami egyenes adók 5%-át jelölte meg. A kir. tanfelügyelő pedig a község terheire való tekintettel — a tanító fizetésének kiegészítésére évi 760 korona államsegélyt eszközölt ki.

A magyar tannyelvű iskola megnyilt, de már a szervezés első éveiben azon szomorú meggyőződésre jutott Barakony község képviselő-testülete, hogy iskoláját még államsegéllyel sem képes fenntartani, mert az 5%-os pótadóból a dologi kiadások fedezése után fennmaradt összeg a kölcsön évi részleteinek fedezésére nem elegendő. Iskolai célokra fordítható egyéb jövedelme a községnek nem volt.

A községi elöljáróság 1907. év február havában a kir. tanfelügyelőhöz fordult tanácsért, támogatásért. Beadványában hangsúlyozta, hogy — habár az iskolára szükség van — a községi iskolát megfelelő fenntartási alap hiányában beszüntetni kénytelen.

A kir. tanfelügyelő a község elhanyagolt népoktatási viszonyainak gyökeres rendezése céljából ezen-, különben is államilag segélyzett községi iskola államosítását vette tervbe. Ily irányban indíttattak meg a tárgyalások,melynek eredménye lőn, hogy Barakony község képviselő-testülete 1907. év március hó 26-án tartott közgyűlésén szótöbbséggel elhatározta, hogy iskolájának állami kezelésbe való átvételét kérelmezi. Ugyanezen ülésből felajánlotta a kir. kincstárnak örök haszonélvezeti joggal az egy tanterem és egy tanítói lakásból álló iskolaépületet és a szervezendő állami iskola fenntartási céljaira biztosította a község *összes* lakóit terhelő állami adók után kivetendő 5'J/o-os iskolai pótadót, mely összeg évenkint 420—430 koronát tesz ki.

A képviselő-testület ajánlatának elfogadása mellett — különös tekintettel arra, hogy ezen magyar tannyelvű iskola fenntartását fontos nemzeti érdekek szükségessé teszik — a községi jellegű iskola 1909. évi június hó 25-én 45188. sz. alatt kelt rendelettel *1910. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatálylyal állami kezelésbe vétetett. Ugyanezen rendeletben a közoktatásügyi miniszter kimondotta, hogy a község terheire való figyelemmel visszaengedi a községnek az 5%-os iskolai pótadót a 6000 koronás építési kölcsön törlesztésének időtartamára, s amennyiben ez nem lenne elég, úgy a tanítói lakbéregyenérték évi 200 korona összegéből is annyit, amennyi az 5%-os iskolai pótadóhoz még szükséges a 6000 koronás kölcsön évi részleteinek teljes fedezésére.

Ezen intézkedéssel a község tanügyi állapota gyökeresen rendezve, a község terhe pedig könnyítve lett.

Tekintettel arra", hogy a községi iskola 1910. év szeptember hó 1-től kezdve vétetett át állami kezelésbe; az állami iskolai gondnokság megalakítva még nincsen. A gondnokság tagjai 1910. év július—augusztus havában lesznek kinevezve.

Örömmel és a legnagyobb elismeréssel emlékezünk meg ez alkalommal *Haberfelner Béla* uradalmi főerdész, községi iskolaszéki elnökről, ki hathatós támogatásával a községi jellegű iskola felállítását elősegítette és aki, ezen magyar tannyelvű iskola fenntarthatása érdekében, tetemes anyagi áldozatot is hozott.

Az állami kezelésbe átvett községi iskolánál jelenleg Dirle János tanító működik.

67. Újpaulis.

A máriaradnai járáshoz tartozó Újpaulis község lakosainak száma 506. Ezek közül 459 német, a többi más anyanyelvű. Mindennapi tanköteles van a községben 104. A községben ezidőszerint egy tanerős községi jellegű elemi iskola működik. Ezen községi jellegű iskolát a közoktatásügyi miniszter 1909. évi február hó 17-én 130.017/908. sz. a. kelt rendelettel *1910. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatállyal állami kezelésbe vette.

Az újpaulisi elemi iskola eredetileg róm. kath. felekezeti jellegű volt. A feljegyzések szerint az 1780-as években szerveztetett. Az 1868. évi népoktatási törvény életbe léptetése után községi jellegűvé alakult át. Tanítási nyelve 1868. évig német, azután német-magyar, majd később magyar-német.

A tankötelesek száma a községben emelkedett, minek következtében az iskola fejlesztéséről kellett gondoskodni.

Aradvármegye közigazgatási bizottsága 1908. év folyamán felhívta Újpaulis község képviselőtestületét, hogy iskolájának fejlesztéséről és a népoktatási törvény követelményeinek megfelelő színvonalra való emeléséről gondoskodjék. A képviselőtestület 1908. év augusztus hó 28-án *Salacz Gyula* járási főszolgabíró elnöklete alatt tartott rendkívüli ülésén a közigazgatási bizottság rendeletét tárgyalás alá vévén, a község súlyos anyagi helyzetére való tekintettel azon határozatot hozta, hogy iskolájának állami kezelésbe való átvételét kérelmezi. Ilyen értelemben kellett határozni azért, mert a község lakosai 120% községi pótadóval vannak terhelve, s így a fejlesztéssel járó újabb terheket elviselni képtelenek.

A közoktatásügyi miniszter a község terhein könnyítendő, a községi jellegű iskolát fennt megjelölt időponttól kezdve állami kezelésbe vette és ezzel a község népnevelésügyének szabad fejlődését biztosította.

Ujpaulis község képviselőtestülete az állami iskola céljaira átadta a kir. kincstárnak örök haszonélvezeti joggal az egy tantermet és egy tanítói lakást magában foglaló iskolaépületet és a 11 kat. holdból álló iskolai alapvagyont. Átadta továbbá az iskola összes bútorzatát és felszerelését. Az iskolaépület állandó jókarban tartására felajánlott évenkint 50 koronát. Képviselőtestületi határozattal biztosította a község összes lakosait terhelő állami egyenes adók 5%-át, mely összeg évenkint 170—180 koronát tesz ki.

A közoktatásügyi miniszter a község óhajára kijelentette, hogy az állami elemi iskolánál mindenkor fog alkalmazni egy róm. kath. vallású, kántori képesítéssel bíró tanítót, ki a kántori teendőket az egyháztól nyerendő külön díjazás ellenében köteles elvégezni.

Az állami elemi iskola 1910. évi szeptember hó 1-én nyílik meg, s így az állami iskolai gondnokság szervezve még nincsen.

Az állami kezelésbe vett, ezidőszerint még községi jellegű iskolánál Linster József tanító működik.

68. Gyulavarsánd.

Gyulavarsánd község az eleki járásban fekszik. Lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 2666. Ezek közül 654 magyar, 53 német, a többi román. Mindennapi tanköteles: van a községben 384. Ezek beiskolázására rendelkezésre áll *egy* tantermes róm. kath.- és két tantermes gör. kel. román felekezeti elemi népiskola.

A nagyszámú tanköteles gyermek beiskolázására a rendelkezésre álló három tanterem nem elegendő. A tantermek különösen a gör. kel. román elemi iskola tantermei, — úgy egészségi mint tanulmányi szempontból tűrhetetlen módon túlzsúfoltak, miért is legalább még egy tanterem felállításáról és egy tanítói állás rendszeresítéséről kellett gondoskodni. Szükség volt erre annál is inkább, mert a tantermek túlzsúfoltsága dacára 80—100 gyermek — tantermek hiányában — a törvényes oktatást nélkülözni kénytelen. Az iskola fenntartó hitközségek iskoláikat nem fejleszthették.

Ezen törvénytelen állapot megszüntetése céljából Aradvármegye közigazgatási bizottsága 1907. év folyamán felhívta Gyulavarsánd község képviselőtestületét, hogy egy községi jellegű iskola felállításáról gondoskodjék, esetleg egy állami jellegű elemi iskola szervezését a közoktatásügyi miniszternél kérelmezze.

Gyulavarsánd község képviselőtestülete 1907. évi december hó 11-én tartott rendkívüli közgyűlésén hozott határozatban az állami elemi iskola felállítását kérte.

A közoktatásügyi miniszter 1909. évi január hó 2-án 59563/908. sz. alatt kelt rendeletével az állami elemi iskola felállítását kimondotta. Ezen állami iskola *1910. évi szeptember hó 1-én nyílik meg.*

Az állami iskola tanterme és a tanítói lakás egyelőre bérhelyiségben nyer elhelyezést.

Gyulavarsánd község átadta a kir. kincstárnak állami iskolai célokra *örök haszonélvezeti joggal a községi iskolai alapvagyont,* mely áll 1462 kor. 71 fillér értéket képviselő takarékbetétből és 4%-os államkötvényből, továbbá $15^{98}/_{1600}$ kat. hold kiterjedésű,-8000 korona értéket képviselő szántóföldből. Kikötötte azonban azt, hogy a község ezen ingatlant 9500 koronáért megvásárolhassa, mely esetben a vételár mint készpénz az iskolai alapvagyonhoz csatolandó. Biztosította továbbá az állami iskola fenntartási céljaira a róm. kath. és a gör. kel. román hitközséghez nem tartozó adófizetők állami egyenes adójának 5%-át, mely összeg évenkint 50—60 koronát tesz ki.

Az állami iskolai gondnokság szervezve, a tanítói állás betöltve 1910. évi július-augusztus havában lesz.

69. Baja.

Baja község Aradvármegye délkeleti részén, a máriaradnai járásban fekszik. A tisztán románajkú lakosok száma 585. A kis község anyagi helyzete nyomasztó. Lakosainak túlnyomó része napszámból él. Mindennapi tanköteles van a községben 78. *A községben ezidőszerint iskola nincs.* A volt egy tanerős gör. kel. román elemi iskola 1909. évben megszűnt.

A bajai gör. kel. román elemi iskola már 1885-ben fennállott, de az iskolafenntartó hitközség az általa 1909-ig fenntartott ezen iskolánál okleveles, rendes tanítót alkalmazni szegénysége miatt képes

nem volt. A beiskolázás, a tanítás évtizedéken át rendetlenül folyt. A tanítást gör. kel. román lelkészek végezték. Községi jellegű iskola szervezése nem volt elrendelhető, mert annak felállításához és fenntartásához megfelelő alap hiányzott. A község románajkú polgárai több ízben kérelmeztek egy állami elemi népiskola felállítása iránt.

A község ezen rendezetlen tanügyi viszonyaira tekintettel, a közoktatásügyi miniszter a bajai állami elemi iskola felállítását már 1902-ben kimondotta, de telekszerzési, majd később a magas hegyen fekvő községhez vezető járatlan utak következtében beállt építkezési akadályok miatt mind e mai napig megnyitható nem volt.

A kir. kincstár több évi kényszervárakozás és tárgyalás után végre egy alkalmas telket vásárolhatott, mely telken az iskolai építkezés jelenleg folyamatban van. Az építkezés a kir. kincstárnak 11700 koronába kerül. Az állami iskola *1910. év szeptember hó 1-én* nyílik meg.

Baja község képviselőtestülete az állami iskola céljaira az évenkint 80—100 koronát tevő 5%-os iskolai adón és az iskolaépület jókarban tartására felajánlott évi 50 koronán kívül egyéb hozzájárulást nem biztosíthatott. Az állami iskola személyi és dologi kiadásai tehát csaknem tisztán a kir. kincstárt terhelik.

Az iskolai gondnokság szervezve, a tanítói állás betöltve még nincsen.

Önálló mezőgazdasági szakiskolák.

(1—1 tanerővel.)

1. Magyarpécska.

Szerveztetett 1908. évi október hó 23-án 123745/908. szám alatt kelt miniszteri rendelettel. Gyakorló-területe a magyarpécskai állami népiskola 138 kat. hold alapvagyonából e célra kijelölt 38 kat. hold. A fennmaradt 100 kat. hold terület haszonbérjövedelme gazdasági iskolai építkezések és beruházások költségeire fordítandó.

A magyarpécskai állami elemi iskolai gondnokság építkezési és beruházási célokra kölcsönt (körülbelül 64000 koronát) vesz fel, mely kölcsön a 100 hold föld haszonbérjövedelméből fog törlesztetni. A szóban lévő kölcsönügylet lebonyolítása és a gazdasági iskolaépület felállítása folyamatban van.

A szakiskola helyi hatósága a magyarpécskai állami elemi iskolai gondnokság.

Dicsérettel kell megemlékeznünk *Szomorú István* magyarpécskai állami elemi iskolai igazgatóról, ki mint a szóban lévő alapvagyon gondnoka, nagy elfoglaltsága mellett is hűen, lelkiismeretesen kezelte több mint egy évtizeden át a gondjaira bízott nagy vagyont és az alapvagyonnak az állami iskola anyagi érdekei szem előtt tartó hasznosításával kiváló érdemeket szerzett.

A gazdasági iskola szaktanítója: *Bors* Ignácz Béla.

2. Ópécska.

Szerveztetett az ópécskai állami elemi népiskola felállításával egyidejűleg, 1904. évi április hó 6-án 14124/903. szám alatt kelt miniszteri rendelettel.

Ópécska község ezen iskola céljaira a szervezéskor 41 hold földet biztosított. Ezen 41 hold föld azonban a községtől 6 kilométer távolságra fekszik s így gyakorlóterületül nem használható, de különben is ezen földek jövedelme az állami elemi iskolai és gazdasági iskolai építkezések céljaira lekötöttetvén, a kijelölt célra korlátlan rendelkezésre nem áll. Ópécska község akként segített a helyzeten, hogy a gazdasági iskola céljaira az erdőkincstártól 37 holdat bérelt.

Az iskola dologi kiadásai a gazdaság jövedelméből fedeztetnek. A gazdaság tiszta jövedelme évenkint 1700—1800 korona között váltakozik.

A gazdaság és az iskola felszerelése mintaszerű. A község közönsége az iskola iránt fokozódó érdeklődéssel viseltetik.

A szakiskola helyi hatósága az ópécskai állami elemi iskolai gondnokság.

Az iskola lelke, vezetője *Schill János* gazdasági szaktanító, ki 1904. év óta működik ezen iskolánál és aki 1909. évtől kezdve az iskola igazgatói teendőivel is megbízatott. Kiváló szakismereteivel és munkásságával úgy az iskolát, mint a gazdaságot mintaszerű színvonalra emelte.

3. Székudvar.

Szerveztetett 1900. évi október hó 24-én 55922. szám alatt kelt rendelettel. Gyakorló-területe 39 hold szántó, mely mintaszerűen van beruházva és kezelve.

A gazdaság tiszta jövedelme évenkint 2200—2400 korona között váltakozik.

A szakiskola helyi hatósága a székudvari állami elemi iskolai gondnokság.

A szakiskola vezetője *Mudin István* gazdasági szaktanító, ki 1903. év óta működik ezen iskolánál. Mudin ezen intézményt gazdag szaktudásával virágzóvá és a lakosság előtt kedveltté tette. Mudin szaktudása irányítója több más szakiskolának.

E három önálló gazdasági szakiskolán kívül Aradvármegyében 33 egyszerű gazdasági ismétlő iskola működik magyar tannyelvű elemi iskolákkal kapcsolatban, elemi iskolai tanítók vezetése alatt.

Önálló gazdasági szakiskola szervezése vétetett tervbe Medgyesegyháza és Világos községekben. A tárgyalások folyamatban vannak.

Állami polgári fiú-iskola Újszentannán.

Aradvármegye területén — Arad sz. kir. város kivételével ezidőszerint csak egy polgári iskola működik. Ezen polgári iskola *Újszentanna,* 5830 lelket számláló, túlnyomóan nem-magyarajkú községben van felállítva. Az ujszentannai polgári fiú-iskola keletkezésének és fejlődésének rövid története a következő:

Az újszentannai polgári iskola megalapításának eszméje boldogemlékű *Szilbereisz Simon,* volt ujszentannai községi iskolaszéki-, majd később állami iskolai gondnoksági elnöktől indult ki. Neve, hazafiasan érző lelke és nemes áldozatkészsége élni fog az ujszentannai polgári iskola keletkezésének és fejlődésének történetében. Az ujszentannai polgárok hálás kegyelettel őrzik emlékét.

Szilbereisz Simon indítványára és buzgólkodására az ujszentannai községi iskolaszék 1894, évi április hó 29-én tartott ülésén elhatározta, hogy az 1894/95. tanévtől kezdve felállítja a magyar tannyelvű *községi jellegű* polgári fiú-iskola első osztályát. Ujszentanna község képviselőtestülete magáévá tette az iskolaszék határozatát és az iskolaszéket utasította, hogy az iskola létesítése körül szükséges intézkedéseket tegye meg.

Az első tanévben az iskolának 56 növendéke volt. Az 1895/96. tanévben megnyílt a második osztály is, *Wittmann János*nak, az ujszentannai kerület akkor volt országgyűlési képviselőjének közbenjárására és Aradvármegye kir. tanfelügyelőjének előterjesztésére a közoktatásügyi miniszter 1895/96. tanévtől kezdve az iskola részére évi 700 forint államsegélyt engedélyezett. A közoktatásügyi miniszter ezen intézkedésével az iskola jövője biztosíttatott.

Az 1896/97. tanévben a harmadik, majd 1897/98. tanévben a negyedik osztály is megnyílt. Ezen évtől kezdve az iskola már 4200 korona évi államsegélyt élvezett. A növendékek száma volt a négy osztályban 125.

Szilbereisz Simon, volt iskolaszéki elnök látva, hogy az elmúlt négy év alatt a növendékek száma szépen gyarapodott, az iskola jövőjének biztosítása és megszilárdítása érdekében már 1898. évben arra törekedett, hogy ezen községi jellegű iskola állami kezelésbe vétessék. Ezen hazafias és lelkes munkájában ismét hathatós támogatókra talált Aradvármegye kir. tanfelügyelője és *Wittmann János* volt országgyűlési képviselő személyében.

Ujszentanna község képviselőtestülete *1898. évi augusztus hó 1-én* tartott közgyűlésén a közoktatásügyi miniszter által kivánt hozzájárulásokat megszavazta. Nevezetesen: a szervezendő állami polgári iskola céljaira a kir. kincstárnak egy megfelelő épületet bocsátott rendelkezésére; magára vállalta az iskolai épület állandó jókarban tartását, a tantermeknek bútorokkal és taneszközökkel való felszerelését, fűtését; végül kimondta, hogy a tanerők lakásairól gondoskodik és ezen kivüla tanerők fizetéséhez évenkint 2000 koronával járul.

Az államositás kérdése azonban néhány éven át húzódott, mert előbb több felmerült kérdést kellett tisztázni és több, a községi képviselőtestület egyes tagjai által az államositás elé gördített akadályt elhárítani.

1900. év december havában az újszentannai községi polgári iskolai tantestület *Szabó Béla* polg. iskolai igazgató vezetésével tisztelgett *Urbán Iván* Aradvármegye főispánjánál és az iskola helyzetének

hű ecsetelése mellett az államosítás kérdésében támogatását kérte. *Urbán Iván* hathatós közbenjárása sokat lendített az ügyön, mit igazol ama tény, hogy a közoktatásügyi miniszter 1901. évi július hó 17-én 36.771. szám alatt kelt rendelettel az újszentannai községi jellegű polgári iskolának *1901. évi szeptember hó 1-én* kezdődő hatállyal állami kezelésbe vételét kimondotta.

Az újszentannai állami polgári fiu-iskola elhelyezésére szolgáló, a kir. kincstárnak haszonélvezeti, majd később tulajdonjoggal átadott kastélyszerű iskolai emeletes épület 1747. évben *Bibics Jakab* által építtetett, mely épület 1879-ig a kegyes tanítórendiek birtokában, majd később a gróf Fekete-család, mint a szentannai uradalom örököse birtokában volt. E család kihaltával a kincstár örökölte. 1879-ben Ujszentanna község ezen épületet a kir. kincstártól megvásárolván, azóta iskolai célokra használják.

A szülők, a tanügyi hátóságok és' tanügybarátok érdeklődése, rokonszenve, a nem magyarajkú lakosság között hazafias szellemben vezetett iskola iránt évről-évre emelkedett. 1908/9. tanévben a négy osztályú polgári iskolának 222 tanulója volt, kik közül 94-en a szomszédos községekből nap-nap után vonaton jártak iskolába.

Szabó Béla igazgató tanító vezetése alatt álló tantestület lelkesedése és munkássága az intézetet csakhamar a jó hírnevű állami iskolák színvonalára emelte. De a tantestület a kir. tanfelügyelő irányítása és támogatása mellett iskolán kívül, társadalmi téren is fejtett és fejt ki ma is dicséretre méltó tevékenységet. Igy egyébb közhasznú munkássága között említésre méltó a tantestület által szervezett és vezetett ifjúsági egyesület, népkönyvtár, de különösen az 1908. évben szervezett munkás-gimnázium.

Említésre méltó még, hogy a tantestület tagjai az intézet rajztermében az Uránia Tudományos Egyesület képeinek bemutatásával több ismeretterjesztő előadást- és ezen kívül Újszentanna község különböző egyesületeinek termeiben több izben hazafias, gazdasági és test-ápolási irányú felolvasást tartottak.

A tantestület minden évben hazafias irányú nyilvános iskolai ünnepélyeket és tanúlmányi kirándulásokat rendez.

A fennt felsoroltak arról tesznek tanúságot, hogy a tantestület tagjai nemcsak gyermekoktatók, hanem a szó legnemesebb értelmében népnevelők is; a felnőtt ember vezetői, tanácsadói úgy gazdasági, mint társadalmi, erkölcsi és hazafias dolgokban. A tantestületnek az általános művelődés előmozdítása érdekében kifejtett munkássága nagyra becsülendő.

Az állami polgári iskolai gondnokság első elnöke *Szilbereisz Simon,* az iskola nagynevű alapvetője volt. A gondnokság érdemes elnöke jelenleg *Rauchbauer Nándor,* volt országgyűlési képviselő.

A tanintézet igazgatója 1898. évtől *Szabó Béla,* ki az iskola államosítása érdekében elismerésre méltó sokat fáradozott, sőt az általa vezetett intézet fellendülését, virágzó állapotát anyagi áldozatokkal is élősegítette.

A tantestület tanári kara: Fenyves Adolf, Molnár Ödön, Palásty István rendes- és Krómer József h. tanár. Óraadó: Weiszenburger Sebestyén ujszentannai állami elemi iskolái tanító, ki a tornát és éneket tanítja.

Az iskola igazgatója volt 1894—1898. év végéig *Hilliér Jakab,* ki a kezdet nehézségeivel küzdő iskolát kiváló egyéni tulajdonságaival, szakavátottságával és hazafias irányú működésével a lakosság előtt már az első években vonzóvá, kedvelté tette.

Állami óvódák.

Aradvármegyében huszonöt évvel ezelőtt (1885-ben) sem állami sem más jellegű óvoda nem volt. Az alább felsorolt községekben működő állami óvódák kivétel nélkül 1885—1910. évek közötti időben szerveztettek; és pedig:

1. **Almáskamarás.** Szerveztetett a közoktatásügyi miniszter 1901. évi aug. hó 7-én 41710. sz. alatt kelt rendeletével. *Megnyílt 1901. év szeptember hó 1-én.* Almáskamarás község magára vállalta az óvoda és óvónői lakás mindenkori elhelyezését, az óvodai épület jókarban tartását, az óvodai helyiségek fűtését és tisztogatását. Az óvoda és az óvónői lakás ez idő szerint bérhelyiségben van elhelyezve. A személyi kiadásokat a kir. kincstár fedezi. *Óvónő:* Doroghyné Oroszy Gizella, ki ezen óvodánál a szervezés óta működik.

2. **Arad-csála.** Szerveztetett 1901. évi aug. hó 29-én 56523. szám alatt kelt min. rendelettel. *Megnyílt* az arad-csálai állami elemi iskolával egyidejűleg, *1901. év szeptember havában.* Az óvodai épületet a földmivelésügyi kincstár emeltette és viseli az óvoda dologi kiadásait. A személyi kiadások a közoktatásügyi tárcát terhelik. *Óvónő:* Winter Gizella, ki ezen óvodánál 1908. év óta működik.

3. **Borosjenő.** Szerveztetett 1893. évi december hó 11-én 52231. sz. alatt kelt min. rendelettel. *Megnyílt 1894. év január hó folyamán.* Az óvodai épület a község által adott telken állíttatott fel. Az óvoda személyi és dologi kiadásait a kir. kincstár fedezi. *Óvónő:* Baumann Lujza, ki ezen óvodánál 1908. év óta működik.

4. **Borossebes.** Szerveztetett az 1893. évi november hó 5-én 51668. sz. alatt kelt miniszteri rendelettel. *Megnyílt 1894. év január hó folyamán.* Az óvoda és az óvónői lakás bérhelyiségben van elhelyezve. Az óvoda dologi kiadásainak fedezéséhez Borossebes község évenkint 432 koronával járul. A személyi kiadásokat tisztán a kir. kincstár fedezi. *Óvónő:* Özv. Bihary Istvánné szül. Nép Katalin, ki a szervezés idejétől kezdve működik ezen óvodánál.

5. **Csermő.** Szerveztetett a közoktatásügyi miniszter 1894. évi aug. hó 7-én 37841. sz. alatt kelt rendeletével. *Megnyílt 1894. évi szeptember hó 1-én.* Az óvoda a szervezéstől számított 8 éven át bérhelyiségben volt elhelyezve. Ezen idő eltelte után a megfelelően kibővített állami elemi iskolai épületben nyert végleges elhelyezést. Csermő község az óvodai helyiségek fűtési költségeihez évenkint 80 koronával járul. Minden egyéb kiadást a kir. kincstár fedez. *Óvónő:* Suhajdáné szül. Varga Zsuzsanna, ki ezen óvodánál 1901. év óta működik.

6. **Dézna.** (Gyermek-menedékház.) Szerveztetett 1907. évi január hó 14-én 112574/906. sz. alatt kelt miniszteri rendelettel. *Megnyílt 1907. év március hó folyamán.* A menedékház bérhelyiségben van elhelyezve. Az elhelyezés költségeihez, Dézna község évenkint 60 koronával járul, a többit a kir. kincstár fedezi. A menedékház fűtési szükségleteinek fedezését a szervezéstől számított tíz évén át a *váradi Török-család* vállalta magára. Minden egyéb dologi kiadást, valamint a személyi kiadások is a kir. kincstárt terhelik. A *menedékház vezetőnője* Varga Emilia okl. óvónő, ki ezen menedékháznál 1907. év óta működik.

7. **Gyorok (belterület.)** Szerveztetett a közoktatásügyi miniszter 1894. évi deczember hó 27-én 55685. sz. a. kelt rendeletével. *Megnyilt 1895. év január hó folyamán.* A szervező rendelet értelmében az óvoda mindenkori elhelyezéséről Gyorok község köteles gondoskodni. Az óvoda ezidőszerint a község által bérelt helyiségben van elhelyezve. A község magára vállalta továbbá az óvoda első felszerelését, a majdan emelendő óvodai épület állandó jókarban tartását, az óvodai helyiség fűtését és tisztogatását. A fűtési kötelezettség alól azonban 1902. évtől kezdve — szegénységére való tekintettel — felmentetett. A fűtési szükséglet államsegélyből fedeztetik. A személyi kiadások tisztán a kir. kincstárt terhelik. *Óvónő:* Hunyady Szidónia, ki a szervezés idejétől kezdve működik ezen óvodánál.

8. **Gyorok (csángótelep).** A közoktatásügyi miniszter 1897. évi szeptember hó 2-án 54183. sz. a. kelt rendeletével Gyorok-csángótelepen állami állandó gyermek-menedékház lett szervezve, melyet később a közoktatásügyi miniszter 1908. évi február hó 27-én 146594/907. sz. a. kelt rendelettel állami óvodává szervezett át. A csángótelepi menedékház *megnyílt 1898. évi április hó 1-én.* Az óvodai épület 16800 kor. költséggel a földmivelésügyi kincstár által állíttatott fel. Az óvodai épület jókarban tartására ugyancsak a földmivelésügyi kincstár $7^1/_2$ hold földet engedett át, mely föld jövedelméből az óvoda összes dologi kiadásai fedeztetnek. A munkaterem berendezésére a földmivelésügyi miniszter 1800 koronát adott. A személyi kiadások a közoktatásügyi tárcát terhelik. Az óvoda tehát tisztán kincstári költségen lett felállítva és tartatik fenn. *Óvónő:* Móringerné Schuszter Mária, ki 1909. év óta működik ezen óvodánál.

9. **Máriaradna.** Szerveztetett 1907. évi október hó 11-én 112140. szám alatt kelt rendelettel. *Megnyílt 1907. évi november hó 1-én.* Az óvoda és óvónői lakás a kir. kincstár által bérelt helyiségben van elhelyezve. Az óvoda fenntartásához a község mivel sem járul. A személyi és dologi kiadások tisztán a kir. kincstár által fedeztetnek. *Óvónő:* Schwetz Amália, ki a szervezés óta működik ezen óvodánál.

10. **Medgyesbodzás.** A medgyesbodzási volt községi jellegű elemi iskola államosításával egyidejűleg folytak a tárgyalások a medgyesbodzási állami óvoda létesítése iránt. Az állami óvoda

felállításának kérdése előbb volt megoldható, mint a községi jellegű iskola államosításának kérdése, s így az óvoda egy évvel előbb nyílt meg, mint az állami iskola. Szerveztetett a közoktatásügyi miniszter 1901. évi aug. hó 7-én 38017. szám alatt kelt rendeletével. *Megnyílt 1901. évi szeptember hó 1-én.* Az óvoda és óvónői lakás állandó elhelyezéséről és a majdan emelendő óvodai épület állandó jókarban tartásáról a község köteles gondoskodni. Az óvoda ezidő szerint bérhelyiségben van elhelyezve. Medgyesbodzás község az elhelyezésen kívül az óvoda fenntartásához évenkint 200 koronával járul. A személyi kiadásokat teljesen, a dologi kiadásokból pedig a község által biztosított évi 200 koronán felül szükséges kiadásokat a kir. kincstár fedezi. *Óvónő:* Posch Jolán, ki ezen óvodánál 1909. év óta működik.

11. **Medgyesegyháza.** Szerveztetett az 1904. évi augusztus hó 17-én 64.270. szám alatt kelt min. rendelettel. *Megnyilt 1904. év december hó folyamán.* Az óvoda állandó elhelyezését Medgyesegyháza község vállalta magára. Az óvoda a község által e célra felépített épületben van elhelyezve. A személyi és dologi kiadásokat tisztán a kir. kincstár fedezi. *Óvónő:* Kovalcsik Vilma, ki ezen óvodánál az óvoda szervezése óta működik.

12. **Nagyhalmágy.** Szerveztetett a közoktatásügyi miniszter 1893. évi aug. hó 26-án 37.261. sz. alatt kelt rendeletével. *Megnyílt 1893. év október hó folyamán.* Az óvoda 1903-ig a község által bérelt helyiségben volt elhelyezve. 1903. évben az állami elemi iskola telkén államköltségen óvodaépület emeltetett. Az óvoda személyi és dologi kiadásait a kir. kincstár fedezi. *Óvónő:* Varga Piroska, ki 1908. év óta működik ezen óvodánál.

13. **Nagykamarás.** Szerveztetett az 1904. évi augusztus hó 8-án 62.623. sz. alatt kelt rendelettel. *Megnyilt 1904. év október hó folyamán. A* gondozást és felügyeletet igénylő nagyszámú óvóköteles gyermekre való tekintettel 1908-ban a második óvónői állás rendszeresíttetett. A két óvóda-helyiség a földmivelésügyi kincstár által felépített egy épületben van elhelyezve. Nagykamarás község az óvoda fenntartási költségeinek részben való fedezésére évenkint 200 koronával, játékokra és óvodai munkákhoz szükséges anyagokra évenkint 50 koronával járul. A személyi kiadások tisztán a kir. kincstárt terhelik. *Óvónők:* Christophori Erzsébet és Marosi Juliska. Christophori 1906, Marosi pedig 1909. év óta működik az óvodánál.

14. **Odvos.** Szerveztetett az 1901., évi november hó 28-án 74.708. sz. a. kelt rendelettel. *Megnyilt 1902. év január hó folyamán.* Az óvoda és óvónői lakás *Konopy Kálmán* odvosi nagybirtokos által saját költségén e célra külön építtetett és tisztán hazafias áldozatkészségből *díjtalanul* átengedett épületben van a szervezés óta elhelyezve. Ezen nagylelkű adományon felül Konopy Kálmán a munka- és játszóterem fűtésére évenkint 4 öl tűzifát is ad minden ellenszolgáltatás nélkül. A dologi szükségletek többi részét és a személyi kiadásokat egyedül a kir. kincstár fedezi. *Óvónő:* Egeli Mária, ki a szervezés óta működik ezen óvodánál.

15. **Seprős.** Szerveztetett 1903. évi március hó 13-án 7712. szám alatt kelt rendelettel. *Meynyilt 1903. év április hó folyamán.* Seprős község az óvoda fenntartásához a község lakosait terhelő állami egyenes adók 3%-ával járul. Ezen járulék évenkint 890 koronát tesz ki. Az óvoda a 3%-os pótadó terhére bérelt épületben van elhelyezve. Ezen pótadóból fedeztetnek az óvoda öszszes dologi kiadásai. A személyi kiadások a kir. kincstárt terhelik. *Óvónő:* Siskovich Emma, ki ezen óvodánál a szervezés óta működik.

16. **Szapáryliget.** Szerveztetett a közoktatásügyi miniszter 1898. évi június hó 13-án 33364. sz. alatt kelt rendeletével. *Megnyílt 1898. év július hó folyamán.* Az óvoda állandó elhelyezését Szapáryliget község vállalta magára. Ezidő szerint bérhelyiségben van elhelyezve. Az óvoda fenntartásához Szapáryliget község az elhelyezésen felül évenkint 100 korona készpénzzel járul. Minden egyéb kiadást a kir. kincstár fedez. *Óvónő:* Wenczel Etelka, ki ezen óvodánál 1908. év óta működik.

17. **Szentleányfalva.** Szerveztetett az 1904. évi május hó 26-án 32225. sz. alatt kelt rendelettel. *Megnyílt 1904. év augusztus hó folyamán.* Az óvoda elhelyezése, valamint a személyi- és dologi kiadások — a tűzifán kívül — a kir. kincstárt terhelik. Az óvodai helyiségek fűtéséről Szentleányfalva község gondoskodik. Az óvoda bérhelyiségben van elhelyezve. A kir. kincstár 20000 korona költséggel 1910. év folyamán uj óvodai épületet emel. Az új épület állandó jókarban tartását és nagyszünidei tisztogatását a község vállalta magára. *Óvónő:* Czeisler Ilona, ki ezen óvodánál 1907. év óta működik.

18. **Ujszentanna.** Szerveztetett *két óvónővel* az 1905. évi március hó 28-án 21707. sz. alatt kelt rendelettel. *Megnyílt 1905. év április hó folyamán.* Az óvókötelesek nagy számára való tekintettel 1908. évben a harmadik óvónői állás rendszeresíttetett. A három óvoda egy épületben van elhelyezve. Az óvodák elhelyezéséről az óvodai épület állandó jókarban tartásáról, tisztogatásáról és az óvodai helyiségek fűtéséről Ujszentanna község köteles gondoskodni. A személyi kiadások, továbbá a dologi kiadásoknak a község által elvállalt kötelezettségeken felül szükséges összegek a kir. kincstár által fedeztetnek. *Óvónők:*

Czenger Margit, Kovaschné Mercz Mária és Szikszainé Török Gizella. Szikszainé és Kovaschné 1905.-, Czenger Margit pedig 1908. év óta működik ezen óvodánál.

19. Világos. Szerveztetett *egy óvónövel* az 1893. évi december hó 11-én 51895. sz. alatt kelt rendelettel. *Megnyilt 1894. év január hó folyamán.* Az óvókötelesek nagy számára való tekintettel 1904. évben a második- és 1907. évben a harmadik óvónői állás rendszeresíttetett. Az első számú óvoda elhelyezéséről a község-, a II-ik és III-ik számú óvoda elhelyezéséről a kir. kincstár gondoskodik. A II-ik és III-ik számú óvoda bérhelyiségben van elhelyezve. Az óvódák személyi és dologi kiadásait a kir. kincstár fedezi. *Óvónők:* Az első számú óvodánál Haller Vilma, a másodiknál Kováts Krisztina, a harmadiknál Kováts Rozália.

Az óvódákba járó szegénysorsú gyermekeket *báró Bohus László* világosi nagybirtokos segélyezi.

20. Zimándújfalu. Szerveztetett 1906. év július hó 19-én 56466. sz. alatt kelt rendelettel. *Megnyilt 1906. év augusztus hó folyamán.* Az óvoda állandó elhelyezéséről a földmívelésügyi minisztérium gondoskodik. Az óvoda eleinte bérhelyiségben volt, jelenleg a földmívelésügyi minisztérium által felépíttetett óvodai épületben van elhelyezve. Zimándújfalu község az épület jókarban tartására az uj óvodai épület felállításáig évenkint 50 koronát biztosított. Az óvodai épület a földmívelésügyi kincstár által felépíttetvén, a község ezen kötelezettsége 1910-ben megszűnt. A személyi- és dologi kiadások a közoktatásügyi tárcát terhelik. *Óvónő*: Deák Ilona, ki 1906. év óta működik ezen óvodánál.

Az állami óvódák felett a helyi felügyeletet mindenütt, — a kir. tanfelügyelő javaslatára a kisdedóvásról szóló 1891. évi XV. t.-c. 24. §-a alapján a közoktatásügyi miniszter által kinevezett — nőtagokkal kiegészített állami iskolai gondnokságok, mint állami óvodai felügyelő-bizottságok gyakorolják.

Az állami intézmények sorozata itt befejeztetett; következnek a részint államsegélylyel, részint tisztán önerejükből létesült és fenntartott községi-, felekezeti-, uradalmi- és magán jellegű intézetek. Nevezetesen:

I. Községi elemi iskolák.

Aradvármegye területén a következő községek tartanak fenn *magyar tannyelvű, községi jellegű* elemi népiskolát:

1. **Ágris.** Lakosainak száma 2935. Ezek közül 123 magyar, a többi román. A mindennapi tankötelesek száma 477. A községben az egy tanerős községi jellegű iskolán kívül három tanerős gör. kel. román felekezeti iskola is működik. A községi jellegű iskolát — *mely 1899. évben szerveztetett* — a magyar gyermekek beiskolázása és a községbeli tankötelesek nagy száma tette szükségessé. Az iskola bérházban van elhelyezve. A tanító évenkint 900 korona fizetéskiegészítési- és 300 korona korpótlék államsegélyt élvez. *Tanító:* Benedikt Antal, ki ezen iskolánál 1899. év óta működik.

2. **Bánkút-puszta.** A Nagykamarás községhez tartozó Bánkút-pusztán (Lászlómajor) községi jellegű elemi iskola *1909. évben szerveztetett.* A pusztán lakó mindennapi (6—11 éves) tankötelesek száma 105. Az iskola Nagykamarás község, mint iskolafenntartó által felállított és felszerelt épületben van elhelyezve. *A kisjenöi főhercegi uradalom* — melyhez Bánkút-puszta tartozik — az iskola fenntartásához évenkint jelentékeny összeggel járul. Nagykamarás község 1910. évben az iskola államosítása iránt tett lépéseket. A tárgyalás folyamatban van. Az iskola egy tanerős. *Tanítónő:* Váczy Ilonka.

3. **Bonczesd.** A község lakosainak száma 835. Ezek közül 230 magyar, a többi román. A mindennapi tankötelesek száma 120. Az egy tanerős községi jellegű elemi iskolán kívül a községben egy tanerős gör. kel. román felekezeti elemi iskola működik. A községi jellegű, magyar tannyelvű iskola *1902. évben szerveztetett.* Ezen iskola szervezését a községben lakó magyarajkú tankötelesek beiskolázása tette szükségessé. Az iskola bérhelyiségben van elhelyezve. Az iskola helyi jövedelme (a gör. kel. román hitközséghez nem tartozó lakosság állami egyenes adójának 5%-a) évenkint 50—60 korona. A helyi jövedelem a bérösszeg kifizetésére, tűzifa beszerzésére, iskolaszolga tartásra stb. elegendő nem lévén: az iskola évek során át aradi pénzintézetek és kulturális egyesületek adományából tartatott fenn. Igy a többi között az aradi Kölcsey-Egyesület az iskola segélyezésére évenkint 300—400 koronát adott. A tanító fizetésének kiegészítésére pedig 1908. évig évenkint 688 korona államsegély utalványoztatott. 1908. évtől

kezdve ugyanezen címen évenkint 888 korona és első évötödös korpótlék címen évi 200 kor. államsegély van utalványozva. A községi iskola ezen segélyezések mellett is a legnagyobb nélkülözésekkel küzdött. Az 1907/8. tanévtől kezdve az iskola dologi kiadásait is nagyrészben a kir. kincstár fedezi. Ezen magyar tannyelvű iskola fenntartásának szükségességére való figyelemmel, a közoktatásügyi miniszter 1909. évi február hó 19-én 4965. sz. alatt kelt rendelettel az iskolának 1910. évi szeptember hó 1-én kezdődő hatállyal állami kezelésbe való átvételét kilátásba helyezte. A tárgyalások folynak. *Tanitó:* Krachtusz János.

4. **Edelspacher-Simánd.** Az egy tanerős községi jellegű elemi iskola *1908. évben szerveztetett.* Ezen iskolán kívül a községben két tanerős róm. kath., egy tanerős izraelita és egy tanerős gör. kel román felekezeti elemi iskola működik. Mindennapi tanköteles van a községben 426. A községi jellegű iskola felállítását a mindennapi tankötelesek nagyszáma tette szükségessé. A községi iskolai tanító fizetésének 1000 koronára való kiegészítéséhez a kir. kincstár évenkint 900 koronával járul. *Tanitó:* Dekker Iván.

5. **Hódos.** E község lakosainak száma 729. Ezek közül 185 magyar, a többi román. A mindennapi tankötelesek száma 99. A községben az egy tanerős községi jellegű elemi iskolán kívül, egy tanerős gör. kel. román felekezeti iskola is működik. A gör. kel. román elemi iskola épülete teljesen rossz karban van, az abban való tartózkodás veszélyes; miért is a közigazgatási hatóság ezen iskolaépületben a tanítást 1909. évben beszüntette. Új iskolaépületet állítani a szegény hitközség alig lesz képes. Ebből folyólag a. községi jellegű iskolának a második tanítói állással való fejlesztése, esetleg a községi iskola államosítása vétetett tervbe. A tárgyalások folynak. A községi jellegű iskola *1895-ben szerveztetett.* A tanító fizetésének 1000 koronára való kiegészítésére évi 900 korona államsegély van utalványozva. *Tanitó:* Vörös Mihály.

6. **Kisvarjas.** E község közigazgatásilag Nagyvarjas községhez tartozik. A lakosok kevés kivétellel róm. kath. vallású magyarok. Mindennapi tanköteles van a községben 50. Az egy tanerős községi jellegű elemi iskolán kívül a községben más iskola nincs. Az *1896-ban szervezett iskola* a község által felállított épületben van elhelyezve. Kisvarjas község szegény, iskoláját nélkülözésekkel küzdve tartja fenn. Már 1900-ban tétettek lépések ezen iskola államosítása iránt, de a tárgyalások mind ez ideig eredményre nem vezettek. A tanító fizetésének kiegészítésére a közoktatásügyi miniszter évenkint 864 korona államsegélyt ad. *Tanitó:* Schuch Dezső.

7. **Sikló.** Sikló község lakosainak száma 3357. Ezek közül 163 magyar, 42 német, a többi román. Mindennapi tanköteles van a községben 462. Ezen tankötelesek beiskolázására csak három tanterem áll rendelkezésre és pedig egy tantermes községi jellegű *magyar tannyelvű-* és két tantermes gör. kel. felekezeti jellegű *román tannyelvű* elemi népiskola. A község tanügyi viszonyai rendezetlenek.

A községi jellegű elemi iskola az 1868. évi 38. t.-c. 44. §-a alapján *1890. évben szerveztetett,* de fedezeti nehézségek következtében két évi működés után megszűnt. Megfelelő számú tanterem hiányában a törvényes oktatást nélkülözni kényszerült nagyszámú tanköteles gyermekre való figyelemmel Aradvármegye közigazgatási bizottsága 1895-ben a községi jellegű iskola újból való felállítását rendelte el. Ezen idő óta az iskola — anyagiakkal küzdve — megszakítás nélkül működik.

A község rendezetlen tanügyi viszonyaira való tekintettel a községi iskola államosítása 1905. évi szeptember hó 1-én kezdődő hatállyal kimondatott (1904. évi okt. hó 27-én kelt 31.271. számú miniszteri rendelet), de mivel Sikló község képviselőtestülete az államosítás alapját képező *előbb elvállalt kötelezettségének* végrehajtását — hogy t. i. az állami iskola céljaira négy tantermes új épületet emel — megtagadta: a szervező rendeletnek érvényt szerezni mind ez ideig nem lehetett, de a község jogerősen köteleztetett, hogy a négy tantermes iskola építéséhez szükséges öszszeget öt évi külön kivetés útján biztosítsa, s így az állami iskola felállítása alig egy-két év kérdése.

A tanító korpótlékait az állam fedezi.

Az iskolánál 1895. év óta *Kövendy József* tanító működik, ki ezen nem magyarajkú községben nehéz feladatát elismerésre méltó hazafias ügybuzgósággal teljesíti. Az ő kiváló tanításbeli eredményeinek és fáradhatatlan tevékenységének köszönhető, hogy ezen iskola több mint egy évtizeden át a legziláltabb anyagi viszonyok dacára is fenntartható volt.

8. **Sikula.** A község lakosainak száma 3500. Ezek közül 518 magyar, a többi román. Mindennapi tanköteles van a községben 521. Az egy tanerős községi jellegű elemi iskolán kivül a községben két tanerős gör. kel. felekezeti román tannyelvű elemi iskola is működik. Tantermek hiányában a beiskolázatlan növendékek száma évenkint 330—350 között váltakozik. A község tanügyi viszonyai rendezetlenek.

A községi jellegű elemi iskola *1895. évben szerveztetett.* Az iskola első tanítója volt *Schwiegl Gyula,* jelenleg borosjenői állami elemi iskolai igazgató-tanító. Az iskolánál 1901. év óta ma is: *özv. Horváth Béláné szül. Unger Irma* tanítónő működik. Ezen magyar tannyelvű iskolát gör. kel. román tanköteleseк is látogatják.

A tanítónő évi 900 korona fizetéskiegészités- és évi 200 kor. korpótlék államsegélyt élvez.

9. Szederhát-puszta. (Telepítvény.) Közigazgatásilag Nagyvarjas községhez tartozik. A pusztai lakosok száma közel 600, kik mindannyian róm. kath. vallású magyarok. Mindennapi tanköteles van a telepen 70. *Az 1896. évben szervezett* községi jellegű elemi iskolán kivül a pusztán más iskola nincs. Ezen iskola az évi 180—190 korona 5%-os adóból és az évenkint 70—80 koronát jövedelmező községi iskolai alapvagyonból tartatik fenn. A tanító fizetésének 1000 koronára való kiegészítéséhez az állam évenkint 786 koronával járul. Az iskola és tanítói lakás a szederhát-pusztai lakosok által 1896-ban felállított épületbén van elhelyezve. Az iskolafenntartási alap csekély voltára való tekintettel már 1900-ban tétettek lépések az iskola államosítása iránt, de a tárgyalások mindezideig eredményre nem vezettek. *Tanító:* Zsák Ágoston.

10. Szemlak. Szemlak község lakosainak száma 6058. Ezek közül 582 magyar, 2240 német, 260 tót, 170 ruthén, a többi román. A mindennapi tanköteleseк száma 903. A községben két tanerős községi-, egy tanerős ref.-, három tanerős ág. h. ev.-, egy tanerős gör. kath.- és két tanerős gör. kel. felekezeti jellegű elemi iskola működik. A községi, ref. és ág. h. ev. iskola magyar tannyelvű, a gör. kath. és a gör. kel. iskola román tannyelvű.

A községi jellegű elemi iskola eredetileg róm. kath. felekezeti volt, melyet a szemlaki róm. kath. hívek 1824. évben alapítottak. *Községi kezelésbe 1877. évben vétetett.* A nem-magyarajkú lakosok által is megkedvelt iskola 1904. évben a második tanerővel fejlesztetett. Ma az iskola két tanerős.

A községi jellegű iskolával kapcsolatban 1898. év óta iparos-tanonciskola is működik, mely iskola fenntartásához a kir. kincstár évenkint 220—230 koronával járul.

Az első tanítói állás javadalmát tisztán az iskolafenntartó Szemlak község fedezi; a második tanítói állás javadalmazásához — fizetéskiegészites címen — a kir. kincstár évenkint 600 korona államsegélylyel járul.

Az első tanterem és tanítói lakás a róm. kath. hitközség tulajdonát képező iskolai épületben van elhelyezve. A második tanterem és tanítói lakás pedig az óvóda-épületben nyert elhelyezést.

Az iskolánál Vargha Károly és Niesz József tanítók működnek és pedig Vargha 1870., Niesz pedig 1905. év óta.

Az iskola fejlődését *Vargha Károly* igazgató-tanító hazafias és eredményes munkássága nagyban elősegítette.

11. Tövisegyháza-puszta. Közigazgatásilag E.-Simánd községhez tartozik. Az egy tanerős községi jellegű iskola *1910. évben szerveztetett.* Ezen időt megelőzőleg a pusztán iskola nem volt. Iskolafenntartó E.-Simánd község. A pusztán élő mindennapi tanköteleseк száma 70. A községi iskola *özv. dr. Takácsy Sándorné* úrnő tövisegyházai birtokán, az úgynevezett Takácsy-tanyán van felállítva. Özv. dr. Takácsy Sándorné úrnő ezen iskola felállításához 800 □-öl területet ajándékozott és ezen területén saját költségén egy tanterem és egy tanítói lakásból álló iskolaépületet emeltetett és azt E.-Simánd községnek iskolai célokra örök tulajdonjoggal, minden ellenszolgáltatás nélkül átadta. Ezen nemeslelkű és hazafias adományon felül magára vállalta az iskolai épület állandó jókarban tartását, tisztogatását, továbbá a tanterem bebútorozását és fűtését. Szóval, úgy az iskolaépület előállítási költségeit, mint az iskola dologi kiadásait tisztán és kizárólag sajátjából fedezte és fedezi. Az iskolafenntartó E.-Simánd községet csak az évi 24 korona iskolafenntartási díj és évi 100 korona tanítói fizetés terheli. A tanító fizetésének 1000 koronára való kiegészítéséhez a kir. kincstár évenkint 900 koronával járul.

Az iskola szervezése körül kiváló érdemeket szerzett *Ferencz Vilmos,* a Takácsy-gazdaság intézője. *Tanitó:* Király Ernő.

12. Zsigmondháza. A község lakosainak száma 981. Ezek közül 209 magyar, 502 német, a többi román. Mindennapi tanköteles van a községben 104. Az egy tanerős községi jellegű elemi iskolán kivül a községben más iskola nincs. Ezen községi jellegű elemi iskola *1885. évben szerveztetett.* Az iskola 11 éven át rozoga bérházban volt elhelyezve. 1896. évben az iskolafenntartó község által 12000 korona költséggel szép új iskolaépület emeltetett. Az iskola tanítói voltak Prinz Fidél, Pareán János és Szentgyörgyi József. Mindannyian szaktudással, ügyszeretettel és hazafias lelkesedéssel működtek ezen túlnyomóan nem magyarajkú községben. Az iskolát — melynek tannyelve kizárólag magyar — a

szomszédos Újarad községbeli tankötelesek közül is többen látogatják. *Tanító* 1910. év óta: Schaff György;

Az 1868. évi 38. t.-c. 44. §-a alapján létesített, fennt felsorolt községi jellegű elemi iskolák — Szemlak község kivételével — az 1885. évet követő időben szerveztettek. Ezen iskolák kivétel nélkül magyar tannyelvűek. A községi jellegű iskolák felett a helyi felügyeletet és a tanítói állások betöltését az illető községek képviselő-testületei által választott tagokból alakult *községi iskolaszékek* gyakorolják.

Községi óvódák.

Községi jellegű óvoda van felállítva Glogovácz, Kurtics, Magyarpécska, Ópécska, Ottlaka, Pankota és Szemlak községekben 1—1 óvónővel.

II. Felekezeti elemi iskolák.

1. Róm. kath. jellegűek.

Az aradvármegyei róm. kath. hitközségek 13 elemi iskolát tartanak fenn 22 tanerővel. Ezen róm. kath. jellegű, magyar tannyelvű iskolák a Silingyia községben működő iskola kivételével már huszonöt évvel ezelőtt (1885-ben) fennállottak.

1. Borossebes. Az iskola egy tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 84. Az iskola elhelyezése megfelelő. *Tanító:* Csiszér József. Alapfizetését az iskolafenntartó róm. kath. hitközség, korpótlékait az állam fedezi.

2. Deseőháza. Telepes község. A telepítés 1867-ben történt. Telepítő *Szentviszlói Deseö Ádám* aradvármegyei volt nagybirtokos, ki 4000 hold birtokából kihasított 1600 hold területen 80 róm. kath. magyar családot telepített le. A letelepülőkből alakult község *Deseőháza* nevet kapott. A letelepedett róm. kath. hivek már 1867-ben létesítettek elemi iskolát, mely különféle viszontagságok után ma is fennáll. Az iskola tannyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 114. A községben más iskola' nem működik.

Tanító: Vánky Ede, ki 1887. év óta működik ezen iskolánál. Államsegélyt nem élvez.

3. Glogovácz. A glogováczi róm. kath. iskola keletkezésének ideje pontosan meg nem állapítható. Tény azonban az, hogy Glogováczon az 1860-as években már két tanerős róm. kath. jellegű iskola működött. A mindennapi tankötelesek számának emelkedésé arányában 1874-ben a harmadik-, 1877-ben a negyedik-, 1890-ben az ötödik- és 1902-ben a hatodik tanítói állás szerveztetett. Ma az iskola hat tanerős.

Az iskola tanítási nyelve 1899. évig német volt, mert a község 4700 lelket számláló lakosainak 90%-a német anyanyelvű. 1899. évtől kezdve az iskola tanítási nyelve magyar.

Az iskola elhelyezése és felszerelése a népoktatási törvény követelményeinek teljesen megfelelő.

A hivatása magaslatán álló tantestület úgy a múltban, mint a jelenben az iskola hazafias irányú fejlődésére törekedett és törekszik. Lelkes munkásságával úgy ezen a téren, mint a tanítás terén is kiváló eredményeket ért el. A hazafias irányú működést illetőleg a többi között kiemelendő, hogy a tantestület 1895-ben — az aradi Kölcsey Egyesület kezdeményezésére és anyagi támogatása mellett — ifjúsági magyar dalegyletet létesített. A dalegylet tagjai ismétlő iskolások és serdültebb ifjak voltak. A dalegylet fő-célja: a magyar nyelv és hazafias érzelem terjesztése.

Az iskolánál működött és jelenleg működő tanítók közül elismerésre méltó hazafias munkásságot fejtettek ki: *Bauer József, Niedermayer János* és *Wittenberger János.*

A község mindennapi tanköteleseinek száma: 663. A községben más iskola nincs. Az iskolánál *Wittenberger János* igazgatótanító vezetése alatt Vormittagné Hilbert Katalin tanítónő, Remlein Antal, Türk József, Wéber Ferencz és Vormittag Vendel tanítók működnek. A tanítók alapfizetését a glogováczi róm. kath. hitközség, korpótlékát pedig az állam fedezi.

4. **Gyulavarsánd.** Az iskola egy tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 71. Az iskola elhelyezése megfelelő. *Tanító:* Takácsy László. Alapfizetését az iskolafenntartó róm. kath. hitközség, korpótlékait az állam fedezi.

5. **Kisjenő.** A kisjenői róm. kath. jellegű, magyar tannyelvű elemi iskolát 1819-ben *József főherceg,* Magyarország volt nádora, mint kegyúr alapította és a kisjenői főhercegi uradalom tartotta és tartja fenn. Ezen iskola kezdetben a kisjenői főhercegi uradalomhoz tartozó Dohányos-majorban, majd később Kisjenő községben nyert elhelyezést. Az iskola egy tanerős. Tanító: Mátrai Győző, ki ezen iskolánál 1909. év óta működik. Államsegélye nincs. Mátrai előtt az iskola tanítója *Sisák Gyula* volt, ki 17 éven át tartó lelkiismeretes munkásságával úgy közvetlen felettes hatósága a róm. kath. iskolaszék, mint a kir. tanfelügyelőség teljes elismerését érdemelte ki. Sisák 1909. évben 31 évi tanítói működés után nyugalomba vonult.

6. **Máriaradna.** Az iskola egy tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 78. Az iskola elhelyezése megfelelő. Tanító: Szikora Béla. Alapfizetését az iskolafenntartó róm. kath. hitközség, korpótlékát az állam fedezi.

7. **Menyháza.** A menyházai róm. kath. iskola 1874-ben alapíttatott. Az iskolát a menyházai róm. kath. hivek tartják fenn. Az iskolát segélyezték több éven át *gróf Waldstein Ernő,* volt kegyúr és *Bonnáz Sándor* volt megyéspüspök. Az iskola fenntartásához ma *gróf Wenckheim Frigyes* évenkint 400 koronával, a csanádegyházmegye pedig évenkint 100 koronával járul. Az iskola egy tanerős. Tanítónő: Lambrecht Emma. Államsegély nincs.

Az iskola lelkes irányítója, gondozója *Ballauer Kristóf* menyházai róm. kath. plébános, iskolaszéki elnök, kinek hazafias ügy-buzgósága tartotta fenn e magyar tannyelvű elemi népiskolát.

8. **Ószentanna.** A róm. kath. iskola keletkezésének ideje pontosan meg nem állapítható, tény azonban az, hogy az 1868. évi népoktatási törvény életbe lépésekor már működött mint egy tanerős iskola. A második tanítói állás 1890-ben, a harmadik pedig 1903-ban szerveztetett. Az iskola jelenleg három tanerős. A róm. kath. hitközséghez tartozó mindennapi tankötelesek számának emelkedése a negyedik tanítói állás rendszeresítését tette szükségessé. A tárgyalások folyamatban vannak. Az iskola tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott tankötelesek száma 286. Az iskola elhelyezése megfelelő. Az iskolát az ószentannai róm. kath. hitközség tartja fenn. A tanítók fizetésének kiegészítéséhez és korpótlékaik fedezéséhez az állam évenkint 1950 koronával járul. Ezen államsegélyen kivül a hitközség más segélyben nem részesül.

Az iskolánál *Princzinger Mihály* igazgató-tanító vezetése alatt Ackermann Hermann helyettes és Pap György rendes tanítók működnek. A tantestület kiváló tanítási eredménnyel működik.

9. **Ottlaka.** Az iskola egy tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 63. Az iskola elhelyezése megfelelő. *Tanító:* Jaksitz Péter. A tanító fizetését még a régi, vagyis az 1893. évi XXVI. t.-c. alapján az iskolafenntartó róm. kath. hitközség fedezi. Államsegély nincs. A tanító fizetése ezídőszerint rendezetlen, az 1907. évi XXVII. t.-c. követelményeinek nem felel meg. Az iskolát évek hosszú során át *Dr. Kramp János* eleki róm. kath. főesperes-plébános jelentékeny anyagi segítségben részesítette.

10. **Pankota.** A pankotai róm. kath. iskola még 1782-ben keletkezett, mint kincstári iskola. 1819-ben szerveztetett a második tanítói állás. 1868-ban, az akkor hozott népoktatási törvény alapján az iskola róm. kath. jelleget öltött. Ugyanezen évben nyittatott meg a harmadik osztály, mely azonban a pankotai állami elemi iskola felállítása következtében idővel megszűnt. Ma az iskola két tanerős. Ezen iskolát több éven át *Sulkovszky Ida* hercegnő segélyezte. *Szathmáry Géza* volt pankotai róm. kath. plébános pedig az iskolai könyvtár javára 1320 korona készpénzt adományozott.

Az iskola tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 76. Az iskola elhelyezése megfelelő. A két tanítói állással szervezett iskolánál ezidő szerint csak *Schmiedt Antal* tanító működik. *Niedermayer Gellért* tanító nyugdíjazása folyamatban van. Az ő nyugdíjazásával az iskola második tanítói állása is meg lesz szüntetve.

A tanítók alapfizetését a régi, vagyis az 1893. évi XXVI. t.-c. alapján az iskolafenntartó róm. kath. hitközség, korpótlékait pedig az állam fedezi.

11. **Silingyia.** Az iskola egy tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 92. Az iskola elhelyezése megfelelő. *Tanító:* Vlacsil Károly. Államsegélye nincs. Fizetését a deseőházi alapítvány fedezi.

12. **Simánd.** A simándi róm. kath. elemi iskola 1845-ben szerveztetett. Az iskola két évtizeden át nem megfelelő bérházban volt elhelyezve. A hitközség 1866-ban *Bonnáz Sándor* csanádegyházmegyei püspöktől kapott és társadalmi úton összegyűjtött 2520 korona segélyösszegből iskolaépületet emeltetett. A tanítás nyelve kezdetben német, majd később német-magyar volt. Ma tisztán magyar. Az iskola 1903-ig egy tanerős volt. 1903-ban a második tanítói állás szerveztetett évi 400 korona államsegélylyel. Ma az

iskola két tanerős. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 151. Az iskola elhelyezése és felszerelése megfelelő. *Tanerők:* Éhleiter Irén tanítónő és Philipp

János tanító. A tanerők ezidő szerint évi 480 kor. fizetéskiegészítési és évi 400 kor. korpótlék államsegélyben részesülnek.

13. Székudvar. Az iskola egy tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10 tanévre beiratkozott növendékek száma 63. Az iskola elhelyezése megfelelő. Tanító: Pálffy Pál. Államsegélye nincs.

2. Ref. jellegűek.

Aradvármegye területén összesen 24 tanerővel működő 13 ref. elemi iskola kivétel nélkül magyar tannyelvű. Ezen iskolák 1885-ben már fennállottak.

Iskolafenntartók a ref. hitközségek.

Ezen iskolák a következő községekben működnek:

1. **Ágya.** Az iskola négy tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 254. Az iskola elhelyezése megfelelő. *Tanerők:* Fekete Gizella, Molnár Zsuzsanna tanítónők és Kajtor László, Posta Sándor tanítók. Az igazgatói teendők ellátásával *Posta Sándor* van megbízva. A tanítók fizetése az 1907. évi XXVII. t.-c. követelményeinek megfelelő. A harmadik és negyedik tanítói állás javadalmazásának kiegészítéséhez az állam évenkint 900+900=1800 koronával járul.

2. **Bélzerind.** A bélzerindi ref. elemi iskola keletkezési ideje pontosan meg nem állapítható; tény az, hogy 1880-ban már fennállt. Az iskolában a tanítást 1909-ig — a hitközség szegénysége miatt — lelkész-tanítók látták el. 1909. évben az állam a tanító javadalmazásának kiegészítésére évi 880 korona évi államsegélyt engedélyezett s így a tanítói állás 1909-ben okleveles rendes tanítóval lett betöltve. Az iskola egy tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 50. Az iskola elhelyezése és felszerelése megfelelő. A hitközség 1909. évben egy tanteremből és egy tanítói lakásból álló új iskolaépületet emeltetett. *Tanító:* Hajdú Pál.

3. **Borossebes.** A borossebesi ref. egyházközség levéltárában őrzött iratok szerint a borossebesi ref. elemi iskola az 1670-es években keletkezett. Az iskolában lelkészek tanítottak csaknem két évszázadon át. Az iskola egy tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 62. Az iskola elhelyezése megfelelő. *Tanító:* Füzes József. A tanító évenkint 143 korona fizetéskiegészítési- és 200 korona korpótlék államsegélyt élvez. Az alapfizetés az 1907. évi XXVII. t. cikknek megfelel.

4. **Erdőhegy.** Az iskola három tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 184. *Tanerők:* Kósa Margit tanítónő, Balogh József és Varga Károly tanítók. A tanerők államsegélyben részesülnek. Fizetésük az 1907. évi XXVII. t. cikknek megfelel.

5. **Feketegyarmat.** Az iskola két tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 235. *Tanítók:* Karakas István és Posta Lajos. A tanítók alapfizetését a ref. hitközség, korpótlékaikat pedig az állam fedezi.

6. **Gyorok.** A gyoroki ref. elemi iskola már a 18-ik században fenn állt. A hitközség szegénysége miatt a tanítást 1894-ig lelkészek látták él. 1894. évtől oki. rendes tanító van alkalmazva. Az iskola egy tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 27. Az iskola elhelyezése megfelelő. *Tanitó:* Kátai György. A tanító évi 1000 korona alapfizetése az *Apaffy Mihály* fejedelem által tett alapítvány évi 504. koronát tevő jövedelméből és évi 496 korona államsegélyből nyer fedezetet. A tanító korpótlékait is az állam fedezi. A fizetés az 1907. évi XXVII. t. cikknek megfelel.

7. **Kispereg.** A kisperegi ref. elemi iskola 1787-ben szerveztetett egy tanerővel. A második tanítói állás 1810-ben, a harmadik 1869-ben rendszeresíttetett. Az iskola ma három tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 243. Az iskola elhelyezése megfelelő. *Tanítók*: Lengyel József, Nagy Ferencz és Szűcs József. Az iskola államsegélyes. A tanítók fizetése az 1907. évi XXVII. törvénycikknek megfelelő.

8. **Nagyzerind.** Az iskola három tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 322. Az iskola elhelyezése megfelelő. *Tanítók*: Hevesi József és Molnár Sándor. *Tanítónő:* Hevesi Józsefné. A tanítók alapfizetését a ref. hitközség, korpótlékait az állam fedezi. Az alapfizetés az 1907. évi XXVII. t. cikknek megfelelő.

9. Németpereg. A németperegi ref. elemi iskola 1865-ben nyílt meg. Az iskola 1874-ig bérhelyiségben volt elhelyezve. 1874-ben a ref. hitközség részint adakozásokból, részint saját erejéből iskolaépületet emeltetett. Az iskola tanítási nyelve 1882-ig cseh volt. (A ref. hitközséghez tartozó hívek

túlnyomóan cseh anyanyelvűek.) 1882. évi július hó 2-án tartott ülésen mondotta ki a németperegi ref. egyháztanács, hogy az iskola tanítási nyelve — a hittan kivételével — magyar. Azóta magyar az iskola tannyelve. Az iskola egy tanerős. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 35. Ezek 80%-a cseh anyanyelvű. Az iskola elhelyezése megfelelő. *Tanító:* Juhász József, kinek hazafias irányú működése elismerésre méltó. A tanító alapfizetését a hitközség, korpótlékait pedig az állam fedezi.

10. **Pankota.** Az egy tanerős iskola 1842-ben alapíttatott. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 38. *Tanító:* Úri Lajos. A tanító részére fizetéskiegészítés címén évi 628 korona államsegély van engedélyezve. A tanító fizetése az 1907-ik évi XXVII. törvénycikknek megfelelő.

11. **Szemlak.** Az iskola egy tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909—10. tanévre beiratkozott növendékek száma 75. Az iskola elhelyezése megfelelő. *Tanító:* Urbáncsek Mihály. Államsegélye nincs.

12. **Szintye.** Az iskola egy tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909—10. tanévre beiratkozott növendékek száma 56. *Tanitó:* Szösz Pál. Államsegélyes iskola.

13. **Vadász.** Az iskola két tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909—10. tanévre beiratkozott növendékek száma 200. Az iskola elhelyezése kevésbé megfelelő. A tanítók alapfizetését a ref. hitközség, korpótlékait pedig az állam fedezi. *Tanítók:* Balogh József és Hajdú József.

Hajdú József tanító 40 évet meghaladó tanítói működése után 1910. évben nyugalomba vonult. Ebből az alkalomból a közoktatásügyi miniszter nevezettet a 40 évi hű szolgálati díszéremmel és elismerő irattal tüntette ki.

3. Ág. h. ev. jellegűek.

Aradvármegye területén négy ág. h. ev. felekezeti elemi iskola működik, összesen hat tanerővel. Ezen iskolák kivétel nélkül magyar tannyelvűek.

Iskolafenntartók az ág. h. ev. hitközségek.

1. **Apatelek.** Az iskola egy tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 62. Az iskola elhelyezése megfelelő. *Tanitó:* Dudás János. Az iskola államsegélyes.

2. **Ottlaka-medgyes puszta**. Az iskola egy tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 115. *Tanitó:* Palyó Mihály. Az iskola államsegélyes.

3. **Silingyia.** Az iskola egy tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 22. *Tanító:* Bartolf András. Az iskola államsegélyes.

4. **Szemlak.** Az 1840-es évek elején szervezett iskola jelenleg három tanerős. Az iskola tanítási nyelve három évtizeden át tisztán német, majd később magyar-német volt. Ma az iskola tan nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 174. *Tanítók:* Blum János, Kaiser Jakab és Lukács Béla. Az igazgatói teendők ellátásával *Lukács Béla* van megbízva. A tanítók alapfizetését a hitközség, korpótlékát pedig az állam fedezi.

4. Izraelita jellegűek.

1. Kisjenő. Az iskola egy tanerős. Tanítási nyelve magyar. Az 1909 10. tanévre beiratkozott növendékek száma 42. Az iskola elhelyezése és felszerelése megfelelő. *Tanitó:* Margittai Adolf. Nem államsegélyes iskola.

2. Simánd. A simándi egy tanerős izr. elemi iskola már 1836-ban fennállt. Tanítási nyelve magyar. Az 1909/10. tanévre beiratkozott növendékek száma 12. Az iskola elhelyezése és felszerelése megfelelő. *Tanító:* Rosendorn Soma. A tanító alapfizetését az iskolafenntartó izr. hitközség, korpótlékait pedig az állam fedezi.

III. Uradalmi és magánjellegű elemi népiskolák.

1. **Bánkút-puszta.** (Rózsa-major.) Közigazgatásilag Nagykamarás községhez tartozik. Uradalmi iskola. Iskolafenntartó: *a kisjenői főhercegi uradalom.* Az iskola tanítási nyelve magyar. Egy tanerős. A beiskolázott növendékek száma 79. Tanító: Zsidek József.

2. **Borossebes.** Magán iskola. Iskolafenntartó és tanítónő: *Grünfeld Ilona.* Tannyelv magyar. Egy tanerős. A beiskolázott növendékek száma 69.

3. **Csikós-tanya.** Közigazgatásilag Székudvar községhez tartozik. Uradalmi jellegű. Iskolafenntartó: *gr. Wenckheim Frigyes* székudvari uradalma. Tannyelv magyar. A beiskolázott növendékek száma 36. Egy tanerős. Tanító: Rozgonyi Károly.

4. **Forraynagyiratosi puszta.** Az iskola uradalmi jellegű. Iskolafenntartó: *gr. Nádasdy Ferencz uradalma.* Az iskola tanítási nyelve magyar. A beiskolázott növendékek száma 74. Egy tanerős. Tanitó: Nádasi Károly.

5. **Klemmi-major.** M.-Bodzáshoz tartozik. Az iskola uradalmi jellegű. Iskolafenntartó: a *gr. Keglevich-féle uradalom.* Tannyelv magyar. A beiskolázott növendékek száma 60. Egy tanerős. Tanító: Füleky Lajos.

6. **Mária-puszta.** Közigazgatásilag Szemlak községhez tartozik. Vallásalapból fenntartott uradalmi jellegű iskola. Tannyelve magyar. A beiskolázott növendékek száma 59. Egy tanerős. Tanító: ifj. Vargha Károly. Az iskola elhelyezése és felszerelése mintaszerű. A tanító fizetését a vallásalapból a közoktatásügyi miniszter utalványozza.

7. **Nagyzerind.** Magán-iskola. Iskolafenntartó és tanító: *Stern Farkas.* Tannyelv magyar. Egy tanerős. A beiskolázott növendékek száma 14.

8. **Ötvenespuszta.** Fakert községhez tartozik. Az iskola uradalmi jellegű. Iskolafenntartó: *gróf Zselénszky Róbert* uradalma. Tannyelv magyar. A beiratkozott növendékek száma 106. Két tanerős. Tanítók: Faragó Ede és Juhász János.

9. **Sofronya-puszta.** Kurtics községhez tartozik. Az iskola uradalmi jellegű. Iskolafenntartó: *Purgly László* nagybirtokos. Tannyelv magyar. A beiratkozott növendékek száma 40. Az iskolát a szomszédes gazdaság tanköteles ei is látogatják. Egy tanerős. Tanító: Pintér Lajos.

10. **Újtopilla-puszta.** Mácsa községhez tartozik. Az iskola uradalmi jellegű. Iskolafenntartó: *gróf Károlyi Gyula* uradalma. Az iskola tanítási nyelve magyar. A beiskolázott növendékek száma 75. Egy tanerős. Tanító: Vankó János.

Ezen iskolákon kívül *Gurahoncz* községben egy, államilag segélyezett, magán jellegű gyermekmenedékház működik. Menedékház fenntartó és vezetőnő: Szenté Júlia.

Ezzel a *magyar tannyelvű* iskolák sorozata befejeztetett. Következnek a nem magyar tannyelvű iskolák:

1. Gör. kel. román felekezeti jellegűek.

Aradvármegyében huszonöt évvel ezelőtt, vagyis 1885-ben 163 gör. kel. román felekezeti elemi iskola működött 198 tanerővel. *Ma, 1910-ben 146 gör. kel. román felekezeti elemi népiskola működik 201 tanerővel.* És pedig ezek közül 108 egy tanerős, 25 két tanerős, 11 három tanerős, 1 négy tanerős és 1 hat tanerős. A négy tanerős iskola Világos községben, a hat tanerős pedig Ópécska községben van felállítva. Ezen iskolák kivétel nélkül román tannyelvűek. Iskolafenntartók a gör. kel. román hitközségek. A hitközségek közvetlen felettes hatósága — iskolai ügyekben is — az aradi gör. kel. szentszék.

Szembeállítva az 1885. évi tanügyi állapotokat az 1910. évi álapotokkal, látjuk, hogy a gör. kel. román elemi iskolák száma 1910-ben 17-el kevesebb, mint volt 1885-ben. Míg ellenben a tanerők száma hárommal szaporodott, mely szaporodás azonban a tankötelesek számának jelentékeny emelkedésével arányban nem áll. Ez, az iskolafenntartó hitközségek szegénységében leli magyarázatát, mert a hitközségek anyagi erők hiányában iskoláikat a tankötelesek számának megfelelően fejleszteni képesek nem voltak, s ma sem képesek. Az anyagi erők hiánya oka annak is, hogy Aradvármegye románlakta vidékein a tankötelezettség végrehajtása még biztosítva nincs, s így a megyében évenkint ezrekre megy azon tanköteles gyermekek száma, kik teljesen iskolázás nélkül nőnek fel. Ezen tanügyi, de humánus szempontból is elszomorító állapotokon egyedül állami eszközökkel lehetne segíteni.

Az aradvármegyei gör. kel. román felekezeti elemi iskolák nagyrészéről általánosságban az elismerés, a dicséret hangján szólhatunk. A tanerők ügybuzgósága, lelkesedése, hivatása magaslatán álló tudása ezen iskolák néhányát a legjobb állami elemi iskolák színvonalára emelte. Ezt kiemelni annál is

inkább kötelesség, mert a gör. kel. román tanítók helyzete nagyon nehéz, mivel nemcsak az állami törvények követelményeinek, de az egyház részéről támasztott különleges követelményeknek is megfelelniök kell.

Megemlékezünk ez alkalommal a gör. kel. román elemi iskolai tanítókat érdeklő és anyagilag érintő államsegély kérdéséről.

A nem állami elemi népiskolák jogviszonyait szabályozó és a felekezeti tanítók járandóságait rendező 1907. évi XXVII. t.-c. 2. §-a, a felekezeti tanítók alapfizetését éppen úgy mint az állami tanítókét a lakbérosztályba nem sorozott községekben évi 1000 koronában állapította meg. Az idézett törvény 12. §-a az iskolafenntartó hitközségek kötelességévé tette, hogy a törvény életbeléptekor azonnal, vagy ha arra azonnal képesek nem volnának, úgy ezen törvény életbeléptétől számított három éven belül, vagyis 1910. évi június hó 30-ig a 2. §-ban megállapított alapfizetést á tanítók részére biztosítsák. S amennyiben arra szegénységük miatt egyáltalában képesek nem volnának, úgy kötelesek, legkésőbb 1910. évi szeptember hó 30-ig, a *hiányt pótló* állami segélyért folyamodni. Kimondta azonban a törvény, hogy az iskolafenntartó hitközségek ezen államsegélyre csak azon esetben tarthatnak igényt, ha iskoláik a népoktatási törvény követelményeinek, de különösen az 1907. évi XXVII. t.-c. 20. §-ában előirt követelményeknek megfelelnek, mely esetben a szóban lévő államsegélyt a törvény életbelépte után mindjárt, vagy bármikor is igénybe vehetik.
Az idézett törvénycikk 20. §-a következőképen intézkedik: „Nem magyar tanítási nyelvű községi és hitfelekezeti elemi népiskoláknál alkalmazott tanítók alapfizetés- vagy korpótlék-kiegészitésben a 16. §-ban megszabott feltételeken kivül csak a következő további feltételek teljesitése mellett részesülhetnek:

1. ha az illető iskolákban a magyar nyelv, a számolás, a hazai földrajz és történelem, továbbá a polgári jogok és kötelességek tanítása községi iskolákban a vallás- és közoktatásügyi miniszter által megállapított tanterv szerint és óraszámban, kizárólag az általa is engedélyezett tankönyvek és tanítási segédeszközök használatával; *hitfelekezeti iskolákban* pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter által is jóváhagyott, vagy amennyiben az iskolafenntartó részéről felterjesztett tanterv jóváhagyható nem volna, általa megállapított tanterv szerint és óraszámban kizárólag az általa is engedélyezett tankönyvek és tanítási segédeszközök használatával történik;

2. ha az illető iskolában kizárólag a vallás- és közoktatásügyi miniszter által is helybenhagyott hazafias tartalmú olvasókönyvek és tanszerek használtatnak."

A 20. §-ban idézett 16. §. a következő:

„Alapfizetés- vagy korpótlék-kiegészités cimén államsegélyt csak olyan községi vagy hitfelekezeti iskolák tanítói nyerhetnek, melyekben az 1868. évi XXXVIII. t.-c. 11. és 55. §-aiban, valamint a jelen törvény 19. és 20. §-aiban felsorolt köteles tantárgyak a mindennapi iskolában, az illető egyházi főhatóság, illetőleg a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kiadott tanterv szerint 6 évre felosztva, faluhelyen legalább 8 havi, városokban legalább 9 havi szorgalmi idő alatt taníttatnak."

A 16. §-ban idézett 19. §. következőképen intézkedik.

„A nem magyar tanítási nyelvű elemi iskolákban, akár részesülnek állami segélyben, akár nem, a magyar nyelv a mindennapi tanfolyam valamennyi osztályában a vallás- és közoktatásügyi miniszter által a hitfelekezeti iskolafenntartó meghallgatásával megállapított tanítási terv szerint és kijelölt óraszámban oly mérvben tanítandó, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul élőszóval és írásban érthetően ki tudja fejezni."

Az 1907. évi XXVII. t.-c. 12. §-ában meghatározott államsegélyt azonban — dacára annak, hogy már több gör. kel. román iskolaszék, arra valóban érdemes tanítók részére kérte — mind e mai napig egyetlenegy aradvármegyei gör. kel. román elemi iskolai tanító sem élvezi, mert nem tudták kimutatni, hogy iskoláik a törvény 16., 19. és 20. §-aiban előirt követelményeknek megfelelnek. S így az illetékes hatóság — sajnos — nincs azon kellemes helyzetben, hogy az arra érdemes tanítók részére fizetéskiegészitési-vagy korpótlék államsegély engedélyezése iránt a közoktatásügyi miniszterhez előterjesztést tegyen.

A gör. kel. román felekezeti iskolaszékek részéről államsegély engedélyezése iránt bemutatott kérvények ugyanis — miután az egyházi főhatóság az elemi iskolák tantervére és órarendjére a kormányhatósági jóváhagyást még mindezideig ki nem eszközölte — kellőleg felszerelhetők nem voltak, s így az államsegélyek engedélyezése a legérdemesebb tanítók részére sem volt javaslatba hozható.

Ezen hiányokat pótolni, ezen bajokat orvosolni, s így a tanítókat az 1907. évi XXVII. t.-c. rendelkezése szerint megillető államsegélyhez juttatni az egyházfőhatóság sürgős feladata, mert a gör. kel. román iskolák *tan- és óratervét* ezen egyházi főhatóság állapítja meg.

Megemlítjük, hogy a régi, vagyis az 1893. évi XXVI. t.-c. alapján Aradvármegyében 39 gör. kel. román tanító élvez fizetéskiegészítési és korpótlék államsegélyt, de ezen államsegélyek az új, vagyis az 1907. évi XXVII. t.-c. 12. §. rendelkezései következtében *1910. évi szeptember hó végével teljesen megszűnnek.* Az aradi gör. kel. román szentszék fokozott kötelessége tehát tanítói részére az új törvény által feltételesen biztosított államsegélyhez való jutást elősegíteni.

2. Gőr. kath. felekezeti jellegűek.

Aradvármegye területén 1885-ben 11 gör. kath. felekezeti jellegű elemi iskola működött 1—1 tanerővel. Ma, 1910-ben az iskolák száma ugyanannyi mint volt 1885-ben, a tanerők száma pedig 12. Ezen iskolák tanítási nyelve szintén román. Gör. kath.. felekezeti jellegű iskola a következő községekben van felállítva: Apatelek, Berzova, Bokszeg, Felménes, Gurba, Kerülős, Moroda, Simánd, Szemlak, Szintye és Világos. Ezen iskolák közül a kerülősi két tanerős, a többi pedig egy tanerős. Iskolafenntartók a gör. kath. hitközségek.

A gör. kath. felekezeti jellegű iskolák elhelyezéséről, felszereléséről, tanítási eredményeiről, a beiskolázás végrehajtásáról és a tanítók államsegélyéről általánosságban ugyanazokat mondhatjuk, amiket elmondtunk a gör. kel. román felekezeti iskolákról.

3. Gör. kel. szerb felekezeti jellegűek.

Aradvármegye területén 1885-ben egy gör. kel. szerb felekezeti elemi iskola működött 1 tanerővél. Ma, 1910-ben ugyancsak egy iskola működik egy tanerővel. Ezen iskola székhelye: Opécska. Tanítási nyelve szerb. Iskolafenntartó az ópécskai gör. kel. szerb hitközség.

ARAD SZAB. KIR. VÁROS.

Arad.

Aradvárosa már több száz éve áll fenn. Keletkezésének körülményeit, alapításának idejét, nemkülönben nevének eredetét illetőleg minden kétséget kizáró történelmi tényt megállapítani eddig lehetséges nem volt.

De az bizonyos, hogy városunk mostani helyén sok évszázaddal ezelőtt jött létre, s hogy *Arad nem Orod romjain* épült.

Arad és *Orod* egymástól ugyan nem távolfekvő, de két különálló helység volt. *Fábián Gábor* rnegállapítása szerint *Orod* a mai *Glogovácz* helyén volt.

Szláv történettudósok városunkat szláv eredetűnek kívánják feltüntetni, s elnevezését a várat jelentő *„Hrad"* szótól származtatják. Ezen állítás azonban több neves történetírónk megállapítása szerint minden történelmi igazságot nélkülöz.

Földes János: „Vélekedés Aradváros nevének jelentéséről" cimű munkája szerint *Arad,* valamint az e környékén létezett *Orod* helység nevei magyar eredetűek. Szerinte az Arad és Orod az *ar,* illetve *or* régi magyar szókból ered. Mindkét szó régi magyar nyelven *vár-at* (megerősített hely) jelentett, s így *Arad* és *Orod* elnevezés is úgy keletkezett, mint pl. *Vár-ad.* Igen természetes, hogy azon időbeli várak nem voltak egyebek, mint árkokkal, földhányásokkal megerősített helyek, mit az Aradmegyében ma is látható avargyűrűk és földhányások is igazolnak.

Igen valószínű, hogy városunkat Szent István uralkodása idején a székely végőrök *Arad* nevű egyik vezérembere alapította, s tőle nyerte elnevezését is. Ezen feltevést igazolja a „Székely Krónika" következő állítása: „Miután I. István király az ellene küzdő székelyeket legyőzte, s a vele tartó Becséknek és fiainak Pannóniában bő adakozásokat tőn." — „De a legnagyobb fiának Köröncsnek nem tetszett Pannónia földön, honnan fiával *Arad-dal* stb. visszament Erdélybe." „Az egyezség megköttetvén a szerződés emlékére — t. i. hogy a keresztségét felveszik és a királynak hívei lesznek — Apor rabonbán másik fia Sándor törzsével *Arad-dal* áthelyeztetett a Szállás nevű patakhoz, mely nem messze volt a Zárán törzs földéhez, csaknem Magyarország határánál, az oláhok hegyénél."

Lakatos Ottó Aradváros egyik történetirója is azon véleményen van, hogy a mai Arad elnevezését *Arad* nevű székely végőrtől nyerte.

Valamennyi történetírónk egyező véleménye szerint István király uralkodása idején, midőn az ország vármegyékre osztatott, *Orod* várának vidéke is megjelöltetett, s így Orodmegyét (a mai Aradmegye) Szent István király alapította.

Orod várában káptalan székelt, mely már 1197-ben létezett, mert a csanádi levéltárban lévő egyik okmány szerint I. Imre király egy Richárd nevű orodi prépost kérelmére a káptalant egyik erdélyi birtokában újra megerősítette.

Szent-Gellért csanádi püspök idejétől egészen II. Vak Béla uralkodása idejéig, az 1132-ben Orodon tartott gyászos országgyűlésig Orod és környékéről irott emlékek nem igen maradtak.

Az 1242-iki tatárjárásnak városunk is áldozatul esett.

Arad a XV-ik században már jelentékeny volt, mit igazol azon körülmény, hogy egy 1452-ben kelt okmányban *Arad-ról,* mint templommal, s önálló polgársággal biró községről tétetik említés.

A Dózsa-féle lázadás pusztításait 1514-ben Arad is érezte.

Aradon már 1517-ben megyegyűlések tartattak. Akkor már Arad az egykori Orodmegye székhelye. Orod csak 1521-ig állott fenn. A törökök pusztították el.

A XV-ik században Arad gyakran ki volt téve a törökök betöréseinek. Midőn Mohács mezején a magyar függetlenség csillaga lehanyatlott, Arad még szabad és magyar volt. De a XVI-ik század ötvenes éveiben török uralom alá került. Már 1554-ben a törökök a város határában uj várat építettek.

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem Aradot ugyan 1605-ben visszafoglalta, de az nemsokára ismét a török kezébe került és maradt 1689-ig.

1706-ban lett Arad a gör kel. román egyház ezen püspökségének székhelye. Addig Borosjenőn volt a püspöki székhely.

II. Rákóci Ferenc szabadságharca alatt is szerepel Arad városa. A fejedelem rendeletére a vitéz kuruc vezér: *Károlyi Sándor* 1707. nyarán indult Arad ostromára, s azt még június hó 16-án el is foglalta.

Mária Terézia királynő uralkodása idején határozta el a hadügyi kincstár a Maros folyó balpartján ma is fennálló aradi vár építését, s ezzel kapcsolatosan Arad városának a mai Zimándköz és Zimándujfalú helyére leendő áttelepítése is tervbe vétetett, — de az egyesek minden kártalanítása nélkül. Az uj város helye kijelöltetett a *Bohus*-birtokon. Ekkor kapta kárpótlásul a Bohus-család *Világost* és *Galsát.* A uj város térképe is elkészült. 1763-ban megkezdődtek a vár építési munkálatai, mely alig egy évszázad múlva az 1848/49 szabadságharc tragédiájának gyászos színhelye lőn. De a város áttelepítése a lakosság nagy örömére elmaradt. H. József császár 1781-ben az áttelepítés tervét végleg elejtette.

1777. évi május hó 19-én *Gróf Károlyi Antal* tankerületi főigazgató, majd pedig 1779-ben *Ürményi József* Magyarország tanügyi biztosa látogatta meg a város összes tanintézeteit.

Az 1784-ben kitört oláh lázadás a város lakosságát ugyan nem érintette, de a vármegye keleti részein sokat pusztított.

Az 1831-diki cholera járvány Arad lakóit is érzékenyen sújtotta.

A XlX-ik század elején e város is szép fejlődésnek indult. A város polgársága a múltban mindenkor tanúsított áldozatkészségére, szerzett érdemeire, valamint az uralkodó ház részéről többször nyert elismerésre való hivatkozással, ismételten is kérelmezte Aradnak a szab. kir. városok sorába leendő beiktatását. A polgárság fáradozását siker koronázta. Az 1826. évi pozsonyi országgyűléssel tudatta az uralkodó Aradnak a szab. kir. városok közzé való felvételét. 1834. évi augusztus hó 21-én *Báró Orczy Lörincz* királyi biztos jelenlétében nagy ünnepélyességek közepette történt *Aradnak* a szab. kir. városok sorába való beiktatása.

Az 1848/49-diki szabadságharcban Arad városának szomorú sors jutott osztályrészül. Az aradi vár tövében esett áldozatul vitéz honvédseregünk tizenhárom tábornoka a nemtelen bosszúnak, a kegyetlen erőszaknak.

A kivégzett, dicső vezérek a nemzet őrök emlékezetű vértanúi, Arad pedig hazánk Golgotája lett.

A nemzet szent ügye elbukott. Elbukott egy eszme, melyért népek lelkesedtek, milliók és milliók lángoltak, egy nagy érzés, melyet egy nemzet szíve rejtett magában.

A magyar nemzet kegyelete, a hálás utókor a halhatatlan hősök emlékére városunk Szabadság-terén hatalmas szobrot állított. Ide zarándokol az ország apraja-nagyja, hogy az önfeláldozó hazaszeretet oltárán ihletet merítsen a jövő küzdelmeihez. Arad város közönsége évről-évre október 6-án kegyelettel áldoz a hős vértanúk emlékének.

Az aradi Kossuth-asztaltársaság lelkes kezdeményezésének, s kitartó munkásságának érdeme, hogy e város hazafias közönsége az ország volt kormányzója *Kossuth Lajos* emlékére is a város egyik legszebb helyén hatalmas, gyönyörű szobrot állított. Leleplezése 1909. évi szeptember hó 20-án történt.

*

* *

Az alkotmányos élet visszaállítása után Arad polgársága csodálatos buzgalommal törekedett a várost fejleszteni, nagygyá tenni. A kitartó munkásság áldozatkészséggel párosulva Aradot az ország első városainak sorába juttatta. Aki megismeri e városnak az elmúlt század végén, s a jelen század ez első éveiben létrehozott alkotásait: gyönyörködik e város polgárságának teremtő erejében.

Arad lakossága főleg iparral és kereskedelemmel foglalkozik. Kifejlett kézmű, tekintélyes gyáripara és élénk kereskedelme van. A gyáripar különösen az utóbbi években vett erős lendületet. Ebben nagy érdeme van az alkotó lelkű polgármesternek: csejthei *Varjassy Lajosnak,* kinek alig néhány évre visszanyúló polgármesteri működése alatt nemcsak gazdasági, de kulturális téren is nagyarányú alkotások jöttek létre.

Most épül a Maroson két uj vashíd, melyek egyike a várba vezet, a nagyobb méretű pedig a várost Uj-Aradon át a délvidékkel köti össze.

Ez év nyarán kezdődik a 630 ezer korona költséggel tervezett gyönyörű kultúrpalota építése is, mely nemcsak Arad városának, de az országnak is egyik legszebb kulturális intézménye lesz. E hatalmas, gyönyörű palotában nyer majd méltó elhelyezést az 1848/49-iki szabadságharcból kitartó szorgalommal egybegyűjtött ereklyék páratlanul gazdag múzeuma, melynek alkotása *Varjassy Árpád* kir. tanácsos, tanfelügyelő s e hazafias munkájában buzgó segítő-társa, az Aradról azóta elszakadt: *Lendvai Sándor,* az „Első magyar általános biztosító társaság" aradi ügynökség vezértitkárának neveihez fűződik.

Arad város közönsége által fenntartott számos jótékonysági intézmény a humanizmus terén áldásos tevékenységet fejt ki.

Különös érdeme a város polgárságának, hogy legtöbbször minden támogatás nélkül, de ereje tudatában, saját tevékenységének köszönheti a nagyarányú fejlődést.

Arad város népoktatásügye fejlett, sok tekintetben mintaszerű. Úgyszólván az összes tankötelesek beiskolázása biztosíttatott. Arad város népoktatásügyének fejlődése körül kiváló érdemeket szerzett a városnak hosszú időn át volt érdemes polgármestere: endrődi *Salacz Gyula,* kir. tanácsos.

A népoktatásügy a közelmúltban is nagy alkotásokkal gazdagodott. Ez nagyrészt *gróf Apponyi Albert* volt vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 1907. évi január hó 20-án Aradon tett látogatásának kedvező eredménye, midőn az „Aradvidéki Tanító-Egyesület" érdemes elnöke: *Kovács Vince* által alkotott „Diákotthon" (Tanítói konviktus) felavatására érkezett városunkba. Ez alkalommal *gróf Apponyi Albert* úgyszólván Arad összes tanintézeteit megtekintette. E látogatás kapcsán következett be Arad népoktatásügyének gyökeres rendezése, gyors fejlődése. Már 1908. évi szeptember hó 1-én nyílt meg a 26 tanerővel működő állami elemi népiskola, 1909. évi szeptember hó 1-én a Ferenc-téren állami költségen épült községi jellegű gyönyörű, új polgári fiúiskola, s folyó évben épül öt új állami óvoda is.

Es itt örömmel emlékezünk meg az elismerés hangján *Kovács Vince* volt h. iskolafelügyelőről, ki a város népoktatásügyének gyökeres rendezése, gyors fejlődése körül elévülhetetlen érdemeket szerzett. Arad város közönsége ezen érdemei elismeréséül 1909. évben népoktatásügyi és közművelődési tanácsossá választotta.

Kovács Vince a népoktatás ez egyszerű, de alkotó lelkű munkása a város közönségének bizalmát méltán kiérdemelte, s hisszük, hogy soha nem lankadó buzgalma, s eddigi tettereje Arad város kulturális fejlődése érdekében még több üdvös intézmény létrehozásában fog sikeresen közreműködni.

Arad lakóinak száma az utolsó népszámlálás adatai szerint 56.260; kik közül magyar: 38.929, német: 5.643, tót: 294, román 9.556, ruthén: 16, horvát: 34, szerb 1.430, egyéb: 358. — A mindennapi tankötelesek száma az 1909/10. tanévi összeirás szerint: 5.675.

E nagyszámú tankötelesek oktatására rendelkezésre áll az 54 tanerős községi-, 26 tanerős állami-, 8 tanerős izraelita-, 5 tanerős gör. kel. román-, 2 tanerős gör. kel. szerb felekezeti-, egy egy tanerős magán jellegű-, valamint az állami- és a gör. kel. román felekezeti tanító-képző egy-egy tanerős gyakorló iskolája.

A város külső részeiben működik négy községi óvoda ugyanannyi óvónővel, mely óvódáknak állami kezelésbe való átvétele, s ez uton még öt új óvoda létesítése folyamatban van.

Egyéb népoktatási intézetei a városnak: két polgári fiú-, s egy polgári leány-iskola, az állami- és a görög keleti román felekezeti tanító-képző. Azonkivül van Aradon kir. főgymnasium, állami főreál-, állami felsőbb leány-, városi felső kereskedelmi-, állami fa-és fémipari-, s egy, a siket-némák részére létesített iskola.

Arad város hazafias közönsége különösen a lezajlott negyedszázad alatt nemcsak megértette és átérezte a népoktatás fontosságát, de annak szükségleteiről páratlan áldozatkészséggel állandóan gondoskodott is.

De minden szónál ékesebben tükröztetik vissza a polgárságnak a magyar nemzeti népoktatásügy iránt mindenkor tanúsított áldozatkészségét és nemes rokonszenvét a létrehozott népoktatási intézetek és alkotások.

Községi iskolák.

Két évszázaddal ezelőtt alakúit Aradon az első népiskola. Itt *Höfflich Kamil* minorita, plébános-helyettes vetette meg a népiskola alapját, midőn 1710. körül az ifjúság tanítását, oktatását megkezdte. A tizennyolcadik század ötvenes éveiben a népoktatást már rendesen látták el a minoriták.

Városi költségen az első iskola 1822-ben épült, midőn a mind nagyobb számban jelentkező tanulók megfelelő elhelyezésére az elmúlt év folyamán lebontott Weitzer János-útcai leányiskolát építették. De ez iskola is mindössze két osztálylyal működött.

A szabadságharc ideje alatt a népoktatás szünetelt, hajlékában pedig a fegyvergyár nyert elhelyezést.

A Weitzer János-utcai iskola 1850-ben három-, öt évvel később négy osztályúvá fejlesztetett s az elemi *fötanodák* közé soroztatott.

Az iskola ez időben is hazafias szellemben működött, bár a tanítás nyelve — előírás szerint — német volt.

Az alkotmányos élet visszaállítása után Aradon a Weitzer János-utcában egy négy tanerős fiú- és egy két tanerős leány-, az Orczy-utcában, Sarkad-, Erzsébet- és Gáj-külvárosokban külön-külön egy-egy tanerős két osztályú vegyes róm. kath., s Gáj-külvárosban egy 1 tanerős görög katholikus jellegű népiskola működött.

1868. évi szeptember hó 15-én tartott városi közgyűlés a meglevő róm. kath. iskolákat borosjenői *Atzél Péter* polgármester indítványára egy négy tanerős új elemi népiskola szervezésével fejlesztette. Az új iskola a mai Kossuth-utcában, Atzél Péter által a városnak igen kedvező feltételek mellett átengedett, ma is fennálló, az elmúlt évben díszesen újjáalakított épületben talált megfelelő elhelyezésre.

A népoktatásról szóló 1868. évi XXXVIII. t.-c. intézkedései alapján Aradváros törvényhatósága 1870. évi október hó 4-én tartott közgyűlésén a város területén eddig fennállott összes róm. kath. és görög kath. népiskolákat *községi jellegűeknek* nyilvánította, s ezzel városunkban a népoktatásügy fejlesztése is biztosíttatott.

Már 1875. év őszén nyílt meg az új-telepi két osztályú vegyes-, s az azóta megszűnt illetve, elhelyezett Batthyány-utcai két osztályú leány iskola; 1877-ben pedig a Szent Péter-téren 41.764 korona költséggel a most is meglevő iskola építtetett, melyben négy fiu- és két leány osztály nyert elhelyezést.

1884-ben a Kapa-utcában 52.822 korona költséggel egy négy tanerős leányiskola építtetett, mely rendeltetésének még azon évi szeptember havában adatott át.

Ekkor a város területén az alább felsorolt felekezeti elemi népiskolákon kívül 9 községi jellegű népiskola működött 33 tanerővel. Ez iskoláknak fenntartási költsége az 1884/85. tanévben 90.758 koronával terhelte a város közönségét.

Ez időben már *Salacz Gyula* volt Aradváros polgármestere, s mint ilyen a községi iskolaszék elnöke, ki a város népoktatásügyének fejlődése körül tagadhatatlanul kiváló érdemeket szerzett.

A mindennapi tankötelesek száma állandóan emelkedett, s azok a rendelkezésre álló elemi népiskolában már nem voltak elhelyezhetők, s így a városban évről-évre mindig több és több száz tanköteles gyermek — iskola hiányában — a törvényes oktatást nélkülözni kényszerült.

Aradváros közönsége is belátta tanügyi állapotainak tarthatatlan voltát, s a lakosság anyagi áldozatkészségének erőteljes igénybevételével az elmúlt negyedszázad alatt több uj népiskola szerveztetett.

1889-ben a 150.000 korona költséggel a Hasszinger-utcai hat tanerős leány-, tiz évre rá 48.027 korona költséggel a négy tanerős új-telepi leány-, 1901-ben 16.532 korona költséggel az egy tanerős tanyái vegyes-, 1902-ben 15.197 korona költséggel a két tanerős Séga-külvárosi vegyes-, majd pedig 1905-ben 87,973 korona költséggel a gyönyörűen elhelyezett Erzsébet külvárosi öt tanerős iskola épült. Az 1909. év folyamán 121.500 korona költséggel újonnan építtetett a Weitzer János-utcai leány-iskola és 34.000 korona költséget igényelt a Kossuth-utcai fiú-iskola átalakítása.

Az újonnan szervezett elemi népiskolák kellemes benyomást keltő, csinos épületekben és célszerűen vannak elhelyezve.

A város területén ezidő szerint 13 községi jellegű iskolánál 54 rendes- és egy kisegítő tanerő működik. Az iskolák 1909/10. évi összes szükséglete 175421 korona, melyből mintegy 10000 korona államsegélyből nyer fedezetet.

E tetemes áldozatkészség igazolja a város közönségének hazafias törekvését, s a népoktatás iránt mindenkor tanúsított nemes rokonszenvét. A létrehozott alkotások hirdetik Arad polgárságának a kulturális téren szerzett kiváló érdemeit.

A *Kazinczy-utcai* A) fiú-iskolánál *Bokor Alajos* igazgató vezetésével Parean János, a *Kazinczy-utcai* B) fiú-iskolánál *Szilágyi György* igazgató, Sófalvi György, Schleifer Antal és Wéber József, a *Kossuth-utcai* fiú-iskolánál *Marinkovics Péter* igazgató, Kádár Jenő, Kresz Károly és Lautner Mátyás, az *újtelepi* fiú-iskolánál *Czobor Ottó* igazgató, Keresztes Arzén, Neidenbach Sándor és Rákosi Flóris, a *Szent-Péter-téri* fiú-iskolánál *Fülöp Endre* igazgató Bérczy Ödön, Korom György és Wéber Ágoston, a *Haszinger-utcai* leány-iskolánál *Czeiler Gizella* igazgatónő vezetésével Ajtai Erzsi, Keresztes Arzénné, Kovács Vincéné, Molitorisz Vilma és Rubenescu Auguszta, a *Weitzer János-utcai* leány-iskolánál Marinkovicsné *Tabakovits Mária* igazgatónő, Csáby Istvánné, Gyurkovits Mária, Hofbauer Olga, Jánszki Piroska, Schweffer Ilona, Urszits Darinka és Wéber Ágostonné, a *Kapa-utcai* leány-iskolánál *Kőműves József* igazgató, Kelecsényi Etelka, Kovács Margit és Masztig Ilona, az *Erzsébet külvárosi* fiú-iskolánál *Cziráky Márton* igazgató vezetése alatt Jeney Béla, Kováts Ferenc, Pataky Sándor és Szőke Antal, az *újtelepi* leány-iskolánál Grossné *Polgár Anna* igazgatónő, Balázs Ferencné, Terényi Iza és Tóth Gizella, a *Séga külvárosi* iskolánál *Szántó Lajos* igazgató, Lantos Miksa, Szarka László és Szántó Lajosné, a *Gáj-külvárosi* iskolánál *Nagy János* igazgató, Handel Janka, Mohos Ágoston és Tóth Béla, a *tanyai* iskolánál pedig Vértes Károly tanítók illetve tanítónők működnek.

Arad város községi népiskoláinál több igen igen kiváló, elismert paedagogus működik. Egyes tanítók társadalmi téren, mások a tanitó-egyesület életében fejtenek ki igen élénk és áldásos tevékenységet.

Állami népiskolák.

Arad városában állami elemi népiskola létesítését már mintegy másfél évtizeddel ezelőtt kezdeményezte a kir. tanfelügyelő.

A mult század utolsó évtizedében — dacára az akkor már működő több községi és felekezeti elemi iskoláknak — a város területén még mindig több száz volt azon mindennapi tankötelesek száma, kiknek beiskolázása nem volt biztosítható.

E tűrhetetlen állapoton mielőbb segíteni volt a kir. tanfelügyelő törekvése.

Az egyes iskolafenntartó hitközségek meglevő iskoláikat nem fejlesztették.

A város közönsége is belátta népoktatásügyi állapotainak tarthatatlan voltát, s az általa fenntartott községi iskolák és tanítóinak számát az utolsó időben szinte megkétszerezte ugyan, de a mindenféle közadókkal és egyéb egy modern város életében feltétlenül szükséges, sőt nélkülözhetetlen beruházások költségeivel súlyosan terhelt városnak népoktatás ügyét gyökeresen rendezni, az összes mindennapi tankötelesek beiskolázását biztosítani, — anyagi eszközök hiányában módjában már nem állott.

A községi jellegű elemi iskolák fenntartása már a mult század 90-es éveiben körülbelül évi 160.000 korona, a város egyéb kulturális és tanügyi szükségletei is mintegy évi 100.000 korona költséget igényeltek. E tetemes kiadás fedezésére az alig évi 10.000 korona államsegélyen kivűl csak a *pótadó* állott rendelkezésre, mert a befolyt tandíjak az egyes iskolák építési költségeinek törlesztésére volt és van jelenleg is lekötve.

A kir. tanfelügyelő tudatában volt annak, hogy a város közönsége a népoktatás iránt mindenkoron nemcsak rokonszenvvel, de elismerésre méltó áldozatkészséggel is viseltetett, de tudta azt is, hogy a népoktatás gyökeres rendezését a város önerejéből már nem biztosíthatja. Ez késztette őt arra, hogy állami elemi népiskolák szervezését kezdeményezze.

Az akkori polgármester: *Salacz Gyula* kezeihez juttatott részletes tervezetében a meglevő összes községi iskoláknak államosításával, s azoknak állami költségen a szükséghez mért fejlesztésével célozta a város népoktatásügyének okszerű rendezését.

Bár a kir. tanfelügyelő e törekvését más befolyásos tényezők is rokonszenvesen támogatták, a terv csak terv maradt, tárgyalásra sem került, ami részben talán a volt polgármesternek az állami elemi népiskolákkal szemben tanúsított tartózkodásának tudható be.

Egy kedvezőbb időnek kellett következnie, hogy a kérdés sikeres megoldása biztosítható legyen.

Az utolsó években a tankötelesek száma mind rohamosabban emelkedett, s már közel másfél ezer volt azon gyermekek száma, kik oktatásban részesíthetők nem voltak, miért is ujabb elemi népiskolák szervezése már elodázhatatlanná vált.

Arad városának indokolt kérelmére s a kir. tanfelügyelő előterjesztésére *Gróf Apponyi Albert* volt vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1906. évi október hó 4-én 84.756 sz. alatt kelt intézkedésével a kebelbéli állami népoktatásügyi ügyosztály vezetőjét, az állami népoktatás nagyérdemű apostolát: *Halász Ferencz* miniszteri tanácsost megbízta, hogy a város területén szükséges elemi népiskoláknak állami jelleg mellett való szervezése ügyében a várossal a tárgyalást a helyszínen ejtse meg.

Közbejött akadályok miatt csak 1907. évi május hó 26-án tartatott meg a tárgyalás *Gróf Károlyi Gyula* Arad szab. kir. város és Aradvármegye volt főispánjának részvételével.

E fenkölt gondolkozású, hazafias főúr, — ki nemes lelke minden ideálizmusával mindenkor hathatósan támogatta az aradvármegyei tankerületben az utóbbi időben szervezett nagyszámú állami iskolák létesítését — főispáni működése alatt Aradvárosának nemcsak kulturális, de gazdasági fejlődésében is elévülhetetlen érdemeket szerzett; hathatós befolyásával mindig támogatta a kir. tanfelügyelőt a magyar nemzeti népoktatás nagyarányú fejlesztésében.

A megejtett kedvező tárgyalások eredménye alapján *Gróf Apponyi Albert* volt vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1907. évi június hó 3-án 60800 sz. alatt kelt intézkedésével 22 tanerővel működő hat új állami népiskola szervezését rendelte eL

A szervező rendelet, s az annak alapján a kir. kincstár és a város között később: 1908. évi október hó 21-én kötött szerződés értelmében a szükséges állami iskolák építéséről, azok fűtéséről és jó karban tartásáról, nyári tisztogatásáról, tűz elleni biztosításáról, valamint a szervezett tanítói állások után az országos tanitói nyugdíj- és gyám alap javára fizetendő évi 24—24 korona fenntartói illeték fedezéséről a város saját költségvetése terhére gondoskodik. Az iskolai épületek örök használati joga állami népoktatási célokra a kir. kincstár javára telekkönyvileg biztosíttatott. Ezen hozzájárulásokkal szemben a kir. kincstár fedezi az összes személyi, s még fennmaradó dologi kiadásokat is.

A hat új állami iskola építési költsége 535.000 korona volt, mely összeget a város törlesztéses kölcsönből fedezett. Az építési kölcsön törlesztésére a vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1907. évi 76.357. számú rendeletével évi 13.000 korona külön építési segélyt, az új épületekben levő összes tanítói lakások után évi 420—420 korona, összesen évi 3360 korona lakbéregyenértéket, s az állami elemi iskolák összes tandij-jövedelmét a városnak a törlesztés egész időtartamára biztosította, s így Arad városát a hat új állami iskola építése, nemkülönben azok fenntartása alig terheli.

A tandij-jövedelem az ingyenes népoktatásról szóló 1908. évi XLVI. t.-c. rendelkezése alapján a kir. kincstár részéről évi 4200 korona átalány-összeggel váltatott meg.

Az állami népiskolák szervezésével az összes mindennapi tankötelesek beiskolázása biztosíttatott.

Mind a hat állami népiskola még 1908. év nyarán felépült. A mintaszerűen berendezett állami elemi iskolák külsőleg is diszes, gyönyörű épületekben nyertek célszerű elhelyezést. Az iskolák működésüket még 1908. évi szeptember havában kezdették meg.

Az újonnan szervezett állami iskolák 1909. szeptember hó 1-től kezdődőleg egy-, 1910. évi január hó 1-től kezdődőleg három tanerővel fejlesztetvén, az állami iskoláknál ma 26 tanerő működik.

Az iskolák személyi kiadásai jelenleg évi 49.320 korona, a dologi kiadások pedig 7.652 korona költséggel terhelik a kir. kincstárt, mely összeg azonban a tanítók korpótlék-igényeinek emelkedésével még tetemesen szaporodni fog. — Arad város közönségét az állami iskolák dologi kiadása évi 11.950 koronával terheli.

Az állami iskolák helyi felügyeletére egy közös állami iskolai gondnokság szerveztetett, melynek érdemes elnöke: *dr. Mülek Lajos* kir. közjegyző, Arad városának egyik köztiszteletben álló kiváló polgára, ki hazafias készséggel és őszinte szeretettel támogatja az iskolák sikeres működését. A gondnokság ügybuzgó, fáradhatatlan helyettes elnöke: *Kovács Vince,* városi népoktatásügyi tanácsos.

A *Gizella-utcai* állami iskolánál: *Nikitscher József* igazgató, Almási Ilona, Bartos Ilona, Maresch Róza, Gyarmathy József, Harmat Ferenc és Krümmer Mátyás; a *Fürj-utcai* iskolánál: *Gyovay Pál* igazgató, Hanthó Ilona, Keresztény Anna, Brenner József, Kiss Zoltán és Strumberger Oszkár; a *Csutora-utcai* iskolánál: *Boros Kálmán* igazgató, Priegl Paula, Kováts Gyula, Pataky János és Zima Arthur; a *Mihály-utcai* iskolánál: *Nagy Ignác* igazgató, Kádas Aranka, Stegena Andor és Vladár Menyhért; a *Gáj külvárosi* iskolánál: *Nádrai György* igazgató, Gyorgyevits Gyula és Tichy Ferenc; a *tanyai* iskolánál Vekov János tanító, illetve tanítónő működik.

Óvódák.

A múlt század negyvenes éveiben *Bohus-Szögyényi Antónia* és *báró Bánffy Polyzena* vezetése és elnöklete alatt a kiválóan nemeslelkű *Brunswik Teréz grófnő* lelkes kezdeményezésére és ösztönzésére „Úri nőegylet" alakúit Aradon, mely különösen a kisdednevelés meghonosítását tűzte ki céljául.

Még 1840-ben nyílt meg városunkban *Mandély Alajos* vezetésével az első kisded-óvóda. Mandély távozásával a következő évben *Varga Péter,* majd 1844-ben *Nagy József* vette át az óvoda vezetését. A szabadságharc alatt az óvoda is beszüntette működését. Nagy József is beállt honvédnek. Az 1849. évi február hó 8-iki aradi utcai harcban is hősiesen küzdött. A 29-ik honvédzászlóalj zászlóját a világosi fegyverletételnél is ő mentette meg s azt neje meg is őrizte. Lipótváron közel két évi várfogságot is átszenvedett, majd az 50-es évek után ismét visszatért Aradra, hol új óvodát létesített, melyet 1884-ben bekövetkezett haláláig lankadatlan szorgalommal vezetett.

A közszeretben álló Nagy József elhunyta után özvegyétől *Kobány József* vette át a kisded-óvódát. Ez időben már négy magánjellegű óvoda is működött a városban, melyek egyike-másika a város által is segélyeztetett.

Az első községi jellegű óvoda szervezését még 1883-ban határozta el a törvényhatóság. A kisdedóvás terén kifejtett buzgalmáért a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter ezidőben elismerését fejezte ki a városnak.

A lezajlott negyedszázad alatt a város területén 84.000 korona költséggel az Erzsébet-városrészben a Demeter- és Kasza-útcákban, továbbá Séga- és Gáj-külvárosban egy-egy községi jellegű óvoda építtetett, melyeknek fenntartása évi 10.933 koronával terheli a közönséget.

A Gáj-külvárosi óvoda a város által adott telken az aradi *Neuman-család* áldozatkészségéből létesült. A köztiszteletben álló család eme újabbi jótékonysága nemcsak haza- és emberszeretetének, de a kultúra, különösen a népnevelés iránti rokonszenvének is fényes tanújele.

A *Neuman*-család áldozatkészsége ma is nemcsak az általa alapított óvodába, de a Gáj-külvárosi községi és állami iskolákba járó szegénysorsú gyermekeket is állandóan és tetemes segélyben részesíti.

Aradváros közönségének indokolt kérelmére *gróf Apponyi Albert* volt vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1909. évi június hó 24-én 50016. sz. a. kelt intézkedésével *„méltányolva azt a nagy áldozatkészséget, melyet Arad város közönsége kulturális célok érdekében a város jelentékeny megterhelése mellett tanúsít,"* *dr. Kacskovics Mihály* miniszteri tanácsos, az óvodai ügyosztály vezetője, a kisdednevelés buzgó, lelkes apostola által Aradon előzőleg folytatott tárgyalások eredménye alapján, a meglévő négy községi jellegű óvodának állami kezelésbe való átvételét s ez úton még további öt új állami óvoda szervezésével leendő fejlesztését rendelte el.

Arad városa a meglévő négy- és építendő öt új óvóda-épület örök használati jogát, azok állandó jókarban tartását, tűzkár elleni biztosítását, az óvódák fűtését és nyári tisztogatását, valamint évi 7220 korona készpénzhozzájárulást a kir. kincstár javára és állandó időkre biztosította.

Az öt új óvodát 170.000 korona költséggel a város építteti ugyan, de az építési költség törlesztésére a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter nemcsak az évi 7220 korona kész pénzhozzájárulást, de minden egyes óvónői lakás béregyenértéke fejében évi 360 koronát a törlesztés időtartamára a városnak visszaengedte, illetve biztosította s így az új óvódák szervezése mivel sem terheli a város közönségét. Az óvódák összes fenntartási költségeit a kir. kincstár fogja fedezni.

A Demeter-utcai óvoda *Hanacsek Lujza,* a Kasza-utcai óvoda *Szilárdné Velsz Lujza,* a Séga-külvárosi óvoda *Rákóczy Klára,* a Gáj-külvárosi óvoda *Kornis Ilona* óvónők vezetése alatt áll.

Az új állami óvódák építése folyamatban van s remélhetőleg még ez év folyamán rendeltetésüknek átadhatók lesznek.

Ezenkívül Arad város területén jelenleg négy magánjellegű menedékház és két magánjellegű óvoda is működik.

Ág. hitv. ev. hitfelekezeti elemi népiskola.

Az aradi ág. hitv. ev. egyházközség 1846-ban alakult. Felekezeti népiskola létesítéséről is azonnal gondoskodott. Az egyházközség szegénysége miatt iskolájánál eleinte külön tanítót alkalmazni képtelen volt, miért is a mindenkori lelkészek látták el a tanítói teendőket is. Az egy tanerős felekezeti iskola az 1873-ban keletkezett községi iskolákba olvadt, s működését megszüntette.

De már 1877. évben újra szervezték a külön álló egy tanerős felekezeti iskolát, mely azonban 25 évi működése után 1902. évben újra beolvadt a községi iskolákba, s a város az iskola tanítóját: *Lautner Mátyást* a községi iskolákhoz átvette. Azóta az ág. hit. ev. egyházközség Aradon külön elemi népiskolát nem tart fenn.

Az izraelita felekezeti elemi népiskola.

Az aradi izraelita hitközség egy négy tanerős fiú- és egy négy tanerős elemi leányiskolát tart fenn.

Az iskola alapítása a múlt század első évtizedeire nyúlik vissza. Az iskola alapítása sok nehézségbe ütközött s megalakulásáig sok viszontagságon esett át. A hitközségnek főrabbija, *Chorin Áron* még 1826. évben a hitközségnél egy népiskola felállítását sürgette. A főrabbi törekvésének leikés támogatója volt *Hirschl Mózes,* a hitközség akkori elnöke. Az ő kitartó küzdelmének s anyagi áldozatkészségének köszönheti a hitközség a felekezeti iskola alakulását. Még 1826-ban elhatározta a hitközség, hogy az akkor már tulajdonában volt alapház helyett egy új templomot épít s ugyanott biztosít helyet a szervezendő iskolának. Az iskola állandó időkre való fennmaradásának biztosítása érdekében egyúttal kimondotta a hitközség, hogy az épülő „zsinagóga és iskolai alapház" minden jövedelme *kizárólag és minden levonás nélkül az iskolára fordítandó.* Még 1826-ban kezdték az Árpád-téren ma is fennálló „zsinagóga és iskolai alapház" építését. De a keresztény lakosság az építés folytatását megakadályozta. Ekkor a hitközség elnökét és főrabbiját elküldötte I. Ferencz királyhoz az építési engedély újabbi elnyerése végett.

Küldetésük sikerrel járt. Az iskola alapításáról szóló alapító levelet az uralkodó jóváhagyta. Ennek alapján a m. kir. Helytartóság 1828. évi február 26-án 5920 sz. alatt kelt intézkedésével az építésre az engedélyt újólag megadta, melynek folytatását immár senki sem gátolta. 1832-ben az építkezés ugyan még teljesen befejezve nem volt, de az iskola három osztálylyal működését 1832. évi május hava folyamán megkezdhette. Az iskola igazgató-tanítójává Skreinka Lázár választatott meg. Ő vezette a III-ik osztályt. Fizetését már akkor lakáson és tüzelőfán kivül évi 600 forintban állapította meg a hitközség, ami nemcsak áldozatkészségének, de a kultúra iránt érzett különös nagyrabecsülésének is bizonyítéka. A II-ik osztály tanítójává Ransburger Ignácz évi 400 forint fizetéssel, a leányok tanítónőjévé ennek felesége évi 200 forint fizetéssel, az I-ső osztály tanítójává pedig Frankel W. évi 400 forint fizetéssel választatott meg. Ugyanekkor a magyar nyelv tanítására alkalmaztatott Salamon Antal évi 200 forint fizetéssel.

Az 1855-ik évben alapította a hitközség a fiú iskolával kapcsolatosan a négy osztályú leányiskolát is; s eme új népoktatási intézet fenntartási költségeinek fedezésére is az iskolai alapház jövedelmei biztosíttattak.

A hitközség az iskola, s annak szolgálatában álló tanítók iránt mindenkor nagyrabecsüléssel viseltetett. A tanítók munkáját az akkori viszonyokhoz képest kitüntetően honorálták. Az igazgató-tanítónak még az alkotmányos élet visszatérte előtt fizetését évi 975 forintra, a másik két tanítónak pedig évi 600 forintra javították.

Az alkotmányos élet visszatérte után a zsidó hitfelekezeti iskolában is mindnagyobb gondot fordítottak a magyar nyelvre. Nemsokára magyar lett a tannyelv. Az utolsó negyed század alatt a fiúiskola számára a Szent Péter-téren egy uj modern iskolaházat építtetett a hitközség. Ügy a fiu-iskola, mint a leányiskola felszerelése dicséretes. Az iskolánál működő tanerők hazafias kötelességüknek mindenkor lelkesedéssel tettek eleget. S dacára ennek a hitközség az utóbbi időkben a tanítókkal szemben szűkkeblű lett, s a tanítók ismételt kérelme dacára sem rendezte fizetésüket az 1907. évi XXVII t.-c. értelmében. — Hatósági beavatkozás vált szükségessé. Valamennyien, kivétel nélkül törvényes járandóságaikat 1907. évi június hó l-ig visszamenőleg elnyerték.

Az izraelita fiu-iskolánál ezidő szerint Eckstein Mór, Kemény Miksa, Lefkovits Mór és Szántai Lajos tanítók, a leányiskolánál pedig Iritz Aranka, Klein Katica, Weisz Fanny rendes tanítónők és Westmann Irén, mint h. tanítónő működik.

Gör. kel. román hitfelekezeti elemi népiskola.

Az aradi gör. kel. román hitfelekezet Arad szab. kir. város területén is több tanerős felekezeti elemi népiskolát tart fönn. A belvárosi I—VI. osztályú osztatlan, vegyes egy tanerős elemi népiskola a hitfelekezet tulajdonát képező Tököli-téri épületben van elhelyezve. Ezen iskola még 1840-ben alapíttatott. Vezeti *Moldovan József* tanító, ki egyúttal a város területén levő többi gör. kel. román felekezeti iskolák igazgatói teendőinek ellátásával is megbizatott. Eddig mindenkor és minden tekintetben kifejtett eredményes működése a tanítók legjobbjai közé emelte. Kartársai is szeretettel és nagyrabecsüléssel viseltetnek egyénisége iránt. Több éve már elnöke a gör. kel. román hitfelekezeti tanítók egyesületének is.

Az Erzsébet városrészben jelenleg két gör. kel. román felekezeti iskola működik, melyek egyike még 1822. évben alapíttatott. A Fejsze-utcai fiú-iskolát *Popovici György,* a Kapa-utcai leányiskolát pedig *Precupás Mariska* tanító, illetve tanítónő vezeti.

Séga külvárosban is működik egy-egy tanerős román felekezeti elemi népiskola, mely a belvárosi iskolával egyidőben : 1840-ben nyílt meg. Jelenlegi tanítója: *Popovici Demeter.*

Az Arad-gáj külvárosi önálló gör. kel. román hitközség is tart fenn egy osztatlan, vegyes egy tanerős iskolát, melynek jelenlegi tanítója: *Zabb Vazul.*

A külvárosi gör. kel. román hitfelekezeti elemi népiskolák külön-külön épületben vannak elhelyezve, melyhez a kor igényeinek megfelelő tanítói lakás és ezen kivül megfelelő terjedelmű kert is tartozik. Az egyes iskolák felszerelése, a tanítók fizetése is a törvényes követelményeknek megfelelő.

Gör. kel. szerb hitfelekezeti elemi népiskola.

Aradon a szerb hitfelekezet már igen régi idő óta tart fenn elemi népiskolát. Az első szerb felekezeti iskola több mint egy évszázaddal ezelőtt, még 1792-ben nyílt meg. Az egy tanerős, osztatlan, vegyes belvárosi elemi népiskolának jelenlegi tanítója: *Kovincsity Milos,* az arad-gáji szerb hitközség által fenntartott osztatlan, vegyes iskolát pedig *Kojity Kristóf* vezeti. Mindkét iskola, s a vele kapcsolatos tanítói lakás elhelyezése, valamint az iskolák felszerelése is kielégítő.

Görög katholikus hitfelekezeti elemi népiskola.

Az aradi gör. kath. hitfelekezet is tartott fenn még 1885. évben is a város területén egy egy tanerős hitfelekezeti elemi népiskolát, mely azonban tanulók hiányában, s a modern községi iskolák mellett teljesen elsorvadt. Még a mult században szüntette meg működését.

Polgári fiú-iskola.

A népiskolai közoktatásról rendelkező 1868. évi XXXVIII. t.-c. nemcsak a szorosan vett elemi népiskolák, de egy uj intézménynek: *a polgári iskolának* szervezetét is megállapította.

A polgári iskolák szervezése azonban lassan indult meg. Ennek oka főleg az lehetett, hogy az uj intézmény lényege, célja a nagy közönség előtt ismeretlen volt.

A tapasztalt bizalmatlanság késztethette a népoktatási kormányt, hogy 1879. év folyamán valamennyi kir. tanfelügyelőhöz és egyházi főhatósághoz küldött intézkedésében az uj iskola nemzeti feladatát tüzetesen kifejtve, célját a következőkben állapította meg: „hogy a nép azon osztálya, melynek szellemi szükségét az elemi oktatás távolról sem elégíti ki, találja fel a polgári iskolában azon intézetet, melyben művelődése alapjához szükséges ismereteket rövidebb idő alatt megszerezhesse annyira, hogy ezen ismeretekkel közgazdasági és politikai *általános műveltsége* mellett a mindennapi élet foglalatosságaihoz szükséges tudnivalók birtokába juthasson, s vagy *ügyes mezei gazda,* vagy *mint iparos,* vagy *mint kereskedő* már az igy szerzett alapon megindulhasson, vagy ha több ismeretre kívánna szert tenni, az arra rendelt intézetekben tovább tanulhasson."

A vallás és közoktatásügyi m. kir. minisztérium ezen intézkedése nyomán mind több és több polgári iskola létesült.

Aradon a polgári iskola még 1872. évben szerveztetett. A községi iskolaszék azon évi szeptember hó 5-én tartott ülésén az elemi népiskolák V. és VI. osztályainak megszüntetésével egy fiú-polgári iskola I-ső osztályának létesítését kimondotta. Az iskolaszék ezen határozatához Aradváros törvényhatósági bizottsága is hozzájárult, s a polgári iskola szervezésével járó kiadásokat egyhangúlag megszavazta. Az uj

intézet tanárai *Simay István és Millig József* lettek, kik ezelőtt az akkori pesti-úti elemi iskolánál működtek. Az igazgatói teendők ellátásával: *Simay István* bízatott meg.

A uj polg. iskola 1872. évi október hó 1-én nyílt meg 55 tanulóval. Az intézet többi osztályai évről-évre fokozatosan szerveztettek, s az 1875/76 tanévben már mind a négy osztály működött. Az uj intézet a Kazinczy és a mai Weitzer János-utca sarkán állott régi gimnázium épületben helyeztetett el.

A uj intézménynyel szemben országszerte nyilvánult bizalmatlanság Aradon csakhamar eloszlott, megszűnt, ami bizonyára a kitűnő, céltudatos vezetésnek volt eredménye.

Az intézet első igazgatója: *Simay István* felettes hatóságának bizalmából 1882-ben városi iskolafelügyelővé választatván meg, a polg. iskola igazgatója *Millig József* lett.

Az 1884/85 tanévben a polg. iskolánál négy rendes és 7 óraadó tanár működött. A tanulók száma pedig 173 volt.

A polgári fiú-iskola hajléka 1885-ben már szűknek bizonyult. De akkor ez a régi, közel száz esztendős volt gimnáziumi épület oly rozoga állapotba jutott, hogy annak további fenntartása úgy egészségi, mint paedagógiai szempontból egyaránt tarthatatlan volt.

Arad szab. kir. város közönsége a régi iskola épületet 1885. év tavaszán lebontatta, s helyébe még az évben 260.000 korona költséggel egy diszes, modern palotát építtetett. A tágas épület emeletén a polgári fiú-iskola, földszintjén pedig az egyik városi elemi községi népiskola talált kényelmes, a kor követelményeinek megfelelő elhelyezést.

1888-ban Millig József Simay István helyébe városi iskolafelügyelővé választatván meg, az ő távozása folytán megüresedett polgári iskolai igazgatói állásba *Szöllösy Károly* került.

Az utolsó negyedszázad alatt az aradi polgári fiúiskola mind rohamosabban fejlődött.

Szöllösy Károly érdemes igazgatónak 1895. évi március hó 29-én történt elhunytával megüresedett igazgatói állásra az intézet egyik legrégibb tanára, *Almási T. Pál* (Niedermayer Tóbiás) választatott meg, kinek ügybuzgalma és fáradhatatlan tevékenysége alatt a polgári iskola a város egyik legnépszerűbb intézete lett.

Ez időtől kezdve az intézet fejlődése mind nagyobb és nagyobb arányokat ölt. A tanulók száma évről-évre örvendetesen emelkedik. Úgyszólván alig van esztendő, hogy új, párhuzamos osztály szervezéséről gondoskodni nem lett volna szükséges.

De az iskola e nagyarányú fejlődése mind nagyobb és nagyobb áldozatkészséget igényelt a várostól. Az 1907. évben a tanulók száma már közel hétszáz, a szervezett, de kivétel nélkül túlzsúfolt osztályok száma tizenkettő volt.

E rohamos, de kulturális szempontból oly örvendetes fejlődés folytán az új épületben is csak ügygyel-bajjal voltak elhelyezhetők a túlzsúfolt osztályok.

A túlnépes osztályok zsúfoltságának megszüntetését különösen paedagógiai szempontok tették sürgőssé. De e kérdés kedvező megoldása csak egy második polgári fiú-iskola szervezésével látszott megoldhatónak. Ez eszmével a város közönsége ismételten és behatóan foglalkozott, s bár Arad város nemeslelkű, ideális gondolkozású közönsége a kulturális szükségletek elől soha sem tért ki, s a kultúra intézményei iránt nemcsak nagyrabecsüléssel és rokonszenvvel, de páratlan áldozatkészséggel is viseltetett, egy új polgári fiú-iskolának kizárólag saját erejéből leendő szervezésére, a folyton szaporodó közterhek rohamos emelkedése miatt vállalkozni immár módjában nem állott.

Gróf Apponyi Albert, akkori vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1907. évi aradi látogatása alkalmából személyesen meggyőződött a polgári iskolában uralkodó tarthatatlan helyzetről. E kiváló államférfiú e látogatásának volt *egyik* kedvező eredménye, hogy egy második polgári fiú-iskola létesítése az állam tetemes hozzájárulásával volt megoldható. Ugyanis *gróf Apponyi Albert* vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter Arad város közönségének indokolt kérelmére 1908. évi október hó 28-án 109.714. sz. a. kelt rendeletével a második polgári fiú-iskola építkezési költségeinek fedezésére szükségelt összeg törlesztésére 50 évre *évi harmincezer korona* államsegélyt utalványozott.

A második polgári fiú-iskola a Ferenc-téren 1909. évben emelt díszes, két emeletes palotában azon évi szeptember hó 1-én nyílt meg. Az új polgári iskola berendezése és felszerelése minden tekintetben mintaszerű.

A második polgári fiú-iskola létesítése körül elévülhetetlen érdemet szerzett *Kovács Vincze* Aradváros népoktatásügyi és közművelődési tanácsosa, ki az új intézet alkotása érdekében fáradhatatlan tevékenységgel munkálkodott.

A Kazinczy-útcai polgári iskolában *Almási T. Pál* igazgató vezetése alatt *Bancsák István, Berecz Károly, Földes Lipót, Mattusik Márton, ifj. Szathmáry István* és *Wagner Ágoston,* a Ferencz-téri

polgári iskolánál *Szathmáry István* igazgató vezetése alatt pedig: *Balla Fülöp, Fekete József, Ferch Ödön, Fischer Antal, Neidenbach Ödön, Preisinger Béla, Szántó Péter, Szép Fábián* és *Záray Jenő* tanárok működnek.

Polgári leány-iskola.

A községi polgári fiú-iskola sikeres működési eredménye, s örvendetes térfoglalása ösztönözhette Arad város közönségét, hogy a leányok számára is megfelelő tanintézetről gondoskodjék.

A községi iskolaszék az 1887. év folyamán az akkori nagy körúti, ma gróf Apponyi Albert-úton volt elemi leányiskola V. és VI. osztályában a szintén ott elhelyezve volt állami felső leányiskola I. és II. osztályával való összhangzatos együttműködés biztosítása céljából a tanítást a polgári leány-iskolák számára előirt miniszteri tanterv szerint rendelte el.

A két évi kísérletezés eredménye alapján indítvány tétetett, hogy az eddig kísérletileg polgári iskolai alapon vezetett két elemi leány-osztály az állami felső leány-iskola I. és II. osztályának bevonásával egy négy osztályú polgári leány-iskolává szerveztessék.

Az eszmét az iskolaszék magáévá tette, s a város törvényhatósági bizottságának javasolta, hogy vagy ajánlja fel a kísérletileg polgári iskolai alapon vezetett két elemi osztályt az államnak, vagy pedig tegyen ajánlatot arra, hogy az állami felsőbb leányiskolát az eddigi fenntartási költségnek államsegély cimén leendő biztosítása ellenében egy városi polgári leány-iskola szervezése céljából városi kezelésbe átvenni hajlandó.

A törvényhatósági bizottság az indítványt elfogadva, a vallás-és közoktatásügyi m. kir. minisztériumnak ily irányú előterjesztést tett, s nem eredménytelenül. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1889. évi 24.444. sz. alatt kelt intézkedésével értesítette Arad város közönségét, hogy az állami felső leány-iskolát a városnak oly feltétellel adja át, hogy ez egy négy osztályú polgári leány-iskolává szerveztessék, — s egyben kijelentette a miniszter, hogy az állami felső leány-iskolánál alkalmazva volt tanerők illetményeit: évi 4500 koronát államsegély cimén a városnak biztosítja. Arad város a leiratban foglaltakat elfogadta, az elemi leány-iskola V—VI. osztályának megszüntetésével, illetve e két, valamint a felső leányiskola I—II. osztályának bevonásával egy négy osztályú polgári leány-iskola létesítését véglegesen kimondotta.

A polgári leány-iskola működését az 1889/90. tanévben *Simotl Karolin* igazgatónő vezetése alatt megkezdette. A szakavatott, buzgó, célirányos vezetésnek volt következménye, hogy a polgári leány-iskolában 1890-ben már 284 a tanulók száma, s már ekkor volt szükséges egy párhuzamos I. osztály létesítése.

Az intézet az Apponyi Albert körúton az 1889-ben 150.000 korona költséggel épült, s ma is meglevő, diszes épületben talált otthonra. De már szervezésétől kezdődőleg megfelelő helyiség hiányában nélkülözni kényszerült a rajz-, torna-, zene- s más egyéb szükséges helyiségeket.

Azóta az intézet állandóan fejlődött, s a Baross-park mellett elterülő régi, de jó karban levő hajlék az intézet megfelelő elhelyezésére már évek hosszú sora óta szűknek bizonyult.

A tantestület állandóan kéri és sürgeti az iskola épületének kibővítését. Az illetékes intézők is már régen belátták a visszás helyzet sürgős orvoslásának szükségét. Elkészültek az átalakítási tervek is. A törvényhatósági bizottság pedig még 1899. évi nov. hó 8-án tartott ülésén ki is mondotta, hogy az iskola épületet célszerűen kibővítteti. De fedezet hiányában, az építkezés — sajnos — ezideig sem volt megvalósítható.

A város közönsége a szükséges költségeket a lakosság újabb és lényeges megterhelése nélkül biztosítani nem tudta, s ez a város közönségét arra indította, hogy az eddig is államsegélylyel fenntartott polgári leány-iskolának államosítását kérelmezze.

A sürgető kérdés kedvező megoldása ez úton sem volt lehetséges, mert a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1909. évi december 13-án 100.876. sz. alatt kelt rendeletével a tanfelügyelői hivatal útján értesítette a város közönségét, hogy „a kérelem fedezet hiányában nem teljesíthető."

De hisszük, hogy a kultúra iránt mindenkor nemes áldozatkészséget tanúsított Arad város fog találni utat és módot arra, hogy a polgári leány-iskolában oly szükséges kibővítési munkálatok mielőbb foganatosíthatók legyenek.

A polgári leány-iskolában jelenleg nyolc osztály van szervezve, s az intézetet az elmúlt tanévben 513 leány látogatta.

Simon Karolin igazgatónő ügybuzgó vezetése mellett az intézetnél *Drescher Gizella, Boros Jusztin, Decsyné Fiedler Etelka, Marinkovics Mária, Kopp Erzsi, Benedek Etel, Haller Józsa* és *Steinitzer Jenny* tanárnők működnek.

*

* *

A két fiú- s egy leány polgári iskola évi fenntartási szükséglete az 1909/10. tanévi előirányzat szerint 109.001 korona.

*

* *

A községi és felekezeti jellegű elemi- és polgári iskolai népoktatási intézetek fenntartási-, valamint az állami elemi népiskolák javára biztosított hozzájárulási költségeken felül Aradváros közönségét más tanintézetek fenntartása, s több kulturális intézmény állandó segélyezése is tetemesen terheli.

Számos tanintézetet és kulturális intézményt több ezer korona értékű ingyen telek adományozásával támogatott.

Az aradi állami tanítóképző intézetet a telken kívül még 60.000 korona építési segélyben részesítette.

A város tartja fenn a hat tanerővel működő *kereskedő-tanonc-,* s a 29 tanerővel működő *iparos-tanonc* iskolát is, melyek évi szükséglete 36.163 korona. Utóbbi a folyó tanévben 3000 korona állami segélyt élvez.

A *siketnémák* részére Aradon létesített iskola kiadásainak fedezéséhez a város 1906-ban 9380 koronával, de 1907. év óta már csak évi 2400 koronával járul.

A múltban is, jelenleg is a *zenekedvelők egyesületét* évi 1600-, a *zeneconservatoriumot* évi 1000-, a *szegény tanulókat segélyző egyesületet* évi 1000 koronával segélyezi.

Azonkívül fenntartja az 1892-ben 231.000 korona költséggel épült városi *árvaházat* is, melynek évi szükséglete az 1909. évben 42.909 korona volt.

Arad sz. kir. város összes tanügyi költségei az 1910. polgári évre: 379.380 korona, mely községi pótadóból nyer fedezetet.

E tények Aradváros nagyérdemű közönségének nemcsak a népoktatás és a tanügy iránt mindenkor tanúsított rokonszenvének, de elismerésre méltó áldozatkészségének is a legszebb bizonyítékai.

Görög-keleti román felekezeti polgári leány-iskola.

Az aradvidéki román nőegylet 1890-ben Arad városában egy internatussal egybekötött gör. kel. román felekezeti jellegű felső leány-iskolát alapított, s azt 1893. évben az egyházi főhatóságnak adta át.

Ekkor lett az intézet polgári leány-iskolává fejlesztve. Évenkint átlag 30 tanuló látogatja az intézetet, kik évi 450 koronáért teljes ellátást nyernek.

Az egyházmegye tulajdonát képező Deák Ferenc-utcai házban elhelyezett intézet fenntartási költségeit az aradi gör. kel. román egyházmegye viseli.

Az intézetnél Dr. Ciuhanduné D. Oktavia igazgatónő vezetése alatt Ciorogariu Hermin, Pipos Helén, Bogdán Hortensia és Vatian Traján működnek.

Állami tanítóképző intézet.

Alkotmányos életünk helyreállítása után a nemzet egyik legfőbb gondja kulturális életünk fejlesztésére, de különösen a teljesen szervezetlen népoktatás rendezésére irányult.

A népiskolai közoktatásról szóló 1868. évi XXXVIII. t.-c. megalkotásával indult fejlődésnek népoktatásügyünk. Az elemi népiskolák szervezésének, a meglevő intézetek fejlesztésének legszükségesebb kelléke: *a tanító* azonban hiányzott.

E hiányt pótlandó az akkori vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter, hazánk népoktatásügyének előmozdítása körül elévülhetetlen érdemeket szerzett *Báró Eötvös József* az országban több állami jellegű tanítóképző intézetet létesített.

Ezek egyike Arad város iskolaügyi tanácsának kérelmére az 1873. évi június hó 21-én 453. sz. a. kelt intézkedéssel Arad városában szerveztetett.

Az uj intézet megnyitási ideje, a hivatkozott, s vármegyei királyi tanfelügyelői hivatalhoz intézett miniszteri rendelet értelmében 1873. évi október hó 1-ére tüzetett ki. Igazgatóvá *Mikovich László,* lévai

áll. tanítóképző intézet igazgatója neveztetett ki. Működését itt meg sem kezdhette, mert az akkori cholera járványnak ő is áldozata lett. Az igazgatói teendők ellátásával ekkor *Gajdos József* tanár bizatott meg.

Az állami tanítóképző intézet is — a főgimnázium mellett — a mai Lyceum épületében nyert elhelyezést. A tanulók számára berendezett internátus is itt helyeztetett el.

Közbejött akadályok miatt az intézet működését csak 1873. évi október hó 20-án kezdhette meg 1 1 első osztályú tanulóval. Az intézet II-ik és III-ik osztálya a következő években fokozatosan szerveztetett. Az intézet első tanárai voltak: *Szabó József, Kerner Péter, Kertai* (Kunert) *Ede.* A gyakorló iskola vezetése *Urhegyi Antal* tanítóra bizatott.

Az áll. tanítóképző intézet a Lyceumban működését zavartalanul folytatta. Azonban 1874. évben szerveztetett Aradon az áll. reáliskola is, mely ugyancsak a Lyceum épületében nyert elhelyezést. A reáliskola rohamos fejlődése következtében a különben tágas Lyceum a három tanintézet befogadására szűknek bizonyult. A tanítóképző intézet nemcsak az épületben elhelyezve volt igazgatói és segédtanári lakást, de internatusi helyiségeit is átengedni kénytelen volt. Internátus hiányában tanítóképző intézet tanulói csak magánházaknál voltak elhelyezhetők.

Midőn 1882. évben a tanítóképző intézetek négy osztályúvá fejlesztettek, az aradi áll. tanítóképző megfelelő helyiség hiányában a IV-ik osztályt a természettudományi szertárban volt kénytelen elhelyezni, s az intézet ez irányú felszerelését egy szűk, inkább folyosószerű kis szobában összezsúfolni.

Ez a helyzet a tanítóképző intézetre annyira hátrányos volt, hogy megfelelő elhelyezésről gondoskodni az intézet elsőrendű érdeke lett. Az arra illetékes tényezők a kérdés kedvező és gyors megoldása érdekében sokat fáradoztak ugyan, de keresztülvitele sok akadályba ütközött.

Arad város hazafias közönsége is a legnagyobb áldozatkészséggel sietett az intézet segítségére. A kitartó munka sikerrel járt.

1904. évben a Maros folyó partján Arad szab. kir. város által adományozott telken egy hatalmas, két emeletes palota épült, s ebben nyert elhelyezést az intézet, az internátus, az igazgató, s a segéd-tanár lakása is. Az épület költségeinek fedezéséhez Arad szab. kir. város 60.000 koronával járult.

A nagyszabású építkezés keresztülvitelének érdeme *dr. Wlassics Gyula,* volt vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztert és *Arad szab. kir. város nemeslelkű közönségét* illeti.

A kir. tanfelügyelő is sokat fáradozott a kedvező megoldás érdekében.

Az új intézet internátusában elhelyezett tanuló-ifjak évente 300 koronát fizetnek a teljes ellátásért. A tanulók nagyobb része ezen díjnak csak felét fizetik. Sok szegény szülő gyermeke teljesen díjtalanul van felvéve. Vannak olyanok is, kik pénzbeli segélyben részesülnek. Az intézet fenntartási költségei évről-évre 60.000 koronánál is nagyobb összeggel terhelik a kir. kincstárt.

Az intézeti ifjúság önképzése fokozására és saját elhatározásából még- 1887. évben megalakította a „Báró Eötvös József" önképző-kört, melyet azóta állandóan fenntartott. 1896. évben pedig „Segítő-egyesület"-et is szervezett az ifjúság. Úgy az önképző-kör, mint a segítő-egyesület jelenleg *Keszler Károly* tanár ügybuzgó vezetésével az ifjúság erkölcsi és anyagi javára élénk tevékenységet fejt ki.

Gajdos József 1876-ban Aradvármegye kir. tanfelügyelőjévé neveztetvén ki, őt az igazgatói állásban *Kerner Péter,* az intézet tanára követte, majd ennek 1889-ben történt áthelyezése után *Szabó József* lett az intézet igazgatója, s közel két évtizeden át vezette az intézetet. Az állami tanítóképző intézet jó hírnevének megszilárdítása, s az intézet fejlődése körül úgy *Szabó József* igazgató, mint a vele egyidőben működő *Decsy Géza, Szondy János* és *Szöllösy István* tanárok kiváló érdemeket szereztek. Decsy Géza széles körben méltányolt irodalmi tevékenységet is fejtett ki. Úgy Szabó József igazgatóról, mint az azóta szintén nyugalomba vonult Decsy Géza és Szondy János tanárokról volt tanítványaik, Arad vármegye és Arad város mai tanító nemzedékének szine-java ma is szeretettel és nagyrabecsüléssel emlékezik meg.

Szabó József nyugalomba vonulása után az intézet igazgatói tisztségére a paedagógiai irodalom terén országos névvel biró *Láng Mihály* helyeztetett át, kinek vezetése alatt az intézetnél jelenleg: *Keszler Károly, Marcelly Kornél, Nagy Károly, Pál Miklós, Szőllősi István, Wagner János,* és *Zoltai Mátyás* tanárok működnek.

A tanítóképző intézet gyakorló iskoláját *Szentgyörgyi József* tanító vezeti.

Az intézet tanárai közül Láng Mihály igazgató, Keszler Károly, Szőllősi István, Wagner János és Zoltai Mátyás irodalmi téren is tevékeny és élénk működést fejtenek ki.

Görög-keleti román hitfelekezeti tanítóképző intézet.

A gör. kel. román hitfelekezet Aradon létesített tanítóképző intézete közel egy évszázaddal ezelőtt 1812-ben nyílt meg. Felállítását I. Ferencz király rendelte el a románságnak a korona iránt tanúsított hűséges szolgálatai jutalmául.

Az intézet a gör. kel. román hitfelekezeti papnevelő intézettel- együtt a Sina-utcában 1884-ben, közadakozásból létesült palotában van elhelyezve.

Az intézet volt tanárai közül számosan kitűntek irodalmi és társadalmi tevékenységükkel. Chichindeal Demeter ismert költő volt. Dr. Petrovics Lázár neveléstana széles körben méltányolt tankönyv. Contea Tivadar tanár emlékét volt tanítványai ma is hálás kegyelettel őrzik.

Az intézetet most *Ciorogariu Romulusz* igazgató vezeti hívei teljes megelégedésére. Az intézettel kapcsolatosan internátus is szervezve van, hol a növendékek évenkint 300 koronáért teljes ellátásban részesülnek. A szegényebb sorsú ifjak ezen díj fizetése alól részben vagy teljesen is felmentetnek.

A tanítóképző intézet elhelyezése, felszerelése ma a törvényes követelményeknek általában megfelelő. Ebben nem csekély érdeme van a kir. tanfelügyelőnek is. Az ő tapintatos és körültekintő eljárása, szakavatott intézkedései állandóan serkentették, buzdították a fenntartó egyház-hatóságot, hogy az iskola teljes felszerelését, törvényes elhelyezését biztosítsa.

A kir. tanfelügyelőnek az intézet érdekében kifejtett eredményes működését legszebben illusztrálja az intézet tanképesítő vizsgáló-bizottságának 1907. évi június hó 27-én tartott záró értekezletén hozott, szó szerinti másolatban ide iktatott elismerő határozata is:

„Jegyzőkönyvi kivonat. Az aradi gör. kel. román tanítóképző-intézet tanképesítő vizsgáló bizottságának 1907. év június 27-én tartott zárértekezletének jegyzőkönyvéből. Jelen vannak: Goldis László szentszéki biztos mint elnök, Varjassy Árpád kir. tanfelügyelő mint az országos tanügyi kormány képviselője, Ciorogariu R. Román igazgató, Dr. Pipos Péter, Costa János, Mihulin Miklós, Secula Sever, Crisciu Sámson és Lugojan Trifon tanárok.

Goldis László a vizsgáló bizottság elnöke, Nagyságos Varjassy Árpád kir. tanácsos, tanfelügyelő Úrhoz a következő szavakat intézi:

Nagyságos Uram! Az 1907-ik évi XXVII-ik tvcikkel hazánkban a népiskolai oktatás ügye teljesen uj korszak előtt áll. Meglehet, hogy ezen uj törvény alapján, némileg meg fog változni azon viszony, mely eddig egyrészt Nagyságod, mint ezen intézetünkkel és egyáltalában aradmegyei felekezeti népiskoláinkkal szemben a kormány képviselője, másrészt ezen tanintézet között fennállott. Ezért a Méltóságos Püspök Urnák, az aradi Főtisztelendő gör. kel. román Szentszéknek, valamint ezen tanítóképzőintézet tanári karának nevében és megbízásából visszatekintve azon 22 esztendőre, amely idő alatt Nagyságod, mint Aradvármegye kir. tanfelügyelője úgy ezen intézettel, valamint egyáltalában aradmegyei felekezeti népiskoláinkkal hivatásából kifolyólag a legszorosabb viszonyban állott, a legnagyobb örömmel ragadom meg a kínálkozó alkalmat, hogy őszinte szívből jövő köszönetet mondjak Nagyságodnak azon kiváló, soha nem lankadó gondosságáért, melyet ezen tanintézet és aradmegyei felekezeti népiskoláink iránt azon hosszú 22 év lefolyása alatt tanúsított.

Tiszta lélekkel elismerjük azt, hogy Nagyságod ezen hosszú idő alatt ezen intézettel és elemi iskoláinkkal szemben a törvények intézkedéseinek a legnagyobb szigorral érvényt szerzett, de ugyanakkor örömmel kell konstatálnunk, hogy eziránti, mindig jóakaró, méltányos, humánus és igazságos eljárásában soha senki semmiféle sérelmet nem talált, úgy, hogy ezen intézetünk s felekezeti népiskoláink az országos törvények rendelkezéseit nem mint nyűgöt avagy ellenséges célzatot, hanem ellenkezőleg, mint valóságos jótéteményt érezték.

Köszönettel tartozunk Nagyságodnak azért, mivel rendkívüli szorgalma, szakértő ellenőrzése és jóakaró útbaigazításai következtében aradmegyei felekezeti népiskoláink ezen idő alatt óriási haladást tettek, úgy hogy ezen iskoláink tényleg egész egyházmegyénk büszkeségét képezik.

E rendkívüli eredmények egyik leghatalmasabb eszközét Nagyságodnak azon tevékenységében találjuk, a melyet ezen tanintézetnél a tanítóképesítő vizsgálatok alkalmával kifejtett. Örömmel ismerjük el, hogy ezen vizsgálatok alkalmával Nagyságod minden melléktekintetek nélkül tisztán azon célt szolgálta, hogy intézetünkből hazájokat és felekezetüket szerető, pedagógiailag teljesen képzett és a szükséges ismeretekkel ellátott tanítók kerüljenek ki. Minden bántó érzés nélkül konstatáljuk, hogy ezen vizsgálatokon Nagyságod különös súlyt fektetett arra, hogy a jelöltek a magyar nyelvet olyképen birják, hogy mint tanítók ezen nyelven sikerrel taníthassák növendékeiket s e célból a tanító-képesítő vizsgálatokon nagy fáradtsággal a jelölteket saját maga vizsgálta meg, részletekbe ható kérdéseket

intézvén hozzájuk magyar nyelven nemcsak a magyar nyelvnek mint tantárgynak anyagából, hanem a történelem-, földrajz- és számtan ismeretköréből is. Nagyságod ezen eljárásának kell tulajdonítanunk azon örvendetes eredményt a magyar nyelv ismeretében ezen intézetünk növendékeinél, mely eredményről maga Dr. Jancsó Benedek Úr, kit 1902-ben a Nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszter Ur ezen intézethez a tanítóképesítő vizsgálatra biztosul küldött volt ki, a Miniszter Úrhoz intézett jelentésében következőkép nyilatkozik: „A magyar nyelv tanítását és az abban elért eredményt dicséretesnek mondhatom. A vizsgálatok alatt meggyőződtem arról hogy az intézetnek rendes tanítványai, akik tanítói képesítést nyertek, nemcsak hogy képesek lesznek a magyar nyelvet a román tannyelvű iskolákban sikerrel tanítani, de magyar iskolákban alkalmaztatván, egy év leforgása alatt kevés iparkodás és jóakarat mellett minden nehézséget legyőzhetnek és magyar tannyelvű népiskolákban is igen használható és jó tanítók lehetnének." Egyházunknak nagy elégtételül szolgált, hogy e jelentés alapján az akkori vallás- és közoktatásügyi Miniszter Úr 1902. évi november 24-én 66774. sz. alatt kelt magas intézményében e szavakat intézte az aradi Szentszékhez: „Az aradi gör kel. román tanítóképző intézet 1901/2. iskolaév tanképesítő vizsgálataihoz kiküldött biztosomnak jelentéséből örömmel vettem tudomást arról, hogy a szó alatt levő intézetnél a legjobb törekvés tapasztalható arra nézve, hogy a tanítójelöltek kiképeztetése a lehetőségig megfeleljen a modern igényeknek."

Az intézetünk iránt kifejezett ezen magas elismerés elnyerhetésében, íme őszintén bevalljuk, Nagyságod munkásságának legnagyobb része volt. Részünkről is törekedvén a tökéletesedésre, szívesen vettük tisztéből kifolyó ellenőrzésének szigorát, ám örömmel kell elismernünk azt is, hogy úgy egyéb utasításai, valamint a magyar nyelv tudásának megkövetelése, vagy azon mód, mely által Nagyságod ezt elérni célozta, soha semmiféle összeütközést nem eredményezett, mert Nagyságod eljárása úgy a tanári karnak, valamint felekezeti felsőbb hatóságunknak teljes hozzájárulásával és helyeslésével találkozott.

A népiskolai oktatásügyek ezen forduló pontján kötelességünknek tartottuk mindezeket Nagyságod előtt elmondani és a midőn ismételten mély köszönetünket nyilvánítanánk mindazon jóért, amelyet Nagyságod eddigi hivataloskodása alatt felekezeti iskoláinkért tett, ugyanoly szeretettel kérjük, bármiképen változnának is meg a viszonyok az új népiskolai törvény alapján, eddigi jóindulatát irányunkban őrizze meg továbbra is.

A vizsgáló bizottság élénk éljenzéssel fogadja e szavakat és elhatározza, hogy a vizsgáló bizottság elnökének Nagyságos Varjassy Árpád kir. tanfelügyelő Úrhoz intézett ezen szavai, melyek a vizsgáló bizottságot alkotó egész tanári karnak őszinte érzését és igaz meggyőződését fejezik ki, jegyzőkönyvbe vétessenek s a jegyzőkönyv ezen pontjának kivonatát. a tanári kar szeretetének és tiszteletének kifejezése gyanánt emlékül írásban közli Nagyságos Varjassy Árpád kir. tanácsos, tanfelügyelő Úrral.

Varjassy Árpád kir. tanfelügyelő Ür megköszöni e részéről nem várt ovációt s igéri, hogy az intézet és annak tanári kara iránt a jövőben is megfogja őrizni eddigi barátságos jóindulatát.

K. m. f. t. A kivonat hiteléül: *Ciorogariu Román* s. k. igazgató. P. H."

Az intézetben oklevelet nyert tanítók a nagy kiterjedésű egyházmegye tekintélyes számú iskoláinál azonnal nyernek tanítói állást. Aradvármegye területén is van több gör. kel. román hitfelekezeti iskola, mely — tanító hiányában — ideiglenesen, vagy véglegesen működését megszüntetni kényszerült.

A tanképesítő vizsgálatokon a kir. tanfelügyelő, vagy a külön kiküldött kormánybiztos is részt vesz. Két év óta a vallás és közoktatásügyi m. kir. minisztérium részéről *Dr. Siegiescu József* országgyűlési képviselő, egyetemi tanár volt kormánybiztosi minőségben az aradi gör. kel. román hitfelekezeti tanítóképzőhöz is kiküldve, ki az elmúlt évtől kezdődőleg a magyarországi gör. kel. román hitfelekezeti tanítóképzők felügyeletével is megbízatott.

Az intézetnél *Ciorogariu Romulusz* igazgató vezetése alatt: Dr. Pipos Péter, Besan Szilviusz, Mikula Vazul, Mihulin Miklós, Sadeau Ábrahám, Pap Tódor és Dr. Jákob Lázár tanárok működnek. Az intézettel kapcsolatosan működő gyakorló iskola tanítója: *Ardelean János.*

Aradvármegyei kir. tanfelügyelőség.

A népoktatásról szóló 1868. évi XXXVIII. t.-c. 123 és 124. §-a az országot vármegyék szerint tanterületekre osztotta fel és a tankerületek élére — a közoktatásügyi m. kir. miniszter által kinevezett — kir. tanfelügyelőket állított.

I. Kir. tanfelügyelök. Az aradvármegyei tankerület első tanfelügyelőjévé 1869. év május havában *Hofbauer Sándor* volt aradvármegyei főszolgabíró neveztetett ki. Hofbauer ezen minőségben 1869 évtől-1876-ig működött. 1876-ban meghalt. Utána 1876. év augusztus havában *Gajdos József,* az aradi állami tanítóképző intézet akkor volt igazgatója lett Aradvármegye és Arad sz. kir. város tanfelügyelője; ezen minőségben 1884. évig működött. 1884-ben elhunyt. Gajdos elhunyta után a közoktatásügyi miniszter *Kerner Pétert,* az aradi állami tanítóképző intézet igazgatóját bízta meg a tanfelügyelői hivatal ideiglenes vezetésével. Kerner, mint helyettes tanfelügyelő félévig működött. 1885. év február hó 19-én Aradvármegye és Arad sz. kir. város tanfelügyelőjévé *csejthei Varjassy Árpád,* a temesvári ipariskola igazgatója lett kinevezve, ki ezen minőségben 1885. évtől kezdve megszakitás nélkül működik.

II. Kir. segédtanfelügyelők. Varjassy Árpád 1885—1892-ig egyedül végezte az állásával egybekötött teendőket. A kir. tanfelügyelői hivatalban 1892-ig a kir. tanfelügyelőn és egy díjnokon kívül más munkaerő nem volt. *1892. év július havában* lett rendszeresítve az első segédtanfelügyelői állás.

Lengyel János. Működött 1892—1897-ig. Előbb szolnok-dobokavármegyei kir. segédtanfelügyelő volt. 1892. év július havában hason minőségben Aradra helyeztetett át. 1897-ben Aradon elhunyt.

Szentgericzei Nagy Géza. Működött 1897—1898-ig. Aradról hason minőségben elhelyeztetett 1898. év október havában. Jelenleg torda-aranyosvármegyei kir. segédtanfelügyelő.

Balogh Sándor. Működött 1898—1900-ig. Előbb szilágyvármegyei kir. segédtanfelügyelő volt. Aradról 1900. év július havában a kolozsvármegyei kir. tanfelügyelőséghez helyeztetett át. Jelenleg is ott működik segédtanfelügyelői minőségben.

Vasadi Lajos. Működött 1900—1903-ig. Előbb tanügyi szolgálatban nem volt. Arad első állomáshelye. 1903. év december havában a kecskeméti kir. tanfelügyelői kirendeltséghez neveztetett ki vezetői minőségben. Jelenleg Biharvármegye agilis tanfelügyelője. Az aradvármegyei népoktatásügy fejlesztésének nagy munkájában a kir. tanfelügyelő hű és lelkes fegyvertársa volt. Itteni működésének emlékeit a kir. tanfelügyelő hálás tisztelettel és szeretettel őrzi.

Faragó János. Működött 1904. év január havától 1907-ig. 1907. év június havában a IX. fizetési osztályba léptettetett elő és egyidejűleg Bácsbodrogh vármegye kir. tanfelügyelöségének vezetésével bízatott meg. A következő évben Bácsbodroghvármegye kir. tanfelügyelőjévé neveztetett ki, ahol jelenleg is működik. Faragó János kiváló egyéni tulajdonságaival, nagy munkaerejével, hivatali működésével és igazság érzetével úgy a tanfelügyelői hivatal főnökének és személyzetének, mint az egész vármegye tanítóságának őszinte tiszteletét és becsülését vívta ki magának. 1907. évben történt távozását Aradvármegye tanítósága — bár örült a megérdemelt előléptetésnek — sajnálattal látta. Varjassy Árpád kir. tanácsos, tanfelügyelő mindig a legnagyobb elismerés és szeretet hangján emlékezik meg aradvármegyei működéséről.

Dr. Láng Mihály. Aradvármegyei kir. segédtanfelügyelővé 1907. év augusztus havában neveztetett ki. Ezt megelőzőleg Abauj-torna vármegyei kir. tanfelügyelőségi tollnok volt. Az aradvármegyei kir. tanfelügyelőségnél nem sokáig működött, mert még ugyanazon év november havában saját kérésére a nyitravármegyei kir. tanfelügyelőséghez helyeztetett át. Jelenleg krassó-szörényvármegyei kir. segédtanfelügyelő.

Az 1907. év második felében dr. Láng Mihály segédtanfelügyelő távozása után a tanfelügyelői hivatalban nagy változás történt. A nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól szóló 1907. évi XXVII. t.-c. végrehajtása és a nem magyar tannyelvű iskolákban a magyar nyelv tanításának fokozott ellenőrzése, továbbá a kir. tanfelügyelői hivatalnak a személyzettel már arányban nem álló munkaköre, a kir. segédtanfelügyelők számának szaporítását tette szükségessé.

A vallás és közoktatásügyi miniszter 1907. évben, a már szervezve volt egy segédtanfelügyelői álláson kívül, a második és 1908. évben a harmadik segédtanfelügyelői állást szervezte. A dr. Láng Mihály távozásával megüresedett és a két újonnan szervezett állásra a következő tanügyi férfiakat nevezte ki:

Hajdú Ferencz. Kineveztetett 1907. év október hó 24-én. Előbb kassai tankerületi kir. főigazgatósági tollnok volt.

Kehrer Károly. Kineveztetett 1907. év október hó 24-én. Előbb az eleki 13 tanerős állami elemi iskolánál igazgatótanító volt.

Veszelovszky János. Kineveztetett 1908. év június hó 22-én. Előbb a tornyai 6 tanerős állami elemi iskolánál igazgató-tanító volt.

Mind a három segédtanfelügyelő a IX. fizetési osztályban van. Mind a három az aradvármegyei kir. tanfelügyelőségnél működnek jelenleg is.

A hivatalban tollnoki állás szervezve nincs.

III. *Szolgálattételre berendelt állami tanítók.*

Takácsy Ferencz. Az aradvármegyei kir. tanfelügyelőséghez szolgálattételre berendeltetett 1896. november hó 1-én. Ezen minőségben működött megszakítás nélkül 1906. év augusztus hó l-ig. A tanfelügyelői hivatalban tíz éven át tanúsított lelkes és fáradhatatlan munkásságával, az évek folyamán szerzett széleskörű ismereteivel, teljes megbízhatóságával a kir. tanfelügyelő őszinte szeretetét és nagyrabecsülését érdemelte ki. Kiváló és eredményes munkássága jutalmazásául a közoktatásügyi miniszter 1906. évi augusztus hó 1-től — tanítói fizetésének érintetlensége mellet — az aradi tanítói konviktus gondnoki tisztségének ellátásával bízta meg. Jelenleg is ott működik,

Bancsák István. Szolgálattételre berendeltetett 1906. év július hó folyamán. Előbb Szerb-ittebei állami elemi iskolai tanító volt. Szerb-ittebei működése alatt magán úton polgári iskolai oklevelet szerzett. Az aradvármegyei kir. tanfelügyelőségnél 1907. évi szeptember hó l-ig működött. Szeptember hó 1-től hosszabb szabadságot kapott. Szabadságideje alatt az aradi községi polgári fiúiskolához, — hol előbb néhány hónapon át mint helyettes működött — rendes tanári minőségben megválasztatván, 1908. évi január hó 31-én az aradi tanfelügyelőségnél viselt állásáról lemondott. Jelenleg is az aradi polgári iskolánál működik.

Bancsák István a kir. tanfelügyelő bizalmát, hivataltársai tiszteletét és szeretetét a legnagyobb mértékben birta.

Kovács László az aradvármegyei kir. tanfelügyelőségnél mint szolgálattételre berendelt tanító helyettese működött 1907. év szeptember hó 1-től — 1908. év augusztus hó végéig. 1908. évi augusztus hó folyamán a fakerti állami elemi iskolához rendes tanítói minőségben kineveztetvén, fakerti állomáshelyét 1908. évi szeptember hó 1-én elfoglalta. Jelenleg ópécskai állami elemi iskolai igazgató-tanító. Kovács László a tanfelügyelőségnél eltöltött szolgálati ideje alatt kiváló munkaerőnek bizonyult.

Lengyel Rezső. Szolgálattételre berendeltetett 1908. év október hó folyamán. Ezen minőségben működik jelenleg is. Előbb újszentannai állami elemi iskolai tanító volt.

A közoktatásügyi miniszter 1909. év folyamán az aradvármegyei kir. tanfelügyelőségnél a második tanítói állást rendszeresítette és ezen állásra 1909. évi április hó 14-én

Csók Károly aradi állami iskolai tanítót rendelte be. Csók ezen minőségben 1910. évi március hó 26-ig működött. A közoktatásügyi miniszter nevezettet hason minőségben a győrvármegyei kir. tanfelügyelőséghez helyezte át. Jelenleg ott működik. Csók Károly távozásával a második tanítói állás ideiglenesen helyettes tanítóval lett és van betöltve. A közoktatásügyi miniszter megbízásából helyettesi minőségben *Kertai Ernő* okleveles tanító működik.

Az aradvármegyei kir. tanfelügyelőség irat-ügyforgalma az elmúlt huszonöt év alatt az állami iskolák és óvódák szervezésével, azok fejlesztésével fokozatosan emelkedett, s így az ügyforgalom gyors és az ügyet kimerítő, érdemleges lebonyolítása érdekében a személyzet szaporítására szükség volt.

Az irat-ügyforgalom emelkedését igazolják a kir. tanfelügyelőség irattárából vett alábbi adatok:

1885—1890. években a beérkezett ügydarabok száma évenkint 950—1400 között,

1891—1900. években a beérkezett ügydarabok száma évenkint 1400—3800 között,

1901—1909. években a beérkezett ügydarabok száma évenkint 3800—5800 között váltakozott. Ehhez járult még évenkint 1500 — 2200 közigazgatási bizottsági ügydarab.

A postakönyv tanúsága szerint a szétküldött ügydarabok száma évenkint a 12000-et meghaladja.

STATISZTIKAI TÁBLÁZATOK.

A) Arad szab. kir. város és Aradvármegye területén működő állami elemi népiskolák 1909/10. tanévi állapota.

Folyó szám	A község, puszta neve		Az iskola működését kezdette évben	Az iskola működését kezdette t. erővel	1909/10-ben tanerős	Az 1909/10. tanévben beiratkozott mindennapi tankötelesek anyanyelvi megoszlása: magyar	német	román	tót	szerb	horvát	ruthén	egyéb	Összesen	Fenntartási költség személyi kiadás korona	dologi kiadás korona	Az iskola javára az érdekeltség által bizt. hozzájárulás értéke korona
1	Arad	Csutora-u.	1908	4	5	168	–	74	–	52	–	–	–	294	9480	1560	11950
2		Fürj-utca	1908	6	6	280	12	17	1	5	–	–	–	315	11500	1934	
3		Gizella-u.	1908	6	7	394	5	16	1	–	–	–	1	417	15100	1914	
4		Mihály-u.	1908	2	4	160	7	49	1	–	–	–	–	217	8240	818	
5		Gáj-külv.	1908	3	3	125	4	17	–	13	–	–	–	159	3800	1426	
6		-tanya	1908	1	1	31	1	20	–	1	–	–	–	53	1200		
7	Alcsill		1906	1	1	16	1	33	–	–	–	–	–	50	1400	417	86
8	Almáskamarás		1901	3	4	16	255	–	–	–	–	–	–	271	5400	856	426
9	Apáti		1898	1	1	18	–	109	–	–	–	–	–	127	1600	378	454
10	Aradcsála		1901	1	2	67	–	5	–	–	–	–	–	72	2600	270	215
11	Aradsztmárton		1899	4	5	4	440	3	–	–	–	–	–	447	6800	1148	3630
12	Berzova		1908	1	1	12	6	36	–	–	–	–	–	54	1400	310	236
13	Borosjenő		1898	6	7	314	7	95	5	–	–	–	–	421	13400	2378	2442
14	Csermő		1875	1	4	233	24	45	–	–	–	–	–	302	6400	2553	564
15	Csicsérmondorl.		1906	1	1	5	2	46	–	–	–	–	–	53	1000	1135	1460
16	Dézna		1901	1	1	29	–	24	–	–	–	–	–	53	1600	275	115
17	Drauc		1909	1	1	8	–	34	–	–	–	–	–	42	1000	214	365
18	Dumbrovica		1897	1	1	–	1	99	–	–	–	–	–	100	1600	372	110
19	Elek		1907	10	12	87	738	40	–	–	–	–	–	865	18900	3204	9674
20	Elek-Lőkösháza tanyai		1907	1	1	67	13	16	–	–	–	–	–	96	1800		1642
21	Fakert		1898	1	3	36	204	–	–	–	–	–	1	241	4600	532	300
22	Forraynagyiratos		1907	2	2	138	–	–	–	–	–	–	–	138	2200	638	196
23	Galsa		1909	2	2	57	52	2	–	–	–	–	–	111	3535	800	853
24	Gurahonc		1893	1	2	95	22	76	2	–	2	–	1	198	4000	935	421
2	Gyorok-beltér		190	2	2	92	6	26	–	–	–	–	–	124	320	810	400

5		8												0		
26	„ csángótel.	1897	1	2	143	1	6	–	–	–	–	–	150	3800	843	273
27	Gyulicza	1897	1	1	13	1	66	–	–	–	–	–	80	1800	776	104
28	Kaprucza	1897	1	1	3	–	66	–	–	–	–	1	70	1800	341	24
29	Kerek	1908	1	1	20	–	25	–	–	–	–	–	45	1080	380	561
30	Kisjenő	1896	2	3	169	2	61	1	–	–	–	–	233	6000	1192	200
31	Konop	1895	1	1	7	2	45	2	–	–	–	–	56	1800	637	60
32	Kovaszincz	1901	1	2	12	3	113	–	–	–	–	–	128	2000	674	929
33	Magyarpécska	1901	14	20	1201	4	29	–	–	–	–	27	1261	31600	11641	24646
34	Magyarád	1909	1	1	11	9	49	–	–	–	–	–	69	1000	462	260
35	Mácsa	1898	3	6	50	161	172	–	–	–	–	–	383	8600	2505	696
36	Máriaradna	1895	1	2	65	2	43	–	–	–	–	–	110	2800	1001	48
37	Medgyesbodzás	1902	3	3	246	1	–	–	–	–	–	–	247	4800	628	700
38	Medgyesegyh.	1901	3	7	202	1	–	406	–	–	–	–	609	10500	1608	2568
39	Ménes	1897	1	1	17	–	45	–	–	–	–	–	62	1400	443	177
40	Mikalaka	.1901	2	3	106	–	216	–	–	–	–	–	322	4200	1262	874
41	Muszka	1909	1	1	7	–	36	–	–	–	–	–	43	1000	390	146
42	Nagybuttyin	1896	2	4	96	8	167	9	–	–	–	–	280	6900	1407	182

Folyó szám	A község, puszta neve	Az iskola működését kezdette évben	t. erővel	1909/10-ben tanerős	Az 1909/10. tanévben beiratkozott mindennapi tankötelesek anyanyelvi megoszlása: magyar	német	román	tót	szerb	horvát	ruthén	egyéb	Összesen	Fenntartási költség kiadás korona: személyi	dologi	Az iskola javára az érdekeltség által bizt. hozzájárulás értéke
43	Nagyhalmágy	1901	1	3	40	–	66	–	–	–	–	–	106	6000	986	187
44	Nagykamarás	1902	4	5	340	5	1	–	–	–	–	1	347	8800	1481	600
45	Nagypél	1897	1	1	26	2	16	–	–	–	–	–	44	1600	604	717
46	Nagyvarjas	1903	2	2	139	–	1	–	–	–	–	–	140	3110	980	591
47	Németpereg	1904	2	2	2	97	2	–	–	–	52	22	175	2400	574	300
48	Odvos	1897	1	1	14	4	38	–	–	–	–	–	56	1600	312	84
49	Öpaulis	1883	2	3	50	54	59	–	–	–	–	–	163	4800	1171	550
50	Opécska	1904	2	6	177	2	113	45	2	–	–	–	339	8900	2172	4166
51	Pankota	1903	2	7	280	66	95	9	–	–	–	47	497	10400	2688	796
52	Petris	1897	1	1	–	–	36	–	–	–	–	–	36	1600	348	24
53	Repszeg	1907	1	1	13	3	34	–	–	–	–	–	50	1000	226	316

54[1]	Seprős	1887	1	4	57	6, 245		–	–	–	–	–	308	6600	1050	467
55	Simonyifalva	1899	3	5	313	14	2	–	–	–	–	–	329	6800	1904	200
56	Soborsin	1901	2	2	72	11	15	–	–	–	–	–	98	3400	737	929
57	Szapáryliget	1896	4	6	204	126	3	106	–	–	–	–	439	8600	2074	144
58	Székudvar	1895	1	3	27	2	241	–	–	–	–	–	270	3600	1049	176
59	Szentleányfalva	1903	2	3	121	76	4	–	–	–	–	–	2011	4400	1311	72
60	Talpas	1899	3	3	39	–	110	–	–	–	–	10	159	3806	656	948
61	Taucz	1896	1	1	28	3	96	–	–	–	–	–	127]	1600	594	325
62	Ternova	1908	1	1	8	2	85	–	–	–	–	–	95	1000	274	662
63	Ujpanát	1899	4	5	2	324	–	–	–	–	–	–	326	8400	965	1434
64	Ujszentanna	1907	12	13	45	763	16	–	–	–	–	–	824	17600	5087	10S46
65	Világosi fiu-isk.	1882	1	1	105	103	151	–	–	–	–	–	359	16400	3540	3256
66	Világosi leány-"			1	101	73	140	–	–	–	–	–	314			
67	Zaránd	1895	1	3	16	3	89	–	–	–	–	–	108	4800	959	–
68	Zimándköz	1904	2	2	150	–	–	–	–	–	–	–	150	3000	490	204
69	Zimándújfalu	1901	1	2	146	7	2	–	–	–	–	–	155	2400	434	453
70	Zimbró	1901	1	1	6		35	–	–	–	–	–	41	1000	552	278
71	Baja	1910	1	1	Ezen iskolák működésüket csak 1910. évi szeptember hó 1-én kezdik meg.											
72	Barakony	1910	1	1												
73	Feset-puszta	1910	1	1												
74	Gyulavarsánd	1910	1	1												
75	Kurtics	1910	7	1												
76	Miske	1910	2	2												
77	Ujfvarsánd	1910	3	3												
78	Ujpaulis	1910	1	1												
	Összesen		178	252	7341	3741	3716	588	73	2	52	111	15 624	366 445	84 285	96 692

B) Az állami elemi népiskolákkal kapcsolatosan szervezett önálló szaktanítós gazdasági ismétlő iskolák az 1909/10. tanévben.

Folyó szám	A község neve	Az iskola szervezetett évben	Az iskola szervezetett tanerővel	Az iskola külön tanerői 1910-ben	Az 1909/10. tanévben beiratkozott ismétlő tankötelesek, évfolyam- és nem szerinti megoszlása, fiuk, évfolyam I.	fiuk II.	fiuk III.	leányok I.	leányok II.	leányok III.	Összesen	Fenntartási költség, kiadás, korona: személyi	dologi	Az iskola gazdaságának 1909. évi jövedelme, korona: snyer	tiszta
1	Magyarpécska *)	1908	1	1	12	19	10	32	22	16	111	1800	315		
2	Ópécska	1904	1	1	31	21	18	52	43	19	184	2180	4212	3300	2230
3	Székudvar	1900	1	1	22	30	21	26	27	7	133	2200	6778	6778	2485
	Összesen :	—	—	—	65	70	49	110	92	42	428	6180	11305	10078	4715

*) Az iskola gyakorlati működését gazdasági épületek és gazdasági felszerelés hiányában eddig meg nem kezdhette.

C) Arad szab. kir. város és Aradvármegye népoktatási állapota 1885. és 1910. évben.

Folyó szám	A község, puszta neve	Járás	A községben levő népiskola — jellege (1885. évben)	tanerőinek száma (1885. évben)	tannyelve (1885. évben)	elemi — jellege (1910. évben)	tanerőinek száma (1910. évben)	tannyelve (1910. évben)	Az 1909—10. tanévi mindennapi tankötelesek — száma	közül — iskolába járt	közül — iskolába nem járt	Jegyzet
	Arad sz. kir. város		közs.	35	magy.	közs.	54	magy.		3007		
			ág. ev.	1	"	*megszűnt*						
			izr.	8	"	*izr.*	8	magy.		378		
			g. kat.	1	román	*megszűnt*				—		
			g. kel. román	5	"	g. kel. román	5	román		346		
			g. kel. szerb	2	szerb	gör. kel. szerb	2	szerb		140		
			áll. tan.-képző gy. isk.	1	magy.	áll. tan.-képző gy. isk.	1	magy.		43		
			g. kel. rom.tan.- képző gy. isk.	1	román	g. kel. rom. tan.-képző gy. isk.	1	román		40		
						állami	26	magy.		1455		
						magán	1	"	5675	15	251	
		Öszesen		54			98	1	5675	5424	251	
1	Acsucza	N.-halmágy	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	59	52	7	
2	Acsuva	"	"	1	"	"	1	"	153	51	102	
3	Agris	Ternova	"	2	"	"	3	"		158		
						közs.	1	magy.	477	37	282	
4	Ágya	Kisjenő	ref.	2	magy.	ref.	4	magy.	258	254	4	
5	Alcsill*	Borossebes	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román		54		*Áll.. iskolát szomszédos község tankötelesei is látogatják
						állami	1	magy.	102	50	—	
6	Almás	"	"	2	román	gk. r.	2	román	265	88	177	
7	Algyest	Borosjenő	"	1	"	"	1	"	108	62	46	
8	Almáskamarás	Elek	r. kath.	2	német	*államosittatott*						
						állami	4	magy.	292	271	21	
9	Apatelek	Borosjenő	gkath.	1	román	g. kath.	1	román		79		
			á. h. ev	1	tót	á.h.ev.	1	magy.	206	62	65	
10	Apáti	Borosjenő	gk. r.	2	román	gk r.	2	román		159		
						állami	1	magy.	353	127	67	
11	Aradcsála (Opécska közs.)	Pécska			német	"	2	"	—	72	—	
12	Aradszentmárton	Elek	rkath.	2		*államosittatott*						
						állami	5	magy.	478	447	31	
13	Aranyág	Ternova	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	170	72	98	
14	Baja [1])	M.-radna	"	1	"	*megszűnt*						*1) 1910* szept. 1-én nyilik meg.
						állami	1	magy.	78	—	78	
15	Báltyele	B.-sebes	gk. r.	1	"	*megszűnt*			10	—	10	
16	Banesd	N.-	"	1	"	gk. r.	1	román	103	72	31	

		halmágy				urad.	1	magy.	88	79	9	
17	Bánkút pa. Rózsa major Bánkút pa. László major Mindkettő Nagykamarás községhez tartozik	Elek				közs.	1	"	105	75	30	
18	Barakony	B.-jenő	gk. r.	1	"	gk. r.	1	román		62		
			ezelőtt közs. volt			áll. [2])	1	magy.	239	99	78	2) 1910. szept. 1-én nyilik meg.
19	Batucza	M.-radna	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	48	35	13	
20	Bélzerind	Kisjenő	ref.	1	magy.	ref.	1	magy.	51	50	1	
21	Berindia	B.-sebes	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	53	53	—	
22	Berza	B.-jenő	"	*1*	"	"	2	"	181	108	73	
23	Berzova	M.-radna	"	1	"	isk. *beszüntetve*				62		
			gkath.	1	"	gkath.	1	román		47		
						állami	1	magy.	250	54	87	
24	Bodest	N.-halmágy	gk. r.	1	"	gk. r.	1	román	79	50	29	
25	Bogyest	B.-sebes	"	1	"	"	1	"	92	62	30	
26	Bohány	"	"	1	"	"	1	"	73	73	—	
27	Bokszeg	B.-jenő	"	1	"	"	1	"		73		
			gkath.	1	"	gkath.	1	"	296	60	166	
28	Bonczesd	B.-sebes	gk. r.	1	"	gk. r.	1	"		73		
						közs.	1	magy.	120	34	13	
29	Borosjenő	Borosjenő	közs.	1	magy.	*államosíttatott*				—		
			gk. r.	1	román	gk. r.	3	román		256		
						állami	7	magy.	858	421	181	
30	Borossebes	B-sebes	rkath.	1	magy.	rkath	1	"		84		
			ref.	1	"	ref.	1	"		62		
			gk. r.	1	román	gk. r.	1	román		95		
						magán	1	magy.	364	69	54	
31	Brusztur	N.-halmágy	"	1	"	gk. r.	1	román	120	54	66	
32	Brusztureszk	B.-sebes	*nincs*			*nincs*			24	—	24	
33	Budest	N.-halmágy	gk. r.	1	román	*megszűnt*			34	9	23	Dumbrávai gör. kel. román iskolába járnak.
34	Buttyin	B.-sebes	rkath.	1	német	*megszűnt*				—		
			izr.	1	magy.	*megszűnt*				—		
			gk. r.	2	rom.	gk. r.	3	román		199		
						állami	4	magy.	520	280	41	
35	Csermő	Borosjenő	állami	1	magy.	állami	4	magy.		302		
			ref.	1	"	*megszűnt*				—		
			gk. r	1	román	gk. r.	1	román	489	93	94	
36	Csern.-Simánd	Kisjenő	gkath	1	"	gkath.	1	román		30		
			gk. r.	1	"	gk. r.	1	román	191	57	104	
37	Csicsér	Arad	gk. r.	1	román	gk. r	1	román	118	93	25	
38	Csikós-puszta (Székudv. köz.)	Kisjenő				urad.	1	magy.	36	36	—	
39	Csintye	Kisjenő	gk. r.	1	román	gk. r	1	román	191	92	99	
40	Csúcs	N.-halmágy	gk. r.	1	román	gk. r	1	román	135	73	62	

41	Czermura	"	*nincs*			*nincs*			49	—	49	
42	Czohesd		*nincs*			*nincs*			40	—	40	
43	Dézna	Borosseb es	rkath.	1	magy.	*megszünt*				—		
			gk. r.	1	román	gk. r.	1	román		48		
						állami	1	magy.	140	53	39	
44	Dezsöháza	Ternova	alapitv. rkath.	1	magy.	alapitv. rkath.	1	magy.	114	114	—	
45	Diécs	Borosseb es	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	157	106	51	
46	Doncsény	"	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	62	51	11!	
47	Draucz	Ternova	gk. r.	1	román	gk. r.	2	román		53		
						állami	1	magy.	326	42	231	
48	Dulcsele	Borosseb es	*nincs*			*nincs*			27		27	
49	Dumbráva	N.-halmágy	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	45	22	23	
50	Dumbrovica	M.-radna	gk. r.	1	román	*megszünt*						
						állami	1	magy.	108	100	8	
51	Dúd	Ternova	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	262	84	178	
52	Elek	Elek	közs.	5	német	*államosittatott*						96 tanuló a lőkösházai pusztai iskolába van beiskolázva
						állami	2	magy.	104 S	865	87	
53	Edelspacher-Simánd	Kisjenő	rkath.	1	német	rkath.	2	magy.		151		
			gk. r.	1	román	gk. r.	1	román		86		
			izr.	[1]	magy.	izr.	1	magy.		12		
						közs.	1	magy.	426	42	135	
54	Erdőhegy	"	ref. gk. r.	2	magy.	reform	3	magy.	265	184	36	
			gk. r.	1	román	gk. r.	l	román		45	36	
55	Fakert	Arad	rkath.	1	német	*államosíttatott*						
						állami	3	magy.	272	241	31	
56	Feketegyarmat	Kisjenő	reform.	2	magy	ref.	2	magy.	309	235	74	
57	Felménes	Ternova	gkath.	1	román :	gkath.	1	román	119	66	53	
58	Fényes	Borosseb es	gk. r.	1	"	gk. r.	1	román	67	56	11	
59	Feset-puszta	Kisjenő				állami	1	magy.	45		45	1910. szept. 1-én nyilik meg
60	F.-N.-Iratos	Pécska	rkath.	1	magya r	*államosíttatott*						
						állami	2	magy.	216	138	78	
61	Forray nagyiratosi puszta	"				urad.	[1]	magy.	78	74	4	
62	Galsa	Világos	gk. r.	1	román	gk. r.	2	román		183		
			rkath.	1	német	*államosíttatott*						
						állami	2	magy.	335	111	41	
63	Glogovác	Arad	rkath.	3	német	rkath.	6	magy.	663	663		
64	Govosdia	B.-sebes	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	63	56	7	
65	Govosdia	M.-radna	gk. r.	1	"	gk. r.	1	"	63	48	5	
66	Gross	"	gk. r.	l	"	gk. r.	1	"	112	75	37	
67	Grós	Nhalmágy	*nincs*			*nincs*			41		41	
68	Gurahonc[1])	B-sebes	gk. r.	1	román	*Megszűnt*						1) Szomszédos községek tanköt. is látogatják.
						állami	2	magy.	163	198	—	
69	Guravoj	N.-halmágy	gk. r.	1	"	*Álland. szünetel*			60	—	60	
70	Gurba	B.-jenö	gkath.	1	"	gkath.	1	román	331	80	251	

71	Gyarmata	B.-jenő	gk. r.	1		gk. r.	1	"	109	84	25	
72	Gyorok	Arad	rkath.	1	magy.	*Allamosíttatott*				—		2) Kuvin község romanajkú tankötelesei közül többen látogatják a beltéri áll. iskolát.
			reform	1	"	ref.	1	magy.		27		
			gk. r.	1	román	gk. r.	1	román		43		
						áll. 2)	2	magy.		124		
	Csángótelep					"	2	"	323	167	—	
73	Gy.-varsánd	Elek	rkath.	1	magy.	rkath.	1	"		71		
			gk. r.	2	román	gk. r.	2	román		228		3) 1910. szept. 1-én nyílik meg.
						áll. 3)	1	magy.	384	—	85	
74	Gyulicza	M.-radna	gk. r.	1	"	gk. r.	1	román		70		Állami iskolát szomszéd községbeliek is látogatják.
						állami	1	magy.	120	80	—	
75	Halalis 4)	M.-radna	gk. r.	1	"	*Megszűnt*			30	9	21	4) Soborsini áll. iskolába járnak
76	Hódos	Ternova	gk. r.	1	"	gk. r.	1	román		35		
						községi	1	magy.	99	32	32	
77	Holdmézes	B.-sebes	gk. r.	1	"	gk. r.	1	román	78	58	20	
78	Honcisor	B.-sebes	gk. r.	1	"	gk. r.	1	"	59	21	38	
79	Hosszúsor	N.-halmágy	gk. r.	1	"	gk. r.	1	"	162	40	122	
80	Ignest	B.-sebes	gk. r.	1	"	*Alland. szünetel*			60	—	60	
81	Iltyó	M -radna	gk. r.	1	"	gk. r.	1	román	62	58	9	
82	Járkos	Ternova	gk. r.	1	"	gk. r.	1	"	63	50	13	
83	Jószás	B.-sebes	gk. r.	1	"	gk. r.	1	"	62	48	14	
84	Jószáshely	B.-sebes	gk. r.	1	"	"	1	"	68	49	19	
85	Juonesd	N.-halmágy	*Nincs*			*Nincs*			49	—	49	
86	Kakaró	B.-sebes	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	55	55	—	
87	Kaprucza	M.-radna	gk. r.	1	román	*Megszűnt*				—		
						állami	1	magy.	86	70	16	
88	Kavna	B.-sebes	gk. r.	1	román	gk r.	1	román	57	32	25	
89	Kerek	Világos	gk. r.	1	román	gk. r.	2	román		170		
						állami	1	magy.	270	45	55	
90	Kertes	B.-sebes	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	138	92	*46*	
91	Kerülős	Kisjenő	gkath.	1	román	gkath.	2	"	305	140	165	
92	Kishalmágy	N.-halmágy	gk. r.	1	román	gk. r.	1		180	60	120	
93	Kisjenő 1)	Kisjenő	rkath.	1	magy	rkath.	1	magy.		79		1) Az áll. iskolát a kitelepített, s államilag gondozott gyermekek is látogatják
			gk. r.	1	román	gk. r.	1	román		109		
						állami	3	magy.		233		
						izr.	1	"	450	42	—	
94	Kisvarjas	Pécska	*nincs*			közs.	1	magy.	50	41	9	
95	Kispereg	"	ref.	3	magy.	ref.	3	"	268	243	25	
96	Kiszindia	B.-sebes	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	259	120	138	
97	Kladova	M.-radna	"	1	"	"	1	"	122	69	53	
98	Klemmi major (M.-bodzás közs.)	Elek				uradalmi magán	1	magy.	60	60	—	
99	Kocsuba	B.-sebes	*nincs*			*nincs*			29	—	29	
100	Konop	M.-radna	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román		59		
						állami		magy.	136	56	21	
101	Korbest	"	"	1	"	gk. r.	1	román	90	50	40	

102	Kovaszincz	Világos	"	2	"	"	3	"		240		
			közs.	1	magy.	*államosittatott*				—		
						állami	2	magy.	496	128	128	
103	Kresztaménes	Ternova	gkath.	1	román	*megszűnt*			96	—	96	
104	Krisztesd	M. halmágy	*nincs*			*nincs*			22	—	22	
105	Krokna	B.-sebes I	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	106	36	70	
106	Kujás	M.-radna	*nincs*			*nincs*			34	—	34	
107	Kujed	Ternova	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	213	90	123	
108	Kurtakér	"	"	2	"	"	2	"	301	168	33	
109	Kurtics [2])	Arad	közs.	2	magy.	*allamosíttatott*				150		
			izr.	1	"	*államosittatott*				37		
			gk. r.	2	román	gk. r.	3	román		302		2) 1910. szept . 1-én nyilik meg.
						állami	6	magy.	822	—	133	
110	Kuvin	Arad	gk. r.	2	román	gk. r.	2	román	258	163	95	
111	Láz	B.-sebes	"	1	"	"	1	"	75	72	3	
112	Lázur	N. halmágy	"	1	"	"	1	"	125	67	58	
113	Leásza	"	*Nincs*			*Nincs*			66	—	66	
114	Lestyóra	"	*Nincs*			*Nincs*			27	—	27	
115	Lökösháza puszta (Elek község)	Elek	közs.	1	magy.	*Allamosíttatott*						
						állami	1	magy.		96		
116	Lúgozó	Ternova	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	58	37	21	
117	Lupest	M.-radna	"	1	"	"	1	"	133	69	64	
118	Mácsa	Arad	rkath.	1	német	*Megszűnt*				—		
			gk. r.	1	román	gk. r.	1	román		98		
						állami	6	magy.	544	383	63	
119	Madrizest	B.-sebes	"	1	"	*Szünetel*			74	—	74	
120	Magulicsa	N. almágy	"	1	"	gk. r.	1	román	52	25	27	
121	M.-szlatina	M.-radna	társul.	1	magy.	1 *Megszűnt*						
			gk. r.	1	román				115		115	
122	Mária-puszta (Szemlak közs.)	Pécska				alapitv. r. kath.	1	magy.	68	59	9	
123	M.-radna	M.-radna	rkath.	1	német	rkath.	1	magy.		78		
			gk. r.	1	román	gk. r.	1	román		67		
						állami	2	magy.	265	110	10	
124	Magyarád	Világos	"	2	"	gk. r.	3	román		200		
						állami	1	magy.	331	69	62	
125	M.-pécska	Pécska	közs.	8	magy.	*Allamosittatott*						
			izr.	1		*Megszűnt*						
						állami	20	magy.	1387	1261	126	
126	Medgyesbodzás	Elek	közs.	1	"	*Allamosittatott*						
						állami	3	magy	342	247	95	
127	Medgyesegyháza	"				állami	7	"	609	609	—	
128	Menyháza	B.-sebes	rkath.	1	német	rkath.	1	"		36		
			gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	113	60		
129	Mermesd	Nagyhalmágy				*Nincs*			32	—	32	
13	Ménes	M.-radna	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román		86		

0						állami	1	magy.	152	62	*4*	
131	Mikalaka	Arad	"	1	"	gk. r	2	román		160		
						állami	3	magy.	570	322	*88*	
132	Milova	M.-radna	"	1	"	*megszűnt*			74	—	74	
133	Minyád	B.-sebes	"	1	"	gk. r.	1	román	43	43	—	
134	Miske [1])	Kisjenő	"	1	"	"	1			120		
						állami	2	magy.	223		103	1) 1910. szept. 1-én nyilik meg.
135	Mondorlak	Arad	"	1	"	gk. r.	2	román		131		
						állami	1	magy.	189	53	5	
136	Monorostia	M.-radna	"	1	"	*megszűnt*			51	—	51	
137	Moroda	Borosjenő	"	1	"	gk. r.	1	román		60		
						gkath.	1	"	200	49	91	
138	Muszka	Világos	"	1	"	gk. r.	1	"		107		
						állami	1	magy.	180	43	30	
139	Musztesd	B.-sebes	"	1	"	isk. állandóan szünetel			67	—	67	
140	Monyoró	Borosjenő	"	1	"	gk. r.	1	román	69	42	17	
141	Nadab	Kisjenő	"	1	"	"	2	"	291	184	107	
142	Nadalbest	B.-sebes	"	1	"	"	1	"	45	42	3	
143	Nádas	Ternova	"	1	"	"	2	"	361	99	262	
144	N.-halmágy [2])	N.-halmágy		3	"	"		"		105		2) Ugy a gk. r. mint az áll. iskolát szomszéd községbeliek nagy számban látogatják.
			közs.	1	magy.	*államosíttatott*				—		
						állami	3	magy.	157	106	—	
145	Nagykamarás	Elek	rkath.	2	"	*megszűnt*						
						állami	5	magy.	369	347	22	
146	Nagypél	Elek	gk. r.	1	román	gk. r.	2	román		127		
						állami	1	magy.	240	44	69	
147	Nagyvarjas	Pécska	rkath.	1	magy.	*államosittatott*				—		
						állami	2	magy.	140	140	—	
148	Nagyzerind	Kisjenő	ref.	2	"	ref.	3	"		322		
						magán	1	"	350	14	14	
149	Németpereg	Pécska	rkath.	2	német	*államosíttatott*				—		
			ref.	1	cseh-tót	ref.	1	magy.		35		
						állami	2	"	240	175	30	
150	Nyágra	B.-sebes	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	73	55	18	
151	Obersia	M.-radna	nincs			*nincs*			87	—	87	
152	Óbodrog	Pécska	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	50	46	4	
153	Ocs	N.halmágy	"	1	"	"	1	román	102	48	54	
154	Ocsisor	"	*nincs*			*nincs*			50	—	50	
155	Odvos	M.-radna	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román		65		
						állami	1	magy.	140	56	19	
156	Ófazekas-varsánd	Világos	"	1	"	gk. r.	1	román	148	90	58	
157	Ópaulis	M.-radna	"	2	"	"	2	román		125		
			állami	1	m agy.	állami	3	magy.	289	163	1	
15	Ópécska	Pécska	gk. r.	5	román	gk. r.	6	román		542		

8			gk. szerb	1	szerb	gk. szerb	1	szerb		15		
						állami	6	magy.	1248	339	352	
159	Ószentenna	Világos	rkath.	1	német	rkath.	3	magy.		286		
			gk. r.	2	román	gk. r.	3	román	681	289	106	
160	Ottlaka	Elek	rkath.	1	német	rkath.	1	magy.		63		
			gk. r.	2	román	gk. r.	3	román	464	270	131	
161	Ottlaka-megyes puszta	"				ág. ev.	1	magy.	115	115	—	
162	Ötvenes (Fakert község)	Arad				uradalmi magán	2	magy.	174	106	68	
163	Paisán	B.-sebes	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	182	80	102	
164	Pankota	Világos	rkath.	2	német	rkath.	2	magy.		76		
			ref.	1	magy.	ref.	1	magy.		38		
			gk. r.	2	román	gk. r.	2	román		94		
			izr.	1	magy.	*megszűnt*						
						állami	7	magy.	750	497	45	
165	Pernyest	M.-radna	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	70	45	25	
166	Petris	"	"	1	"	"	1	román		55		
						állami	1	magy.	175	36	84	
167	Pleskucza	N.-halm.	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	95	38	57	
168	Pojána	"	*Nincs*			*Nincs*			89	—	89	
169	Pojenár	"	*Nincs*			*Nincs*			75	—	75	
170	Prezest	B.-sebes	gk. r.	1	román	*gk. r.*	1	román	55	47	8	
171	Ravna	"	"	1	"	"	1	"	66	66	—	
172	Repszeg	B.-jenő	"	1	"	"	1	"		72	54	
						állami	1	magy.	176	50		
173	Revetis	B.-sebes	"	1	"	gk. r.	1	román	66	60	6	
174	Rossia	"	"	1	"	"	1	"	122	51	71	
175	Rossia	M.-radna	"	1	"	"	1	"	157	80	77	
176	Rosztocs[1])	N.-halm.	*Nincs*			*Nincs*			41	19	22	1) Dumbrávai gör. kel. isk. járnak.
177	Seprős	Kisjenő	gk. r.	2	román	gk. r.	2	román magy.		161	219	
						állami	4		688	308		
178	Sikló	"	"	2	"	gk. r.	2	román		163	215	
						közs.	l	magy.	462	84		
179	Sikula	Borosjenő	"	2	"	gk. r.	2	román		128		
						közs.	1	magy.	521	61	332	
180	Simonyifalva	Kisjenő	róm. k.	1	német	*Államosíttatott*						
						állami	5	magy.	359	329	30	
181	Silingyia	Ternova	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román		73		
						al r. k.	1	magy.		92		
						ág. ev.	1	"	198	22	11	
182	Soborsin[2])	M.-radna	közs.	1	magy.	*Államosíttatott*				—		2) Mindkét iskolát a szomsz. közs. tanköt. is látogatják.
			gk. r.	1	román	gk. r.	1	román		116		
						állami	2	magy.	162	*98*	—	
183	Sofronya puszta (Kurtics közs.)	Arad				urad.	1	"	140	40	100	

184	Sólymos	M.-radna	"	2		gk. r.	2	román	201	105	96	
185	S.-bucsáva	B.-sebes	"	1	"	"	1	"	65	16	49	
186	Somoskesz	Borosjenő	"	2	"	"	2	"	318	145	173	
187	Szabadhely	Arad	"	2	"	"	3	"	283	189	94	
188	Szakács	B.-sebes	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	68	46	22	
189	Szapáryliget	Kisjenő	közs.	2	magy.	*államosíttatott*				—		
						állami	6	magy.	439	439	—	
190	Szaturó	B.-sebes	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	27	23	4	
191	Szederhát puszta (N.-varjas közs.)	Pécska				közs.	1	magy.	70	64	6	
192	Székudvar	Kisjenő	gk. r.	3	román	gk. r.	3	román		240		
			rkath.	1	német	rkath	1	magy.		63		
						állami	3	magy.	732	270	159	
193	Szelezsány	B.-sebes	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	91	44	47	
194	Szelistye	M.-radna	gk. r.	1	román	*megszűnt*			49	—	49	
195	Szemlak	Pécska	közs.	1	német	közs.	2	magy.		83		
			gkath.	1	román	gkath.	1	román		88		
			gk. r.	2	román	gk r.	2	román		164		
			ref.	1	magy.	ref.	1	magy.		75		
			ág. ev.	2	német	ág. ev.	3	magy.	903	174	314	
196	Szentleány-falva	Arad	rkath.	1	német	*államositatott*				—		
			ref.	1	magy.	*államosíttatott*				—		
						állami	3	magy.	214	201	13	
197	Szentpál p. 1) (Kurtics község]	Arad	eddig községi iskola volt			állami	1	magy.	108	91	17	1) 1910. szept. 1-én nyílik meg.
198	Szinitye	Kisjenő	gk. r.	1	román	gk. r	1	román	116	98	18	
199	Szintye	Kisjenő	ref.	1	magy.	ref.	1	magy.		56		
			gkath	1	román	gkath	]	román		62		
			gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	304	72	114	
200	Szirb	N.halmágy				gk. r.	1	román	77	61	16	
201	Szlatina	B.-sebes	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	64	30	34	
202	Szorosság	M.-radna	"	1	román	*megszünt*			64	—	64	
203	Szőllőscsigérel	B.-jenő	"	1	román	gk. r.	2	román	348	192	156	
204	Szuszány	B.-sebes	"	1	román	gk. r.	1	román	61	46	15	
205	Talács	N.halmágy	"	1	román	gk. r.	1	román	147	50	97	
206	Talpas	Kisjenő	"	1	román	gk. r.	1	román		80		
						állami	3	magy.	252	159	13	
207	Taucz	Ternova	gk. r.	2	román	gk. r.	1	román		30		
						állami	1	magy.	332	127	175	
208	Temesest	M.-radna	"	1	"	gk. r.	1	rom.	41	31	10	
209	Ternova	Ternova	"	3	"	"	2	"		150		
						állami	1	magy.	470	95	225	
210	Tirnovicza	Nhalmágy	"	1	"	*Megszűnt*			33	—	33	
211	Tisza		*Nincs*			*Nincs*			79	—	79	
212	Tok	M.-radna	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	117	86	31	
21	Tótvárad	"	"	1	"	"	1		115	80	35	

3												
21 4	Tövisegyháza p. E.-Simánd közs.	Kisjenő				közs.	1	magy.	—	67	—	
21 5	Trojás	M.-radna	"	1	"	gk. r.	1	román	110	55	55	
21 6	Ujf.varsánd[1])	Világos	ág. ev.	2	magy.	*Államosittatott*				152		
						állami	3	magy.	202	—	50	1) 1910. szept. 1-én nyílik meg.
21 7	Ujpanát	Arad	közs.	3	német	*Áílamosittatott*				—		
						állami	5	magy.	340	326	14	
21 8	Ujpaulis[5])	M.-radna	"	1	"	*Államosittatott*						
						állami	1	magy	104	104	—	2) 1910. szept. l-én nyílik meg.
21 9	Ujszentanna	Világos	"	5	"	*Áílamosittatott*				—		
						állami	13	magy.		824		
			izrael.	1	magy.	*Megszűnt*			868	—	44	
22 0	Ujtopilla p. (Mácsa közs)	Arad				urad.	1	magy.	75	75	—	
22 1	Vadász	Kisjenő	ref.	2	"	ref.	2	"		200		
			gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	309	50	59	
22 2j	Valemare	B.-sebes	"	1	"	"	l	"	49	44	5	
22 3J	Vaszoja	"	"	1	"	*Szünetel*			112	—	112	
22 4	Vidra	Nhalmágy	"	1	"	gk. r.	1	román	113	53	60	
22 5	Vinyest[3])	M.-radna	*Nincs*			*Nincs*			42	29	13	3) Soborsini áll. skolába járnak.
22 6	Világos	Világos	közs.	2	magy.	*Áílamosittatott*				—		
			állami	1	"	állami	11	magy.		673		
			gkath.	l	román	gkath.	1	román		72		
			gk. r.	4	"	gk. r.	4	"	104 1	240	56	
22 7	Vojvogyén	B.-jenő	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	52	52	—	
22 8	Zaránd	Kisjenő	gk. r.	1	román	kg. r.	2	román		160		
						állami	3	magy.	535	108	267	
22 9	Zimándköz	Arad	rkath.	2	magy.	*államosíttatott*				—		
						állami	2	magy.	150	150	—	
23 0	Zimándújfalu	Arad	rkath.	2	magy.	*államosíttatott*				—		
						állami	2	magy.	160	155	5	
23 1	Zimbró	B.-sebes	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román		42		
			rkath.	1	magy.	*megszűnt*						
						állami	1	magy.	114	41	31	
23 2	Zöldes	Zöldes	gk. r.	1	román	gk. r.	1	román	73	50	23	
23 3	Zsigmondháza	Arad				közs.	1	magy.	104	104	—	
Összesen:				**320**			**518**		**94247**	**60034**	**69613**	

D) Arad szab. kir. város és Aradvármegye törvényhatósága területén lévő elemi népiskolák jelleg- és tanerők száma szerinti megoszlása az 1885. és 1910. évben.

A törvényhatóság neve	Az iskola jellege	Az 1885. évben működő						A különféle jellegű iskoláknál összes tanerő	Az 1910. évben működő												A különféle jelegű iskoláknál összes tanerő	A tanerők létszáma	
		1	2	3	4	5	8		1	2	3	4	5	6	7	8	11	12	13	20		emel-kedett	csök-kent
		tanerős népisk. száma							tanerős népiskolák száma														
Arad szab. kir. város	állami	–	–	–	–	–	–	–	1	–	1	1	1	1	1	–	–	–	–	–	26	26	–
	községi	1	4	–	4	–	1	33	_	1	_	8	1	1	_	1	–	–	–	–	54	21	–
	ág. hitv. ev.	1	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
	görög katholikus	1	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
	görög kel. román	1	–	–	1	–	–	5	1	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	5	–	–
	görög. kel. szerb	1	–	–	–	–	–	2	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	–	–
	izraelita	_	–	–	–	–	1	8	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	8	–	–
	magán	_	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1	–
	állami tanítóképző gyakorló iskolája	1	–	–	–	–	–	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–
	gör. kel. rom fel. tanítóképző gyak.	1	–	–	–	–	–	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–
Összesen:		**8**	4	–	**5**	–	**2**	**52**	**8**	**1**	**1**	**10**	**2**	**2**	**1**	**2**	–	–	–	–	**98**	**48**	**2**
Árad-vármegye	állami	3	–	–	–	–	–	3	28	14	–	4	4	4	3	-	1	1	1	1	226	223	–
	községi	8	3	1	–	2	1	35	11	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	13	–	22
	római kath.	21	7	1	–	–	–	38	10	2	1	–	–	1	–	–	–	–	–	–	23	–	15
	görög kathol.	11	–	–	–	–	–	11	10	1	–	–	–		–	–	–	–	–	–	12	1	–
	gör. keleti román	136	22	3	1	1	–	198	108	25	11	1	–	1	–	–	–	–	–	–	201	3	–
	gör. keleti szerb	1	–	–	–	–	–	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–
	református	9	5	1	–	–	–	22	7	2	3	1	–	–	–	–	–	–	–	–	24	2	–
	ág. hit. ev.	1	2	–	–	–	–	5	3	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	6	1	–
	izraelita	6	–	–	–	–	–	6	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	–	4
	uradalmi	1	–	–	–	–	–	1	6	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	8	7	–
	magán	–	–	–	–	–	–		2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	2	–
Összesen:		**197**	**39**	**6**	**1**	**3**	**1**	**320**	**188**	**46**	**27**	**6**	**4**	**6**	**3**	–	**1**	**1**	**1**	**1**	**518**	**239**	**41**

E) Arad szab. kir. város és Arad vármegye törvényhatósága területén levő elemi népiskolák tannyelv szerinti megoszlása 1885. és 1910. évben.

A törvényhatóság neve	Az iskolák jellege	Az 1885-ben működő				Az l910-ben működő				*A* magyar				A nem magyar			
		magyar		nem magyar		magyar		nem magyar		tannyelvű							
		tannyelvű				tannyelvű											
		iskolák	tanerőinekés	iskolák	tanerőinekés	iskolák	tanerőinekés	iskolák	tanerőinekés	iskolák	tanerőinekés	iskolák	tanerőinekés	iskolák	tanerőinekés	iskolák	tanerőinekés
		száma								Száma							
										emelkedett		csökkent		emelkedett		csökkent	
Arad szab. kir. város	állami	—	—	—	—	6	26	—	—	6	26	—	—	—	—	—	—
	községi	9	33	—	—	13	54	—	—	4	21	—	—	—	—	—	—
	ág. hitv. ev.	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—
	görög kath.	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
	gk. román	—	—	2	5	—	—	2	5	—	—	—	—	—	—	—	—
	gk. szerb			2	2			2	2								
	izraelita	1	8			1	8										
	magán	—	—	—	—	1	1	—	—	1	1						
	áll. tanitóképz. gyak. iskolája	1	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	gk. fel. ttó-képz. gyak. isk.	—	—	1	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen		**12**	**43**	**6**	**9**	**22**	**90**	**5**	***8***	**11**	**48**	**1**	**1**			**1**	**1**
Aradvár-megye	állami	3	3	—	—	72	226	—	—	69	223	—	—	—	—	—	—
	községi	10	20	5	15	12	13	—	—	2	—	—	7	—	—	5	15
	róm. kath.	12	14	17	24	14	23	—	—	2	9	—	—	—	—	17	24
	görög kath.	—	—	11	11	—	—	11	12	—	—	—	—	—	1	—	—
	református	14	21	1	1	13	24	—	—	—	3	1	—	—	—	1	1
	ág. hitv. ev.	2	3	2	3	4	6	—	—	2	3	—	—	—	—	2	3
	gk. román	—	—	162	197	—	—	146	201	—	—	—	—	—	4	16	—
	gk. szerb	—	—	1	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
	izraelita	6	6	—	—	2	2	—	—	—	—	4	4	—	—	—	—
	uradalmi	1	1	—	—	7	8	—	—	6	7	—	—	—	—		—
	magán	—	—	—	—	2	2	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—
Összesen:		**48**	**68**	**199**	**252**	**126**	**304**	**158**	**214**	**83**	**247**	**5**	**11**	**—**	**5**	**41**	**43**

F) KIMUTATÁS! az Arad szab. kir. város és Aradvármegye területén levő nem állami elemi népiskoláknál működő tanítók részére utalványozott államsegélyekről.

Folyó szám	A község neve	Az iskola jellege	Az 1909—10. tanévben utalványozott évi államsegély								
			az 1907. évi XXVII. t. cz. alapján					még az 1893. évi XXVI. :. cz. alapján			
			alapfizetés kiegészítésére	I. korpótlék fedezésére	II. korpótlék fedezésére	III. korpótlék fedezésére	összesen	alapfizetés kiegészítésére	I. korpótlék fedezésére	II. korpótlék fedezésére	összesen
			korona					korona			
1	Arad	községi	800	2550	2650	550	6550				
2	Ágris	községi	900	100	200	—	1200				
3	Ágya	reform.	1800	—	—		1800				
4	Apatelek	ág. h. ev.	390	200	—	—	590				
5	Barakony	községi	900	200	—	—	1100				
6	Bélzerind	reform.	880				880				
7	Bonczesd	községi	888	200		—	1088				
8	Borossebes	róm. k.		200	200	100	500				
9	Borossebes	reform.	143	200	—	—	343				
10	Ed. Simánd	községi	900	—	—	—	900				
11	" "	róm. k.	480	400	—	—	880				
12	" "	izraelita	—	200	200	100	500				
13	Erdőhegy	reform.	1018	200	200	100	1518				
14	Feketegyarmat	reform.	—	200	200	100	500				
15	Glogovácz	róm. k.	—	1100	600	300	2000				
16	Gyorok	reform.	496	200	—	—	696				
17	Gyulavarsánd	róm. k.	—	200	200	100	500				
18	Hódos	községi	900	—	—	—	900				
19	Kispereg	reform.	291	600	600	300	1791				
20	Kisvarjas	községi	864	—	—	—	864				
21	Kurtics	izraelita	—	200	200	100	500				
22	Máriaradna	róm. k.	—	200	200	100	500				
23	Nagyzerind	reform.	—	400	200	100	700				
24	Németpereg	reform.	—	200	200	100	500				
25	Ószentanna	róm. k.	750	600	400	200	1950				

26	Ottlaka-medgyesbodzási puszta	ág. h. ev.	400	—	—	—	400					
27	Pankota	róm. k.	—	400	200	100	700					
28	"	reform.	628	—	—	—	628					
29	Sikló	községi	—	200	200	—	400					
30	Sikula	községi	900	200	—	—	1100					
31	Silingyia	ág. h. ev.	758	—	—	—	758					
32	Szederhát puszta	községi	876	—	—	—	876					
33	Szemlak	községi	600	200	200	100	1100					
34	"	ág. h. ev.	—	200	200	—	400					
35	"	gör. kath.	400	200	200	—	800					
36	Szintye	reform.	570	—	—	—	570					
37	Tövisegyháza puszta	községi	900	—	—	—	900					
38	Vadász	reform.	—	400	400	200	1000					
39	Acsucza	gör. kel. rom.						178	100	—	278
40	Banesd	"						—	100	100	200
41	Batucza	"						—	100	—	100
42	Berindia	"						305	—	—	305
43	Berza	"						—	100	100	200
44	Berzova	gör. kel. rom.						—	100	—	100
45	Bodest	"						—	100	100	200
46	Bogyest	"						—	—	100	100
47	Bohány	"						—	100	—	100
48	Buttyin	"						—	—	100	100
49	Cser. Simánd	gör. kath.						183	—	—	183
50	Csúcs	gör. kel. rom.						124	100	—	224
51	Dézna	"						—	100	—	100
52	Doncsény	"						—	100	—	100
53	Fényes	"						178	100	100	378
54	Govosdia (M.-radna)	"						—	100	—	100
55	Gyulavarsánd	"						—	—	200	200
56	Gyulicza	"						—	100	—	100
57	Holdmézes	"						—	100	100	200

58	Hosszúsor	"						224	100	—	324
59	Járkos	"						272	—	—	272
60	Jószás	"						310	—	—	310
61	Kavna	"						239	—	—	239
62	Kishalmágy	"						—	—	100	100
63	Kladova	"						—	100	—	100
64	Konop	"						—	100	—	100
65	Kujed	"						—	—	100	100
66	Máriaradna	"						—	100	100	200
67	Monyásza	"						420	—	—	420
68	Ópaulis	"						—	—	100	100
69	Ravna	gör. kel. rom.						442	—	—	442
70	Repszeg	"						—	—	100	100
71	Seprős	"						—	—	100	100
72	Soborsin	"						—	100	100	200
73	Sólymos	"						—	100	—	100
74	Szelezsány	"						183	—	—	183
75	Szinitye	"						—	—	100	100
76	Temesest	"						22	100	100	222
77	Tok	"						—	100	—	100
78	Tótvárad	"						—	100	100	200
79	Ujfazekasvarsánd	ág. h. ev.						—	—	100	100
Összesen			18.432	10.150	7650	2650	38.882	3080	2300	2000	7380

* JEGYZET. Ezen államsegélyek az 1907. évi XXVII. t- cz. 12. §-a értelmében 1910. évi szeptember hó végével megszűnnek

G) KIMUTATÁS Arad szab. kir. város és Aradvármegye területén levő iparos tanoncziskolák részére az 1909/10. tanévben engedélyezett államsegélyről.

Folyó szám	A község neve	Járás	Az iskola jellege	Az engedélyezett államsegély
1	Arad város*	—	községi	3.000
2	Borosjenő	Borosjenő	"	800
3	Borossebes	Borossebes	"	400
4	Csermő	Borosjenő	"	400
5	Elek	Elek	"	885
6	Gurahoncz	Borossebes	"	395
7	Gyorok	Arad	"	400
8	Kisjenő	Kisjenő	"	800
9	Kovaszincz	Világos	"	290
10	Kurtics	Arad	"	330
11	Magyarpécska	Pécska	községi	1.350
12	Máriaradna	Máriaradna	"	400
13	Medgyesegyháza	Elek	"	—
14	Nagybuttyin	Borossebes	"	500
15	Nagyhalmágy	Nagyhalmágy	"	500
16	Pankota	Világos	"	1.200
17	Szemlak	Pécska	"	230
18	Seprős	Kisjenő	"	360
19	Ujszentanna	Világos	"	1.300
20	Világos	Világos	"	620
		Összesen	**korona**	**14.160**

* Aradon egy kereskedő-tanonc iskola is működik.

H) KIMUTATÁS. Aradvármegye területén levő és az elemi népiskolákkal kapcsolatosan szervezett gazdasági ismétlő iskolákról, s az azok részére az 1909/10. tanévben engedélyezett államsegélyekről.

Folyó szám	A község neve	Járás	Az iskola jellege	Az engedélyezett államsegély
1	Almáskamarás	Elek	községi	100
2	Aradszentmárton	Elek	"	100
3	Aradcsála	Pécska	állami	100
4	Apáti	Borosjenő	községi	—
5	Borosjenő	Borosjenő	"	180
6	Csermő	Borosjenő	"	100
7	Elek	Elek	"	50
8	Fakert	Arad	"	100
9	Galsa	Világos	"	100
10	Glogovácz	Arad	"	100
11	Gyorok	Arad	"	260
12	Gyulicza	Máriaradna	"	100
13	Kispereg	Pécska	"	100
14	Mácsa	Arad	"	180
15	Máriaradna	Máriaradna	"	150
16	Medgyesegyháza	Elek	"	40
17	Medgyesbodzás	Elek	"	—
18	Mondorlak	Arad	"	—
19	Nagykamarás	Elek	"	100
20	Nagypél	Elek	"	—
21	Nagyzerind	Kisjenő	"	200
22	Németpereg	Pécska	"	100
23	Odvos	Máriaradna	"	50
24	Ópaulis	Máriaradna	"	180
25	Seprős	Kisjenő	"	—
26	Simonyifalva	Kisjenő	"	180
27	Szapáryliget	Kisjenő	"	180
28	Szentleányfalva	Arad	"	100
29	Talpas	Kisjenő	"	100
30	Taucz	Ternova	"	200

31	Ujpanát	Arad	"	180
32	Vadász	Kisjenő	"	100
33	Világos	Világos	"	100
34	Zimándújfalu	Arad	"	50
		Összesen	korona	3580

A jövő feladata.

Aradvárosában az állami jellegű elemi népiskolák szervezésével a népoktatás rendezettnek tekinthető; s ha az egyes állami iskolák a lakosság szaporodása, illetve a tankötelesek létszámának emelkedése arányában a szükséghez képest a jövőben is fejlesztetni fognak, a város területén az összes mindennapi tankötelesek mindenkori beiskolázása biztosítottnak tekinthető.

De nem így *Aradvármegyében.* A C) jelzésű statisztikai összeállításból kitűnik, hogy jelenleg a vármegye területén levő közel félszáz ezer mindennapi tanköteles közül, 13.696 — iskola hiányában — a törvényes és kötelező oktatást nélkülözni kényszerűit.

E nagyszámú, iskola nélkül álló gyermek törvényes oktatását lehetővé tenni, biztosítani: *a jövő feladata.*

A természet is két részre osztotta vármegyénket. Nyugati felében: a termékeny rónaságon a népoktatás általában rendezettnek mondható. Az itt-ott mutatkozó hiány a már meglevő egyes állami és néhány a törvényes követelményeknek mindenben megfelelő nem állami jellegű községi vagy felekezeti iskoláknak állami segítséggel leendő fejlesztése által könnyen megszüntethető.

Ellenben a vármegye keleti felében: a természeti szépségekkel megáldott hegyes vidéken a népoktatás rendezettnek *nem* tekinthető.

E szép, hegyes vidéket többnyire románság lakja. A nép is, a politikai község is, az egyházközség is többnyire szegény. Az itt lakó nép igénytelen, jóravaló, de tudatlan. Igen kevés köztük az írni-olvasni tudó. E vidék tankötelesei közül mintegy 10.000 ma is iskola nélkül nő fel. Aránylag sok oly község van, hol dacára a községben levő 50—80 mindennapi tankötelesnek, iskola nem volt, s jelenleg sincs.

A vármegye e szép és nem áldatlan vidékén a kultúra hatásos működést kifejteni képtelen volt — anyagi és más eszközök hiányában. Az egész nagy területen alig van állami iskola. A nagyhalmágyi járásban egy három tanerős, a nagy kiterjedésű borossebesi járásban : egy négy tanerős, egy két tanerős és három egy-egy tanerős, a ternovai járásban két egy-egy tanerős, a borosjenői és máriaradnai járásban is aránylag kevés állami iskola működik.

E néhány állami, egy-két községi és néhány magyar tannyelvű felekezeti iskolán kivül itt gör. kel. román hitfelekezeti elemi népiskolák vannak nagy, de még sem elegendő számban; s ezek közül is nem egy a törvényes követelményeknek vagy kevésbé, vagy egyáltalán nem felel meg.

Bár tagadhatatlan, s ezt örömmel ismerjük el, hogy a vármegye e természet szerint szép, de kulturailag elhanyagolt vidéken szép számmal vannak oly gör. kel. román fel. iskolák, a melyek elhelyezése, felszerelése és tanításbeli eredménye kifogástalan, hogy egyes tanítók törvényes

kötelezettségüket nemcsak kielégítően, de elismerésre méltó buzgósággal teljesíteni törekednek, de általában véve — sajnos — e vidék felekezeti iskolái egy jó részének elhelyezése, felszerelése és egyéb körülményei olyanok, hogy ez iskolák sikeres működéséhez remény alig fűzhető.

Ez elhagyatott állapotot mi sem jellemzi jobban, mint azon szomorú körülmény, hogy a vármegye e részében működő gör. kel. román fel. tanítók közül csak *kevesen* vannak, kiknek — a korpotlékokat nem is említve — legalább az 1000 korona alapfizetés megadatott; mig e tanítók legtöbbje még most is csak évi 500—600 korona fizetésből — tengődik. S azt is rendetlenül kapja.

Ily viszonyok között a kultúra terjedését, hódítását várni nem, remélni is alig lehet.

E tarthatatlan állapotokon változtatni az iskola fenntartó egyházközségek legtöbbje — a szükséges anyagiak hiányában — képtelen. Az itt már meglevő, s kevésbé kielégítő iskolák fenntartása is tetemes pótadóval terheli a szegény lakosságot.

Ismerve a viszonyokat, nem is fűzhetünk reményt ahhoz, hogy a népoktatás teljes rendezése a vármegye e részében az egyes felekezeti iskoláknak fejlesztésével, s a szükséghez mért új fel. tanítói állások és új fel. népiskolák szervezésével belátható időn belül eszközölhető volna.

Községi jellegű népiskolák szervezése is — a községek szegénysége miatt — leküzdhetetlen akadályokba ütközik.

A tankötelezettség végrehajtását itt kizárólag állami népiskolák szervezésével biztosíthatjuk.

Meglevő állami iskoláinkat a románság fokozódó érdeklődéssel, sőt rokonszenvvel, szeretettel keresi fel, s igy hihető, hogy a vármegye e kulturailag elhanyagolt vidékén a jövőben szervezendő állami jellegű népiskolákat az itt lakó románság is bizalommal fogja felkeresni.

A fennálló viszonyok és körülmények, valamint a már meglevő különféle jellegű elemi népiskolák befogadó képességének figyelembe vételével egybeállított alábbi táblázatos kimutatás tünteti fel: *a jövő feladatát.*

Folyó szám	A község neve	Járás	A községben már működő elemi népiskolákba az 1909—10. tanévben beiratkozott tankö t. száma	Az iskolát nélkülözni kényszerült mindennapi tankötelesek		
				száma	beiskolázása	
					az állami iskolának hány tanerőveli fejlesztésével	hány tanerős új állami iskola szervezésével
					volna biztosítható	
1	Acsuva	Nagyhalmágy	51	102	—	egy
2	Ágris [1])	Ternova	195	282	—	három
3	Almás	Borossebes	88	177	—	kettő
4	Apáti	Borosjenő	286	67	egy	—
5	Aradszentmárton-)	Elek	447	31	egy	—
6	Aranyág	Ternova	72	98	—	egy
7	Barakony	Borosjenő	161	78	egy	—
8	Berza	"	108	73	—	egy
9	Berzova	Máriaradna	163	87	egy	
10	Bokszeg	Borosjenő	133	160	—	kettő

11	Borosjenő	"	677	181	kettő	—
12	Borossebes	Borossebes	310	54	—	egy
13	Brusztur	Nagyhalmágy	54	66	—	egy
14	Csermő	Borosjenő	395	94	egy	—
15	Csernovics-Simánd	Kisjenő	87	104	—	egy
16	Csintye	"	92	99	—	egy
17	Csúcs	Nagyhalmágy	73	62	—	egy
18	Diécs	Borossebes	106	51	—	egy
19	Draucz	Ternova	95	231	kettő	—
20	Dúd	"	84	178	—	kettő
21	Elek [3])	Elek	961	87	kettő	—
22	Edelspacher-Simánd [4])	Kisjenő	2911	135	—	kettő
23	Feketegyarmat	"	235	74	—	egy
24	Felménes	Ternova	66	53	—	egy
25	Forraynagyiratos	Pécska	138	78	egy	—
26	Gurba	Borosjenő	80	251	—	három
27	Hosszúsor	Nagyhalmágy	40	122	—	egy
28	Kerülős	Kisjenő	140	165	—	kettő
29	Kishalmágy	Nagyhalmágy	60	120	—	egy
30	Kiszindia	Borossebes	120	139	—	kettő
31	Kladova	Máriaradna	69	53	—	egy
32	Kovaszincz	Világos	268	128	egy	
33	Kujed	Ternova	90	123	—	kettő
34	Kurtakér	Ternova	168	133	—	kettő
35	Kuvin	Arad	163	95	—	egy
36	Lazur	Nagyhalmágy	67	58	—	egy
37	Leásza [5])	Nagyhalmágy	nincs iskola	66	—	egy közös
38	Lestyóra	"	"	27	—	
39	Lupest	Máriaradna	69	64	—	egy
40	Madrizest	Borossebes	nincs iskola	74	—	egy
41	Magyarpécska [6])	Pécska	1261	126	kettő	
42	Marosszlatina	Máriaradna	nincs iskola	115	—	egy
43	Medgyesbodzás	Elek	247	95	egy	—
44	Mikalaka	Arad	482	88	egy	—
45	Milova	Máriaradna	nincs iskola	74	—	egy
46	Moroda	Borosjenő	109	91	—	egy
47	Monorostia	Máriaradna	nincs iskola	51	—	egy
48	Musztesd	Borossebes	"	67	—	egy
49	Nadab	Kisjenő	184	107	—	egy
50	Nádas	Ternova	99	262	—	kettő
51	Németpereg [7])	Pécska	210	30	egy	—
52	Obersia	Máriaradna	nincs iskola	87	—	egy
53	Ópécska [8])	Pécska	896	352	öt	—
54	Oszentanna	Világos	575	106	—	kettő
55	Ottlaka	Elek	333	131	—	kettő
56	Paisán	Borossebes	80	102	—	egy
57	Pojána	Nagyhalmágy	nincs iskola	89	—	egy
58	Rossia	Borossebes	51	71	—	egy

59	Rossia	Máriaradna	80	77	—	egy
60	Seprős 9)	Kisjenő	469	219	kettő	—
61	Székudvar	Kisjenő	573	159	kettő	—
62	Sikló 10)	Elek	247	215	—	négy
63	Sikula 11)	Borosjenő	189	332	—	négy
64	Sofronya	Arad	40	100	—	egy
65	Sólymos	Máriaradna	105	96	—	egy
66	Somoskesz	Borosjenő	145	173	—	kettő
67	Szabadhely	Arad	189	94	—	egy
68	Szemlak 12)	Pécska	589	314	—	öt
69	Szintye 13)	Kisjenő	190	114	—	három
70	Szorosság	Máriaradna	nincs iskola	64	—	egy
71	Szőllőscsigerél	Borosjenő	192	156	—	kettő
72	Talács	Nagyhalmágy	50	97	—	egy
73	Taucz	Ternova	157	175	kettő	—
74	Ternova	Ternova	245	235	három	—
75	Tisza	Nagyhalmágy	nincs iskola	79	—	egy
76	Tok	Máriaradna	86	31	—	egy
77	Tótvárad	"	80	35	—	egy
78	Trójás	"	55	55	—	egy
79	Ujszentanna 14)	Világos	824	44	egy	—
80	Vadász	Kisjenő	250	59	—	egy
81	Vaszoja	Borossebes	nincs iskola	112	—	kettő
82	Vidra	Nagyhalmágy	53	60	—	egy
83	Világos	Világos	985	56	egy	—
84	Zaránd	Kisjenő	268	267	kettő	—
85	) Pleskucza 15)	Nagyhalmágy	38	57	—	egy közös
86	) Guravoj	"	nincs iskola	60	—	
87	) Czermura 16)	"	"	49	—	egy közös
88	) Juonesd	"	"	49	—	
89	) Czohesd	"	"	40	—	két t. e. közös
90	) Tirnovicza 17)	"	"	33		
91	) Pojenár	"	"	77	—	

1) A három tanerős áll. iskola az egy tanerős közs. isk. bevonásával volna szervezendő.

2) A meglevő öt tanerős áll. isk. egyes osztályai erősen túlzsúfoltak és ez is szükségessé teszi az iskola fejlesztését.

3) A belterületi osztályok tulnépessége a beltéren egy tanerővel való fejlesztést, a tanyákon levő nagyszámú tankötelesek beiskolázhatása egy második tanyai iskola szervezését teszi szükségessé.

4) A két tanerős áll. isk. az egy tanerős közs. iskola bevonásával volna szervezendő.

5) Leásza és Lestyóra egymástól csak 2 km. távolságra fekvő két község tanköteleseinek beiskolázhatására egy közös iskola volna szervezendő.

6) Az egyes beltéri osztályok túlzsúfoltsága is indokolttá teszi az iskola fejlesztését.

7) A két tanerős áll. iskola túlzsúfoltságának megszüntetése is szükségessé teszi az egy tanerővel való fejlesztést.

8) A belterületi hat tanerős áll. isk. három tanerővel volna fejlesztendő, s a nagyszámú tanyai tankötelesek részére két tanyai iskola volna létesítendő.

9) A tanyákon levő tankötelesek részére is egy-egy tanerős isk. volna szervezendő.

10) Az egy tanerős közs. iskolának bevonásával négytanerős áll. isk. szervezése már elrendeltetett.

11) Az egy tanerős közs. isk. bevonásával négy tanerős áll. iskola szervezése volna szükséges.

12) A két tanerős közs. el. népiskola bevonásával egy öt tanerős áll. isk. volna szervezendő.

13) A reform. isk. bevonásával egy három tanerős áll. el. iskola volna szervezendő.

14) Az egyes osztályok tulnépessége is szükségessé teszi a fejlesztést.
15) Pleskucza és Guravoj községek részére egy közös egy tanerős áll. isk. szervezendő. A két község alig 3 km. távolságra van egymástól.
16) Czermura és Juonesd egymástól 1.85 km. távolságra fekvő két község között egy közös iskola szervezése indokolt.
17) A három község számára egy két tanerős közös iskola volna szervezendő Czohesd községben.

A kir. tanfelügyelő saját kezdeményezéséből és hivatali hatáskörében állandóan törekedett és mindent elkövetett, hogy a vármegye hegyes vidékén is a népoktatás fokozatosan rendezhető legyen. Állandóan folyt és folyik a tárgyalás az érdekelt községekkel a meglevő iskolák fejlesztése, új iskolák szervezése iránt. Apatelek, Bokszeg, Csintye, Dúd, Gurba, Kerülős, Kiszindia, Kujed, Milova, Ószentanna, Pleskucza-Guravoj, Sikula, Szintye, Szőllőscsigerél községek többnyire már jogerős határozattal biztosították a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter által mindig meg kívánt, de aránylag csekélynek mondható hozzájárulásokat.

Milova, Pleskucza-Guravoj községekben egy-egy állami iskola közeli szervezését a vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter már kilátásba helyezte.

Kurtakér, Nadab, Tótvárad és más községekkel folytatott tárgyalások ez ideig kedvező eredményre nem vezettek.

VÉGSZÓ.

E munka *csejthei Varjassy Árpád* kir. tanácsos, tanfelügyelőnek Aradvármegye és Arad szab. kir. város népoktatásügye élén eltöltött negyedszázados áldásos működésének — a rendelkezésre álló hivatali adatok és tények alapján egybeállított — hű tükre.

Hiszem és remélem, hogy a népoktatás magasztos ügye iránt rokonszenvvel viseltető közönség e munkában kifejezésre juttatott törekvést bizalommal fogadja.

Kedves kötelességet teljesítek, midőn az őszinte elismerés hangján emlékezem meg zárszavamban hivatalunk egy munkásáról: KOVÁTS FERENCZ úrról, ki eszmém megtestesitésében, törekvésem kivitelében, e munka adatainak egybegyűjtésében, azok feldolgozásában és a munkának sajtó alá rendezésében lelke egész melegével támogatni szives volt.

Fogadja ezért e helyen is őszinte köszönetemet.

Kelt Aradon, 1910. évi július hó.

Kehrer Károly,
kir. s. tanfelügyelő.